

Latvijas Lauksaimniecības universitāte
Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultāte
Ekonomikas un reģionālās attīstības institūts

Mg.oec. Kristaps Zdanovskis

promocijas darbs

**LAUKSAIMNIEKU NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU
DARBĪBAS PILNVEIDOŠANAS IESPĒJAS LATVIJĀ**

***OPPORTUNITIES FOR ENHANCING THE
PERFORMANCE OF FARMERS NON-GOVERNMENTAL
ORGANISATIONS IN LATVIA***

zinātniskā doktora grāda zinātnes doktora (*Ph.D.*) ekonomikā un
uzņēmējdarbībā iegūšanā

*Promocijas darbs ir izstrādāts
Agrārās ekonomikas apakšnozarē*

Promocijas darba vadītājs

Prof. Dr.oec. Irina Pilvere

Promocijas darba autors

Mg.oec. Kristaps Zdanovskis

Jelgava 2020

ANOTĀCIJA

Promocijas darba autors: sociālo zinātņu maģistrs ekonomikā Kristaps Zdanovskis.

Promocijas darba tēma: Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas iespējas Latvijā.

Hipotēze: Novērtējot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju (NVO) darbības trūkumus Latvijā, un, izmantojot citu valstu lauksaimnieku organizāciju darbības pieredzi, ir iespējams pilnveidot lauksaimnieku NVO darbību nozares attīstībai Latvijā.

Pētījuma mērķis: Izvērtēt nevalstisko organizāciju aktivitātes lauksaimniecības nozarē Latvijā, lai izstrādātu to darbības pilnveidošanas konceptu, izmantojot starptautisku pieredzi. **Mērķa sasniegšanai** risinātie darba uzdevumi:

1. izpētīti nevalstisko organizāciju veidošanās un attīstības vēsturiskie, teorētiskie un juridiskie aspekti, darbības uzdevumi un funkcijas pasaulē, kā arī Latvijā;
2. analizēta lauksaimniecības un Eiropas Savienības (ES) Kopējās lauksaimniecības politikas loma tautsaimniecībā un lauku reģionu ilgtspējīgas attīstības veicināšanā Latvijā;
3. novērtēts lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības modelis un analizēts to finansiālais stāvoklis Latvijā;
4. izpētīta lauksaimnieku nevalstisko organizāciju attīstības un darbības pieredze Vācijā un Ungārijā;
5. izstrādāts iespējamais lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas koncepts Latvijā, izmantojot starptautisku pieredzi.

Mērķa sasniegšanai pētījuma izklāsts strukturēts **trīs nodaļās** ar apakšnodaļām.

Darba **pirmajā nodaļā** lietota monogrāfiski aprakstošā, dokumentu analīzes, grafiskā un sintēzes metode. Izpētīts dažādu ES un citu valstu zinātnieku viedoklis par nevalstisko organizāciju vēsturisko attīstību, darbības uzdevumu un funkciju veidošanos atbilstoši tendencēm pasaulē, analizēta nevalstisko organizāciju definēšana, klasificēšana un akronīmu lietošana, izpētīta lauksaimniecības un lauksaimnieku nevalstisko organizāciju loma nozares un lauku reģionu attīstības un dažādības veicināšanā, un analizēti uz pētījumu attiecināmie ES un nacionāla līmeņa normatīvie akti.

Pētījuma **otrajā nodaļā** analizēta lauksaimniecības loma tautsaimniecībā, KLP finansējums nozarei, vadošo lauksaimnieku organizāciju darbības izvērtējums Latvijā, un lauksaimnieku organizāciju darbība Vācijā un Ungārijā. Izmantotas statistiskās pētījuma metodes (datu vākšana, attēlošana, dinamikas rindu analīze, korelācijas analīze u.c.), grafiskā, kartogrāfijas, salīdzināšanas u.c. un LR Centrālās statistikas pārvaldes, Zemkopības ministrijas, Eiropas Komisijas, Lursoft, Eurostat u.c. dati.

Darba **trešajā nodaļā** veikta lauksaimnieku aptauja, nozares ekspertu intervijas un ar T. Saaty hierarhiju analīzes metodi (*Analytic Hierarchy Process*) novērtēta lauksaimnieku organizāciju darbība un to pilnveidošanas risinājumi. Izstrādāts iespējamais lauksaimnieku organizāciju darbības pilnveidošanas modelis, tā ieviešanas mehānisms un aprēķinātas darbības uzsākšanas izmaksas, kā arī iespējamais koncepts novērtēts ar SVID analīzi.

Pētījuma rezultāta iegūts padziļināts vadošo lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības un finanšu analīzes izvērtējums Latvijā, kas norādīja uz esošajiem trūkumiem un pierādīja organizāciju darbības pilnveidošanas ieguvumus.

Darba nobeigumā formulētas vispārīgas nevalstisko organizāciju sektora problēmas un priekšlikumi sektora pilnveidošanai Latvijā, savukārt galvenās problēmas un risinājumi attiecībā uz lauksaimnieku organizācijām formulēti pētījuma gaitā.

Promocijas darba apjoms zinātniskā doktora grāda zinātnes doktora (*Ph.D.*) ekonomikā un uzņēmējdarbībā iegūšanai ir 186 lapas. Darbā ir 23 tabulas, 38 attēli, 4 pielikumi, izmantoti 212 informācijas avoti, t.sk. 118 avoti angļu valodā.

ANNOTATION

Author of the doctoral dissertation: M.Soc.Sc. in Economics Kristaps Zdanovskis.

Title of the doctoral dissertation: Opportunities for Enhancing the Performance of Farmer Non-governmental Organizations in Latvia.

Hypothesis: Assessing shortcomings in the performance of national farmer non-governmental organizations and using the experience of foreign farmer organizations, it is possible to enhance the performance of national farmer non-governmental organizations (NGO) for the development of the agricultural industry in Latvia.

Research aim: To assess the performance of NGOs in the agricultural industry in Latvia in order to develop a conception for enhancing the performance thereof by using relevant international experience. To achieve the aim, the following specific **research tasks** were set:

1. examined the historical, theoretical and legal aspects of formation and development of NGOs and the operational objectives and functions thereof in the world as well as in Latvia;
2. analysed the role of agriculture and the Common Agricultural Policy of the European Union in the national economy and in the promotion of sustainable development of rural areas in Latvia;
3. assessed the operational pattern of farmer NGOs and analysed their financial positions in Latvia
4. examined the experience of development and operation of farmer NGOs in Germany and Hungary;
5. developed a potential conception for enhancing the performance of farmer NGOs in Latvia based on foreign experience.

To achieve the research aim, the dissertation is structured in **three chapters** with subchapters.

The **first chapter** employed the following methods as monographic, descriptive, document analysis, graphical, synthesis and analysis, investigated the opinions of scientists from various EU and other countries about the historical evolution of NGOs and the formation of their operational objectives and functions in accordance with global trends, analysed the ways NGOs are defined, classified and NGO acronyms in various regions of the world, examined the role of agricultural and farmer NGOs in contributing to the development of the agricultural industry and rural areas as well as analysed the EU and national legislation in relation to the research problem.

The **second chapter** analysed the role of agriculture in the national economy, the use of CAP and national funding, the performance of the leading farmers non-governmental organisations in Latvia, and evaluated the performance of farmer organizations in Germany and Hungary. Used statistical analysis methods (data collection, representation, time series analysis, correlation analysis etc.), the graphical method, the cartographic method, comparison etc. and data provided by the Central Statistical Bureau, the Ministry of Agriculture of the Republic of Latvia, the European Commission, Lursoft, Eurostat etc.

The **third chapter** performed a survey of farmers, industry expert interviews and assessed the farmer organizations current performance and potential solutions to enhance it by T. Saaty's Analytic Hierarchy Process. Designed a potential model for enhancing the performance of farmer organizations, its implementation mechanism, and estimated start-up costs, as well as potential concept evaluated with SWOT analysis.

The research resulted in an in-depth analysis of the operational and financial performance of leading farmer NGOs, which demonstrated current flaws, and proved the benefits of enhancing the performance of the organizations.

The dissertation concludes with general problems of the NGO sector and proposals for enhancing the sector in Latvia, while the main problems and solutions concerning farmer organizations were formulated during the course of the research.

The length of the doctoral dissertation for acquiring a Doctoral degree in Economics and Business (*Ph.D.*) is 186 pages. The doctoral dissertation contains 23 tables, 38 figures and 4 annexes and used 212 sources of information, incl. 118 in English.

ANMERKUNG

Der Autor der Doktorarbeit: Master der Wirtschaftswissenschaften Kristaps Zdanovskis.

Das Promotionsarbeitsthema: Die Möglichkeiten zur Verbesserung der Nichtregierungsorganisationen der Landwirte in Lettland.

Hypothese: Durch die Bewertung der Mängel der Aktivitäten von Nichtregierungsorganisationen (NRO) von Landwirten in Lettland und die Nutzung der Erfahrungen von Bauernorganisationen in anderen Ländern ist es möglich, die Aktivitäten von NRO von Landwirten für die Entwicklung des Sektors in Lettland zu verbessern.

Das Forschungsziel: Die Einschätzung der Aktivitäten von NRO in der Landwirtschaft in Lettland, um ein Konzept zur Leistungsverbesserung mit internationaler Erfahrung zu entwickeln. Es wurde folgenden **Aufgaben** gelöst, um das Ziel zu erreichen:

1. Es wurde die historischen, theoretischen und rechtlichen Aspekte der Bildung und Entwicklung von Nichtregierungsorganisationen, operativen Aufgaben und Funktionen aus der Welt sowie in Lettland erforscht.
2. Es wurde die Rolle der Landwirtschaft und der gemeinsamen Agrarpolitik der Europäischen Union (EU) in der Volkswirtschaft und bei der Förderung einer nachhaltigen Entwicklung der ländlichen Gebiete in Lettland analysiert.
3. Es wurde das Tätigkeitsmodell der Nichtregierungsorganisationen der Landwirte bewertet und ihre finanzielle Situation in Lettland analysiert.
4. Es wurde die Erfahrung der Entwicklung und Tätigkeit von Nichtregierungsorganisationen der Landwirte in Deutschland und Ungarn erforscht.
5. Es wurde ausländische Erfahrung ausgewertet und das mögliche Konzept zur Verbesserung der Leistungsfähigkeit der landwirtschaftlichen NRO in Lettland ausgearbeitet.

Um das Forschungsziel zu erreichen, ist die Dissertation in **drei Kapitel** mit Unterkapiteln strukturiert:

Das **erste Kapitel** untersuchte mit folgenden Methoden: monographisch, deskriptiv, dokumentarisch, grafisch, synchron und analytisch, die Meinungen von Wissenschaftlern aus verschiedenen EU- und anderen Ländern über die historische Entwicklung der NRO und die Bildung ihrer operativen Ziele und Funktionen im Einklang mit globalen Trends, analysierte die Art und Weise, wie NRO in verschiedenen Regionen der Welt definiert und klassifiziert werden, und untersuchte die Rolle der landwirtschaftlichen NRO bei der Entwicklung der Landwirtschaft und der ländlichen Räume sowie Analysen der Europäischen Union (EU) und der nationalen Rechtsvorschriften in Bezug auf das Forschungsproblem.

Das **zweite Kapitel** untersuchte die Rolle der Landwirtschaft in der nationalen Wirtschaft, die Verwendung der GAP, die nationale Finanzierung und die Entwicklung des NRO-Sektors, bewertete die Leistung der führenden landwirtschaftlichen NRO in Lettland und verglich die landwirtschaftlichen NRO in Deutschland und Ungarn, um Organisationen in Lettland zu verbessern. Die statistischen Analysemethoden (Datenerhebung, Repräsentation, Zeitreihenanalyse, Korrelationsanalyse usw.), der grafischen Methode, der kartographischen Methode, des Vergleichs usw. und die Daten des zentralen statistischen Büros, des Ministeriums für Landwirtschaft der Republik Lettland, der Europäischen Kommission, Eurostat usw. wurden benutzt.

Das **dritte Kapitel** befasste sich mit einem Fragebogen von Landwirten und Agrarexperten, bewertete die aktuelle Leistung der landwirtschaftlichen NRO und

analysierte potenzielle Lösungen zur Verbesserung der Leistungsfähigkeit der Bauernorganisationen in Lettland durch den analytischen Hierarchieprozess (*Analytic Hierarchy Process*) von T. Saaty. Ein potenzielles Modell zur Verbesserung der Leistungsfähigkeit der landwirtschaftlichen NRO wurde auf Grundlage der Forschungsergebnisse entwickelt, die Kosten für den Beginn des Betriebsmodells wurden geschätzt und das Modell wurde durch eine Swot-Analyse bewertet.

Die Forschung führte zu einer eingehenden Analyse der operativen und finanziellen Leistungsfähigkeit führender landwirtschaftlicher NRO in Lettland, zeigte mögliche Mängel an und wies die Vorteile einer Verbesserung der Aktivitäten von Organisationen nach.

Die Dissertation schloss mit allgemeinen Problemen des NRO-Sektors und Vorschlägen zur Verbesserung des Sektors in Lettland, während die wichtigsten Probleme und Lösungen für Bauernorganisationen im Laufe der Forschung formuliert wurden.

Die Länge der Doktorarbeit für den Erwerb eines Doktors der Wissenschaft in der Wirtschaft und Unternehmertum (*Ph.D.*) beträgt 186 Seiten. Die Dissertation enthält 23 Tabellen, 38 Abbildungen und 4 Anhänge und verwendet 212 Referenzen, einschließlich 118 auf Englisch.

SATURS

INFORMĀCIJA PAR PUBLIKĀCIJĀM UN PĒTNIECISKO DARBU / INFORMATION ON PUBLICATIONS AND SCIENTIFIC WORK.....	9
DARBĀ IEKĻAUTO TABULU SARAKSTS / LIST OF TABLES	12
DARBĀ IEKĻAUTO ATTĒLU SARAKSTS / LIST OF FIGURES	14
DARBĀ LIETOTO SAĪSINĀJUMU SARAKSTS / LIST OF ABBREVIATIONS	17
IEVADS / INTRODUCTION.....	20
1. NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU VEIDOŠANĀS UN DARBĪBAS VĒSTURISKIE UN TEORĒTISKIE ASPEKTI, NORMATĪVAIS REGULĒJUMS / THE HISTORICAL AND THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION AND OPERATION OF NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS AND THE RELEVANT REGULATORY FRAMEWORK.....	26
1.1. Nevalstisko organizāciju attīstības vēsture pasaulē / <i>Historical evolution of non-governmental organisations in the world</i>	26
1.2. Nevalstisko organizāciju definēšanai izmantotā terminoloģija un akronīmi / <i>Terms and acronyms used to define non-governmental organizations</i>	38
1.3. Eiropas Savienības Kopējās lauksaimniecības politikas un lauksaimnieku nevalstisko organizāciju vēsturiskā attīstība, un savstarpējā mijiedarbība / <i>Historical evolution and interaction of the European Union's Common Agricultural Policy and farmer non-governmental organisations</i>	47
1.4. Nevalstisko organizāciju darbību regulējošie normatīvie akti Latvijā / <i>The legal framework governing non-governmental organizations in Latvia</i>	58
1. nodaļas kopsavilkums	68
2. LAUKSAIMNIECĪBAS UN LAUKSAIMNIEKU NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU RAKSTUROJUMS LATVIJĀ, VĀCIJĀ UN UNGĀRIJĀ / CHARACTERISTICS OF AGRICULTURE AND FARMER NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN LATVIA, GERMANY AND HUNGARY.....	70
2.1. Lauksaimniecības raksturojums Latvijā / <i>Characteristics of agriculture in Latvia</i>	70
2.2. Finansiālais atbalsts lauksaimniecībai un lauku attīstībai Latvijā / <i>Financial support for Agriculture and rural development in Latvia.....</i>	89
2.3. Nevalstiskā sektora raksturojums un tā organizāciju iesaistīšanās valsts institūciju aktivitātēs Latvijā / <i>Characteristics of the non-governmental sector and the involvement of its organisations in the activities of national institutions in Latvia</i>	97
2.4. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju raksturojums Latvijā / <i>Characteristics of farmer non-governmental organisations in Latvia</i>	107

2.5. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības finanšu analīze Latvijā / <i>Analysis of the financial performance of farmers non-governmental organisations in Latvia</i>	115
2.6. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju raksturojums citās Eiropas Savienības dalībvalstīs / <i>Characteristics of farmers non-governmental organisations in other Member States of the European Union</i>	131
2. nodaļas kopsavilkums	141
3. LAUKSAIMNIEKU NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU DARBĪBAS PILNVEIDOŠANAS RISINĀJUMI LATVIJĀ / SOLUTIONS TO ENHANCING THE PERFORMANCE OF FARMERS NON- GOVERNMENTAL ORGANISATIONS IN LATVIA	143
3.1. Lauksaimnieku vērtējums par nevalstisko organizāciju darbību Latvijā / <i>An assessment of the performance of non-governmental organisations in Latvia by farmers</i>	143
3.2. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas iespēju izvērtējums Latvijā / <i>An assessment of opportunities for enhancing the performance of farmers non-governmental organizations on Latvia</i>	147
3.3. Iespējamais lauksaimnieku nevalstisko organizāciju pilnveidošanas modelis Latvijā / <i>A potential model for enhancing the performance of farmers non-governmental organizations in Latvia</i>	159
3. nodaļas kopsavilkums	171
GALVENIE SECINĀJUMI / MAIN CONCLUSIONS	173
PROBLĒMAS UN TO RISINĀJUMI / PROBLEMS AND PROPOSALS USED FOR SOLUTIONS	175
SLĒDZIENI UN ATZINUMI / OPINIONS AND FINDINGS	178
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS / LIST OF USED REFERENCES	179
PIELIKUMI / ANNEXES	192

INFORMĀCIJA PAR PUBLIKĀCIJĀM UN PĒTNIECISKO DARBU / INFORMATION ON PUBLICATIONS AND SCIENTIFIC WORK

Sociālo zinātņu maģistrs Kristaps Zdanovskis promocijas darbu „**Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas iespējas Latvijā**” ir izstrādājis laika periodā no 2014. gada līdz 2019. gadam LLU Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes Ekonomiskās un reģionālās attīstības institūtā, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenās locekles, ekonomikas doktores, profesores Irinas Pilveres zinātniskajā vadībā.

Pētījuma rezultāti publicēti septiņos rakstos starptautiskos zinātniskos un Latvijas Zinātnes padomes atzītos nacionālos zinātniskos izdevumos, t.sk. divas publikācijas indeksētas Scopus un piecas Web of Science datu bāzēs:

1. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2015) Engagement of agricultural nongovernmental organisations in making the common agricultural policy. **In:** Proceedings of the International scientific conference "*Economic science for rural development*", Nr. 38: Integrated and sustainable regional development, LLU Jelgava, pp. 239-249. (Indeksēta **Web of Science, EBSCOhost, AGRIS, CABI Full text, CAB Abstracts** datu bāzēs);
2. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2015) Agricultural development in Latvia after joining the European union. **In:** *Research for rural development 2015: annual 21st international scientific conference proceedings*, vol. 2, LLU Jelgava, pp. 161-168. (Indeksēta **Scopus, EBSCOhost, AGRIS, CABI Full text, CAB Abstracts, Web of Science** datu bāzēs);
3. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2016) History and development of non-governmental organisations. **In:** *3rd International multidisciplinary scientific conference on Social Sciences and Arts SGEM2016*, Book 2: Political sciences, law, finance, economics and tourism, vol. 5: Economics and tourism, pp. 297-304. DOI: 10.5593/SGEMSOCIAL2016/B25/S07.039. (Indeksēta **Web of Science, EBSCOhost** datu bāzēs);
4. **Zdanovskis K.** (2017) Characteristics of nongovernmental sector in Latvia. **In:** Proceedings of the 8th international scientific conference "*Rural Development 2017: Bioeconomy Challenges*", ASU, Kaunas, pp. 1439-1445. DOI: 10.15544/RD.2017.156. (Indeksēta **EBSCOhost, Web of Science** datu bāzēs);
5. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2018) Effect of the common agricultural policy on agriculture and the increasing role of non government. **In:** *Socialiniai tyrimai: mokslo darbai*. - Vol. 41(2) (2018), pp. 124-133. (Indeksēta **EBSCOhost** datu bāzēs);
6. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2019) Opportunities to improve the activity of farmer non-governmental organizations in Latvia. **In:** *6th SWS International Scientific Conference on Social Sciences 2019: conference proceedings*, Bulgarian Academy of Sciences - Sofia, Vol. 6(2): Economics and finance. Business and management, pp. 3-10. DOI: 10.5593/SWS.ISCSS.2019.2/S04.001;
7. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2019) The methods of financial statement analysis for non-governmental organisations. **In:** *Research for Rural Development 2019: annual 25th International scientific conference proceedings*, Jelgava, Latvia University of Life Sciences and Technologies 2019 - Vol. 2, pp. 118-125. DOI: 10.22616/rrd.25.2019.058 (Indeksēta **Scopus, EBSCOhost, Web of Science** datu bāzēs).

Par pētījumu rezultātiem ziņots sešās starptautiskās zinātniskās konferencēs un vienā zinātniskajā seminārā:

1. **Zdanovskis K.** Engagement of Agricultural Non-governmental Organisations in Making the Common Agricultural Policy. The 16th International Scientific Conference *Economic Science for Rural Development*, Jelgava, Latvija, 2015. gada 23.-24. aprīlī;
2. **Zdanovskis K.** Agricultural Development in Latvia After Joining the European Union. The 21st International Scientific Conference *Research for Rural Development 2015*, Jelgava, Latvija, 2015. gada 13.-15. maijā;
3. **Zdanovskis K.** Characteristics of Non-governmental Sector in Latvia. The 12th International Scientific Conference *Students on their way to science*, Jelgava, Latvija, 2017. gada 21. aprīlī;
4. **Zdanovskis K.** Characteristics of Non-governmental Sector in Latvia. The 8th International Scientific Conference *Rural Development 2017: Bioeconomy Challenges*, Kauņa, Lietuva, 2017. gada 23.-24. novembrī;
5. **Zdanovskis K.** Effect of the Common Agricultural Policy on Agriculture and the Increasing Role of Non-government Organisations. The 18th Ernestas Galvanauskas International Scientific Conference *Rethinking Regional Competitiveness*, Šauļi, Lietuva, 2018. gada 29. novembrī;
6. **Zdanovskis K.** The Methods of Financial Statement Analysis for Non-governmental Organisations. The 25th International Scientific Conference *Research for Rural Development 2019*, Jelgava, Latvija, 2019. gada 15.-17. maijā.

Cita informācija:

Iesniegti pieteikumi starptautiskajām stipendijām pētniecībā:

- German Academic Exchange Service (DAAD) Research Grants for *Doctoral Candidates and Young Academics and Scientists* (more than 6 months) (2015. gadā);
- National Scholarship Programme of the Slovak Republic – *Scholarship for international PhD students* (2017. gadā).

ERASMUS+ programmas ietvaros saistībā ar promocijas darba tēmu veikta pētnieciskā darbība un stažēšanās Vācijā:

- University of Applied Sciences Weihenstephan-Triesdorf no 2016. gada 21. marta līdz 23. septembrim;
- Gerhard Meier Landwirtschaft (Bayerischer Bauernverband) no 2017. gada 22. maija līdz 18. augustam.

Publikācijas nozares profesionālajos un citos žurnālos:

- Nozīmīgākās lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas Latvijā un Eiropas Savienībā, *Saimnieks*. - Nr.11(137) (2015), 18.-20.lpp.;
- **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2017) Characteristics of nongovernmental sector in Latvia. **In:** 12th International scientific conference "*Students on their way to science*": collection of abstracts, April 21, 2017 LLU, Jelgava. p. 157 - ISSN 2255-9566;
- **Zdanovskis K.** (2017) Characteristics of nongovernmental sector in Latvia. **In:** 8th International scientific conference "*Rural development 2017: Bioeconomy Challenges*": abstracts book, ASU, Kaunas, pp. 366-367. ISBN 9786094491238.

Citas aktivitātes:

- **Zdanovskis K.** 2016. gada 18. novembrī uzstājās Bavārijas lauksaimnieku organizācijas (*Bayerischer Bauernverband*) ikgadējā biedru sapulcē ar prezentāciju “Lauksaimniecība Latvijā”;
- **Zdanovska K. un Pilveres I.** izstrādātā *Lauksaimnieku organizāciju hierarhiskā struktūra Latvijā 2014. gadā* ir pārpublicēta Latvijas Zemnieku Federācijas informatīvajā izdevumā “*Apdzīvoti un ekonomiski aktīvi Latvijas lauki*”;
- **Zdanovska K.** promocijas darba aprēķini ir izmantoti informatīvā bukletā “*Latvia – For Fair and Equal Direct Payments*”, ko Latvijas lauksaimnieku organizācijas izmanto lobēšanas sarunās ar Eiropas Savienības lēmēj institūcijām par Kopējo lauksaimniecības politiku 2021.-2027. gada plānošanas periodā Latvijā;
- **COPA-COGECA** Prezidija sanāksmes (Eiropas Savienības dalībvalstu lauksaimnieku organizāciju vadītāju tikšanās) organizators, 2015. gada 1.-3. jūnijs;
- **Zdanovskis K.** pārstāv Latvijas lauksaimnieku organizācijas COPA-COGECA un Eiropas Komisijas Sociālā dialoga darba grupās Briselē.

DARBĀ IEKĻAUTO TABULU SARAKSTS / LIST OF TABLES

Tabulas numurs / Numer of Table	Tabulas nosakums / Name of Table	lpp. / pp.
1.1.	Starptautisko nevalstisko organizāciju vēsturiskās attīstības posmi rietumvalstīs no 1775. līdz 1992. gadam / <i>Historical evolution periods of international nongovernmental organisations in Western countries from 1775 to 1992</i>	27
1.2.	NVO attīstības paaudzes / <i>NGOs development generations</i>	31
2.1.	Lauksaimniecību raksturojošie rādītāji Latvijā 1991., 2003., 2005., 2014.-2018. gadā un to vērtību izmaiņas / <i>Indicators of Agriculture and changes of them in Latvia in 1991, 2003, 2005, 2014-2018</i>	71
2.2.	Lauksaimniecībā, mežsaimniecībā un zivsaimniecībā iesaistīto saimniecību skaits dažādos informācijas reģistros Latvijā 2005.-2017. gadā, tūkst.; un saimniecību skaita dinamika 2017. gadā pret 2005. gadu, % / <i>Number of farms involved in agriculture, forestry and fishery in various information sources in Latvia in period 2005-2017, thous.; and changes in the number of farms in 2017 comparing 2005, %</i>	73
2.3.	Saimniecību skaita un LIZ izmaiņas saimniecībās ar apsaimniekājamo platību virs 100 ha 2003. un 2016. gadā Latvijā, % un gab. / <i>Percentage distribution of the number of farms and the AA with the size of land owned by farms over 100 ha in Latvia in 2003 and 2016, %</i>	74
2.4.	IKP pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu dažādās nozarēs pēc NACE 2.0 red. klasifikācijas 2004.-2011., 2017. un 2018. gadā, Latvijā, % / <i>Growth of GDP compared with the previous year in various sectors NACE Rev. 2.0 in 2004, 2011-2017 and in 2018, in Latvia, %</i>	75
2.5.	IKP Latvijā, lauksaimniecībā un lauksaimniecības apakšnozaru īpatsvars IKP struktūrā 1995., 2003., 2005., 2008., 2010., 2014.-2018. gadā Latvijā un IKP rādītāju dinamika / <i>GDP in Latvia, in agriculture and share of GDP in agricultural subsectors in 1995, 2003, 2005, 2008, 2010, 2014-2018, in Latvia and dynamics of GDP indicators</i>	76
2.6.	Biedrību, nodibinājumu un fondu skaita dinamika un atšķirības Latvijas reģionos pēc Lursoft un CSP datiem, Ekonomiski aktīvo organizāciju īpatsvars pret kopējo organizāciju skaitu 2013. un 2017. gadā, % / <i>Changes and differences in the number of statistics of associations and foundations by region in Latvia by Lursoft and CSP; The proportion of economically active organisations in the total number of organizations in 2013 and 2017, %</i>	99
2.7.	Sabiedrības un valsts pārvaldes sadarbības aktivitāte LR ministriju un NVO organizētos pasākumos Latvijā 2015. gadā / <i>Collaboration activity of society and state authorities on working groups organised by ministries of Republic of Latvia and NGOs in Latvia in 2015</i>	103

2.8.	Ministriju izstrādātie tiesību aktu projekti un politikas plānošanas dokumenti, un NVO sniegto atzinumu skaits Latvijā, 2012.-2015. gadā, skaits un % / <i>Developed draft legal acts and policy planning documents by ministries of Republic of Latvia, and number of NGOs valuations of them in Latvia in 2015, number and %</i>	105
2.9.	Lauksaimnieku organizāciju pārstāvju apmeklētās COPA-COGECA un EK darba grupas 2012.-2018. gadā / <i>Attendance of Latvian farmers organisation on COPA-COGECA and European Commission Civil Dialog Groups in period 2012-2018</i>	111
2.10.	Valsts dotāciju apmērs 2001.-2019. gadā lauksaimnieku organizācijām, tūkst.EUR un to pieauguma tendence, % / <i>National subsidies for farmers organisations in period 2001-2019, thous.EUR, and upward trend of them, %</i>	116
2.11.	Biedrību, nodibinājumu un arodbiedrību bilances posteņu salīdzinājums ar uzņēmumu bilanci / <i>Comparison of balance sheet items between associations, foundations and enterprises</i>	118
2.12.	Lauksaimnieku NVO ieņēmumu struktūra 2007.-2017. gadā, tūkst. EUR / <i>Structure of farmers NGOs revenue in period 2000-2017, thous.EUR</i>	120
2.13.	Lauksaimnieku NVO izdevumu struktūra, ieņēmumu un izdevumu starpība 2007.-2017. gadā, tūkst. EUR / <i>Structure of farmers NGOs expenditures and the difference between revenue and expenditure in period 2007-2017, thous.EUR</i>	125
2.14.	Lauksaimnieku NVO naudas līdzekļu attiecība pret atalgojuma izdevumiem 2011.-2017. gadā / <i>Ratio of cash to remuneration expenditures of farmers NGOs in period 2011-2017</i>	128
2.15.	Lauksaimnieku NVO kreditoru īpatsvars bilances aktīvos 2000.-2017. gadā, % / <i>The proportion of creditors on the balance sheet in farmers NGOs in period 2000-2017, %</i>	128
3.1.	Aptaujas respondentu dalība lauksaimnieku organizācijās un to raksturojošie faktori / <i>Survey' respondents membership in farmers organisations and characterizing factors of their activity</i>	146
3.2.	Hierarhiju analīzē iesaistīto ekspertu raksturojums / <i>Characteristics of analytic hierarchy process analysis experts</i>	150
3.3.	Ekspertu vērtējums par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanas iespējām pēc Scenāriju/Alternatīvu izvērtējuma / <i>Experts' ratings of alternatives to improving the performance of farmer NGOs</i>	155
3.4.	Ekspertu interviju atbilžu apkopojums par 1.-7. jautājumu / <i>Summary of expert interviews for 1-7 question</i>	156
3.5.	Jaunveidojamās "jumta" organizācijas darbības izmaksas pirmajā darbības gadā, EUR / <i>Expenditure of the potential "umbrella" organisation on the first year of activity, EUR</i>	167
3.6.	Jaunveidojamās "jumta" organizācijas SVID analīze / <i>SWOT analysis of the potential "umbrella" organisation</i>	169

DARBĀ IEKĻAUTO ATTĒLU SARAKSTS / LIST OF FIGURES

Attēla numurs / Numer of Figure	Attēla nosakums / Name of Figure	lpp. / pp.
1.1.	Galvenie nevalstisko organizāciju attīstību veicinošie faktori pasaulē 20. gadsimtā / <i>Key factors that contributed to the development of NGOs in the 20th century.</i>	32
1.2.	Galvenās nevalstisko organizāciju funkcijas un mijiedarbība ar citiem sektoriem / <i>Main functions of non-governmental organisations and interaction with other sectors.</i>	36
1.3	ES Kopējās lauksaimniecības politikas vēsturiskā attīstība no 1960. gada un plānotās izmaiņas 2021.-2027. plānošanas periodā / <i>Historical development of the Common Agricultural Policy in the period 1960-2013 and planned changes for the 2021-2027 period.</i>	49
1.4.	Lielāko ES lauksaimnieku organizāciju ekspertu vietu skaits EK SDG grupās no 2014. gada jūlija / <i>Number of places for the experts of the largest EU farmer organisations in the EC CDGs from July 2014.</i>	55
2.1.	Saimniecību un LIZ struktūra pēc saimniecībā izmantotās zemes platības Latvijā 2003. un 2016. gadā, % / <i>Percentage distribution of the number of farms and the AA by size of land owned by farms in Latvia in 2003 and 2016, %.</i>	74
2.2.	Lauksaimniecības īpatsvars IKP struktūrā pasaulē, Latvijā un ES-28 2000.-2018. gadā, % / <i>GDP share of agriculture in World, Latvia and EU-28 in period 2000-2018, %.</i>	78
2.3.	Lauksaimniecības apakšnozaru neto apgrozījums, milj.EUR, augkopības-lopkopības un mežsaimniecības īpatsvars lauksaimniecības kopējā neto apgrozījumā 2006.-2017. gadā Latvijā, % / <i>Net turnover of agricultural sub-sectors, mln, EUR, the share of crops-livestock sector and forestry in total agricultural net turnover in Latvia, in period 2006-2017, %.</i>	79
2.4.	Lauksaimniecības preču galaprodukcijas struktūra Latvijā 2017. gadā bāzes cenās, % un rādītāju izmaiņas salīdzinājumā ar 2004. gadu (iekavās) (procentpunktos) / <i>Structure of final agricultural goods output in Latvia in 2017 at basic prices, % and changes in indicators comparing with 2004 (in brackets) (in percentage points).</i>	80
2.5.	Lauksaimniecības (augkopības, lopkopības, zivsaimniecības un pārtikas) produktu eksports un imports 2000.-2017. gadā, mljrd.EUR; lauksaimniecības, mežsaimniecības un kokapstrādes eksporta īpatsvars kopējā Latvijas eksportā 2006.-2017. gadā, % / <i>Export and Import of agricultural products (crop production, livestock, fishery and food production) in period 2000-2017, bn.EUR; export share of agricultural, forestry and wood products in period 2006-2017, %.</i>	83

2.6.	Uzņēmumu vidējā rentabilitāte Latvijā dažādās nozarēs 2006.-2017. gadā, % / <i>Average profitability of enterprises in various sectors in Latvia in period 2006-2017, %.</i>	84
2.7.	Dažādu nozaru uzņēmumu pašu kapitāla attiecība pret kopējiem pasīviem Latvijā 2006.-2017. gadā, % / <i>Ratio of equity capital to liabilities on various sectors in Latvia in period 2006-2017, %.</i>	86
2.8.	Augkopības un lopkopības saimniecību izmaksu struktūra atsevišķās valstīs un ES-28 2018. gadā, % / <i>Cost structure of crops production and livestock farms in various memberstates and EU-28 in 2018, %.</i>	87
2.9.	Latvijas iemaksas un saņemtais finansējums no ES budžeta, valsts un ES atbalsts lauksaimniecībai Latvijā 1994., 1999., 2004.-2018. gadā, milj.EUR un ES finansējuma lauksaimniecībā īpatsvars kopējā ES atbalsta struktūrā 2004.-2018. gadā, % / <i>Latvia's contributions to and receipts from the European Union budget, the national and EU financial aid to agriculture 1994, 1999, 2004-2018 mln.EUR, and share of EU financial aid to agriculture in the total EU expenditures for Latvia in period 2004-2018, %.</i>	90
2.10.	Galvenie atbalsta veidi lauksaimniecībai un lauku attīstībai Latvijā 2019. gadā / <i>Key types of support for agriculture and rural development in Latvia in 2019.</i>	91
2.11.	Tiešo maksājumu līmenis ES dalībvalstīs 2017. gadā, EUR ha ⁻¹ / <i>Level of Direct aid in EU member states in 2017, EUR ha⁻¹.</i>	92
2.12.	Tiešo maksājumu likmes par laukaugu platību, EUR un tiešajiem maksājumiem pieteiktās LIZ platības Latvijā 2004.-2018. gadā, milj.ha / <i>Direct aid for the crops areas, EUR, and accepted AA for the Direct aid in Latvia in period 2004-2018, mln.ha.</i>	93
2.13.	Saimniecību skaita un saņemto tiešo maksājumu attiecība pēc apsaimniekotās platības Latvijā 2006. un 2017. gadā, % / <i>Percentage distribution of the number of farms and received Direct aid by size of land owned by farms in Latvia in 2006 and 2017, %.</i>	96
2.14.	NVO skaita dinamika Latvijā 1991.-2018. gadā, tūkst. / <i>Changes in the number of NGOs in Latvia in the period 1991-2018, thous.</i>	98
2.15.	Sabiedrisko organizāciju, to apvienību, biedrību un nodibinājumu sadalījums Latvijas pilsētās un reģionos, blīvums Latvijas reģionos uz 1000 iedzīvotājiem 2017. gadā, % / <i>Percentage distribution of public organisations, their associations and foundations by city and by region in Latvia; organisation density per 1000 capita in the regions of Latvia in 2017.</i>	101
2.16.	Valsts institūciju un nevalstisko organizāciju sadarbības process Ministru kabineta noteikumu izstrādē Latvijā / <i>Structure of collaboration between state authorities and NGOs on developing Cabinet Regulations in Latvia.</i>	102
2.17.	Lauksaimnieku organizāciju hierarhiskā struktūra Latvijā 2019. gadā / <i>Hierarchy of farmer organisations in Latvia in 2019.</i>	108
2.18.	NVO finansējuma piesaistes veidi / <i>Types of attracting NGOs funding.</i>	115

2.19.	Lauksaimnieku NVO neizmantotie ieņēmumi 2011.-2017. gadā, % / <i>Unused revenue of farmers NGOs in period 2011-2017, %</i>	129
2.20.	Lauksaimnieku NVO operatīvās rezerves 2007.-2017. gadā, % / <i>Operational reserves of farmers NGOs in period 2011-2017, %.</i>	130
2.21.	Vācijas lauksaimnieku apvienības (DBV) struktūra / <i>Organizational structure of the Deutscher Bauernverband (DBV)</i>	133
2.22.	Vācijas lauksaimnieku apvienības (DBV) centrālā biroja Berlīnē struktūra / <i>Organizational structure of the central bureau of the Deutscher Bauernverband (DBV) in Berlin.</i>	134
2.23.	Biedru naudas aprēķins Bavārijas lauksaimnieku apvienībā (BBV) / <i>Calculation of the membership fee in Bayerischer Bauernverband (BBV).</i>	137
2.24.	Ungārijas Lauksaimnieku kameras raksturojošie rādītāji pirms un pēc reorganizācijas 2013. gadā / <i>The Hungarian Chamber of Agriculture before and after reestablishment in 2013.</i>	139
2.25.	Ungārijas Lauksaimnieku kameras struktūra / <i>Organizational structure of the Hungarian Chamber of Agriculture.</i>	140
3.1.	Lauksaimnieku aptaujas respondentu aktivitāte Latvijas reģionos pēc to dalības lauksaimnieku NVO, % / <i>Farmers' survey' respondents activity in Latvian regions by their activity in farmer NGOs, %.</i>	144
3.2.	Hierarhiju analīzes "Par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanu" matrica / <i>Hierarchy of AHP for "Improvement of the performance of farmer NGOs".</i>	149
3.3.	Ekspertu vērtējums 2. līmeņa interešu grupu kritēriju salīdzināšanai par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanu / <i>Experts' ratings of Level 2 criteria groups to improving the performance of farmer NGOs.</i>	151
3.4.	Ekspertu vērtējums par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanu pēc ES interesēm / <i>Experts' ratings of European Union interests to improving the performance of farmer NGOs.</i>	152
3.5.	Ekspertu vērtējums par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanu pēc Valsts interesēm / <i>Experts' ratings of national interests to improving the performance of farmer NGOs.</i>	153
3.6.	Ekspertu vērtējums par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanu pēc Lauksaimnieku interesēm / <i>Experts' ratings of farmers interests to improving the performance of farmer NGOs.</i>	154
3.7.	Ekspertu vērtējums par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanu pēc Sabiedrības interesēm / <i>Experts' ratings of society interests to improving the performance of farmer NGOs.</i>	154
3.8.	Iespējamā lauksaimnieku NVO darbības shēma nākotnē Latvijā / <i>Scheme for a potential operational farmer NGO model to be used in the future in Latvia.</i>	163
3.9.	Jaunveidojamās "jumta" organizācijas iespējamā organizatoriskā struktūra Latvijā / <i>Organizational structure of the potential "umbrella" organisation in Latvia.</i>	165

DARBĀ LIETOTO SAĪSINĀJUMU SARAKSTS / LIST OF ABBREVIATIONS

AHP	– Hierarhiju analīzes metode (<i>Analitic Hierarchy Process</i>);
AM	– Aizsardzības ministrija;
ĀM	– Ārlietu ministrija;
ANO	– Apvienoto Nāciju Organizācija;
AS	– Akciju sabiedrība;
ASV	– Amerikas Savienotās Valstis;
att. /Fig.	– attēls / <i>Figure</i> ;
ĀCM	– Āfrikas cūku mēris;
b.g.	– bez gada;
BBV	– Bavārijas lauksaimnieku apvienība (<i>Bayerischer Bauernverband</i>);
BDL	– Lauksaimnieku apvienība (<i>Bund der Landwirte (Agrarian League)</i>);
BN	– Biedrību un nodibinājumu;
BNP	– Biedrību un nodibinājumu pārejas;
BRAC	– Bangladešas lauku attīstības komiteja (<i>Bangladesh Rural Advancement Committee</i>);
BSA	– Brīvprātīgi saistītais atbalsts;
CARE	– Apvienība par atbalstu un palīdzību visur (<i>Cooperative for Assistance and Relief Everywhere</i>);
CEJA	– Eiropas jauno lauksaimnieku organizācija (<i>The European Council of Young Farmers</i>);
CELCAA	– Eiropas sadarbības komiteja lauksaimniecības un pārtikas produktu tirdzniecībā (<i>The European Liaison Committee for Agricultural and Agri-Food Trade</i>);
CEPF	– Eiropas meža īpašnieku konfederācija (<i>The Confederation of European Forest Owners</i>);
CO ₂	– Oglekļa dioksīds;
COGECA	– Lauksaimniecības kooperatīvu komiteja (<i>The General Confederation of Agricultural Cooperatives</i>);
COPA	– Profesionālo lauksaimnieku organizāciju komiteja (<i>The Committee of Professional Agricultural Organisations</i>);
CSOs	– Sabiedriskā organizācija (<i>Civil Society Organisations</i>);
CSP	– Centrālā statistikas pārvalde;
DBV	– Vācijas lauksaimnieku asociācija (<i>Deutscher Bauernverband</i>);
DG AGRI	– Eiropas Komisijas Lauksaimniecības ģenerāldirektorāts;
DG BUDG	– Eiropas Komisijas Budžeta ģenerāldirektorāts;
ECOSOC	– Apvienoto Nāciju Ekonomikas un sociālo lietu komiteja;
ECVC	– Eiropas lauksaimnieku koordinācijas organizācija (<i>The European Coordination Via Campesina</i>);
EEB	– Eiropas vides birojs (<i>The European Environmental Bureau</i>);
EFFAT	– Eiropas pārtikas, lauksaimniecības, un tūrisma organizāciju apvienība (<i>The European Federation of Food, Agriculture and Tourism Trade Unions</i>);
EIP	– Eiropas inovāciju partnerība;
EJZF	– Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fonds (<i>European Maritime and Fisheries Fund (EMFF)</i>);
EK	– Eiropas Komisija;
ELFLA	– Eiropas Lauksaimniecības fonds lauku attīstībai (<i>The European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD)</i>);

ELGF	– Eiropas Lauksaimniecības garantiju fonds (<i>The European Agricultural Guarantee Fund (EAGF)</i>);
ELO	– Eiropas lauksaimniecības zemes īpašnieku organizācija (<i>The European Landowners' Organisation</i>);
EM	– Ekonomikas ministrija;
EP	– Eiropas Parlaments;
ES	– Eiropas Savienība;
ES-12	– Eiropas Savienība 12 dalībvalstu sastāvā;
EU	– Eiropas Savienība (<i>European Union</i>);
EUR	– eiro;
FM	– Finanšu ministrija;
g.s.	– gadsimts;
gab.	– gabali;
GEOPA-	– Profesionālo lauksaimnieku organizāciju grupa nodarbinātības jautājumos
COPA	(<i>Employers' Group of Professional Agricultural Organisations</i>);
GSOs	– Tautas organizācija (<i>Grassroots Support Organizations</i>);
ha	– hektārs;
ICNPO	– Starptautiskā bezpeļņas organizāciju klasifikācija (<i>International Classification of Nonprofit Organizations</i>);
IeM	– Iekšlietu ministrija;
IFOAM	– Bioloģiskās lauksaimniecības starptautiskā federācija Eiropas reģionā (<i>The International Federation of Organic Agriculture Movements</i>);
IKP	– Iekšzemes kopprodukts;
INVO	– Starptautiska nevalstiska organizācija;
ISIC	– ANO Starptautiskā standarta industriālā klasifikācija (<i>International Standard Industrial Classification</i>);
IT	– Informāciju tehnoloģijas;
IZM	– Izglītības un zinātnes ministrija;
JZK	– Jauno zemnieku klubs;
KLP	– Kopējā lauksaimniecības politika;
KM	– Kultūras ministrija;
km ²	– kvadrātkilometri;
KNAB	– Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs;
LA	– Lauksaimnieku apvienība;
LAD	– Lauku atbalsta dienests;
LBLA	– Latvijas Bioloģisko lauksaimnieku asociācija;
LIZ	– lauksaimniecībā izmantojamā zeme;
LKB	– Lauku konsultāciju birojs;
LLKA	– Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociācija;
LLKC	– Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs;
LLU	– Latvijas Lauksaimniecības universitāte;
LM	– Labklājības ministrija;
LOSP	– Lauksaimnieku organizāciju sadarbības padome;
LPA	– Latvijas Pilsoniskā alianse;
LPUF	– Latvijas Pārtikas uzņēmumu federācija;
LR	– Latvijas Republika;
LSA	– Lauksaimniecības statūtsabiedrību asociācija;
LZF	– Latvijas Zemnieku federācija;
max	– maksimālā vērtība;
mērv.	– mērvienība;

milj.	– miljons;
min	– minimālā vērtība;
MK	– Ministru kabinets;
MKK	– Ministru kabineta komiteja;
mljrd.	– miljards;
NACE	– Eiropas Savienības Saimniecisko darbību statistiskā klasifikācija;
NGO	– non-governmental organisation (<i>nevalstiskā organizācija</i>);
NPOs	– Bezpeļņas organizācija (<i>Nonprofit Organization</i>);
Nr.	– numurs;
NVO	– nevalstiskā organizācija;
OECD	– Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija;
PB	– Pasaules Banka;
PEF	– Pasaules ekonomikas forums;
POs	– Cilvēku organizācija (<i>People's Organizations</i>);
PPVA	– Pārejas posma valsts atbalsts;
PTO	– Pasaules Tirdzniecības organizācija;
PVTM	– Papildus valsts tiešie maksājumi;
red.	– redakcija;
RLA	– Rajonu lauksaimnieku apvienība;
SACAR	– Eiropas Lauksaimniecības tirdzniecības asociāciju apvienība (<i>The Joint Secretariat of Agricultural Trade Associations</i>);
SAPARD	– Speciālā rīcības programma lauksaimniecības un lauku attīstībai (<i>The Special Accession Programme for Agricultural and Rural Development</i>);
SCF	– Bērnu aizsardzības fonds (<i>Save The Childrens Fund</i>);
SDG	– Sociālā dialoga darba grupa;
SEWA	– Indijas pašnodarbināto sieviešu asociācija (<i>Self-Employed Women's Association (India)</i>);
SIA	– Sabiedrība ar ierobežotu atbildību;
SLO	– Sabiedriskā labuma organizācija;
SM	– Satiksmes ministrija;
SVF	– Starptautiskais Valūtas fonds;
t.sk.	– tai skaitā;
tirdz.	– tirdzniecība;
TM	– Tieslietu ministrija;
tūkst.	– tūkstotis;
u.c.	– un citi;
utt.	– un tā tālāk;
u.tml.	– un tamlīdzīgi;
ULK	– Ungārijas lauksaimnieku kamera;
UNESCO	– Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija;
UR	– Uzņēmumu reģistrs;
VARAM	– Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija;
VID	– Valsts ieņēmumu dienests;
VK	– Valsts kontrole;
VLT	– Valsts lauku tīkls;
VM	– Veselības ministrija;
VOs	– Brīvprātīgā organizācija (<i>Voluntary Organisation</i>);
VPM	– Vienotais platību maksājums;
ZM	– Zemkopības ministrija;
ZSA	– Zemnieku saeima.

IEVADS / INTRODUCTION

Tēmas pamatojums un aktualitāte

Vienādi domājošu indivīdu apvienības savu interešu aizstāvēšanai dažādās pasaules valstīs pastāv jau vismaz no 18.gs. beigām, kad vērojama sabiedrības apvienošanās nevalstiskajām organizācijām līdzīgās grupās. 1945. gadā tās ieguva oficiālu statusu – Nevalstiskās organizācijas (NVO). Sākotnēji šo organizāciju funkcijas bija saistītas ar sabiedrības labklājības uzlabošanu un, sasniedzot sākotnējos mērķus un redzot, ka šādā veidā ir iespējams panākt rezultātu, organizācijas turpināja vienoties par jauniem mērķiem, palielinot darbības jomu daudzveidību, bet saglabājot savas galvenās iezīmes – vienādi domājošu indivīdu apvienības sabiedrības interešu pārstāvēšanai nekomerciālā nolūkā bez būtiskas valdības ietekmes. Pēc darbības virziena NVO var iedalīt divās grupās: 1) sabiedrības labklājības uzlabošana, sociālo jautājumu risināšana, un 2) politisko procesu un normatīvo aktu izstrādes ietekmēšana. NVO darbības jomas paplašinājās, piemēram, mūsdienās vērojama arī aktīva nevalstisko organizāciju darbība lauksaimnieku interešu aizstāvēšanā ar mērķi būt klāt ar nozari saistītās politikas īstenošanā. Pasaules vadošo zinātnieku (Salamon, Anheier, 1997; Ishkanian, 2006; Lewis, 2014) pētījumi ir veikti, lai izpētītu nevalstisko organizāciju lomu sociālo procesu ietekmēšanā, īpaši sabiedrības labklājības uzlabošanā jaunattīstības valstīs. Ir veikti pētījumi (Rivza et al., 2010; Upite, Pilvere, 2011; Bojnec, Latruffe, 2013; Sokolova, et al., 2015; Hauka, Rivza, 2015; Todorova, 2016; Baležentis et al., 2019) par KLP, ES finanšu instrumentu ietekmi nozares attīstībā vai nozares strukturālajām izmaiņām u.c., bet zinātnieki maz ir veikuši pētījumus par lauksaimnieku organizāciju nozīmi lauksaimniecībā kopumā – ES vai tās dalībvalstu līmenī. Pieejamajos pētījumos par organizāciju un lauksaimniecības nozīmi zinātnieki (Pertev, King, 2000; Grabowski, 2016; Diao et al., 2016; Stamnova, Gveroski, 2016) analizējuši NVO lomu jaunattīstības valstīs nabadzības mazināšanā vai valsts makroekonomisko rādītāju veicināšanā, kur likumsakarīgi lauksaimniecībai ir būtiska nozīme ekonomikas izaugsmē, bet attīstītās valstīs rūpniecība kļūst nozīmīga valsts kopējā ekonomikā. Neatkarīgi no valsts attīstības līmeņa, lauksaimniecība joprojām saglabā būtisku lomu darbavietu radīšanā, pārtikas nodrošināšanā, vides un ainavas saglabāšanā, valsts makroekonomisko rādītāju uzlabošanā u.tml., kas arī nosaka pētījuma aktualitāti un NVO līdzdalības nepieciešamību šo uzdevumu īstenošanā, lai lauksaimnieku intereses būtu aizstāvētas salīdzinājumā ar citām nozarēm un sabiedrības grupām, kā arī dažādas normatīvajos aktos noteiktās saimniecisko darbību ierobežojošās prasības būtu reāli izpildāmas saimniecību līmenī. To pierāda arī 2021.-2027. gada plānošanas perioda diskusijas par lauksaimniecības nākotnes politiku, ka ambicioziem mērķiem jābūt līdzsvarā ar lauksaimnieku iespējām un finansiālo ieguvumu.

Lauksaimnieku organizācijas ir izveidojušās katrā ES dalībvalstī un to skaits ir atkarīgs no nozares attīstības intensitātes. Galvenais politikas veidotājs ES – Eiropas Komisija (EK), kas sadarbību ar lauksaimnieku un citu nozaru organizācijām politikas veidošanā uzsāka līdz ar KLP izveidošanu 1962. gadā. Sabiedrības līdzdalība Eiropas Ekonomiskās Kopienas, vēlāk ES dibinātājvalstīs, ir vairākas reizes aktīvāka, ar ilgāku pieredzi kā ES jaunajās dalībvalstīs, t.sk. arī Latvijā, kas iestājās ES pēc 2004. gada. Neatkarīgi no pievienošanās datuma ES, visām dalībvalstīm ir vienādi noteikumi politisko procesu līdzdalībā, tādēļ ir jāizmanto pieredzējušo dalībvalstu pieredze, lai padarītu konkurētspējīgāku NVO sektoru Latvijā salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm.

Latvijā nav ierobežojumu lauksaimnieku NVO skaitam un ikviens pēc savas gribas var dibināt organizācijas un piesaistīt tām jaunus biedrus. Nepilnvērtīga NVO klasifikatora dēļ nav iespējams noteikt precīzu lauksaimniecībā iesaistīto nevalstisko

organizāciju skaitu, bet pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem NACE 2.0. red. 2018. gadā A kategorijā ir 61 organizācija, tomēr organizāciju skaits ir lielāks, jo tās tiek klasificētas arī citās kategorijās. Lauksaimnieku skaitam samazinoties, dibinot jaunas organizācijas, tiek radīta nelabvēlīga konkurence un cīņa par biedru piesaistīšanu, kā rezultātā veidojas sadrumstalota organizāciju struktūra un lauksaimniekam ir grūti orientēties daudzo organizāciju daudzveidīgajā un reizēm arī atšķirīgajā piedāvājumā, kas nepietiekamās kapacitātes un resursu dēļ, iespējams, ir nekvalitatīvs.

Pētījums atklāj, ka Latvijā lauksaimnieku nevalstisko organizāciju konkurence un funkciju pārklāšanās ir vērojama horizontālo organizāciju līmenī, tās veic līdzīgas funkcijas, vienādi aktuāli risināmie jautājumi, atšķirīgs ir tikai to viedoklis par lauksaimniecības attīstību, lielums, biedru darbības specifika un biedru saimniecību struktūra, jo tās nav specializējušās atšķirīgos sektoros, kā, piemēram, nozaru lauksaimnieku organizācijas. Latvijā lauksaimniecības un lauku attīstības nākotni NVO veido atbilstoši savu biedru interesēm, kas visbiežāk aptver tikai dažus no daudziem lauksaimniecības sektoriem, nesaskaņojot to ar citiem, radot īstermiņa, konkrētam sektoram atbalstošu politiku.

Iepriekš norādītās problēmas atspoguļojas arī masu mēdiju informācijā par Latvijas lauksaimnieku organizāciju aktivitātēm nākotnes Kopējās lauksaimniecības politikas jautājumos. Katrai no tām ir atšķirīga nākotnes vīzija, kas vienlaikus tiek aizstāvēta nacionāla un starptautiska līmeņa institūcijās, nemeklējot iespējamu kompromisu jeb “vidusceļu”, piedāvājot vienotu nacionāla līmeņa pozīciju. Lobēšanas kapacitāte nevalstiskajās organizācijās ir atšķirīga, vadoties pēc to resursiem, katrai piesaistot speciālistus atšķirīgas pozīcijas aizstāvēšanai. Esošā problemātika tikai pastiprina šī pētījuma nozīmi, jo tiek uzsvērts, ka kompromiss starp dažādajiem lauksaimniecības sektoriem jeb vienota nacionāla līmeņa pozīcija ir spēcīgāks un ietekmīgāks lobēšanas instruments, organizācijām strādājot ar vienu kopīgu viedokli, nevis uzticēt valsts institūcijām izvērtēt organizāciju dažādās pozīcijas. Lauksaimnieku skaits un apstākļi lauksaimnieciskajai ražošanai Latvijā nav tik atšķirīgi, lai viena jautājuma lobēšanas aktivitātēm piesaistītu lielu speciālistu skaitu.

Pēc zinātniskajā literatūrā atrastās definīcijas NVO ir jābūt no valdības ietekmes neatkarīgām, bet pētījums norāda uz pretējo, jo šo apgalvojumu pilnībā nav iespējams attiecināt uz lielākajām Latvijas lauksaimnieku horizontālajām nevalstiskajām organizācijām, kam ir noteicošā loma lauksaimniecības un lauku attīstības politikas veidošanā, un kas piedalās Zemkopības ministrijas (ZM) Konsultatīvajā padomē. Piekrītot citu valstu zinātnieku apgalvojumam (Hrebenar et al., 2008; Schrama, Zhelyazkova, 2018), ka sabiedrības aktivitāte Austrumeiropas valstīs ir zema, sabiedrība neapzinās savas līdzdalības ieguvumus, nevalstiskajām organizācijām ir maza pieredze un liels attīstības potenciāls, likumsakarīgi, ka NVO sektora un sabiedrības aktivitātes stimulēšanai ir nepieciešams valsts finansiāls atbalsts lauksaimnieku organizācijām, līdz tās sasniedz spēju strādāt saskaņā ar pašfinansēšanās principiem. Latvijā lauksaimnieku NVO tiek dotētas kopš 2001. gada un ZM vairākkārtīgi ir saņēmusi aizrādījumus, ka nav skaidras metodikas dotāciju piešķiršanas kārtībai un finansējuma izlietošanas atbilstības novērtēšanai. No vienas puses deviņpadsmit gadi ir pietiekams laiks organizāciju darbības nostiprināšanai, no otras puses, zemas sabiedrības aktivitātes dēļ organizācijas joprojām turpina saņemt valsts dotācijas. Dotāciju pieejamība rada finansiālās drošības sajūtu, turpinot organizācijām veikt savus ierastos uzdevumus, neveicina organizāciju savstarpējo sadarbību, kompromisu rašanu un pašfinansēšanas stiprināšanu.

Pētījumā veiktā vadošo horizontālo organizāciju finanšu analīze pierādīja, ka valsts dotāciju īpatsvars šo organizāciju ieņēmumos ir no 30 līdz 63%. Dotācijām ir noteikti vispārēji mērķi kā savstarpējās sadarbības veicināšanai, dalībai starptautiskajās

organizācijās, sabiedrības iesaistīšanā ar lauksaimniecību saistītās politikas veidošanā un par Zemkopības ministrijas uzdoto uzdevumu izpildi, bet nav noteikti veicamo uzdevumu kvantitatīvie rezultāti un to novērtēšanas mehānismi. Ja mainās valsts politika lauksaimnieku organizāciju atbalstā, dotāciju samazināšanas gadījumā daudzas no tām ar pamatdarbības ieņēmumiem nespētu nosegt darbības izdevumus, tādējādi to pastāvēšana un darbība būs atkarīga no uzkrātajiem finanšu līdzekļiem.

Latvijā valsts dotāciju sistēma NVO sektorā saņem kritiku no dažādām valsts institūcijām un sabiedrības grupām un tādējādi ir riskants finanšu instruments ilgtermiņa attīstības nodrošināšanai, it īpaši situācijā, kad lauksaimnieku horizontālo organizāciju sistēmā tām ir būtiska loma. Izteiktie apgalvojumi nenorāda, ka, pārtraucot organizāciju finansēšanu, atrisinātos konstatētās problēmas, bet tieši pretēji, organizācijas jāturpina dotēt to vājās attīstības dēļ, vienlaikus pilnveidojot dotāciju piešķiršanas mehānismu un organizāciju sistēmu Latvijā, tādējādi sniedzot iespēju tām stabilizēt darbību. Pilnīga dotāciju pārtraukšana bez NVO sistēmas pilnveidošanas radītu papildu slogu valsts institūcijām daudzo nozaru organizāciju viedokļu apkopošanā, kā arī nevienai no finansiāli spēcīgākajām horizontālajām organizācijām nav kapacitāte pārņemt konkurentu organizāciju biedrus un biedru organizācijas. Analizējot iespējamās NVO sistēmas pilnveidošanas scenārijus, valsts dotāciju piešķiršanas mehānisma izmaiņas ir viens no piemērotākajiem veidiem, kā stimulēt pašas organizācijas uz pārmaiņām, un organizāciju konsolidācija vienotā “jumta” organizācijā būtu risinājums lauksaimnieku NVO sistēmas pilnveidošanai Latvijā. Jebkurā gadījumā organizāciju ieņēmumu struktūrā var parādīties valsts institūciju finansējums, bet tam jābūt par noteiktu uzdevumu izpildi, nodrošinot organizāciju neitralitāti. Par nepieciešamību veikt sektora pilnveidojumus apliecināja arī pētījumā veiktā lauksaimnieku aptauja, respondentiem norādot, ka nav aktīvi lauksaimnieku organizāciju biedri vai neiesaistās vispār, jo neuzskata, ka tās vienlīdzīgi pārstāv visu biedru vai dažādo nozaru intereses.

Latvijā esošo lauksaimnieku nevalstisko organizāciju konsolidācija vienotā “jumta” organizācijā veicinātu aktīvāku lauksaimnieku iesaistīšanos tajās, lauksaimnieku un lauksaimniecības sektoru interešu vienlīdzīgu pārstāvēšanu, lauku attīstības politikas veidošanu, samazinātu funkciju un uzdevumu pārklāšanos, mazinātu valsts budžeta dotāciju īpatsvaru to ieņēmumos, nodrošinātu līdzvērtīgus izglītošanas un apmācību iespējas neatkarīgi no saimniecības specializācijas, radītu spēcīgu lauksaimnieku organizāciju nacionālā un starptautiskā mērogā. No pētījumā izvērtētajiem un piedāvātajiem risinājumiem, nozares profesionāļi, ZM un Lauku atbalsta dienesta pārstāvji kā labāko risinājumu atzina NVO konsolidācija vienotā “jumta” organizācijā. Iespējamais risinājums ir izstrādāts, novērtējot lauksaimniecības lomu tautsaimniecībā, raksturojot nevalstiskā sektora organizāciju lomu un funkcijas, analizējot lauksaimnieku organizācijas un to finansiālo stāvokli Latvijā, kā arī analizējot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju sektoru Vācijā un Ungārijā, valstīs ar atšķirīgu NVO sektora pieredzi un darbības ilgumu, bet stabilām “jumta” organizācijām nacionālā un starptautiskā līmenī. Abās valstīs sākotnējo lauksaimnieku nevalstisko organizāciju sistēmu veidoja daudzas neatkarīgas lauksaimnieku apvienības valsts reģionos, kas turpmāko attīstību saredzēja apvienojoties vienotā “jumta” organizācijā. Mēģinājumi veidot vienotu lauksaimnieku “jumta” organizāciju Latvijā jau bija 2000. gadā, bet kā norāda I. Būmane (2018), toreiz organizācijas bija pārāk jaunas un nenostabilizējušās, lai veidotu kopīgu “jumta” organizāciju. Iespējams 2020. gadā tās ir pieredzes bagātākas, lai konsolidētos vienotā “jumta” organizācijā.

Pētījuma ierobežojumi

Latvijā ir vairāk nekā 70 dažādu lauksaimniecības nozaru un ietekmes līmeņa lauksaimnieku organizāciju, bet šis pētījums ir veikts par 5 galvenajām horizontālajām

lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām, kurām ir noteicošā loma lauksaimniecības un lauku attīstības politikas veidošanā, jo tās apvieno lauksaimniekus un nozaru organizācijas, aktīvi veic savas funkcijas nacionālā un starptautiskā mērogā, ir Zemkopības ministrijas lauksaimnieku Konsultatīvās padomes biedres, un saņem valsts budžeta dotācijas. Starp daudzveidīgajām analizējamo lauksaimnieku organizāciju darbības funkcijām, pētījumā vairāk tiek raksturotas un analizētas organizāciju aktivitātes saistībā ar lauksaimniecību saistītās politikas veidošanā un īstenošanā, kā par galveno pamatdarbības funkciju un organizāciju dibināšanas iemeslu.

Pētījumā ir analizēts daudzveidīgs statistiskais materiāls ar atšķirīgu datu periodu, ko ietekmēja ierobežota datu pieejamība, kā arī atsevišķos rādītājos īsā laika periodā nav vērojamas būtiskas izmaiņas salīdzinājumā ar garāku laika periodu, sniedzot iespēju veikt notikumu salīdzināšanu makroekonomikas līmenī un kopumā par notiekošajiem procesiem sabiedrībā.

Starptautiskā pieredze lauksaimnieku NVO darbībā tika izvērtēta Vācijā un Ungārijā, izvēli noteica vairāki faktori: 1) tās ir ES dalībvalstis; 2) tajās ir līdzīgi politiskie un saimnieciskās darbības apstākļi kā Latvijā; 3) ir vienota lauksaimnieku nevalstiskā organizācija nacionālā un starptautiskā līmenī; 4) saskatīja par nepieciešamību reorganizēt NVO sektoru, apvienojot lauksaimnieku organizācijas valsts reģionos, kas noteiktā laika periodā ir devis pozitīvus rezultātus. Nacionāla līmeņa organizācijas ir dibinātas arī Lietuvā un Igaunijā, bet, atšķirībā no Vācijas un Ungārijas, tās nefunkcionē pilnvērtīgi nacionālā un starptautiskā līmenī, autoram secinot no profesionālās pieredzes un COPA-COGECA, lielākās un ietekmīgākās Eiropas līmeņa lauksaimnieku organizācijas, biedru analīzes.

Promocijas darba **hipotēze**: Novērtējot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības trūkumus Latvijā, un, izmantojot citu valstu lauksaimnieku organizāciju darbības pieredzi, ir iespējams pilnveidot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbību nozares attīstībai Latvijā.

Pētījuma **mērķis**: Izvērtēt nevalstisko organizāciju aktivitātes lauksaimniecības nozarē Latvijā, lai izstrādātu to darbības pilnveidošanas konceptu, izmantojot starptautisku pieredzi.

Mērķa sasniegšanai izstrādātie un risinātie darba **uzdevumi**:

1. izpētīt nevalstisko organizāciju veidošanās un attīstības vēsturiskos, teorētiskos un juridiskos aspektus, darbības uzdevumus un funkcijas pasaulē, kā arī Latvijā;
2. analizēt lauksaimniecības un Eiropas Savienības Kopējās lauksaimniecības politikas lomu tautsaimniecībā un lauku reģionu ilgtspējīgas attīstības veicināšanā Latvijā;
3. novērtēt lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības modeli un analizēt to finansiālo stāvokli Latvijā;
4. izpētīt lauksaimnieku nevalstisko organizāciju attīstības un darbības pieredzi Vācijā un Ungārijā;
5. izstrādāt iespējamo lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas koncepciju Latvijā, izmantojot starptautisku pieredzi.

Pētījuma **objekts** – lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbība nozares attīstībai Latvijā. Pētījuma **priekšmets** – lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas iespējas Latvijā.

Izmantotās **pētījuma metodes**.

Nevalstisko organizāciju veidošanās un darbības vēsturisko un teorētisko aspektu, normatīvo aktu regulējuma analīzei izmantota monogrāfiski aprakstošā, grafiskā, analīzes, sintēzes un dokumentu analīzes metode.

Lauksaimniecības un nevalstisko organizāciju raksturošanai, finansiālās situācijas novērtēšanai izmantota datu vākšanas, grafiskā, kartogrāfijas, dinamikas rindu, korelācijas, salīdzināšanas metode.

Lauksaimnieku viedoklis par pašreizējo organizāciju darbību tika iegūts, izmantojot aptaujas metodi, rezultātus apstrādājot ar statistiskās analīzes metodēm MS Excel un SPSS programmās. Organizāciju darbības pilnveidošanas iespējamie risinājumi novērtēti ar *T. Saaty* (2008) hierarhiju analīzes (*Analytic Hierarchy Process*) un ekspertu intervijas metodēm. Iespējamā lauksaimnieku organizāciju darbības pilnveidošanas modeļa izstrādē izmantota grafiskā metode un SVID analīze.

Pētījumā izmantotā **informācija:**

- ārzemju un Latvijas zinātnieku atziņas par nevalstiskā sektora organizācijām, to darbību, ES KLP, lauksaimniecību un lauku attīstību;
- ES normatīvie akti par Kopējo lauksaimniecības politiku un ES Pārredzamības reģistru;
- Latvijas Republikas (LR) likumi, Ministru kabineta noteikumi un normatīvo aktu anotācijas par biedrībām un nodibinājumiem, lauksaimniecību un lauksaimnieku NVO;
- Latvijas un ES līmeņa lauksaimnieku nevalstisko organizāciju informācija par to darbības aktivitātēm un vēsturisko attīstību;
- LR Centrālās statistikas pārvaldes, Eurostat, Lursoft, LR Uzņēmumu reģistra, LR Zemkopības ministrijas, LR Valsts kancelejas, Sabiedrības integrācijas fonda, Latvijas Pilsoniskās alianses, EK Budžeta un EK Lauksaimniecības ģenerāldirektorāta pētījumi un statistikas apkopojumi;
- lauksaimnieku aptaujā un ekspertu intervijās (t.sk. arī hierarhiju analīzē) iegūtā informācija.

Pētījuma zinātniskais nozīmīgums.

Veiktais pētījums papildina Latvijas pētījumu bāzi ar unikālu zinātnisko darbu par lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām un to darbības pilnveidošanas iespēju izvērtējumu. Pētījuma rezultātu aprobācijai izstrādātās un publicētās zinātniskās publikācijas papildina starptautiskās zinātniskās datubāzes ar jauniem ierakstiem par lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām pasaules attīstīto valstu līmenī, kur pieejamie pētījumi galvenokārt raksturo ES politikas vai finanšu instrumentu ietekmi lauksaimniecības un lauku attīstībā vai lauksaimniecības nozīmi jaunattīstības valstīs, kur nozarei ir citi uzdevumi un funkcijas.

Statistikas datu analīze par nevalstisko organizāciju sektoru, akronīmu lietošanu, klasifikāciju u.tml. sniedz informāciju par aktuālo situāciju, un ir izmantojams kā salīdzinājums iepriekš veiktiem citu zinātnieku pētījumiem, lai novērtētu sektora izmaiņas, attīstību, iepriekš definēto problēmu risināšanu vai izteiktu nākotnes prognozes. Iegūtie pētījuma rezultāti ir izmantojami akadēmiskajā procesā un citos pētījumos gan ekonomikas, gan sociālo zinātņu nozarēs.

Izmantotās pētījuma metodes paplašina to pielietojuma jomas un norāda uz to atbilstību ar lauksaimniecību saistītos pētījumos, kā arī atvieglos metožu izvēli jaunos ar nozari saistītos pētījumos.

Pētījuma tautsaimnieciskā nozīme.

Pētījuma rezultāti ir praktiski izmantojami lauksaimnieku nevalstisko organizāciju sistēmas pilnveidošanai Latvijā. Organizāciju sistēmas sakārtošana radītu profesionālu lauksaimnieku organizāciju sadarbībai ar valsts un ES lēmēj institūcijām, kā arī citu valstu lauksaimnieku organizācijām, un sabalansētu lauksaimniecības nozaru interešu pārstāvēšanu, neatkarīgi no nozares lieluma vai ieguldījuma valsts makroekonomiskajos rādītājos. Tiktu labāk koordinētas un nodalītas funkcijas un uzdevumi dažādām

iesaistītajām lauksaimnieku interešu pārstāvošajām un konsultējošām organizācijām. Pētījuma rezultāti būtu noderīgi ZM, pilnveidojot sadarbību ar lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām pēc LR Valsts kontroles (2019) ieteikumiem.

Pētījumā veiktajā lauksaimnieku aptaujā tika iegūta plaša informācija par lauksaimnieku iesaistīšanās aktivitāti NVO, neiesaistīšanās iemesliem un vispārēju organizāciju darbības novērtējumu. Lai arī lauksaimnieku aptauja tika veikta 2018. gada otrajā pusgadā, nav vērojama būtiska sabiedrības līdzdalības aktivitātes palielināšanās Latvijā un iegūtie aptaujas rezultāti joprojām ir izmantojami problēmjautājumu identificēšanai.

Statistikas datu analīzes rezultāti par lauksaimniecības attīstības rādītājiem, nozares ieguldījumu valsts ekonomikā, ražošanas izmaksu salīdzinājums ar citām ES dalībvalstīm u.c. pētījuma rezultāti ir izmantojami politikas plānošanas procesā vai savienojumā ar citiem pētījumiem, analizējot un pamatojot nozares nozīmīgumu.

Pētījuma novitātes:

- izstrādāts iespējamais lauksaimnieku organizāciju sistēmas pilnveidošanas modelis Latvijā, veicot izvērstu lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības un finanšu analīzi Latvijā, kā arī izmantojot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju pieredzi Vācijā un Ungārijā;
- veikta padziļināta vadošo lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības un finanšu analīze Latvijā un norādīts uz iespējamajiem trūkumiem organizāciju darbības stabilitātē ilgtermiņā;
- novērtēti iespējamie sadarbības virzieni lauksaimnieku organizācijām Baltijas valstu līmenī;
- veikta padziļināta lauksaimniecības rādītāju analīze, kas atkārtoti norāda uz nozares nozīmi valsts ekonomikā, lauku vides un reģionu saglabāšanā Latvijā;
- analizēti nevalstisko organizāciju sektora teorētiskie aspekti un aktuālā situācija Latvijā, norādot uz iespējamajiem trūkumiem, lai panāktu lielāku pārskatāmību pār tā aktivitātēm, finanšu plūsmu un iesaistītajām personām, īpaši organizācijām, kuras iesaistās politikas plānošanas procesā.

Aizstāvamās tēzes.

1. Nevalstisko organizāciju attīstība, to skaita palielinājums un aktivitātes dažādās pasaules valstīs, ir radījusi būtiskas problēmas organizāciju definējumā un klasifikācijā.
2. Eiropas Savienības un nacionālā līmenī nav normatīvo aktu, kas tieši regulētu vai ierobežotu lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbību.
3. Lauksaimniecība ir nozīmīga nozare Latvijā, kas dod ieguldījumu valsts tautsaimniecībā, lauku vides un ainavas saglabāšanā, ilgtspējīgas lauku reģionu ekonomiskās aktivitātes veicināšanā.
4. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas priekšlikumi Latvijā izstrādāti, veicot organizāciju darbības un finansiālā stāvokļa analīzi, kā arī līdzīgu nevalstisko organizāciju attīstības izpēti Vācijā un Ungārijā.
5. Pilnveidojot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbību Latvijā, ir iespējams uzlabot lauksaimnieku iesaistīšanās aktivitāti tajās, veicinot līdzdalību politikas veidošanā un sabiedrības izglītošanā.

1. NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU VEIDOŠANĀS UN DARBĪBAS VĒSTURISKIE UN TEORĒTISKIE ASPEKTI, NORMATĪVAIS REGULĒJUMS / THE HISTORICAL AND THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION AND OPERATION OF NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS AND THE RELEVANT REGULATORY FRAMEWORK

Nevalstisko organizāciju sektors pasaulē ir strauji attīstījies, izveidojoties organizācijām praktiski visās jomās, pielāgojoties vispārējām attīstības un tehnoloģiskajām tendencēm. Straujā sektora attīstība, t.sk. nacionālā līmenī, ir radījusi pašreiz neatrisinātās problēmas kā vienota organizāciju klasifikācija, definējuma un akronīmu lietošana. Minēto problēmu atrisināšana būtu būtisks pavērsiens un radītu zinātniekiem jaunus pētījumu objektus, sniedzot iespēju salīdzināt un pētīt nacionāla līmeņa sektora rādītājus. Kopš savas izveidošanās sektors ir būtiski izmainījies, saglabājot savu galveno iezīmi – vienādi domājošo sabiedrības grupu apvienošanās savu interešu pārstāvēšanā un ideju realizēšanā.

1.1. Nevalstisko organizāciju attīstības vēsture pasaulē / *Historical evolution of non-governmental organisations in the world*

Nevalstiskās organizācijas ir augsta līmeņa sabiedrisko procesu dalībnieki gan vietējā, gan starptautiskā līmenī, kā politisko jautājumu advokāts mazāk aizsargāto personu un kopienu interesēs (Young, Dhanda, 2013). NVO darbība ir daudz senāka, kā šī frāze ieguva popularitāti. NVO pēc savas būtības ir vienādu interešu aktīvistu apvienošanās kāda jautājuma risināšanā, visbiežāk saistībā ar nepatiku pret valdības īstenoto politiku. Nevienā literatūras avotā zinātnieki vēl nav precīzi norādījuši, kura bija pirmā nevalstiskā organizācija pasaulē, vien uzsverot, ka šo organizāciju pirmsākumi meklējami Amerikas Savienotajās Valstīs (ASV). D. Levis (*Lewis*) (2009) norāda, ka NVO dažādās formās pastāvējušas jau gadsimtiem ilgi, bet savu nosaukumu un atpazīstamību tās ieguvušas 20.gs. beigās, palielinoties to skaitam un veicot aktīvāku darbību starptautiskā mērogā. D. Lewis, N. Kanja (*Kanji*) (2009) konstatēja, ka NVO vēsture un pirmsākumi pasaules kontekstā ir grūti apkopojami, ņemot vērā vēsturisko, kultūras un politisko faktoru atšķirības dažādās pasaules daļās, ko papildināja T.F. Karols (*Carroll*) (1992), ka NVO darbība pasaulē ir atšķirīga, ņemot vērā reģiona īpašības un vēsturiskos apstākļus, uzsverot, ka nav iespējams vispārināt vai vienādot NVO darbību, vēsturi u.tml.

Analizējot nevalstisko organizāciju vēsturi ilgākā laika posmā, var secināt, ka tās kardināli atšķiras no mūsdienu NVO, kad sākotnēji to darbība bija balstīta senās tradīcijās, filantropijā un vienlīdzīgā palīdzībā visai sabiedrībai. W.F. Ilčmans (*Ilchman*) et al (1998) norāda, ka jēdziens filantropija vēsturiski pastāvēja daudzās kultūrās ar mērķi sniegt palīdzību plašākai sabiedrības daļai, ne tikai saviem tuvākajiem ģimenes locekļiem. Pēc H.K. Anheijera (*Anheier*) (2005) pētījuma, sākotnēji NVO pastāvēja kā reliģiskas organizācijas, sabiedrības grupas vai organizētas pašpalīdzības apvienības ciematos un pilsētās, lai panāktu uzlabojumus izglītībā, veselības aprūpes noteikumos, sieviešu tiesībās un lauksaimniecības attīstībā. Šīm apvienībām bija vāja ietekme valdības lēmumos un tās vēsturiski pastāvējušas jau sen. D. Lewis (2009), T.R. Dāvis (*Davies*) (2007) un S. Čarnovics (*Charnovitz*) (1997) uzsver, ka mūsdienu izpratnē pazīstamo NVO vēsture aizsākās 18.gs. Eiropas rietumu valstīs, kad mazās nacionālās organizācijas apvienojās un, palielinot savu ietekmi, kļuva atpazīstamas

starptautiskā līmenī, iegūstot nosaukumu Starptautiskās nevalstiskās organizācijas (*International Non-Governmental Organizations*). Veicot zinātniskās literatūras analīzi, autors piekrīt D. Lewis (2005), ka informācija attiecībā uz NVO vēsturi pētījumos ir analizēta no Starptautisko NVO izveidošanās 18.gs., apvienojoties valstu nacionālajām organizācijām (kļūstot par biedriem), lai daudzu valstu sabiedrībai aktuālos jautājumus, kā vergu tirdzniecība un sabiedrības brīva pārvietošanās, kopīgi risinātu starptautiskā mērogā.

Jau iepriekš tika minēts, ka NVO pirmsākumi meklējami rietumvalstīs, un šī sektora pētnieks S. Charnovitz (1997) organizāciju attīstību ir iedalījis 7 posmos. Pirmais no tiem sākas 1775. gadā un turpinās līdz 1918. gadam, nosaucot to par *organizāciju rašanās* posmu, un savukārt septīto posmu iezīmēja Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) konference Riodežaneiro 1992. gadā, nosaucot to par *iespēju palielināšanos* (skatīt 1.1. tabulu). Ņemot vērā NVO lielo aktivitāti mūsdienās, S. Charnovitz (1997) pētījumā, pēdējam posmam nav norādītas perioda beigas, kas, autoraprāt, viennozīmīgi rosina turpināt veikt pētījumus šajā jomā.

1.1 tabula / Table 1.1.

Starptautisko nevalstisko organizāciju vēsturiskās attīstības posmi rietumvalstīs no 1775. līdz 1992. gadam / Historical evolution periods of international nongovernmental organisations in Western countries from 1775 to 1992

N.r.	Gads	Posms	Nozīmīgākais notikums
1.	1775.-1918.	Rašanās	1838. gadā Apvienotajā Karalistē dibina Pret graudu likumu līga (<i>Anti-Corn Law League</i>) organizāciju cīņai pret negodīgiem likumiem lauksaimniecībā.
2.	1918.-1935.	Iesaistīšanās	Starptautiskās organizācijas iesaistās jaunizveidotajā Tautu Savienības (<i>League of Nations</i>) darbībā.
3.	1935.-1945.	Atkāpšanās	Politiskie saspīlējumi samazina Tautu Savienības ietekmi miera veicināšanā un noved pie Otrā pasaules kara.
4.	1945.-1950.	Atdzimšana	Jaunizveidotās ANO statūtu 71. punkts paredz NVO konsultanta statusu ECOSOC.
5.	1950.-1972.	Atstumtība	Aukstais karš un saspīlējumi valstu valdībās samazina NVO dominējošo lomu ANO procesos.
6.	1972.-1992.	Intensifikācija	Pēc 1972. gada ANO konferences Stokholmā palielinās NVO nozīme un darbība tiek izvērstā plašākā mērogā.
7.	1992.-.....	Iespēju palielināšanās	Riodežaneiro Vides konference iezīmē jaunu NVO pārkumu attīstības un starptautiskajos jautājumos.

Avots: autora veidots pēc S. Charnovitz, 1997

Pirmo rietumu NVO galvenie darba uzdevumi bija cilvēktiesību aizsardzības jomā, piemēram, vergu tirdzniecības atcelšana, sabiedrības brīva pārvietošanās, vienlīdzība u.tml. Kā pirmo starptautisko NVO S. Charnovitz (1997) norāda 1838. gadā Apvienotajā Karalistē dibināto Pret graudu likumu līgu (*Anti-Corn Law League*), kura iestājās par brīvo tirdzniecību. N. Makords (*McCord*) (2013) uzsver, ka organizācijas dibinātājs Ričards Kobdens saprata, ka pastāvošie likumi graudu importā un eksportā ir pret ētikas normām un ekonomiski neizdevīgi. Šie noteikumi aizstāvēja zemes īpašnieku intereses, ļaujot iekasēt nodokļus par graudu importu, kas būtiski palielināja maizes ražošanas izmaksas rūpnīcās, ekonomiski grūtā brīdī, kad ražotāji samazināja darbinieku atalgojumu. Aktīvā organizācijas darbība mobilizēja rūpnīcu darbiniekus pret zemes īpašniekiem, un 1846. gadā šie likumi tika atcelti.

Savukārt P. Hals-Džons (*Hall-Jones*) (2006) norāda, ka iespējams pirmā starptautiskā NVO bija 1839. gadā Apvienotajā Karalistē dibinātā Pretverdzības kustība

(*Anti-Slavery Society*), kura cīnījās par cilvēktiesībām. Organizācijas idejas pirmsākumi meklējami 1787. gadā, kad tika izveidota biedrība pret Transatlantisko vergu tirdzniecību no Rietumāfrikas, kurā dominēja Apvienotā Karaliste. 1807. gadā Apvienotajā Karalistē tika izsludināts likums, kas aizliedza vergu tirdzniecību Britu impērijā, kam vēlāk sekoja arī citas valstis. Pretverdzības kustība vēsturiski apzīmēja divas aktīvas organizācijas. Pirmā no tām ar oficiālo nosaukumu Biedrība Vergu tirdzniecības samazināšanai un pakāpeniskai atcelšanai Britu impērijā (*Society for the Mitigation and Gradual Abolition of Slavery Throughout the British Dominions*) tika nodibināta Apvienotajā Karalistē 1823. gadā. Mērķis tika sasniegts 1838. gadā saskaņā ar 1833. gada likumu par Verdzības atcelšanu. 1839. gadā šīs organizācijas darbību pārņēma otra organizācija – Apvienotās Karalistes un starptautiskās pretverdzības biedrība (*The British and Foreign Anti-Slavery Society*), kuras mērķis bija panākt verdzības atcelšanu visā pasaulē. Mūsdienās šī organizācija savu darbību turpina ar nosaukumu Starptautiskā pretverdzības organizācija (*Anti-Slavery International*), un tā ir senākā starptautiskā cilvēktiesību organizācija pasaulē un vienīgā labdarības organizācijas Apvienotajā Karalistē pret cilvēku verdzību un ar to saistītajiem jautājumiem (Anti Slavery, [b.g.]).

Pirmās atpazīstamās organizācijas ASV bija 1833. gadā dibinātā Amerikas Pretverdzības kustība (*American Anti-Slavery Society*) un 1876. gadā dibinātā Starptautiskā tabakas strādnieku federācija (*International Federation of Tobacco Workers*) (Lewis, 2014). T.R. Davies (2007) norāda, ka iepriekš minēto organizāciju darbība iedrošināja sabiedrību aizstāvēt savas intereses arī tādos jautājumos kā:

- tikumība, sabiedrības vienlīdzība (vīrietis-sieviete, rase u.tml.), 1852. gadā nodibinot Starptautisko labas tikumības apvienību (*International Order of Good Templars*);
- nodarbināto tiesības, 1864. gadā nodibinot Starptautisko vīriešu darba ņēmēju asociāciju (*International Workingmen's Association*);
- sabiedrības mierīga līdzpastāvēšana, 1891. gadā nodibinot Starptautisko miera biroju (*International Peace Bureau*);
- sieviešu balsstiesības, 1902. gadā nodibinot Starptautisko sieviešu aliansi (*International Alliance of Women*).

Laikā, kad norisinājās Hāgas starptautiskās privāttiesību konferences (1899. un 1907. gadā), NVO bija sasniegušas to darbības maksimālās iespējas, un to uzlabošanai organizācijas sāka lobēt savas intereses dažādās starptautiskās konferencēs, ieskaitot Hāgas miera konferenci. Vistuvāk mūsdienām pazīstamo NVO priekšvēsture analizējama no 1900. gada, kad dažādās pasaules daļās bija izveidojušās 425 aktīvas organizācijas, un to aktuālākie darbības jautājumi bija saistīti ar darba tiesībām un brīvo tirdzniecību. Šīs organizācijas veido šodienas NVO priekšvēsturi.

No 20.gs. NVO ieraksta jaunu posmu attīstības vēsturē, lielāku uzmanību veltot atpazīstamības un veicamo uzdevumu popularizēšanai gan valsts, gan starptautiskā mērogā. Piemēram, 1910. gadā Starptautisko organizāciju pasaules kongresā (*World Congress of International Associations*) piedalījās 132 starptautiskās organizācijas, akcentējot galvenos uzdevumus - infrastruktūras veidošana; intelektuālā īpašuma tiesības; narkotiku kontrole; sabiedrības veselības jautājumi; lauksaimniecības attīstība un vides aizsardzība.

J. Bolija (*Boli*), G. Tomasa (*Thomas*) (1999) pētījumos akcentē, ka kopš 19.gs. organizāciju skaitam pasaulē ik gadu ir vērojama pakāpeniska pieauguma tendence, izņemot periodu, kad norisinājās Pirmais un Otrais pasaules karš, un Lielā depresija (*Great Depression*), kas aizsākās 1929. gadā ASV. Papildinot iepriekš minēto, C. Arčers (*Archer*) (2001) precizē, ka 1854. gadā bija tikai 6 starptautiskās NVO, 19.un

20. gadsimtu mijā jau 164 un pēc 1945. gada bija nodibinātas vairāk nekā tūkstošis starptautisko nevalstisko organizāciju.

S. Charnovitz (1997) 20.gs. 20-tos un 30-tos gadus ir nosaucis par NVO „iesaistīšanās” periodu, kad NVO aktivitāte palielinājās pēc Pirmā pasaules kara, un par vadošo NVO kļuva 1920. gadā dibinātā Tautu Savienība, kuras galvenie uzdevumi globālā kontekstā bija miera nodrošināšana un konfliktu risināšana diplomātisku sarunu ceļā, kā arī sabiedrības locekļu dzīves apstākļu uzlabošana. Kad Starptautiskā darbinieku organizācija (*International Labour Organization*) kļuva par Tautu Savienības struktūrvienību, tad katras dalībvalsts organizācija deleģēja četrus pārstāvjus darbam organizācijā – divi pārstāvēja valdības intereses, viens darba devēju un viens nodarbinātības organizācijas, veidojot forumu no trīs sektoriem – valdība, bizness un sabiedrība – kur katra iesaistītā puse vienlīdzīgi piedalījās starptautiskās konvencijas par darba tiesībām un standartiem veidošanā. Tieši šo abu organizāciju sadarbības rezultātā NVO no vērotāja kļuva par tiesīgām sadarboties ar valstu valdībām, rosināt izskatīt jautājumus un problēmas starptautiskā mērogā, veidojot mūsdienās pazīstamo trīs pušu sadarbību – valdība, bizness un sabiedrība (Lewis, 2014).

Otra nozīmīga organizācija pēckara periodā bija 1919. gadā dibinātais Nodibinājums glābsim bērņus (*Save the Children Fund* (SCF)), kuras mērķis bija sniegt palīdzību kara traumas guvušajiem, uzlabot bērnu dzīvi, risinot jautājumus saistītus ar izglītību, veselības aprūpi u.c. (*Save the... [b.g.]*).

Viennozīmīgi līdz 20. gs. vidum nevalstisko organizāciju darbība galvenokārt bija saistīta ar kara nodarīto postījumu risināšanu. Pasaulē kļuva arvien populārākas miera konferences un dažādu vienošanos izstrādāšana. Analizējot zinātniskās literatūras avotus par NVO vēsturi, vairākkārtīgi tiek pieminēta Pasaules atbruņošanās konference (*World Disarmament Conference*) 1932. gadā, kura norisinājās ar Tautu Savienības dalībvalstu atbalstu. Pēc 1935. gada pieaugot politiskajai spriedzei Eiropā, NVO pamazām sāka zaudēt savu ietekmi, līdz politiskais saspīlējums noveda pie Otrā pasaules kara. Līdz Otrā pasaules kara sākumam, piemēram, organizācija Tautu Savienība pilnībā bija zaudējusi savu lomu starptautisko attiecību regulēšanā.

Pēc D. Lewis (2009) domām, NVO ir 20.gs. fenomens, un īpašu nozīmi ieguva Otrā pasaules kara laikā, kad svarīgākās organizācijas kara periodā bija 1942. gadā dibinātā Oxfordas komiteja pret badu (*Oxford Committee for Famine Relief* (Oxfam), sākotnēji *Oxford Committee*), kuras uzdevums bija rast risinājumus trūkuma cietējiem, un sniegt palīdzību cietušajiem Grieķijas pilsoņu karā (*Greek Civil War*), un 1945. gadā dibinātā Apvienība par atbalstu un palīdzību visur (*Cooperative for Assistance and Relief Everywhere* (CARE)), kas savu darbību uzsāka sūtot pārtikas pakas Eiropai no ASV 1946. gadā pēc Otrā pasaules kara.

Oficiālu statusu un nozīmi akronīms Nevalstiskās organizācijas ieguva līdz ar Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) nodibināšanu 1945. gadā. ANO bija pēctecis organizācijai Tautu Savienība miera nodrošināšanai pasaulē pēc Otrā pasaules kara (*United Nations*, [b.g.]). ANO statūtu 10. nodaļas 71. pants paredz, ka ANO Ekonomikas un sociālo lietu komiteja (*The Economic and Social Council* (ECOSOC)) var konsultēties ar nevalstiskajām organizācijām, kuras nodarbojas ar ANO kompetencē esošajiem jautājumiem. Panta turpinājums precizē, ka šīm organizācijām jābūt starptautiskām un no valdības neatkarīgām, bet izņēmuma gadījumā tās var konsultēties arī ar nacionāla līmeņa organizācijām (Chapter X, [b.g.]). Savukārt definējums Starptautiska nevalstiska organizācija ANO dokumentos tika ierakstīts 1950. gada 27. februārī ar 288(X) lēmumu, kas noteica ECOSOC un NVO sadarbību atsaucoties uz ANO statūtu 10. nodaļas 71. pantu. 1968. gadā tika papildināts 1950. gada lēmums ar kārtību, kā veicama ECOSOC un NVO sadarbība, kurā ECOSOC atzīst būtisku NVO

lomu ilgtspējīgā attīstībā (United Nations, 1968). Analizējot dažādus literatūras avotus, autors secina, ka tieši ANO statūtu 71. pants ir atskaite punkts NVO vēsturei, kad organizācijas ieguvušas oficiālu statusu.

D. Lewis (2014) norāda, ka, sekojot ANO piemēram, arī Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija (UNESCO) un Pasaules Veselības organizācija uzsāka sadarbību ar NVO. Bet realitātē ANO statūtu 71. pantā noteiktā sadarbība ir traktēta kā uz „tradīcijām balstīta līdzdalība”, atstājot NVO tik daudz darbības iespēju, cik tās bija Tautu Savienības darbības laikā. Šajā posmā sakrīt D. Lewis (2014) un S. Charnovitz (1997) teiktais, ka pēckara periodā organizāciju darbība bija aktīva, bet neefektīva un neatbilstoša ANO Statūtu 71. pantā noteiktajam, ko veicināja Aukstā kara (*Cold War*) sasprindzinājums un ECOSOC vājā ietekme politiskajos procesos. Tā tas turpinājās līdz 1970. gadam, ko S. Charnovitz (1997) atzīmē kā NVO atdzimšanas laiku, kad NVO atkal kļuva stipras, par ko liecina to pieaugošā klātbūtne ANO konferencēs, kā Stokholmas vides konferencē 1972. gadā un Pasaules populācijas konferencē 1974. gadā Bukarestē. NVO bija galvenā loma, izstrādājot ANO konvenciju par Bērnu tiesībām. Stokholmas vides konference bija pirmā starptautiskā konference par cilvēku darbības ietekmi uz vidi, lai izstrādātu rīcības plānu kā mazināt cilvēku darbības negatīvo ietekmi uz vidi.

D. Lewis (2005) norādīja, ka NVO ietekme starptautiskajā līmenī turpināja pieaugt, par ko liecināja arī NVO dalība ANO Vides un attīstības konferencē 1992. gadā Riodežaneiro, kurā NVO aktīvi piedalījās gan konferences sagatavošanā, gan lēmumu pieņemšanā. Konferencē laikā tika izstrādāti vairāki politiskie ziņojumi, kuri norādīja, ka nepieciešama NVO līdzdarbošanās. Viens no galvenajiem Riodežaneiro konferences politiskajiem dokumentiem ir ANO Rīcības plāns 21. gadsimtam (*Agenda 21*), kas nosaka rīcības plānu ilgtspējīgai attīstībai, balstoties uz NVO zināšanām un skatījumu ANO politikas programmas ietvaros. Pētnieki norāda, ka NVO dalība konferencē kardināli izmainīja NVO lomu ANO procesos, pietuvinot tās lēmumu pieņemšanā, savukārt K. Martena (*Martens*) (2006) apgalvo, ka NVO ir kļuvusi neatņemama ANO sistēmas sastāvdaļa.

Pēc S. Charnovitz (1997) iedalījuma, no 1992. gada sākās nevalstisko organizāciju skaita pieauguma „bums” ne tikai Rietumvalstīs, bet visā pasaulē. Īpaši liels NVO skaita pieaugums bija novērojams Austrumeiropā un bijušās Padomju Savienības valstīs, ieplūstot Rietumu finansiālam atbalstam. Rietumu nevalstiskās organizācijas nodarbojās ar demokrātijas veicināšanu un tirgus reformām, savu darbību jaunattīstības valstīs nosaucot par demokrātijas veicināšanu un pilsoniskās sabiedrības attīstīšanu.

Piemēram, Armēnijā 1994. gadā bija reģistrētas 44 NVO, bet 2005. gadā reģistrēto organizāciju skaits sasniedza jau 4500. Šajā situācijā donoru NVO ātri kļuva saistītas ar vietējām organizācijām, nodrošinot saikni ar vietējo sabiedrību un uzņēmējiem Rietumu ideju popularizēšanai. Ieplūstošais finansējums organizācijas iedalīja trīs kategorijās: „reālas” NVO; „dotāciju ēdāji” jeb koruptīvas organizācijas finansējuma iegūšanai negodīgā veidā; un „kabatas” NVO jeb organizācijas, kas patiesībā piederēja valdībai (Ishkanian, 2006). Viens no galvenajiem Rietumu donoriem šajā laikā bija ASV ar Vašingtonas konsensu (*Washington Consensus*) (Zaleski, 2006), kas bija reformu pakete krīzes skartajām jaunattīstības valstīm sadarbībā ar Starptautisko Valūtas fondu (SVF), Pasaules Banku (PB) un ASV Valsts kasi (Williamson, 2002).

D. Lewis un N. Kanji (2009) norāda, ka 20. gs. 90-tajos gados nevalstiskās organizācijas bija ieguvušas jaunu nozīmi valstu attīstības veicināšanā, tas bija kā „sprādziens”, kad organizācijas kļuva par vienu no galvenajiem spēlētājiem attīstības politikā, iedalot tās trīs līmeņos:

- jaunattīstības NVO, kas veidojušās, balstoties uz ārējiem resursiem un idejām;

- attīstības NVO, kas radušās uz iepriekš pastāvējušām asociācijām un interešu grupām;
- daudzveidīgas iepriekš pastāvējušas, neformālas sabiedriskas organizācijas.

M. Edvards (*Edwards*) un D. Hulme (*Hulme*) (1996) uzsvēra, ka organizācijas bija kļuvušas par privilēģētiem veidojumiem no Rietumu donoru puses, iegūstot „starptautisku cieņu”, kad valstu valdības un citas institūcijas sāka NVO uzskatīt par daudz nopietnākiem spēlētājiem attīstības jautājumos. Daudzas NVO ir veidojušās no mazām organizācijām, ar laiku kļūstot lielākām un sarežģītākām, kad indivīdi vai indivīdu grupas ar līdzīgām idejām aktīvi sāka kopīgi risināt problēmas. D. C. Kortens (*Korten*) (1990) pētījumā organizāciju attīstību ir iedalījis 4 paaudzēs, attiecīgi definējot to lomu problēmu risināšanā (skatīt 1.2. tabulu).

1.2. tabula / Table 1.2.

NVO attīstības paaudzes / NGOs development generations

Rādītājs	Paaudze			
	Pirmā – palīdzība un labklājība	Otrā – sabiedrības attīstība	Trešā – ilgtspējīgas sistēmas attīstīšana	Ceturta – sociālās kustības
Darbības iniciatīva	Trūkums	Vietēja iniciatīva	Institucionāli un politiski ierobežojumi	Nepietiekama mobilizācijas vīzija
Izpilde	Tūlītēja	Projekta laiks	10 – 20 gadi	Nenoteiktā nākotnē
Darbības vēriens	Individuālu personu vai ģimenes līmenī	Tuvākā apkārtnē vai pilsētā	Reģionāli vai nacionāli	Nacionāli vai globāli
Galvenie darbības veicēji	NVO	NVO un sabiedrība	Visas saistītas valsts un privātās institūcijas	Brīvi definēti cilvēku un organizāciju tīkli
NVO loma	Izpildītājs, darītājs	Mobilizētājs	Katalizators	Aktīvists, izglītotājs

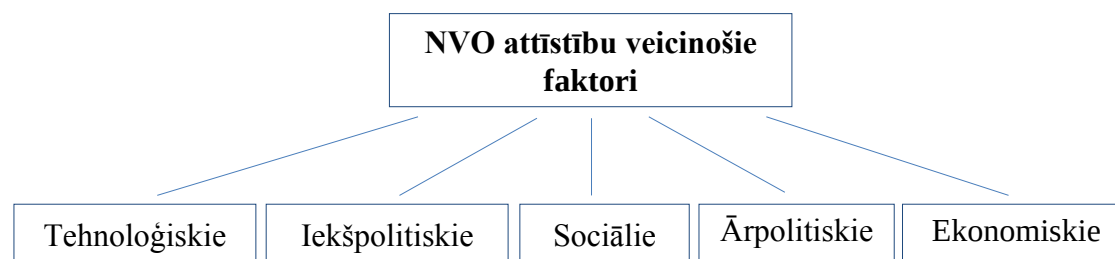
Avots: autora veidots pēc D. C. Kortens, 1990

Pirmajā paaudzē jeb attīstības sākumā NVO prioritāte bija risināt steidzamas, tūlītējas vajadzības, galvenokārt uzņemoties palīdzības sniegšanu, lai veicinātu sabiedrības locekļu labklājību. Otrajā attīstības paaudzē NVO mērķis bija veidot maza mēroga, pašu iniciatīvas vietējās attīstības grupas, lai iegūtu vairāk zināšanas un pieredzi. Bieži šīs grupas tika ietekmētas no citām organizācijām un ārējiem donoriem. Lielāks uzsvars organizāciju darbības ilgtspējai atklājas trešajā paaudzē, kad tās sāka spēcīgāk ietekmēt valsts iestāžu darbību un politiskos procesus caur sabiedrības vai tās atsevišķu indivīdu aizstāvja pozīciju. Ceturtajā paaudzē NVO palika ciešāk saistītas ar dažādām sociālām kustībām, apvienojot aktīvistus vietējā, valsts un pasaulēs mērogā, lai radītu ilgtermiņa strukturālās pārmaiņas sabiedrībā.

D. C. Kortens (1990) modelis ļoti labi ilustrē organizatorisko vēsturi lielākajai daļai NVO, kuras ir dinamiskas un mainīgas. Tām ir jāspēj apvienot vairākas aktivitātes un lomas, kas izriet no to sadarbības specifikas, piemēram, ar valsts iestādēm, donoriem u.c., ko arī ietekmēja vēsturiskā un kultūras vide attiecīgajā valstī. D. C. Kortens (1990) modelis tika atdzīts par veiksmīgu, jo tas atspoguļoja veidu, kā NVO mainās, ietekmējoties iekšējā un ārējā spiediena rezultātā, tai skaitā no starptautiskajiem procesiem. Lai gan daudzas organizācijas darbību uzsāka palīdzības un labklājības jautājumos, tomēr vairākas no tām mēģināja darboties tā, lai virzītu attīstību.

Nevalstisko organizāciju attīstību veicināja ne tikai to loma būt konsultatīvajam partnerim, bet arī vispārējā pasaules attīstība un globalizācija. Apkopojot

T. R. Davies (2007); E. A. L. Turners (Turner) (2010) un R. Bodzickis (Bodziacki) (2018) pētījumu rezultātus, 1.1.attēlā ir apkopoti galvenie NVO attīstību veicinošie faktori 20.gs. beigās.

Avots: autora veidots pēc T. R. Davies, 2007; E. A. L. Turner, 2010; R. Bodziacki, 2018

1.1. att. / Fig. 1.1. Galvenie nevalstisko organizāciju attīstību veicinošie faktori pasaulē 20. gadsimtā / Key factors that contributed to the development of non-governmental in the 20th century.

Tehnoloģiskā attīstība ir viens no biežāk dažādu autoru minētajiem faktoriem nevalstisko organizāciju attīstībā un starptautiskajā sadarbībā. Pirmās tehnoloģijas 19.gs. bija tvaikoņa kuģis kā ātrāks pārvietošanās līdzeklis starp kontinentiem un telegrāfs ziņu nosūtīšanai. Savukārt 20.gs. tehnoloģiskais progress bija starptautiskās tālsarunas, bet pēc Aukstā kara, no 1991. gada pēc Padomju Savienības sabrukuma, M. Makfauls (McFaul) un J.M. Golgeiers (Goldgeier) (1992) norāda uz strauju informācijas tehnoloģiju un telekomunikāciju attīstību, piemēram, mobilie telefoni, datori, satelīti, globāls internets un lētāka aviosatiksmē. E. A. L. Turner (2010) ironizē, ka tehnoloģiju attīstība bija straujāka un dinamiskāka kā nevalstisko organizāciju skaita pieaugums, ko autors salīdzina ar datoru u.c. informācijas un ar to saistīto tehnoloģiju ražošanas apjoma palielināšanos. Lai arī nevalstisko organizāciju skaits auga, tomēr palielinājums nebija vienmērīgs.

No ekonomisko faktoru puses NVO darbību ietekmēja ekonomiskās aktivitātes cikli. Uzlabojoties ekonomiskajam stāvoklim, pieaugot ekonomikas globalizācijai, palielinājās nevalstisko organizāciju skaits, kā tas bija vērojams 19.gs.beigās vai 21.gs. sākumā, bet, piemēram, Lielās depresijas laikā (1929.-1939. gadā) pasliktinājās valstu ekonomiskais stāvoklis, un līdz ar to samazinājās nevalstisko organizāciju skaits. Ekonomiskie faktori valstu attīstībā tika cieši saistīti ar politiskajiem faktoriem.

Sociālie faktori, kas ietekmēja NVO veidošanos, bija demogrāfiskās pārmaiņas, cilvēku migrācija, urbanizācija u.c. Globalizācija uzlaboja informācijas apmaiņu ar citiem reģioniem un valstīm, tika iegūta jauna informācija par citos reģionos vai valstīs pastāvošajām kultūras tradīcijām un paradumiem, kā rezultātā mainījās arī sabiedrības paradumi jeb norisinājās jauna veida sabiedrības un valstu izaugsme.

Globalizācijas ietekmē norisinājās straujāka NVO izaugsme, un tika risināti sabiedrībai sarežģīti jautājumi daudz ātrākā laikā. Politisko faktoru ietekmē notika izmaiņas valstu politikā kā, piemēram, demokratizācija, starpvalstu konfliktu atrisināšana, kopīgas starpvalstu politikas lomas palielināšanās, starpvalstu likumu un noteikumu izstrādāšana, starptautisku valsts pārvaldītu organizāciju dibināšana, starptautisku finanšu organizāciju veidošanās, piemēram, Pasaules Tirdzniecības organizācija (PTO) un SVF. Ja PTO un SVF tajā laikā vairāk strādāja pie kapitāla pieauguma, tad liela daļa NVO darbība koncentrējās uz iedzīvotāju labklājību, palīdzību ilgtspējīgai attīstībai, vides aizsardzībai u.c. (Stone, 2004).

Pēc aktīvas Eiropas NVO darbības Āfrikā 1960. gadā, risinot dekolonizācijas un nabadzības cēloņu novēršanas jautājumus, un 1970. un 1980. gadā iesaistoties kā

starpniekam neformālajā diplomātijā bruņotu konfliktu risināšanā Vjetnamā, Angolā un Palestīnā, PB 1980. gadā atzina, ka NVO ir daudz efektīvāks un mazāk korumpēts partneris kā valdības iestādes (Berthoud, 2001).

Savukārt S. Charnovitz (1997) pētījumā norāda četrus galvenos iemeslus, kas veicināja organizāciju attīstību un to lomas palielināšanos politisko lēmumu pieņemšanā:

- starpvalstu valdību sarunas par iekšpolitikas jautājumiem, palielinoties integrācijai pasaules ekonomikā;
- aukstā kara beigas, kas veicināja konflikta samazināšanos starp divām pasaules lielvarām (ASV un Krievija);
- globālas mēdiju sistēmas rašanās, kas nodrošināja platformu NVO viedokļa sniegšanai;
- demokrātijas izplatīšanās, kas palielināja sabiedrības vēlmi līdzdarboties un piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā.

D. Lewis un N. Kanji (2009) uzsver, ka 20.gs. 80.-90.-tajos gados bija vērojams straujš NVO skaita pieaugums, un nav iespējams precīzi novērtēt kopējo NVO organizāciju skaitu pasaulē, jo nav ticamas un visaptverošas statistikas. NVO skaita straujo pieaugumu veicināja nacionālo un lokālo nevalstisko organizāciju izveidošanās, palielinoties starptautisko NVO ietekmei un tehnoloģiskajai attīstībai, nepārprotami norādot uz NVO lomu demokrātiskā sabiedrībā, un iespēju ietekmēt notiekošos procesus sabiedrībā un politikā. Straujais organizāciju skaita pieaugums un darbības jomu dažādošanās veicināja arī to vēsturiskās attīstības globālo likumsakarību sadrumstalošanos, atšķiroties organizāciju aktivitātei un attīstības līmenim dažādos pasaules reģionos, uz ko norāda S. Charnovitz modelis (skatīt 1.1. tabulu), ka 20.gs. 90.-tajos gados pazūd NVO kopīgas vēsturiskās attīstības tendences. Vadošie sektora zinātnieki turpināja pētījumus par organizācijām, to darbību jaunattīstības valstīs, iesakot papildināt S. Charnovitz organizāciju vēsturisko attīstības modeli ar jaunu posmu – dēvējot to par “Kritisko reālismu”. 20. un 21. gs. mijā notika organizāciju darbības un nozīmes pārvērtēšana, zinātniekiem secinot, ka starptautisko attīstības organizāciju loma ir bijusi pārāk augstu novērtēta, mainot to darbības metodes mērķa sasniegšanā. 20. gs. organizācijas ar sponsoru sniegto finansējumu pašas izstrādāja un iesaistīja sabiedrību labklājības uzlabošanas programmās, bet redzot, ka šādi netiek sasniegts vēlamais rezultāts, organizācijas sāka veidot aktīvāku sadarbību ar valstu valdībām – finansējot valdības, NVO un citu profesionālo konsultantu izveidotas nacionāla līmeņa nabadzības samazināšanas programmas un stratēģijas. NVO loma joprojām saglabājas, tikai tika pilnveidotas organizāciju darbības metodes mērķa sasniegšanai. Tādējādi no teorētiskā viedokļa apstiprinājās, ka ilgtspējīgai sektora pastāvēšanai būtu jāveic organizāciju darbības pilnveidošana.

Promocijas darbā autors padziļināti analizēs nevalstiskās organizācijas Latvijā un kopumā ES. Autoraprāt, pasaules vadošie pētnieki vairāk analizē NVO darbību jaunattīstības valstīs, kur nav pastāvējusi sabiedrisko organizāciju kustība, kas ir iespēja pārbaudīt iepriekš definētās teorijas praksē, un organizācijas jaunattīstības valstīs nav šī pētījuma mērķis.

Analizējot zinātniskās literatūras avotus, autors secina, ka arī mūsdienu Latvijas teritorijā nevalstiskās organizācijas, t.sk. lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas pastāvējušas jau no 19. gs. beigām. Šo organizāciju dibināšanas iemesli ir līdzīgi kā citās valstīs, un tas ir saistīts ar dzimtbūšanas atcelšanu un lielāku sabiedrības iespēju brīvi rīkoties kopīgu risinājumu meklēšanai, apvienojoties biedrībās. Primāri tās tika radītas ar mērķi, lai nodrošinātu jaunizveidotās saimniecības ar darba rīkiem, lopiem, sēklu, minerālmēslojumu u.c. Biedrības veica saimnieku izglītošanu, t.sk. meklējot piemērotākās lopu un sēklu šķirnes, jaunas metodes lielākas ražas iegūšanai un

pašizmaksas samazināšanai, organizēja kultūras dzīvi lauku teritorijā, un apkopoja lauksaimnieciskās darbības statistiku, veicot zinātnisko, profesionālo un sabiedrisko darbu. Pastāvēja divu veidu biedrības: 1) bezpeļņas un 2) biedrības, kas nodarbojās ar tirdzniecību. Uz tirdzniecību orientētās biedrības darbojās kā kooperatīvi, kas veica saražotās lauksaimniecības produkcijas realizāciju nacionālā un starptautiskā mērogā. Tās bija tirdzniecības punkts, kurā lauksaimnieki varēja iegādāties lauksaimnieciskajai ražošanai nepieciešamos resursus. Līdzīgi kā citās valstīs, Pirmais pasaules karš izpostīja organizāciju darbībā sasniegto. Pēc Pirmā pasaules kara beigām Latvijai iegūstot neatkarīgas valsts statusu, sabiedrisko organizāciju kustība sāka veidoties no jauna (Bilmans, 1928). Arī jaunizveidotajā Latvijā lauksaimniecībā attīstījās abu veidu biedrības. Pēc tam, kad Kārlis Ulmanis kļuva par valsts vadītāju 1934. gadā, tika izveidotas kameras tautsaimniecības sektors, t.sk. lauksaimniecībā, lai kontrolētu saražotās produkcijas apjomu, tirdzniecību, un vairāk veicinātu lauksaimnieku kooperēšanos. Tādejādi savu lomu zaudēja daudznozaru biedrības, individuālie produkcijas ražotāji un tirgotāji, politiski palielinot kooperatīvu funkcijas.

Pēc Latvijas pirmās neatkarības iegūšanas 1918. gadā izveidojās arī spēcīgas nozaru biedrības, kuru toreiz izveidotā darbība tiek turpināta mūsdienās. Tādas, piemēram, ir Latvijas Agronomu biedrība un Centrālā piensaimnieku savienība. Biedrības ieņēma būtisku lomu ne tikai tehniskā nodrošinājuma attīstīšanā, bet arī lauksaimnieku izglītošanā un jauniešu iesaistīšanā lauksaimniecībā. Piemēram, Latvijas Agronomu biedrība bija izveidojusi paraugsaimniecību un skolu, izdodot arī mācību literatūru, organizējot mācību braucienus, izstādes, kongresus u.tml. Savukārt Otrā pasaules kara laikā biedrību aktivitātes zaudēja aktualitāti, un pēc Latvijas okupēšanas, tās biedrības, kas nepauda jaunajai varai draudzīgu ideoloģiju, pamazām tika apspiestas no jaunās varas puses (LAB, 2019).

Autoraprāt toreizējo biedrību funkcijas Latvijas teritorijā būtiski neatšķiras no mūsdienu lauksaimnieku biedrību darbības aktivitātēm. Tomēr tolaik vēl neattīstītos tehniskajos un komunikācijas apstākļos, biedrībām bija liela loma lauksaimnieku kooperācijā, izejmateriālu un resursu iegādē un produkcijas realizācijā. Arī toreiz biedrību darbība tika pilnveidota, pielāgojoties aktuālajai situācijai, kā arī lauksaimnieki jau tolaik secināja, ka biedrībām ir jāapvienojas “jumta” organizācijā, t.sk. veidojot sadarbību Baltijas valstu līmenī. Raksturojot lauksaimnieku organizāciju aktivitātes Latvijas pirmās neatkarības laikā, būtiski pievērst uzmanību, ka Latgales Demokrātiskā zemnieku apvienība un Latgales Zemnieku progresīvā apvienība nebija lauksaimnieku organizācijas, bet gan politiskās partijas. Pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas 1991. gadā tiek iezīmēts jauns posms nevalstisko organizāciju attīstības vēsturē Latvijā (skatīt 2.3. apakšnodaļu).

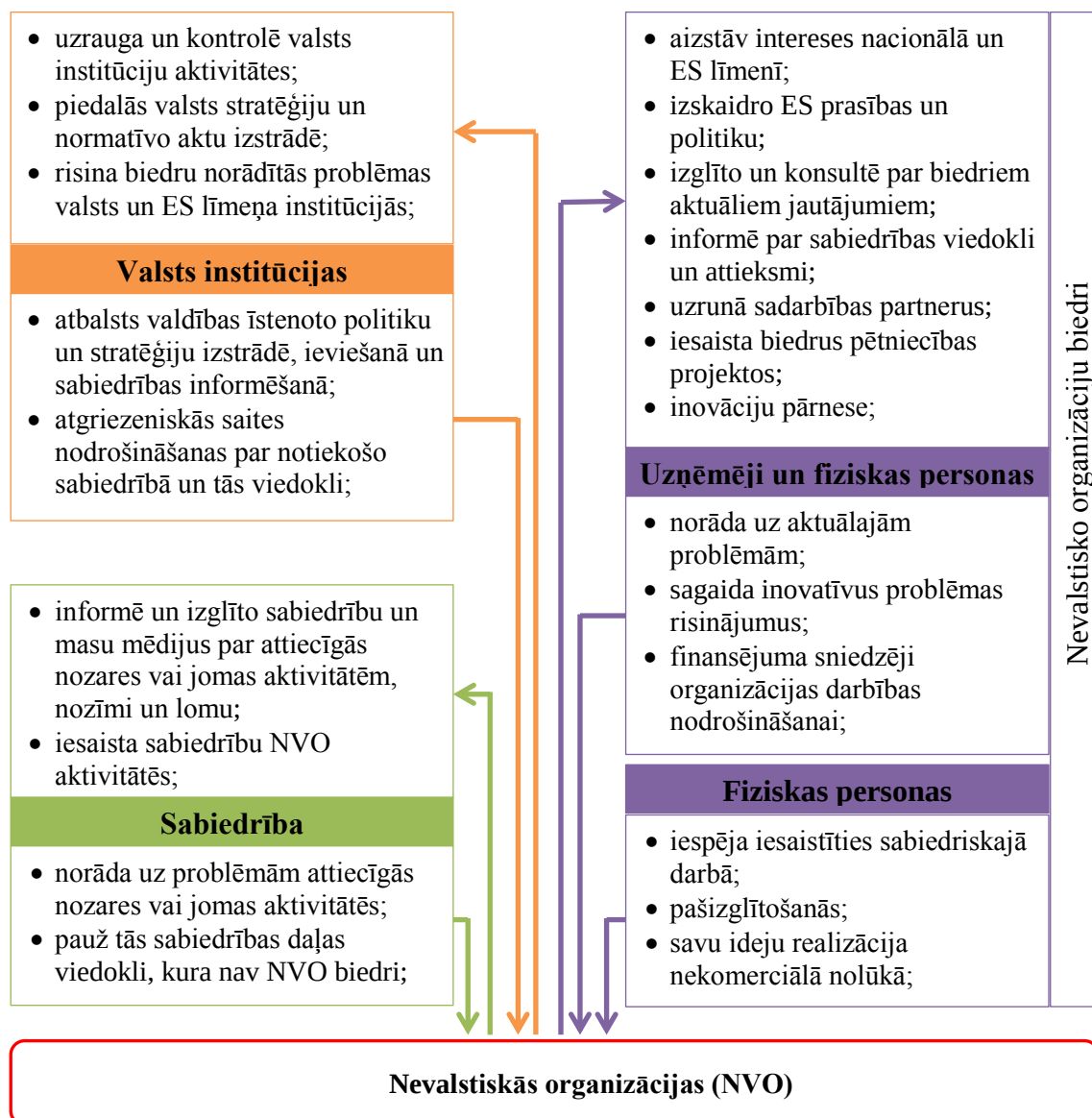
Organizāciju skaits Latvijā un Pasaulē turpināja pieaugt arī 21.gs., ko apliecina arī Pasaules ekonomikas foruma (*World Economic Forum*) un Starptautisko organizāciju asociācijas (*Union of International Associations*) pētījumi. Pasaules ekonomikas foruma (2013) (turpmāk PEF); T. Y. Skota (*Scott*) un K. D. Kanvalrūpa (*Kanwalroop*) (2013) pētījumos norādīts, ka līdz ar NVO skaita pieaugumu mainās to vēsturiskā definīcija un loma, paplašinās to darbības jomas, ieņemot ar vien lielāku lomu sabiedrības problēmu risināšanā. Mūsdienu sabiedrības locekļi ir aktīvi, dinamiski, skaļi un ietekmīgi, kā arī vienlīdz efektīvi spēj pielāgoties pārmaiņām politiskajā vai uzņēmējdarbības vidē.

Vēsturiski pētnieki aprakstīja tikai starptautiskās nevalstiskās organizācijas (INVO), tomēr, palielinoties organizāciju skaitam kopumā un, paplašinoties to darbības jomām, organizāciju iedalījums NVO un INVO gūst lielāku aktualitāti. Starptautiskās organizācijas to darbības vērīena dēļ ir vieglāk analizējamās un par tām ir atrodama

plašāka informācija, jo to darbība ir orientēta ilgtermiņā, salīdzinot ar nacionāla līmeņa organizācijām. Pēc Starptautisko organizāciju asociācijas (2019) norādēm, 2019. gada sākumā jau bija 70 tūkstoši starptautisko nevalstisko organizāciju, un salīdzinājumā ar 2012. gadu to skaits bija palielinājies par 5 tūkstošiem, bet salīdzinājumā ar 2006. gadu to skaits bija palielinājies par 20 tūkstošiem, un salīdzinājumā ar 1990. gadu to skaits bija palielinājies par 64 tūkstošiem. Lielākā starptautisko nevalstisko organizāciju skaita pieauguma dinamika vērojama no 2006. līdz 2012. gadam. Galvenie šo organizāciju skaita pieaugumu veicinošie faktori bija tehnoloģiju un jaunattīstības valstu attīstība, t.sk. arī bijušo Padomju Savienības valstu.

PEF (2013) pētījumā ir uzsvērts, ka tehnoloģijas ir būtiski veicinājušas sabiedrības aktivitāti, nodrošinot ātrāku informācijas apriti un informācijas pieejamību no citām pasaules valstīm. Turklāt NVO maina savu lomu no klasiskas cilvēku pulcēšanās klātienē uz tīklošanos, izmantojot informācijas platformas un mobilo tīklus. Attīstītu valstu piemēri dod motivāciju jaunattīstības valstīm, un informācijas apmaiņa sniedz priekšrocības būt ziņošam par aktualitātēm, neatkarīgi no atrašanās vietas un veicina vienādi domājošo organizāciju sadarbību starpvalstu līmenī. Savukārt komunikācijas platformas ir radījušas iespēju apvienoties dažādām sabiedrības grupām līdzīgi kā nevalstiskās organizācijas, bet tikai tiešsaistē. Arī šādas organizācijas ar aktīvu informācijas izplatīšanu spēj piesaistīt sabiedrības uzmanību, tomēr tām nav juridiska statusa, un mūsdienās tas rada nopietnas problēmas informācijas uzticamībai. NVO sektoram attīstoties un mainoties, papildus sabiedrības labklājības jautājumu risināšanai, mūsdienās ar vien aktīvākas paliek organizācijas, kuru uzdevums ir aizstāvēt noteiktas nozares uzņēmumu intereses, kas galvenokārt ir vērstas uz godīgu konkurenci.

Vēsturiski nevalstiskās organizācijas dažādos zinātniskās literatūras avotos analizētas tikai kā starptautiskas NVO un definētas kā augsta līmeņa politiskie advokāti starptautisko attiecību jomā, aizstāvēt mazāk aizsargāto personu un kopienu intereses (Lewis, Kanji, 2009). Savukārt mūsdienās NVO ir kļuvušas par nozīmīgām politikas spēlētājām arī lokālā un nacionālā līmenī, tāpēc tiek mainīts NVO definējums: "Plaša spektra nevalstiskās un bezpeļņas organizācijas, nodrošinot savu klātbūtni sabiedriskajās aktivitātēs, aizstāvēt savu biedru un citu intereses un vērtības, pamatojoties uz ētiskiem, kultūras, politiskiem, zinātniskiem, reliģioziem vai filantropiem apsvērumiem. Tāpēc sabiedriskās organizācijas aptver plašu spektru: kopienas, nevalstiskās organizācijas, arodbiedrības, vietējās grupas, labdarības organizācijas, reliģiskās organizācijas, profesionālās asociācijas un nodibinājumi" (PEF, 2013; Civic..., 2014).

Avots: autora veidots pēc R. Bodziacki, 2018; PEF, 2013; Hallemaa un Mander, 2009

1.2. att. / Fig. 1.2. Galvenās nevalstisko organizāciju funkcijas un mijiedarbība ar citiem sektoriem / Main functions of non-governmental organisations and interaction with other sectors.

Nevalstisko organizāciju sektors ir sabiedrības radīts, un darbojas mijiedarbībā ar citiem sektoriem, veidojot starpnieka lomu noteiktu funkciju izpildīšanā un informācijas pārnēsē. 1.2. attēlā raksturota NVO mijiedarbība ar citiem sektoriem un norādītās galvenās organizāciju funkcijas politikas lobēšanas jautājumos, kas var būtiski atšķirties pēc organizācijas lieluma, darbības sfēras, mēroga u.c. faktoriem. Nevalstiskajā sektorā organizāciju sasniegtie rezultāti ir atkarīgi no to biedru aktivitātes, sadarbības ar partneriem un nacionāla līmeņa institūcijām.

Neskatoties uz nevalstisko organizāciju skaita pieaugumu un darbības jomu paplašināšanos, tās saglabā savas pamatfunkcijas sabiedrības interešu aizstāvēšanā un pakalpojumu nodrošināšanā (Bodziacki, 2018; Hallemaa un Mander, 2009). PEF (2013) sabiedrisko organizāciju loma un nozīme ir raksturota nedaudz detalizētāk, kā:

- **uzraugs** – seko līdzi notikumiem par nozari atbildīgajās institūcijās, uzlabojot to darba pārskatāmību un atbildību pret sabiedrību;

- **interesu aizstāvis** – skaidro sabiedrības problēmas, un aizstāv tās intereses;
- **pakalpojumu sniedzējs** – pakalpojumu sniegšana, lai nodrošinātu sabiedrības vajadzības izglītības, veselības, labklājības, drošības, katastrofu u.c. jautājumos;
- **eksperts** – uzkrāj pieredzi un zināšanas politikas un stratēģiju veidošanā, identificē un rada risinājumus;
- **konkurētspējas veicinātājs** – veic apmācības, organizē kursus un citus zināšanu vai kapacitātes celšanas pasākumus;
- **jaunu ideju radītājs** – tiek sniegts atbalsts ilgtermiņa risinājumu un ideju īstenošanā;
- **pārstāvis** – aizstāv ierobežotas, vai nepietiekami aizstāvētas sabiedrības daļas;
- **sabiedriskās līdzdalības veicinātājs** – veicina iedzīvotāju iesaistīšanos sabiedriskajās aktivitātēs un savu tiesību aizstāvēšanā;
- **solidaritātes atbalstītājs** – tradicionālo un jaunu vērtību atbalstītājs;
- **standartu definētājs** – rada ieteikumus un vadlīnijas dažādu jomu aktivitātēm.

Nevalstisko organizāciju klātbūtni politisko procesu ietekmēšanā apliecina arī to dalība dažādās konsultatīvajās padomēs nacionālā un starptautiskā mērogā. Piemēram, nacionālā līmenī katra Latvijas Republikas (LR) ministrija, un daudzas tās pakļautības iestādes regulāri konsultējas ar nevalstiskajām organizācijām normatīvo aktu izstrādes procesā. NVO iesaistīšanās aktivitāte ir atšķirīga, to nosaka NVO darbība konkrētajā nozarē un attiecīgās ministrijas darba specifika. Vairāk par NVO sadarbību ar ministrijām Latvijā skatīt 2.3. apakšnodaļā.

Eiropas līmenī NVO aktīvi sadarbojas ar Eiropas Komisiju (EK), piedaloties dažādu nozaru darba grupās. Periodiski tematiskās tikšanās ar NVO rīko arī Eiropas Parlamenta deputāti, kā arī nevalstiskās organizācijas ir tiesīgas lūgt deputātus balsot par tām vēlamiem jautājumiem. Piemēram, EK Lauksaimniecības ģenerāldirektorāts (DG AGRI) konsultējas ar 68 Eiropas līmeņa nevalstiskajām organizācijām, kā arī organizē 13 nozaru darba grupas, uz kurām tiek uzaicinātas 773 personas (DG AGRI, [b.g.]). Sadarbība ar EK norisinās kopīgi ar Eiropas līmeņa nevalstiskajām organizācijām, kurās ir apvienojušās vienas nozares nacionāla līmeņa NVO. Analizējot EK DG AGRI 68 konsultatīvos partnerus, var secināt, ka neviena no organizācijām nav nacionāla līmeņa. Mūsdienās liela nozīme ir nevalstisko organizāciju savstarpējai sadarbībai nacionālā un starptautiskā mērogā, ko veicina valstu atrašanās vienotā politiskajā sistēmā, starptautiskā tirdzniecība, kopīgas valstu politikas u.c. faktori. NVO ir jaspēj pielāgoties pārmaiņām, t.sk. mainīt savu darbību un sadarbību, mainoties lēmēj institūciju darbības metodikai. Jau vēsturiski ir redzams, kā izmainījusies nevalstisko organizāciju darbība, un kā tā ir paplašinājusies starptautiskā mērogā. Ikvienu aktivitāti ir iespējams uzlabot un padarīt efektīvāku, ko, piemēram, atspoguļo EK DG AGRI, kad 2014. gadā sekoja pirmās izmaiņas darba grupu organizēšanā un sadarbībā ar lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām, un 2018. gada jūlijā tika izsludināts jauns pētījuma iepirkums par Pašreizējā sadarbības modeļa efektivitātes novērtēšanu (DG AGRI, 2018).

R. Bodziacki (2018); H. Hallema (*Hallemaa*) un Ü. Mander (*Mander*) (2009); E. A. L. Turner (2010) pozitīvi vērtē nevalstisko organizāciju klātbūtni un ietekmi dažāda līmeņa procesos arī nākotnē. Tomēr arī nevalstisko organizāciju attīstība ir daļa no valstī vai ES notiekošajiem procesiem, tām ir jaspēj ātri mainīties un pielāgoties situācijai, piemēram, politiskajiem procesiem un to izmaiņām, ekonomiskajiem

procesiem u.tml., tādēļ PEF (2013) ir definējis sešus faktorus, kas spētu ietekmēt nevalstisko organizāciju darbību nākotnē:

- finansējuma līmenis;
- spēja ietekmēt politiskos un sociālos procesus;
- iedzīvotāju iesaistīšanās aktivitāte;
- valstu starptautiskās attiecības un starptautiskās tirdzniecības noteikumi;
- klimata pārmaiņas;
- sabiedrības uzticības līmenis valdībai; organizācijām; u.tml.

Pieaugošais NVO skaits, to darbības jomu paplašināšanās un starptautiskā sadarbība, veicināja ideju veidot vienotu sektora definējumu, akronīmu lietošanu un klasifikāciju. Lai gan vienotas sistēmas izveide, īpaši pieaugot starptautiskajai sadarbībai, būtu noderīga sektora pārskatāmībai globālā mērogā, tomēr zinātnieki dažādos pasaules reģionos šo ideju neatbalsta vienprātīgi, vēloties saglabāt organizāciju vēsturiskās iezīmes.

1.2. Nevalstisko organizāciju definēšanai izmantotā terminoloģija un akronīmi / *Terms and acronyms used to define non-governmental organizations*

Pirmie mēģinājumi definēt sektoru bija tā nošķiršana no cita veida organizācijām un institūcijām. Lai gan organizāciju atpazīšanai tika lietoti dažādi akronīmi, T. Levits (*Levitt*) (1975) bija viens no pirmajiem zinātniekiem, kurš rosināja ieviest ideju par “Trešo sektoru”, iedalot organizācijas un institūcijas trīs veidos:

- I sektors: Valdības iestādes;
- II sektors: Biznesa un uz peļņu orientētas institūcijas;
- III sektors: Nevalstiskās organizācijas, kas nav klasificējamās pie pirmajiem diviem sektoriem jeb “Trešā sektora” organizācijas.

Šis ir viens no vienkāršākajiem un universālākajiem veidiem, kā nošķirt nevalstiskās organizācijas no pārējām institūcijām. Lai arī šāds iedalījums neraksturo nevalstisko organizāciju darbības jomu vai reģionu, tomēr tas joprojām tiek izmantots mūsdienās nevalstiskā sektora apzīmēšanai. Izstrādājot šo iedalījumu, T. Levitt (1975) norādīja, ka organizācijām ir dažādas lomas, tās var nodarboties ar lobēšanu vai pakalpojumu nodrošināšanu; tām var būt dažāds biedru skaits; darboties brīvprātīgi vai profesionāli; kā arī veikt labdarības aktivitātes. Vienlaikus organizācijas nepārtraukti mainās, visbiežāk tas ir atkarīgs no valdības jeb politiskiem lēmumiem, ekonomiskajiem procesiem vai pārmaiņām sabiedrībā. Tādēļ “Trešā sektora” definējums ir viens no universālākajiem veidiem dažādu funkciju organizāciju apzīmēšanai. Iepriekš minēto par organizāciju mainību apstiprina arī D. C. Korten (1987) modelis (1.2. tabula), ka NVO attīstība ir iedalāma paaudzēs, sākotnēji risinot neaizsargātu sabiedrības locekļu steidzamas problēmas, tad kļūstot jau par formālāku organizāciju, līdz sāk veidot sadarbību ar citām organizācijām, kuras nodarbojas jau ar daudz konkrētāku problēmu risināšanu, plašākās jomās, plašam sabiedrības lokam.

Termina “Trešais sektors” mērķis ir aizstāt daudzveidīgo NVO akronīmu sarakstu ar vienu universālu apzīmējumu, tomēr L. Salomons (*Salamon*) un Anheier H. (1992) apšaubā “Trešā sektora” definīcijas lietderību, jo daudzveidīgie akronīmi ir vēsturiski veidojušies, balstoties uz senām tradīcijām un kultūru, un pasaulē pastāvošās organizācijas nav vienādi mērāmas un klasificējamās. Savukārt PEF (2013) pētījumā norādīts, ka, mainoties nevalstisko organizāciju funkcijām un uzdevumiem, vēsturiskais trīs sektoru iedalījums ir novecojis, un mūsdienās savstarpējā sadarbība iedalāma jau četros sektoros. PEF (2013) pētījumā norādīts, ka jaunais “Ceturtais sektors” ir sabiedrība, tādejādi raksturojot to sabiedrības daļu, kura nav iesaistījusies nevalstisko

organizāciju aktivitātēs, kas īpaši attiecas uz valstīm ar zemu sabiedrības iesaistīšanās līmeni nevalstiskā sektora aktivitātēs.

Par cik “Trešais sektors” ir vispārīgs apzīmējums, joprojām savu lomu nevalstiskā sektora apzīmēšanā saglabā akronīmi. Visplašāk sastopamais akronīms “Trešā sektora” organizāciju apzīmēšanai ir NVO. Vēsturiski akronīms NVO galvenokārt raksturoja „Trešā sektora” organizācijas, kas darbojās starptautiskā mērogā attīstības jautājumos, un bija saistītas ar ANO priekšgājējām organizācijām, bet pēc Otrā pasaules kara akronīms NVO apzīmēja starptautiskās nevalstiskās organizācijas, kurām bija piešķirts ANO konsultatīvais statuss. Savukārt Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) Attīstības veicināšanas komiteja NVO ir definējusi kā jebkuru bezpeļņas organizāciju, kas darbojas bez būtiskas valdības līdzdalības vai iesaistīšanās (OECD, 2011).

20.gs. beigās A. Najama (*Najam*) (1996) jau bija identificējusi 48 pasaulē biežāk lietotos akronīmus NVO apzīmēšanai, bet D. Lewis (2014) apgalvo, ka saraksts ir tālu no pilnības un to skaits ir krietni lielāks. Atsevišķi zinātnieki uzskata, ka arī mūsdienās ir jāsaglabā akronīmu vēsturiskā un reģionālā nozīmē. No reģionālā aspekta, kas izriet no vēsturiskām iezīmēm vai senām tradīcijām, pasaulē populārākie NVO definējumi pēc D. Lewis (2014) pētījuma ir:

- **bezpeļņas organizācijas** (*Nonprofit Organization (NPOs)*) – visbiežāk šo apzīmējumu pielieto ASV, kur dominē tirgus ekonomika, un nevalstiskās organizācijas saņem fiskālus ieguvumus, ja tās spēj pierādīt, ka to darbība nav komerciāla un tās nav orientētas uz peļņas gūšanu un darbojas sabiedrības interesēs;
- **brīvprātīgās vai labdarības organizācijas** (*Voluntary (VOs) or Charity Organizations*) – visbiežāk akronīms tiek lietots Apvienotajā Karalistē, sekojot senām brīvprātīgā darba tradīcijām, kas atgādina par Kristīgām vērtībām un labdarības rašanos. Labdarības statusa iegūšanai organizācijai ir jābūt politiski neatkarīgai;
- **sabiedriskās organizācijas** (*Civil Society Organisations (CSOs)*) – brīvas no valsts varas ietekmes, bet sadarbojas ar to, lai novērstu iedzīvotāju sociālo slāņu, pirk spējas atšķirības, un ir kā starpniekorganizācija valsts un tirgus attiecībās iedzīvotāju interešu aizstāvībā.

Reģionālā nozīmē nevalstisko organizāciju definēšanā tiek norādīta arī pasaules vadošo NVO pētnieku akronīmu pielietojumos. Piemēram, L. Salamon un H. Anheier (1992), kuri pētījumus aizsāka ASV, izmanto terminu bezpeļņas organizācijas, savukārt D. Lewis (2005), pētnieks no Apvienotās Karalistes, visbiežāk lieto terminu NVO.

NVO sektora pētnieki atzīst, ka ir diezgan sarežģīti rast risinājumu vienkāršotai “Trešā sektora” organizāciju akronīmu lietošanai, kur katram ir vēsturiski izsekojama nozīme, un kādu sociālo, ekonomisko vai politisko faktoru rezultātā tas ir ieviests ikdienas lietošanā. D. Lewis (2014) norāda, ja katrs no organizāciju akronīmiem tiktu izmantots atbilstoši tā nozīmei, tad šāda terminoloģija būtu noderīga “Trešā sektora” organizāciju klasificēšanai un raksturotu veicamās aktivitātes, organizācijas lielumu un darbības reģionu. Tomēr bieži līdzīgu darbības mērķu nevalstiskajām organizācijām akronīma definējums atšķiras dažādos pasaules reģionos. Piemēram, nevalstiskā organizācija, kas nodarbojas ar bezpajumtnieku dzīves apstākļu uzlabošanu, Apvienotajā Karalistē tiks definēta kā „Brīvprātīga organizācija”, bet Indijā kā nevalstiska organizācija jeb NVO. ASV tiek plaši izmantots termins „bezpeļņas organizācijas”, kas galvenokārt raksturo valstī darbojošās “Trešā sektora” organizācijas, bet termins „privāta brīvprātīga organizācija” jau tradicionāli tika lietots, lai atsauktos

uz ASV bezpeļņas organizācijām, kas darbojas ārpus valsts robežām sadarbībā ar ASV Starptautiskās attīstības aģentūru (*United States Agency for International Development*).

Atbilstošu akronīmu, raugoties no nevalstisko organizāciju veicamajām aktivitātēm, nosaka pati organizācija, un, kas patīk un šķiet atbilstošs vienai organizācijai, nav pieņemams citai. Piemēram, dažas nevalstiskās organizācijas jaunattīstības valstīs būs neapmierinātas, ja tās nosauks par brīvprātīgajām, jo, viņuprāt, tas negatīvi ietekmē organizācijas profesionālo raksturu, jo tās savās aktivitātēs nevar nodarbināt brīvprātīgos aktīvistos, kamēr citiem, piemēram, nepatīk definējums bezpeļņas organizācija, kas vairāk izklausās kā biznesa orientēta darbība. Dažās valstīs ir izveidojusies situācija, ka termins NVO ir kļuvis nepopulārs pēc organizāciju saistības ar korupciju. Tas arī norāda, ka viena no problēmām ar nevalstiskajām organizācijām ir precizitātes trūkums, jo tās mēģina sevi definēt, kas viņi nav, tā vietā, kas viņi ir un ko dara (Lewis, 2005).

Visplašāk lietotie akronīmi analizētajos pētnieku darbos pēdējās desmitgadēs nav mainījušies. R. Bodziacki (2018) joprojām saglabā apzīmējumu “Trešais sektors”, raksturojot no valdības ietekmes brīvas sabiedriskās organizācijas. Vienīgi zinātnieku pētījumos ir vērojami jauni vārdu salikumi jeb akronīmi organizāciju darbības īpašību raksturošanai, kas būtībā papildina iepriekš minēto A. Najam (1996) akronīmu sarakstu, un apstiprina, ka tas ir tikai biežāk lietoto akronīmu saraksts nevis pasaulē kopumā lietotais. R. Bodziacki (2018) pētījumā lietoti apzīmējumi:

- sabiedriskās lietderības organizācijas (*Organizations of Social Utility*);
- sabiedriskā labuma organizācijas (*Public Benefit Organizations*);
- atbalsta organizācijas (*Assistance Organizations*);
- labdarības organizācijas (*Charitable Organizations*) būtībā ir sinonīmi iepriekš raksturotajiem akronīmiem.

Tas tikai parāda, cik daudzveidīgi ir iespējams izteikties par vienu tēmu. Turklāt R. Bodziacki (2018) sabiedriskās organizācijas (*Civil Society*) sauc par sociālajām organizācijām (*Social Organisations*), kas ir sinonīms iepriekšējam nosaukumam.

Saskaņota terminoloģija ir nepieciešama, lai nevalstiskās organizācijas atšķirtu no cita veida organizācijām, kā, piemēram, valsts pārvaldes veidotām, vai uz peļņu orientētām (Salamon, et al., 2017). Līdzīgi atšķiras arī pētnieku viedokļi par organizāciju funkcijām un darbības mērogu, lai tās atbilstu NVO statusam. Daudzos literatūras avotos klasisks NVO definējums ir, ka tās ir vienādu interešu sabiedrības daļas apvienošanās kopīgu mērķu realizācijai, tomēr nepastāv vienprātība, kādu funkciju veikšanai var tikt izmantots NVO statuss.

Milzīgā trešā sektora organizāciju daudzveidība visā pasaulē nosaka to, ka sarežģīts nākotnes uzdevums ir atrast darboties spējīgu un saskaņotu terminoloģiju, un tādējādi katrs NVO sektora zinātnieks savu pētījumu iesāk ar izmantoto definējumu un akronīmu raksturojumu (Lewis, 2014).

Veicot zinātniskās literatūras avotu analīzi, autors secina, ka ļoti plaša informācija NVO kontekstā ir pieejama par “Trešā sektora” organizācijām ar specializāciju attīstības jautājumos, cilvēktiesībām un sociālajiem jautājumiem. Viens no senākajiem un pirmajiem terminiem ir starptautiska nevalstiska organizācija (INVO), kuras pirmsākumi meklējami attīstītajās pasaules valstīs, bet to darbība tika izvērstā ārvalstīs, īpaši jaunattīstības valstīs. Termins NVO vairāk attiecas uz valsts iekšienē patstāvīgi attīstītām organizācijām, kuras tipiskāk izplatītas Āfrikā, Āzijā, Latīņamerikā, un galvenie darba uzdevumi saistīti ar nacionāla līmeņa jautājumiem. Plašākā kontekstā termins NVO arī apzīmē organizācijas, kuras darbojas attīstības jautājumos un tajās liela ietekme ir divpusējiem un daudzpusējiem donoriem, ANO sistēmai un Bretonvudas institūcijām (SVF un PB). Pie attīstības organizācijām pieder arī tās, kas

savu darbību veic bez donoru finansējuma, tādējādi palielinot rīcības brīvību. Visbiežāk šādas organizācijas tiek dēvētas par kopienu organizācijām, (*Community-based Organizations (CBOs)*), cilvēku organizācijām (*People's Organizations' (POs)*), un nereti tās tiek uzskaitītas par ārpus NVO statusa organizācijām jeb tautas organizācijām (*Grassroots Support Organizations (GSOs)*) vai par starpniekorganizācijām, kas cenšas veidot sadarbību ar NVO statusa līmeņa organizācijām.

S. Charnovitz (1997) ļoti vienkāršotā veidā NVO raksturo kā dažādu iemeslu organizētas indivīdu grupas sabiedrības ideju un vēlmju realizēšanai. Bet laikā, kad radās termins starptautiskās attiecības, NVO precīzāk atbilstu raksturojumam kā organizācijas, kas spēlē starptautisku lomu vides, cilvēktiesību vai katastrofu gadījumā. NVO pirmsākumi raksturojami trīs posmos kā organizētas starptautiska līmeņa struktūras pret vergu tirdzniecību 19. gs., kam seko miera organizācijas Tautu Savienības (*League of Nations*) ietvaros agrīnā periodā 20. gs., un formāla NVO lomas palielināšanās kā atzītam ANO partnerim pēc Otrā pasaules kara beigām.

D. Lewis (2014) iesaka domāt plašāk, jo NVO kā “Trešā sektora” organizācijas lielā mērā ir saistītas ar sociālajām vai ekonomiskajām pārmaiņām – darbības aktivitātes parasti orientējoties uz „attīstības” konceptu. Tas terminu NVO veido kā attīstības, vai labklājības darbos iesaistītas aģentūras vietējā, nacionālā vai starptautiskā mērogā. Šajā situācijā NVO var pretstatīt cita veida “Trešā sektora” vai nevalstiskajām struktūrām, kas, piemēram, vairāk koncentrētas sporta, atpūtas vai mākslas aktivitātēm, vai profesionāli nodarbināto pārstāvju asociācijām. Savukārt A. Vakils (*Vakil*) (1997) NVO raksturo kā pašu pārvaldītu, privātu, bezpeļņas organizāciju dzīves apstākļu uzlabošanai nelabvēlīgā situācijā esošiem cilvēkiem.

Citi zinātnieki pētījumos nevalstiskās organizācijas vairāk raksturo kā atbalsta nozari. A. Fovlers (*Fowler*) (1997) uzskata, ka NVO ir pārāk ciešas saites ar pasaules starptautiskās palīdzības organizācijām, un NVO nākotni viņš saskata, ja organizācijas spēš kļūt vairāk neatkarīgas no valdību iestādēm, iegūstot lielāku rīcības brīvību un neatkarību. A. Fowler (1997) apgalvojumam par nevalstisko organizāciju ciešo saistību ar starptautisko palīdzību piekrīt arī pētnieks no Peru J. Diazs-Albertini (*Diaz-Albertini*) (1991) norādot, ka dienvidu attīstības NVO ir jāuzskata par privātām bezpeļņas “Trešā sektora” organizācijām, kas ievieš attīstības programmas un projektus nabadzīgajiem iedzīvotājiem savās valstīs, kur organizācijas galvenokārt vada un tajās tiek nodarbināti vidēja līmeņa profesionāļi, un lielāko daļu savu resursu tās saņem no Ziemeļamerikas un Rietumeiropas sabiedrisko organizāciju atbalsta fondiem.

L. Salamon un H. Anheier (1997) norāda, ka daudzie organizāciju definējumu ir veidoti balstoties tikai uz:

- juridisko formu – pamatojoties uz organizācijas juridisko statusu pēc valsts normatīvajiem aktiem;
- finansējuma avotu – vadoties pēc organizāciju finansējuma avotiem;
- funkcijām – organizācijas ikdienas aktivitātes;

Tikai atbilstība šiem trīs punktiem ir nepietiekama, lai organizācija būtu piederīga nevalstiskajam sektoram, un norādītu, ka tā ir sabiedrības radīta un neatkarīga no valsts institūciju ietekmes. Tādēļ zinātnieki ir raksturojuši piecās galvenās īpašības, kurām ir jāatbilst “Trešā sektora” organizācijām, nosaucot to par „Strukturālās/darbības” definīciju:

- aktīva – organizācijai ir juridiski reģistrēta, regulāra un pastāvīga darbība;
- privāta – nošķirta no valsts iestādēm, bet var saņemt valsts dotācijas;
- bezpeļņas – ja pārskata gadā ir finanšu pārpalikums, tas nevar tikt izmaksāts organizāciju vadītājiem;
- autonoma (*Self-Governing*) – neatkarīga, patstāvīgi pieņem lēmumus;

- brīvprātīga (*Voluntary*) – ja arī organizācija nenodarbina brīvprātīgos, tajā ir brīvprātīga līdzdalība organizācijas darbos, kā, piemēram, valde vai valdes priekšsēdētājs.

L. Salamon un H. Anheier (1997) apgalvo, ka jaunizstrādātais definējums ir piemērots dažāda veida bezpeļņas statusa nevalstiskajām organizācijām dažādās valstīs visā pasaulē. Savukārt divi citi pētnieki D. Lewis (2014) un A. Vakil (1997) piekrīt, ka no zinātniskās literatūras avotos atrodamajām definīcijām, „Strukturālās/darbības” definīcija, iespējams, visnoderīgāk definētu NVO sektoru pēc būtības.

S. Morisa (*Morris*) (2000) atzīst, ka „Strukturālās/darbības” definīcija ir pietiekami universāla, izstrādāta izpētot situāciju daudzās, dažāda līmeņa attīstības valstīs, bet tomēr šī definīcija nav pietiekami efektīva, jo nav ņemta vērā organizāciju vēsturiskā attīstība, valstu nacionālā līmeņa normatīvie akti, un autori, iespējams, ir pārāk koncentrējušies uz bezpeļņas organizācijām, izstrādājot šo definīciju.

Autors secina, ka sabiedriskās organizācijas savā būtībā ir mainīga un progresējoša sistēma. Kamēr viena pētnieku daļa diskutē par organizācijām piemērotāko definējumu un akronīmu, tikmēr otra daļa risinājumu saredz organizāciju klasifikācijā. Ja vēsturiski organizāciju funkcijas bija saistītas ar sabiedrības labklājības uzlabošanu, tad jāņem vērā, ka valstis un sabiedrība attīstās, un NVO izvirzītais mērķis vienā brīdī tiek sasniegts. Progresīva sabiedrība, sasniedzot vienu mērķi, turpinās savas aktivitātes, izvirzot jaunus izaicinājumus. Arī šajā gadījumā nevalstiskās organizācijas būs vienādu interešu sabiedrības grupas, tikai dažādās jomās. Rezultātā var secināt, ka NVO sektors arī mūsdienās saglabā savu īpatnību, ka tā pamats ir sabiedrība, tikai sektora aktivitātes kļūst daudzveidīgākas, un pārskatāmības nodrošināšanai ir nepieciešama organizāciju klasifikācija. Darbības daudzveidības attīstīšanos veicināja demokratizācija un sabiedrības apzināšanās, ka ar NVO palīdzību var risināt daudz plašāku problēmjautājumu loku.

Pēc A. Vakil (1997) nevalstiskā sektora klasifikācijas jautājuma risināšanu vadošie pētnieki aizsāka jau 20.gs. 90-tajos gados, un tā sarežģītību veicina nevienprātība par organizāciju definējumu; darbības jomu daudzveidība; dažāda organizāciju attīstības līmenis un atšķirīgā darbības orientācija utt. A. Najam (1996) un D. Lewis (2014) pētījumos par organizāciju klasifikāciju un definējumu izmanto A. Najam (1996) akronīmu sarakstu - 48 pozīcijas, savukārt A. Vakil (1997) klasifikācijas iedalījums atbilst A. Najam (1996) saīsinātajam sarakstam 18 pozīciju apmērā. A. Vakil (1997) klasifikācija būtībā NVO iedalījumu veic divās kategorijās, 1) ietekmīgas organizācijas attīstības jautājumos starptautiskā līmenī; nacionālā un vietējā līmenī; 2) cita veida organizācijas, kuru darbība līdzīga NVO aktivitātēm.

J. Klārks (*Clark*) (1991) ir izveidojis saīsinātu organizāciju iedalījumu septiņās kategorijās, pamatojoties uz NVO darbības veidiem:

- palīdzības un labklājības organizācijas (piemēram, Katoļu palīdzības centrs ((*Catholic Relief Services*), dibināts ASV, darbojas visā pasaulē) vai dažādas misionāru biedrības);
- tehnisku inovāciju organizācijas (piemēram, *Grameen Bank* mikrokredītu sistēma Bangladešā);
- sabiedrisko pakalpojumu veicinātāji - organizācijas, kas cieši sadarbojas ar ASV dienvidu reģiona štatu valdībām un oficiālajām palīdzības aģentūrām (piemēram, ASV dibinātā Apvienība par atbalstu un palīdzību visur (*Cooperative for Assistance and Relief Everywhere (CARE)*));
- sabiedrības attīstības aģentūras, kas strādā ar vietējām pašpalīdzības, sociālās attīstības un demokrātijas veicināšanas organizācijām (piemēram,

Bangaldešas lauku attīstības komiteja (*Bangladesh Rural Advancement Committee (BRAC)*);

- vietēja līmeņa attīstības organizācijas, kas ir biedri organizācijās, kuras var saņemt atbalstu no citām organizācijām, šādas organizācijas var darboties bez ārēja atbalsta (piemēram, Indijas pašnodarbināto sieviešu asociācija (*Self-Employed Women's Association (India) (SEWA)*));
- interešu aizstāvības grupas vai tīkli, kas ir NVO ar nenoteiktu darbības jomu, galvenokārt darbojas izglītības veicināšanā;
- lobētāji (piemēram, Pasaules attīstības kustība Apvienotajā Karalistē (*World Development Movement*)).

J. Clark (1991) ir izveidojis funkcionālu organizāciju iedalījuma struktūru sākotnējai izpratnei, bet nonāk pie problēmas, ka šis modelis tomēr nespēj aptvert visas organizācijas to daudzo darbības aktivitāšu dēļ.

Savukārt D.C. Korten (1990) "Trešā sektora" organizācijas ir iedalījis četrās kategorijās:

- brīvprātīgās organizācijas – veic uz kopīgām vērtībām balstītu sociālo misiju;
- sabiedrisko pakalpojumu veicinātāji – funkcionē kā tirgus orientētas bezpeļņas organizācijas, veicinot sabiedriskos pakalpojumus;
- sabiedriskās organizācijas – pārstāv biedru intereses, ilgtermiņā tajās biedri ir pašnodarbināti un uzņemas organizācijas vadību;
- valdības NVO – valdības radītas organizācijas, kas kalpo kā publiskās politikas instruments.

Savukārt J. Unermanis (*Unerman*) un B. Odvaijers (*O'Dwyer*) (2006) piedāvā trīs līmeņu NVO klasifikāciju atkarībā no to darbības:

- labklājības nodrošināšana – attīstības jautājumu risināšanai;
- lobēšana un interešu aizstāvēšana politisko jautājumu risināšanai;
- hibrīdorganizācijas – apvieno abas iepriekšējās NVO darbības.

Visi nevalstisko organizāciju klasifikācijas iedalījumi ir noderīgi sākotnējai izpratnei, sniedz informāciju par organizāciju izcelsmi un mērķu orientāciju, bet nespēj precīzi nodrošināt klasifikāciju pēc to darbības jomas. Papildus J. Clark (1991) un D.C. Korten (1990) definējumiem M. Harš (*Harsh*) et al. (2010) ieviesis definējumu kā kapitāla NVO, apzīmējot salīdzinoši spēcīgas nacionālas organizācijas, kas darbojas jaunattīstības valstu galvaspilsētās un to atrašanās vietas priekšrocība tiek pārvērsta pamanāmos attīstības veicināšanas tīklos, radot tik ļoti nepieciešamo nodarbinātību, uzturot un attīstot tūrisma un resursu ilgtspējīgas izmantošanas pārraudzību.

G. Gončarenko (*Goncharenko*) (2018), S. Kurupa (*Kuruppu*), S. Lodia (*Lodhia*) (2019) pētījumos ir secināts, ka mūsdienās NVO klasifikācijā nav pielietota vienota metodika. Zinātniskajā līmenī pētnieki joprojām iesaka sadalījumu, savukārt valsts līmenī klasifikāciju regulē attiecīgās valsts normatīvie akti. Autors secina, ka NVO klasifikācija jāiedala divos veidos, kā augsta līmeņa starptautisko organizāciju un nacionāla līmeņa organizāciju klasifikācija. Augsta līmeņa starptautisko organizāciju klasifikācijā ir piemērotas iepriekš raksturotās klasifikācijas metodes, ievērojot to, ka starptautiska līmeņa organizāciju darbība nav sadrumstalota tik daudzās jomās kā nacionāla līmeņa organizācijām. S. Kuruppu un S. Lodhia (2019) pētījumā starptautiska līmeņa organizāciju galvenās aktivitātes ir iedalītas pēc to darbības mērķa: 1) labklājības nodrošināšana; 2) lobēšana un interešu aizstāvēšana; 3) hibrīdorganizācijas. Šī klasifikācija sakrīt ar J. Unerman un B. O'Dwyer (2006); J. Clark (1991); A. Vakil (1997) un citu pētnieku darbos atrodamo nevalstisko organizāciju iedalījumu, tomēr autors uzsver, ka starptautiska līmeņa organizācijām būtu jāveido divu līmeņu

klasifikācija, kas norādītu arī to darbības specializāciju, kādās jomās tās veic aktivitātes, jo lielu skaitu organizāciju nav loģiski iedalīt tikai trīs vispārīgās grupās.

Uz NVO klasifikācijas nepieciešamību norāda arī L. Salamon et al. (2017) uzsverot, ka ir grūti atrast vienprātību nevalstisko organizāciju definējumā, līdz ar to organizāciju veidos pastāv zināmas atšķirības un tādēļ sektora pārskatīšanai ir jāievieš klasifikācija. Viens no risinājumiem bija izmantot ANO Starptautiskajos standartos esošo nozaru klasifikāciju (*International Standard Industrial Classification (ISIC)*) (United Nations, 2008), tomēr L. Salamon et al. (2017) uzsver, ka ISIC klasifikācija nav piemērota, jo to kategoriju sadalījums pilnībā neietver visas dažādās nevalstisko organizāciju aktivitātes. Tādēļ pētnieki iesaka izmantot pašu attīstīto Starptautisko bezpeļņas organizāciju klasifikāciju (*International Classification of Nonprofit Organizations (ICNPO)*), iedalot nevalstiskās organizācijas 12 grupās:

1. kultūra un atpūta;
2. izglītība un pētniecība;
3. veselība;
4. sociālie pakalpojumi;
5. vide;
6. attīstība un dzīvesvieta;
7. lobēšana, interešu aizstāvēšana un politika;
8. filantropiskie starpnieki un brīvprātības veicināšana;
9. starptautiskās organizācijas;
10. reliģiskās organizācijas;
11. biznesa un profesionālās asociācijas;
12. citur neklasificētas organizācijas.

Kā galvenie ieguvumi klasificējot NVO pēc ICNPO salīdzinājumā ar ISIC, ir iegūts daudzveidīgāks iedalījums, iegūstot papildus tādas būtiskas darbības kategorijas kā veselība, sociālie pakalpojumi, citur neklasificētu organizāciju darbība u.c. L. Salamon et.al (2017) ICNPO klasifikācija veidota, izmantojot ISIC, un izslēdzot kategorijas ar mazu organizāciju skaitu un papildinot ar jaunām. Klasifikāciju sarežģīt organizācijas ar vairākām darbības aktivitātēm, kurās galveno aktivitāti nosaka pēc organizācijas lielākā ienākumu avota (finansējuma vai brīvprātīgo organizāciju gadījumā - pēc dalībnieku specializācijas). Šīm ICNPO 12 kategorijām ir arī detalizētāks iedalījums, kas ļauj precīzāk definēt organizāciju specializāciju, tādējādi kopumā iegūstot 27 pozīciju iedalījumu.

Autors secina, ka John Hopkins universitātes pētnieki ASV, 1996. gadā izveidoja ICNPO klasifikāciju, jo, attiecīgajā periodā, visvairāk lietotā ISIC (3.redakcija) klasifikācija nav izcēlusi nevalstiskajam sektoram dažas būtiskas, iepriekš minētās kategorijas. ICNPO klasifikācija radīta 20. un 21.gs. mijā, savukārt ISIC 4.redakcija, kas izstrādāta 2008. gadā, jau iever daudzas iepriekšminēto pētnieku nosauktās NVO klasifikācijas kategorijas, kuras atrodamas ICNPO sistēmā. Tomēr ISIC klasifikācija starptautiska mēroga organizācijām nav īpaši piemērota, jo neietver 5 no ICNPO kategorijām (6.; 8.; 9.; 10.; 11.) un ISIC no 1989. gada ir iekļāvis NVO klasifikācijā kategoriju "Starptautisko organizāciju un institūciju aktivitātes" (3.redakcijā "S" un 4.redakcijā "U" kategorija), radot situāciju, ka starptautiskas organizācijas automātiski atbilst divām kategorijām. Ja tās klasificētu tikai pēc kategorijas "Starptautisko organizāciju un institūciju aktivitātes", zūd klasifikācijas mērķis, organizācijas ierindojošot vienā kategorijā, kas neraksturo to darbības virzienus. ISIC ir piemērots nacionāla līmeņa organizācijām tā daudzo sektoru iedalījuma dēļ, kas būtībā ir pamatklasifikators, no kā ir veidota NACE, kas ir ES Saimniecisko darbību statistiskā klasifikācija, lai klasifikācijas sistēma būtu vienota ES dalībvalstīs un dati būtu salīdzināmi.

Latvijā 2005. gadā pirmo reizi radās vēlme izveidot nevalstisko organizāciju klasifikatoru, kas būtiski atvieglotu kvantitatīvās statistikas iegūšanu nevalstisko organizāciju darbības jomās (Latvijas Pilsoniskā alianse 2014), tam sekoja divi lieli pētījumi, vienu pētījumiem veica Latvijas Pilsoniskā alianse (2005), un otru Latvijas Republikas Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietas sekretariāts 2008. gadā (ĪUMSILS) (2008), līdz 2015. gada 22. decembrī tika pieņemti Latvijas Ministru kabineta (MK) noteikumi Nr. 779 par *Biedrību un nodibinājumu klasificēšanu*.

Abos veiktajos pētījumos sakrīt viedoklis par NVO klasifikācijas un sektora definējuma nepieciešamību saistībā ar citos pasaules vadošo pētnieku darbos atrodamo. Pieaugot nevalstisko organizāciju skaitam un to ietekmei, nacionālās uzskaites sistēma nenodrošina aptverošu informāciju par sektorā notiekošo. Klasifikācija ir viens no veidiem, kā sistematizēt un sakārtot informāciju par sektoru, lai spētu novērtēt nevalstisko organizāciju ietekmi politiskajos procesos. Tomēr, pirms uzsākt klasifikācijas sakārtošanu, ir jārod vienots NVO definējums, lai būtu skaidrība, kādas organizācijas atbilst NVO statusam un iekļaujamās klasifikācijā. Latvijas Pilsoniskā alianse (2005) norāda, ka globālā mērogā viens no labākajiem klasifikatoriem ir INCPO, kas ir piemērots valstīm ar dažādu ekonomisko attīstību, politisko, kultūras un normatīvo vidi. Šis būtu veiksmīgākais risinājums NVO klasifikatora ieviešanai Latvijā, pielāgojot INCPO sistēmu, vadoties pēc galvenajām organizāciju darbības jomām Latvijā. Savukārt ĪUMSILS (2008) norāda, ka INCPO ir viens no vadošajiem NVO klasifikācijas veidiem, bet pasaulē šajā sektorā dominē arī COPNI jeb Mājsaimniecības apkalpojošo bezpeļņas institūciju klasifikācija (*Classification of the Purposes of Non-Profit Institutions Serving Households*), un ka Latvijai vispiemērotākā būtu COPNI klasifikācija, jo tās priekšrocība ir klasificēšana pēc organizāciju darbības mērķa. Bet Latvijas Pilsoniskā alianse (2005) norāda, ka COPNI klasifikācija nespēj pilnvērtīgi aptvert nevalstiskās organizācijas dažādās jomās, un tāpēc spētu klasificēt tikai tās organizācijas, kas ir piesaistītas mājsaimniecībām. Abos pētījumos tiek uzsvērts, ka starptautiskās klasifikācijas sistēmas jāievieš, pielāgojot Latvijas NVO sektoram, kā arī tiek norādīts, ka NACE sistēma nebūtu piemērotākā tās plašā iedalījuma dēļ, jo daudzās klasifikācijas kategorijās būtu tikai viena organizācija. Autoraprāt Latvijas pētnieki nav ņēmuši vērā organizāciju attīstības iespējas un skaita pieauguma tendences nākotnē. Nacionālā līmenī viennozīmīgi organizācijas būs daudzveidīgākas kā starptautiskā līmenī, jo tās darbojas ne tikai sabiedrības interesēs, bet arī uzņēmējdarbības sektora interesēs. Autors uzskata, ka pielāgota NACE klasifikācijas sistēma būtu piemērota nevalstisko organizāciju klasifikācijai Latvijā. Lai arī NACE ir ļoti plaša, tā ļauj precīzi atrast atbilstošāko kategoriju, kā arī NACE ir ļoti plaši lietots klasifikators citu darbības jomu statistikas datu apkopošanā, kas informāciju padara salīdzināmāku un vieglāk pārskatāmu. Latvijas Pilsoniskā alianse (2016) atzinīgi vērtē MK 2015. gada 22. decembra noteikumus Nr. 779 par *Biedrību un nodibinājumu klasificēšanu*, jo biedrību un nodibinājumu sadalījums atbilstoši to darbības jomai dod iespēju veikt informācijas uzkrāšanu par nozaru nevalstiskajām organizācijām un to īstenotajiem projektiem, kā arī efektīvāk plānot un ieviest valsts politikas instrumentus. *Biedrību un nodibinājumu klasificēšanas noteikumi* vienādā mērā attiecas uz jaunām un jau reģistrētām organizācijām, t.sk. NVO var norādīt vairākas jomas, tikai noteikumi nenosaka laika periodu, kurā jau reģistrētām organizācijām jāveic ieraksts par darbības jomu (Latvijas Pilsoniskā alianse, 2016), kas pēc autora domām kavē NVO klasifikācijas sistēmas efektīvu darbību, jo, lai gan klasifikators ir izstrādāts, tā dati nebūs pilnvērtīgi izmantojami līdz esošās organizācijas veikts attiecīgos ierakstus.

Abos Latvijā veiktajos pētījumos ir norādīts, ka galvenie ieguvumi no NVO klasifikācijas būtu - pārskatāmība par organizāciju spēju ietekmēt politiskos procesus;

par to sasniegtajiem rezultātiem; par valsts dotāciju izlietojumu atbilstoši mērķiem, kā arī ļautu precīzāk noteikt nepieciešamo valsts dotāciju apmēru nākotnē.

Autors secina, ka nacionālā līmeņa nevalstiskā sektora klasifikācija dažādās valstīs ir veidota, pielāgojot kādu no pasaulē vadošajiem klasifikatoriem, atbilstoši situācijai un NVO sektora attīstības tendencēm valstī. Lai gan klasifikācijas sistēmas tiek ieviestas, tomēr to informāciju ir grūti izmantot NVO salīdzināšanai un novērtēšanai starptautiski.

H. Hallemaa, Ü. Mander (2009) uzsver, ka nevalstisko organizāciju klasifikācijai Igaunijā tiek izmantots pielāgots INCPO modelis, balstoties uz galveno organizācijas ekonomisko aktivitāti. Organizāciju klasifikators ir sasaistīts ar galveno valstī esošo klasifikācijas sistēmu, kas ir veidota, balstoties uz NACE 2. redakciju. Nevalstiskās organizācijas Igaunijā tiek klasificētas 19 kategorijās. Latvijas Pilsoniskā alianse (2005) papildina, ka klasifikācijas sistēma Igaunijā ir veidota, balstoties uz Ungārijas pieredzi.

P. Bačmans (*Bachmann*) (2013) norāda, ka nevalstisko organizāciju klasifikācija Čehijā ir veidota, balstoties uz ICNPO, Čehijas Ekonomisko aktivitāšu klasifikāciju un uz jau pastāvošo regulējumu. Klasifikācija ietver 18 kategorijas ar vairākām apakškategoriām.

Analizējot ES dalībvalstu pieredzi NVO klasifikācijā, autors secina, ka klasifikācijas metodes ir atšķirīgas, veidotas dažādos laika posmos un balstītas uz starptautisko pieredzi. Par NVO sektoru informāciju apstrādā dažādas valsts institūcijas, tādēļ pilnvērtīga statistikas datu apkopošana ir atkarīga no šo institūciju savstarpējās sadarbības iespējām un kapacitātes apstrādāt ar sektoru saistītos datus noteiktā formātā.

Lai arī Latvijā Ministru kabineta (MK) 2015. gada 22. decembra noteikumi Nr. 779 par *Biedrību un nodibinājumu klasificēšanu* ir stājušies spēkā, tomēr visaptverošu informāciju nav iespējams iegūt, jo tas būs atkarīgs no tā, cik ātri jau reģistrētās organizācijas veiks darbības jomas ieraksta izdarīšanu oficiālajos reģistros, un kādu darbības jomu tās norādīs. Autors, analizējot *Lursoft* datu bāzē (*Lursoft* ir datu bāze, kas apkopo informāciju par Latvijā reģistrētām juridiskām personām) pieejamo informāciju par lauksaimnieku organizācijām 2019. gadā, konstatēja, ka mazo nevalstisko nozaru organizāciju darbības jomas atbilst to darbības aktivitātei saskaņā ar klasifikatora jomām, precīzi nosakot pārstāvēto lauksaimniecības sektoru. Savukārt lielākām organizācijām, t.sk. horizontālām organizācijām, kuras darbojas vairākās jomās, klasifikācijā tiek norādīts, ka tās ir “Profesionālās biedrības”, un šajā situācijā zūd klasifikācijas jēga, jo nav iespējams identificēt organizācijas darbības nozari. Šāda veida organizācijām bija jāparedz atsevišķa klasifikācijas kategorija katrā NACE kategorijā, kura, piemēram, varētu tikt nodēvēta kā “Profesionālās lauksaimnieku biedrības” NACE “A” sadaļā.

Latvijā nevalstisko organizāciju sektorā ir jāveicina organizāciju darbības pārskatāmība un atklātība, iesaistoties politiskajos procesos. Atbildīgās valsts institūcijas, piemēram, Valsts ieņēmumu dienests, Finanšu ministrija, Centrālā statistikas pārvalde u.c. veic informācijas apkopojumu par nevalstiskā sektora organizācijām pēc savas metodikas, t.sk. arī citām valsts iestādēm, kuras sadarbojas ar nevalstiskajām organizācijām, ir uzkrāta informācija par veiktajām aktivitātēm (Latvijas Pilsoniskā alianse, 2005; 2016) un ĪUMSILS (2008)). Tādēļ autors sektora pārskatāmības veicināšanai iesaka veidot nevalstisko organizāciju platformu, lai, saliekot kopā no valsts iestādēm pieejamo informāciju, iegūtu daudzpusīgu datu kopumu par NVO veiktajām aktivitātēm. Lai arī pētījumos tiek analizēts, kādām aktivitātēm valsts institūcijās trūkst kapacitātes, ko nav izdarījusi valdība u.tml, autors uzskata, ka būtu nepieciešams iesaistīt pašas organizācijas nevalstisko organizāciju platformas satura veidošanā. Viens no piemēriem NVO līdzdalībai atklātības veicināšanā ir Eiropas Savienības Pārredzamības reģistrs (*EU Transparency Register*),

kurā organizācijas brīvprātīgi iesniedz plašu informāciju par savu darbību, tādējādi apliecinot vēlmi piedalīties politikas veidošanas procesā.

Mūsdienās ikvienam sabiedrības loceklim ir iespēja brīvi izteikties un piedalīties procesu ietekmēšanā, neatkarīgi no izvēlētas jomas vai domubiedru skaita. Viens no piemēriem aktīvā politisko procesu ietekmēšanā ir lauksaimnieki un viņu nevalstiskās organizācijas. Lai gan lauksaimnieki ir salīdzinoši maza sabiedrības daļa, to skaitam ir tendence sarukt, bet to organizāciju lobbija spēks ir vienlīdz efektīvs vai pat lielāks par citām jomām, kur tiek aizstāvētas krietni lielākas sabiedrības locekļu daļas intereses (Bednarikova, Jilkova, 2012).

1.3. Eiropas Savienības Kopējās lauksaimniecības politikas un lauksaimnieku nevalstisko organizāciju vēsturiskā attīstība, un savstarpējā mijiedarbība / *Historical evolution and interaction of the European Union's Common Agricultural Policy and farmer non-governmental organisations*

Lauksaimniecība ir uzskatāma par vienu no senākajām nozarēm, kura visbiežāk asociējas tikai ar pārtikas ražošanu. Tomēr jāņem vērā, ka tā ietver arī pavisam atšķirīgas apakšnozares, kuras vieno uzdevums - primāro produktu ražošana sekundārajām nozarēm. Lauksaimniecība, atbilstoši ES NACE klasifikācijai, Latvijā ietver trīs apakšnozares - lauksaimniecību, mežsaimniecību un zivsaimniecību, bet, piemēram, Vācijā, iepriekš minētās nozares vēl papildina vīnkopība. Lai gan šīs trīs nozares nav cieši saistītas, tomēr tās tiek klasificētas kā vienā nozaru kopa, jo tās izmanto primāros resursus un nodrošina to saglabāšanu nākamajām paaudzēm. Primāro nozaru apakšnozaru veids un īpatsvars katrā reģionā ir atšķirīgs.

Papildus pārtikas produktu ražošanai, lauksaimniecībai nozīmīga loma valsts ekonomikā un sociālo funkciju nodrošināšanā lauku reģionos. A. Stamnova (*Stamnova*), M. Gverovskis (*Gverovski*) (2016); Jazs (*Yazc*) (2015) nozares lomu un to nozīmīgumu raksturo, uzsverot šādus galvenos uzdevumus:

- darbavietu radīšana;
- valsts makroekonomisko rādītāju uzlabošana;
- pārtikas nodrošināšana;
- klimata pārmaiņu ierobežošana;
- patērētājam drošas pārtikas ražošana;
- vides un ainavas saglabāšana;
- tūrisma un infrastruktūras attīstības veicināšana;
- izejvielu iegūšana sekundārajām nozarēm;
- nelauksaimnieciskās uzņēmējdarbības attīstīšana u.c.

Viens no biežāk lietotajiem nozares raksturojošajiem rādītājiem ir tās īpatsvars kopējā IKP struktūrā, tomēr, vērtējot šo rādītāju, būtiski ir ņemt vērā valsts attīstības līmeni un lauksaimnieciskās darbības iespējas. I. Kasjanovs (2014) norāda, ka lauksaimniecība iekļauj sevī salīdzinoši zemas pievienotās vērtības produktus, tādēļ valstīs ar attīstītu rūpniecību un dažādiem pakalpojumiem, lauksaimniecības nozares īpatsvars ir neliels kopējā ekonomikas struktūrā. A. Stamnova, M. Gverovskis (2016), uzsver, ka lauksaimniecība ir valsts izaugsmes pamats, īpaši jaunattīstības valstīs, un pat rūpnieciski augsti attīstītās valstīs savulaik nozīmīga loma kopējā ekonomikā ir bijusi lauksaimniecībai. Piemēram, Vācijā nozares īpatsvars 2016. gadā salīdzinājumā ar 20.gs. 60-tajiem gadiem ir samazinājies no 9% līdz 0.6% (Pasaules Banka, 2018). Nodarbinātības īpatsvaram lauksaimniecībā ir līdzīga tendence kā tās īpatsvaram IKP, tomēr valstīs ar mazāk attīstītu ekonomiku nodarbinātība lauksaimniecībā ir būtisks faktors nabadzības mazināšanai. Likumsakarīgi, ka tehnoloģiski attīstoties un

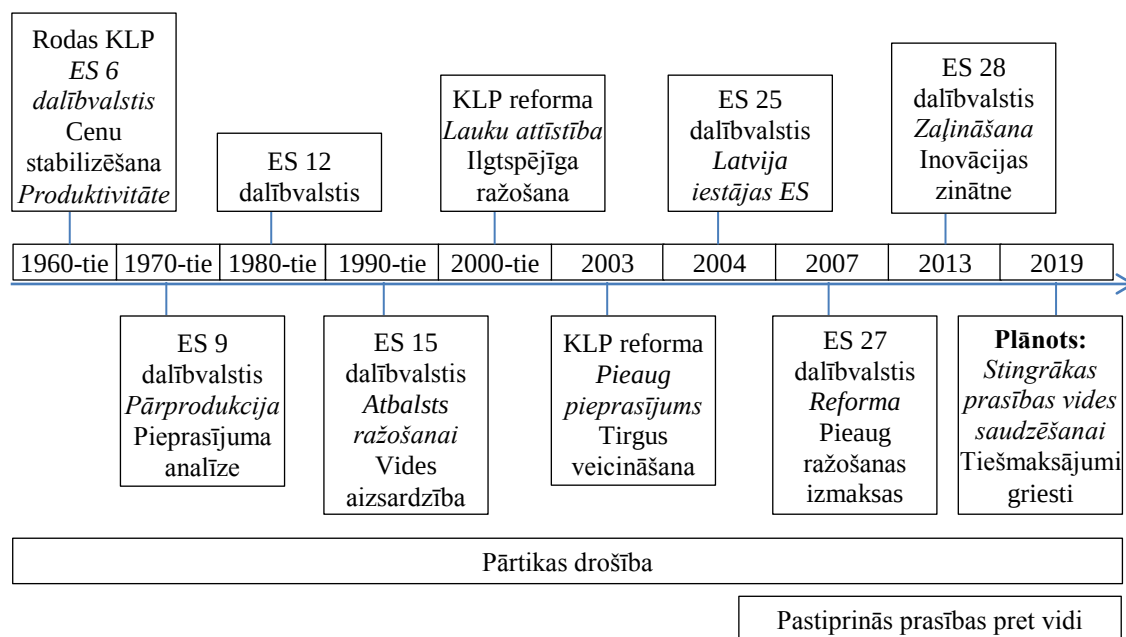
palielinoties lauku saimniecībām, samazinās darbaspēka nepieciešamība. Tomēr lauksaimniecība joprojām ir būtisks nodarbinātības nodrošinātājs lauku reģionos, īpaši sabiedrības daļai ar zemāku izglītības līmeni. Mūsdienās gan Latvijā, gan citās ES valstīs, lauku saimniecības saskaras ar darbaspēka trūkumu, īpaši ar kvalificētu, kuri spētu strādāt ar jaunajām tehnoloģijām. Tādēļ šī ir viena no retajām nozarēm, kurā vienmēr ir nepieciešami darbinieki. J. Vilkin (*Wilkin*) (1997) akcentē, ka industriālo ražošanu ekonomikas lejupslīdes laikā ir iespējams samazināt, savukārt lauksaimnieciskā ražošana turpinās un pieprasījums pēc primārajiem lauksaimniecības produktiem saglabājas. To pierādīja arī ekonomiskā krīze Latvijā no 2008. līdz 2010. gadam, pēc kuras lauksaimniecība atveseļojās ātrāk nekā pārējās tautsaimniecības nozares (skatīt 2.1. apakšnodaļu).

Lauksaimniecība sniedz arī nozīmīgu ieguldījumu vides un ainavas saglabāšanā. Pareiza saimnieciskā darbība samazina klimata pārmaiņas, veido patīkamu lauku vidi tajā dzīvojošajiem un tūristiem. B. Rivža u.c. (2010) akcentē, ka pastāv dzīves līmeņa atšķirības starp lauku un pilsētu reģioniem, kas būtiski ietekmē sabiedrības locekļu dzīvesvietas izvēli un lauku reģionu attīstību. Tādēļ ES dalībvalstis lauku politikas prioritātēs ir iekļāvušas pasākumus dzīves līmeņa uzlabošanai laukos un kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanai. Lai arī lauksaimniecība sniedz sociālu un ekonomisku ieguldījumu tautsaimniecībā, vienlaicīgi tā ir sarežģīta un ierobežota nozare.

I. Upīte, I. Pilvere (2011) norāda, ka būtiskākie lauksaimniecību ietekmējošie faktori ir laikapstākļi, ierobežoti zemes resursi, tirgus svārstības, tehnoloģiju trūkums, vides politika, politiskā nostāja u.c. Lauksaimniecībai ir raksturīgas lielas investīcijas, kuras atkarībā no apakšnozares, savu ienesīgumu sniedz vismaz tikai pēc pusgada vai ilgāk, mežsaimniecībā - pat pēc gadu desmitiem. Pa šo laiku veiktās investīcijas var sabojāt neprognozējamie laikapstākļi, un plānotos ienākumus mazināt neparedzētas tirgus svārstības un saspīlējumi starpvalstu attiecībās. Laikapstākļu neparedzamo ietekmi apliecināja arī 2018. gada sausums, kas skāra visu ES, un lauksaimniekiem nodarītie zaudējumi vērtējami vismaz 50% apmērā no 2018. gadā plānotas laukaugu ražas (JRC MARS, 2018).

Atšķirībā no citām nozarēm, lauksaimniecībā ir ierobežoti zemes resursi, to nav iespējams pārcelt uz citu, izdevīgāku reģionu vai jebkurā brīdī regulēt ražošanas apjomus. Nozares sarežģītības dēļ, lauksaimnieki ES jau vēsturiski tiek finansiāli atbalstīti, un lai lauksaimnieciskā ražošana ierobežotos apstākļos nenodarītu kaitējumu videi, un tiktu nodrošināta sabalansēta iepriekš raksturoto uzdevumu un funkciju izpilde, lauksaimniecisko darbību jau kopš 20.gs. 50-tajiem gadiem ES regulē un ierobežo KLP. 1957. gadā Romā sešas Eiropas valstis - Beļģija, Francija, Vācija, Itālija, Luksemburga un Nīderlande izlēma veidot kopīgu valstu savienību - Eiropas Ekonomiskā Kopiena, lai nodibinātu kopēju tirgu, izmantojot dažādus muitas nodokļus, pielāgotu nodokļu sistēmu, ražošanas un tirgus subsīdijas, un citas regulēšanas metodes, lai aizsargātu savus vietējos ražotājus no lēta importa, un citu valstu cenu dempinga (Balaceanu, 2013).

Eiropā, veidojot kopēju valstu savienību, bija jāveido arī kopējas politikas, dažas no tām ar izmaiņām darbojas arī mūsdienās. Viena no tādām ir KLP, kas ir spēkā kopš 1962. gadā. Sākotnēji KLP galvenokārt izmantoja cenu atbalsta pasākumiem, bet 21.gs. KLP ir sarežģīta sistēma lauksaimnieku atbalstam, importa tarifiem, eksporta subsīdijām, kvotām un rezervēm, un tiešajiem maksājumiem” (Oxford Economic..., 2006). Šī politika ir mainījusies, un tajā veiktas daudzas reformas, pielāgojoties klimatisko apstākļu maiņai, tirgus izmaiņām un citiem procesiem pasaulē, kas ietekmē lauksaimniecisko ražošanu un patērētāju pirktpēju (skatīt 1.3. attēlu).

Avots: autora veidots pēc DG AGRI, 2013; DG AGRI, 2019

1.3. att. / Fig. 1.3. ES Kopējās lauksaimniecības politikas vēsturiskā attīstība no 1960. gada un plānotās izmaiņas 2021.-2027. plānošanas periodā / Historical development of the Common Agricultural Policy from 1960 and planned changes for the 2021-2027 period.

Sākotnēji KLP bija jānodrošina saražotās pārtikas apjoma pieaugums un brīva pieejamība, stabilas pārdošanas cenas lauksaimniecības produktiem, (skatīt 1.3. attēlu). Ražošanas apjomi pieauga, un 20. gs. 70-tajos gados sākās problēmas ar pārtikas produktu pārpalikumiem. Tika veiktas izmaiņas, lai ražošanu pieskaņotu tirgus vajadzībām. Būtiska KLP reforma norisinājās divdesmitā gadsimta 90-to gadu sākumā, kad KLP no tirgus atbalsta tika pārorientēta uz ražošanas atbalstīšanu, samazinot atbalstu cenu stabilizēšanai. Nākamās būtiskās KLP izmaiņas jeb reforma norisinājās 2000. gadā, ieviešot divu pīlāru sistēmu, kuru kopš 2007. gada finansēja no diviem dažādiem fondiem, tādējādi lauku attīstības politika nav vairs kopēja, bet tā kļuva atsevišķa un specifiska (Lucian, 2014). Jaunajā divu pīlāru sistēmā KLP vairs nav vērsta tikai uz lauksaimnieciskās ražošanas atbalstīšanu, tā saglabā jau pastāvošo "tirgus un tiešā atbalsta" sistēmu (1. pīlārs), un to papildina "Lauku attīstības" (2. pīlārs) sistēma, kuras mērķis ir nodrošināt ilgtermiņa ieguldījumus lauku attīstībā ar cita veida atbalsta instrumentiem, kas nav vērsti uz tiešo ražošanu" (Valsts lauku..., [b.g.]). KLP reformas mērķis 2003. gadā bija veicināt ražot tādu produkciju, ko pieprasa tirgus, samazinot atbalstu tiešai ražošanai, bet saglabājot kompensācijas tirgus cenu svārstību gadījumos eksporta tirgos. Lauksaimniekiem tika noteiktas stingrākas prasības vides aizsardzībai, dzīvnieku labturībai un pārtikas kvalitātei. Arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta ilgtspējīgai ražošanai. Saprotot, ka ilgtspējīga ražošana nav savienojama ar nepārdomātu resursu izmantošanu, tiešā atbalsta sistēma tiek orientēta uz vidi draudzīgu saimniekošanu. KLP tika iekļautas arvien jaunas vidi saudzējošas prasības, līdz 2015. gadā, 1. pīlāra atbalsta maksājumos tika ieviesta videi un klimatam draudzīga prakse jeb "zaļināšanas" programma, kas paredz papildus vidi draudzīgas saimniekošanas pasākumus. Arī lielākais atbalsta instruments tiešie maksājumi ir paredzēts par sakoptu platību, ļaujot brīvi izvēlēties, kā izmantot lauksaimnieka rīcībā esošo lauksaimniecībā izmantojamo zemi (LIZ) un kādus kultūraugus audzēt. Ja

lauksaimnieks nenodrošina vides prasību ievērošanu, tiešā atbalsta apmērs var tikt samazināts līdz 45%. Visā pastāvēšanas laikā, piedzīvojot dažādas reformas, KLP ir saglabājusi uzsvāru uz pārtikas drošību, ko 21. gadsimtā papildina vides aizsardzības prasības (DG AGRI, 2013).

2014.-2020. gada plānošanas periodā praktiski visas atbalsta programmas abos KLP pīlāros, izņemot atbalstu mazām saimniecībām, jaunajiem lauksaimniekiem un daļēji investīciju pasākumiem, ir orientētas uz vidi saudzējošām aktivitātēm. Investīciju programmā 2014.-2020. gadu periodā Latvija ir novirzījusi 32% no lauku attīstībai paredzētā finansējuma, bet viens no sasniedzamajiem uzdevumiem ir saistīts ar klimata pārmaiņu negatīvās ietekmes jeb CO₂ emisiju (turpmāk - emisiju) samazināšanu.

Arī nākamajā plānošanas periodā (2021.-2027. gadam), lauksaimniekiem būs noteiktas vēl stingrākas prasības pret vidi jeb videi draudzīgāka saimniekošana, kur galvenais uzsvārs būs vērsts uz tādiem darbības veidiem, lai samazinātu emisijas, piemēram, minimāla augsnes apstrāde; emisiju absorbējošu augu audzēšana; aizliegums noteiktu periodu apstrādāt ilggadīgos zālājus, kūdrainas augsnes u.tml. Plānots arī noteikt tiešo maksājumu griestus 100 tūkstoši EUR apmērā vienai saimniecībai, kas attieksies uz saimniecībām lielākām vidēji par 500 ha, tādējādi iegūstot līdzekļu ietaupījumu, ko novirzīt Lauku attīstības pasākumiem vai saimniecībām ar mazu tiešo maksājumu apmēru (Hauka, 2019).

Kopš pievienošanās ES, arī Latvijas valsts un lauksaimnieki tika iekļauti kopējā ES politiskajā sistēmā, un tās prasību ieviešanā nacionālā līmenī. Kā norāda V. Vrašs (*Wrzaszcz*) un J. Zēgars (*Zegar*) (2016) pievienošanās ES sniedz daudzus ieguvumus, bet tai pašā laikā uzliek noteiktas saistības. Lai lauksaimnieks iegūtu KLP finansējumu, viņam ir jāievēro normatīvajos aktos noteiktie ierobežojumi, bet tai pašā laikā jāspēj pielāgoties patērētāju vajadzībām un pasaules tirgus attīstības tendencēm. A. Hauka, B. Rivža (2015) akcentē, ka nepārprotami ES ir augstākas pārtikas kvalitātes prasības, kas t.sk. palielina ražošanas izmaksas, tādēļ arī lauksaimnieki saņem finansiālu atbalstu. KLP noteiktie mērķi un konkurence ar citu pasaules valstu lauksaimniekiem liek saimniecībām pielāgoties, kas maina arī to struktūru un lauku vidi kopumā.

Saimniecību un LIZ struktūras izmaiņas ES dalībvalstīs norāda, ka lauksaimniecība kļūst par biznesa nozari, lauksaimniekiem izvēloties tādu lauksaimniecisko darbību, kuru mazāk ietekmē KLP ierobežojumi, mazāk nepieciešams darbaspēks, nav jāveic lieli ieguldījumi u.tml. Piemēram, Bulgārijā pēc iestāšanās ES 2007. gadā, būtiski izmainījās saimniecību un lauksaimniecības preču galaprodukcijas struktūra. Vidējais saimniecību lielums 2013. gadā palielinājās divas reizes līdz 15.2 ha, bet vidējais saimniecību lielums virs 100 ha palielinājās līdz 671.7 ha, apsaimniekojot 82% valstī esošā LIZ, kamēr ES vidējais rādītājs ir 261 ha. Ražošanas samazinājums vērojams dārzeņiem par 10%, piena lopkopībai par 2% un gaļas produktiem par 15% (Sokolova, et al., 2015).

E. Sokolova (*Sokolova*) et al. (2015) strukturālās izmaiņas lauksaimniecībā Bulgārijā pēc 2007. gada saista ar iestāšanos ES, nozares nesagatavotību konkurētspējā ar attīstītajām ES valstīm, lielveikalu attīstību un grūtībām iekļūt tajos ar vietējo produkciju, mazo saimniecību trūkumu augļu un dārzeņu sektorā, negodīgu tirdzniecību u.c., kas savienojumā ar ES tiešajiem maksājumiem radīja gan iespējas, gan šķēršļus. Iepriekš apgalvoto papildina J. Svinnens (*Swinnen*) et al. (2017), ka atbalsta maksājumi par lauksaimniecības zemi (*Single Area Payment Scheme*) strauji veicināja saimniecību specializāciju laukaugu audzēšanā. ES un valsts finansiālais atbalsts stimulēja lauksaimniekus palielināt apsaimniekojamās platības, un pēc iestāšanās ES ir pieaudzis graudu, dzīvnieku barības un tehnisko kultūraugu īpatsvars, samazinoties lopkopības un dārzkopības produktiem lauksaimniecības preču galastruktūrā.

T. Baležentis (*Baležentis*) et al. (2019) norāda, ka izmaiņas saimniecību struktūrā norisinājušās visās ES valstīs, bet būtiskākās Centrāl – un Austrumeiropā, samazinoties mazajām saimniecībām, kuras nespēj nodrošināt pietiekamus ieņēmumus saimnieciskās darbības turpināšanai un ģimenes iztikas nodrošināšanai. Laika periodā no 2010. līdz 2016. gadam Lietuvā ir būtisks saimniecību skaita samazinājums - par 24.8%, kas visvairāk vērojams saimniecībās ar apsaimniekojamo platību līdz 10 ha, bet palielinājums 38% apmērā vērojams saimniecību grupā ar apsaimniekojamo platību virs 100 ha. Vidējais saimniecības lielums laika periodā no 2005. gada līdz 2016. gadam ir palielinājies no 11.04 ha līdz 19.46 ha (Lithuanian Institute..., 2018)

Mazo saimniecību skaita samazinājums vērojams arī Slovēnijā, tomēr to samazinājums laika periodā no 2005. līdz 2016. gadam ir viens no zemākajiem ES, 2.8%, kamēr lielāks samazinājums vērojams saimniecību kategorijā no 5 līdz 9 ha par 18.8%, bet divkārtš saimniecību skaita palielinājums vērojams saimniecību kategorijā 50 līdz 100 ha. Saimniecību kategorijā virs 100 ha to skaits palielinājies attiecīgajā laika periodā tikai par 20%, 2016. gadā apsaimniekojot vien 6.9% valstī esošā LIZ. Slovēnijā dominē mazās saimniecības, un vidējais saimniecības lielums attiecīgajā laika periodā ir palielinājies no 6.3 ha uz 7.0 ha (Bojnec, Latruffe, 2013).

Par lauku saimniecības struktūras izmaiņām Latvijā pēc iestāšanās ES skatīt 2.1. apakšnodaļā. ES-12 jeb ES rietumu valstīs, kur lauksaimniecība ir attīstījusies vienlaicīgi ar KLP, ir stabilāka lauksaimnieciskā ražošana, mazākas saimniecību struktūras izmaiņas un saglabājušās spēcīgas tradīcijas. Dalībvalstīs, kuras pievienojās ES pēc 2004. gada, vērojama saimniecību konsolidācija, un kā norāda I. Pilvere (2013), mazajām saimniecībām ir nepieciešama darbības diversifikācija, lai tās varētu pastāvēt un spētu nodrošināt ģimenes iztiku bez papildus atalgota darba. Tiek prognozēts, ka mazo saimniecību skaits ES turpināsies samazināties, un to apsaimniekotās platības pārņems modernākas saimniecības, kuru attīstībai un jau pašreiz ieguldīto resursu dēļ, ir nepieciešamas lielākas apsaimniekojamās platības. Mazām saimniecībām tradicionālās nozarēs ir sarežģīti konkurēt ar industriālām saimniecībām. Galvenie saimniecību darbības stabilitātes ietekmējošie faktori ir modernizācijas iespējas, darbaspēka pieejamība un tirgus svārstības. Mazām saimniecībām pastāvēšanas iespēja ir nišas darbības attīstīšana vai darbības dažādošana. Tomēr darbības dažādošanu ietekmē darbaspēka pieejamība, īpaši dārzenkopībā vai lopkopībā, kur modernas tehnikas vai robotu iegāde nav rentabla (Pilvere, 2013).

ES KLP ir kļuvusi par sarežģītu politiku (Kuhmonen, 2018, White, 2017), kopš KLP radīšanas, arī iesaistīto dalībvalstu skaits ir palielinājies no 6 1962. gadā līdz 28 2019. gada sākumā, ar ļoti atšķirīgiem saimniekošanas apstākļiem un lauksaimniecības attīstības līmeni tajās. KLP kļūstot arvien draudzīgākai vides politikai, kā norāda G. Alonsa (*Alons*) (2017); R. Kortignana (*Cortignani*), G. Dona (*Dono*) (2018), tiek apgrūtināta lauksaimnieciskā ražošana un papildus ar ražošanu saistītajiem uzdevumiem, lauksaimniekam ir jāiegulda līdzekļi vides jautājumu risināšanai un ir jāseko līdzi politikas izmaiņām, lai izpildītu daudzveidīgās vides prasības. Tāpēc lauksaimnieciskā darbība nav iespējama bez iesaistīšanās lauksaimnieku NVO, kuras, no vienas puses, izskaidro lauksaimniekam, un, no otras puses, aizstāv lauksaimnieku intereses, lai politikā veiktās reformas būtu viņiem reāli izpildāmas.

Jau 20.gs. 90-to gadu sākumā R. Pertevs (*Pertev*) (1994) norādīja, ka lauksaimniekiem ir aktīvi jāiesaistās lauksaimniecības politikas veidošanā, jo vēsturiski ir bijuši gadījumi, kad lauksaimnieki nav pietiekami aizstāvējuši savas intereses un pārējā sabiedrības daļa ne tikai iesaka, ko viņiem darīt, bet viņu vārdā pieņem lēmumus. Iesaistoties dialogā ar pārējo sabiedrību, lauksaimniekiem ir nepieciešama viņus

pārstāvošā organizācija, kas būtu to likumīgā balss. Lauksaimniekiem ir jābūt pārstāvētiem no viszemākā - nacionālā līdz starptautiskajam līmenim.

Līdz ar KLP izveidošanu, Eiropas Ekonomikas Kopienā 20.gs. 50. gados aktīvāk sāka veidoties nevalstiskās organizācijas lauksaimnieku interešu aizstāvībai, kuru statuss un darbības forma ir līdzīga mūsdienās sastopamajām. Viena no tādām, piemēram, ir 1948. gadā dibinātā Vācijas lauksaimnieku asociācija (*“Deutscher Bauernverband - DBV”*), kuras pirmsākumi ir meklējami daudz senākā laika posmā, kad tās varēja nosaukt vienkārši par lauksaimnieku klubiem. Autors, veicot pētījumu, secina, ka Eiropā senākā organizāciju veidošanās vēsture ir Vācijā (Deutscher..., 2008). Šādas līdzīgi domājošu lauksaimnieku grupu izveidošanās pirmsākumi Vācijā ir meklējami pēc dzimtbūšanas atcelšanas jeb zemnieku brīvlaišanas 19.gs. Dzimtbūšanas atcelšana zemniekiem, un iespēja pašiem saimniekot, veidoja nepieciešamību veicināt lauksaimnieku sabiedrības apvienošanās savu interešu aizstāvībai un sociālās plaisas mazināšanai starp lauksaimnieku un muižnieku. Lai arī bija iespēja saimniekot patstāvīgi, problēmas radīja zemes, ēku un darba rīku nepieejamība, kas palika muižnieka īpašumā, un par to izmantošanu bija jāmaksā nodevas (Straube, 2019). Salīdzinājumā ar citām nozarēm, lauksaimnieku aktivitāte Vācijā bija ļoti kūtra, un, lai to veicinātu, valdība iesaistījās ar finansiālu atbalstu. Savukārt vēlāk sekojošā krīze nozarē un nepietiekamie protekcionisma pasākumi bija nākošais nevalstisko organizāciju attīstību veicinošs faktors, jo iespēja pastāvīgi strādāt tika panākta, bet saražotās produkcijas noiets un tirdzniecība ar citām valstīm nebija sakārtota (McCall, 2008).

19.gs. beigās lauksaimniecība Vācijā strauji attīstījās, nodarbinot apmēram 2 milj. iedzīvotāju, kas bija vairāk nekā rūpniecības un tirdzniecības sektorā kopā. Lauksaimnieku apvienība turpināja augt, 1893. gadā apvienojot vairāk nekā 200 tūkst. biedru, un 1913. gadā tajā bija jau 330 tūkst. biedru, no kuriem tikai viens procents bija zemju īpašnieki, pārējie bija lauksaimniecībā nodarbinātie. Lauksaimnieku sabiedrisko aktivitāti vēl vairāk veicināja izmaiņas valsts pārvaldē, kad dažu nepareizu tirdzniecības lēmumu gadījumā tika apdraudēta lauksaimniecības nozare (Fischer, 1972). 1892. gada decembris bija pavērsiena punkts lauksaimnieku iesaistei politiskajās aktivitātēs, kad organizācijas vadītājs izsūtīja paziņojumu ar lozungu, ka neļausim sevi apdraudēt, lai valdība sajūt mūs un iejūtas mūsu lomā, mūs ir jāsadzird visā valstī, mums ir jāieklūst ministrijās un parlamentā. Lauksaimniecības nozares nozīmi tautsaimniecībā apliecināja arī H.U. Vēlers (*Wehler*) (1994), ka lauksaimniecība bija prioritārā valsts nozare, un tās stiprināšana un aizsargāšana ir galvenais un visnopietnākais uzdevums, jo sabiedrības labklājību veicina lauksaimniecības attīstība. Laika gaitā veicot lobēšanas aktivitātes, organizācija varēja paļauties uz vismaz vienas trešdaļas parlamenta deputātu atbalstu, kuri vienlaikus bija arī lauksaimnieku apvienības biedri.

Vācijas reģionos, pilsētās un ciemos bija izveidojušies pietiekami daudz lauksaimnieku klubu, tie nebija pietiekami spēcīgi politiskā līmenī, un aktivitātēm nacionālā mērogā bija nepieciešama apvienojoša un koordinējoša “jumta” organizācija, kā rezultātā 1893. gadā tika nodibināta Lauksaimnieku apvienība (*“Bund der Landwirte”* (Agrarian League) (BDL)). Lauksaimniecībai bija jābūt tikpat svarīgai nozare kā rūpniecībai, un viena bez otras tās nebija funkcionēt spējīgas (Spickermann, 2001).

Vācijas Lauksaimnieku apvienības liktenis ir līdzīgs ar iepriekš raksturoto Tautu Savienību, kad līdz ar Pirmo pasaules karu arī Lauksaimnieku apvienība zaudēja aktualitāti, ko veicināja gan ar karu saistītie jautājumi, gan pie varas esošās valdības skatījums uz nozari. To apstiprina arī H.P. Ulman (1988), ka Lauksaimnieku apvienība turpināja funkcionēt, zaudējot jumta organizācijas nozīmi. Līdz 1948. gadam Vācijā nebija spēcīgas funkcionējošas lauksaimnieku organizācijas, līdz tika nodibināta Vācijas lauksaimnieku asociācija, kas funkcionē arī mūsdienās. DBV ir saglabājusi vēsturisko

organizatorisko struktūru, un kā norāda K. K. Patels (*Patel*) (2010), iespējamie organizācijas panākumi ir saistāmi, ka iniciatīvu veidot republikas līmeņa organizāciju radīja zemnieki un reģionālie lauksaimnieku klubi. DBV pastāvēšanas pirmsākumos veica arī lauksaimnieku izglītojošo darbu jeb konsultācijas par sociālajiem jautājumiem, grāmatvedību, juridiskajiem jautājumiem u.c. DBV juridiskais statuss ir asociācija, kas apvieno tikai lauksaimnieku biedrības reģionos, un tās biedri (asociēti partneri) ir arī citas ar lauksaimniecību un lauku attīstību saistītas organizācijas (Deutscher..., 2008).

Latvijas teritorijā lauksaimnieku organizāciju aktivitāte saskaņā ar vēstures avotiem ir novērojama no 19.gs. beigām (skatīt 1.1. apakšnodaļu), savukārt Padomju Savienības laikā brīva sabiedrības viedokļa paušana bija ierobežota, būtiski ietekmējot Latvijas pirmās neatkarības laika organizāciju darbību un turpmāku attīstību. NVO sektors, t.sk. lauksaimnieku organizācijas, aktivitātes atsāka 20.gs. 90-tajos gados pēc Latvijas neatkarības atgūšanas (skatīt 2.3. un 2.4. apakšnodaļu), tādējādi mēģinot tuvināties Rietumu pasaulei. Līdz ar to bijušajās Padomju Savienības valstīs Centrāleiropā un Austrumeiropā, t.sk. Latvijā sabiedrības iesaistīšanās pieredze nevalstiskajās organizācijās ir būtiski mazāka nekā Vācijā vai citās Rietumeiropas valstīs (Schrama, Zhelyazkova, 2018). Tomēr vēlme pietuvoties rietumu valstu attīstības līmenim, iestāties ES, bija motivējošs faktors veidot nevalstiskās organizācijas, bet to nostiprināšanos kavēja īsa laika posms Latvijā, kad jaundibinātajām NVO bija jāklūst konkurētspējīgām ar senajām Rietumeiropas lauksaimnieku NVO, aizstāvojot lauksaimniecības nozares intereses ES.

Jau vēsturiski ir redzams, ka nevalstiskajām organizācijām jāseko politiskajai un citu nozaru attīstībai, mainot darbības virzienus un piedāvātos pakalpojumus. No veiktās situācijas analīzes autors secina, ka sākotnēji lauksaimnieki bija apvienojušies kādā reģionā, bet tad secinājuši, ka netiek pietiekami uzklausti valdības līmenī, izveidojuši nacionāla līmeņa organizāciju, jo, izveidojoties Eiropas Ekonomiskajai Kopienai, vēlāk Eiropas Savienībai, lauksaimniekiem jāspēj aizstāvēt savas intereses starptautiskā mērogā, aizstāvojot savas valsts lauksaimnieku viedokli starp citām dalībvalstīm. Tas norāda uz progresivitāti, liekot organizācijām attīstīties, pielāgoties un mainīties. Jo senāka ir NVO attīstības vēsture kādā no valstīm, jo vairāk sabiedrība apzinās to nozīmi, un tām ir nostiprinātas spēcīgākas interešu lobēšanas iespējas.

Mūsdienās visas ES dalībvalstis savas valsts pozīcijas un intereses aizstāv ES lēmēj institūcijās, t.sk. arī lauksaimnieku organizācijas. Tikai katrā dalībvalstī ir atšķirīgs veids, kā informācija nonāk ES lēmēj institūcijās. Piemēram, šajā apakšnodaļā autors secināja, ka lauksaimnieki Vācijā izmanto vēsturisko struktūru, un darbs ES līmenī tiek koordinēts caur vienu nacionāla līmeņa organizāciju. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju struktūras ES dalībvalstīs ir dažādas, bet līdzīga situācija kā Vācijā ar vienu spēcīgu nacionāla līmeņa organizāciju ir Dānijā, Austrijā, Ungārijā u.c. valstīs. Neatkarīgi no organizāciju struktūras dalībvalstī visas tās vieno mērķis - ietekmēt lēmumu pieņemšanas procesu EK, kas ir viena no galvenajām politikas veidotājām ES. Pēc iestāšanās ES dalībvalstij ir jānodrošina KLP ievērošana.

Teorētiski valsts pārvaldes institūcijām būtu jāuzklausā ikviens aktīvs sabiedrības pārstāvis, nodokļu maksātājs. Bet, lai iegūtu uzticamu, korektu sabiedrības pozīciju stratēģiskajos, politikas plānošanas un citos jautājumos, šo darbu valsts institūcijas uztic nevalstiskajām organizācijām. Šāds princips darbojas gan nacionāla, gan ES līmeņa lēmēj institūcijās, kur tās uzklausā noteiktas nevalstiskās organizācijas, kas ir izvēlētas kā konsultāciju un diskusiju partneres. Piemēram, Latvijā lauksaimniecības politikas jautājumos LR Zemkopības ministrija (ZM) aktuālākos jautājumus diskutē ar Konsultatīvajā padomē esošajām organizācijām, lai uzzinātu sabiedrības viedokli. ZM Konsultatīvā padome apvieno kopīgā dialogā starp ZM pārstāvjus un lauksaimnieku

organizācijas, lai rastu risinājumus nozares attīstībai un ilgtspējīgas lauku vides veicināšanai. Savukārt ES līmeņa augstākās lēmēj institūcijas nerunā ar atsevišķām dalībvalsts lauksaimnieku organizācijām, bet tikai ar ES līmeņa lauksaimnieku organizācijās, kuru biedri ir dalībvalstu lauksaimnieku biedrības un asociācijas, un kuras ir ieguvušas EK konsultatīvā partnera statusu.

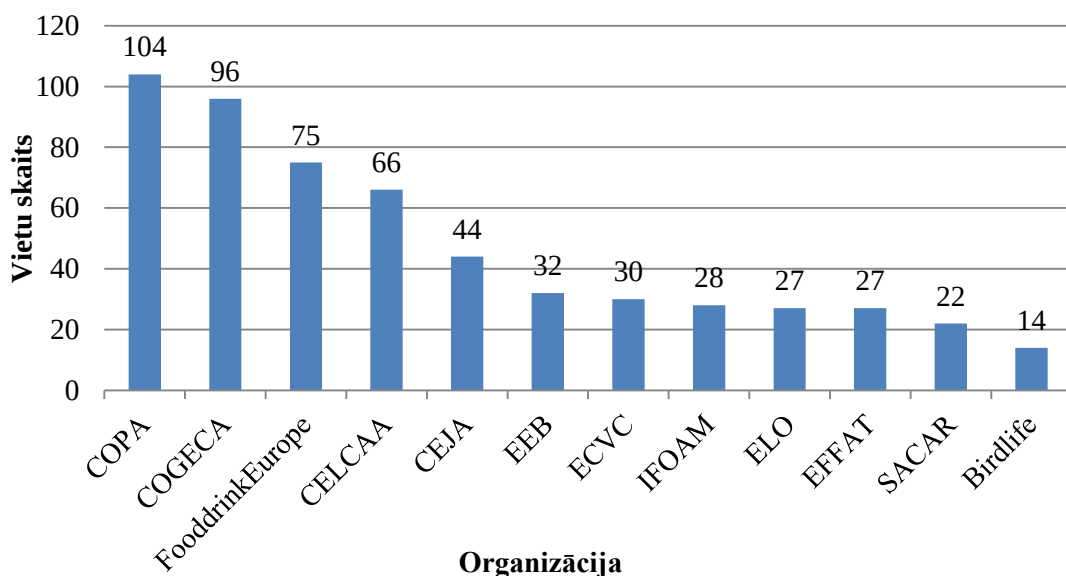
Lielākā ES līmeņa lauksaimnieku organizācija, kas apvieno visu ES dalībvalstu nacionālā līmeņa lauksaimnieku organizācijas, ir Profesionālo lauksaimnieku organizāciju komiteja (COPA) un Lauksaimniecības kooperatīvu komiteja (COGECA). Dibinot Eiropas Ekonomikas Kopien 1957. gadā, Romas līgumā bija paredzēts, ka KLP veidošana un turpmākā attīstība notiks ciešā sadarbībā ar lauksaimniekiem, un 1958. gadā lauksaimnieki tika aicināti piedalīties kā novērotāji Stresas konferencē. Stresa ir pilsēta Itālijā, kurā jau vēsturiski ir notikušas daudzas svarīgas sanāksmes politikas plānošanā vai apstiprināšanā. Lauksaimnieki pārliecinājās par savas dalības nepieciešamību politikas veidošanā, un 1958. gada 6. martā tika dibināta COPA, un gadu vēlāk dibināja COGECA. Savukārt abu organizāciju apvienošanās notika 1962. gadā (COPA..., [b.g.]). Pirmsākumā COPA bija 13 dalīborganizācijas no toreizējām 6 dalībvalstīm. Dalīborganizāciju skaits pieauga, paplašinoties ES ar jaunām dalībvalstīm, un 2019. gadā COPA ir pārstāvēta 51 ES lauksaimnieku NVO no 26 dalībvalstīm, un 36 partnerorganizācijas no Eiropas valstīm kā Islande, Norvēģija, Šveice u.c. Savukārt COGECA ir pārstāvētas 34 lauksaimnieku kooperatīvu asociācijas no 25 ES dalībvalstīm (COGECA..., [b.g.]). Dalīborganizāciju skaits ir mainīgs, to ietekmē konkrētās valsts organizāciju spēja samaksāt biedru naudas. Šis ir viens no iemesliem, kādēļ 2019. gadā šajā organizācijā nebija neviena pārstāvja no Rumānijas un Bulgārijas.

13 ES dalībvalstis (Vācija, Austrija, Grieķija, Ungārija, Zviedrija u.c.) COPA-COGECA ir iestājušās tikai ar vienu nacionāla līmeņa organizāciju. Savukārt lielākais organizāciju skaits ir Polijai (5), Latvijai, Lietuvai un Kiprai ir pa 4 organizācijām. COPA ir 50 dažādas darba grupas augkopības, lopkopības un horizontālajos jautājumos. Lēmumu pieņemšanā un ikdienas darbā COPA un COGECA cieši sadarbojas, savukārt sadarbībā ar lauksaimniekiem organizācijas mēdz strādāt atsevišķi, vadoties pēc izskatāmo jautājumu specifikas.

COPA un COGECA ir ES dalībvalstu lauksaimnieku organizāciju partneri komunikācijai ar EK un klātienē dalībai tās Sociālā dialoga darba grupās (SDG). Lai nodrošinātu sabalansētu sabiedrības interešu pārstāvēšanu, uz darba grupām tiek aicināti arī citu nozaru nevalstisko organizāciju pārstāvji, kā vides, pārtikas ražotāju u.c., un DG AGRI konsultatīvo statusu kopumā ir noteicis 68 dažādām Eiropas līmeņa nevalstiskajām organizācijām. Savukārt organizācijas ietekmi un lielumu ES raksturo tai piešķirto sēdvietu skaits EK SDG. Pēc SDG darba grupu restrukturizācijas 2014. gadā, 2019. gadā darbojas 13 iepriekšējo 32 darba grupu vietā. Turpmāk tiks analizētas tikai tās organizācijas, kurām ir iedalītas pārstāvju vietas visās darba grupās, bet nevalstiskās organizācijas ar dažām ekspertu vietām ir specializējušās konkrētā lauksaimniecības sektorā, un apmeklē tikai vienu līdz divas darba grupas. 2019. gadā kopējais ekspertu vietu skaits SDG ir 773, bet 1.4. attēlā norādītas 12 lielākās horizontālās organizācijas ar 565 vietām jeb 73% no kopējā skaita (DG AGRI, [b.g.]). Raksturojot šīs ES līmeņa nevalstiskās organizācijas, tās var iedalīt četrās kategorijās:

- lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas:
 - COPA - Profesionālo lauksaimnieku organizāciju komiteja (*The Committee of Professional Agricultural Organisations*);
 - COGECA - Lauksaimniecības kooperatīvu komiteja (*The General Confederation of Agricultural Cooperatives*);

- CEJA – Eiropas jauno lauksaimnieku organizācija (*The European Council of Young Farmers*);
- ECVC – Eiropas lauksaimnieku koordinācijas organizācija (*The European Coordination Via Campesina*);
- ELO – Eiropas lauksaimniecības zemes īpašnieku organizācija (*The European Landowners' Organisation*);
- IFOAM – Bioloģiskās lauksaimniecības starptautiskā federācija Eiropas reģionā (*The International Federation of Organic Agriculture Movements*).
- vides aizstāvju organizācijas:
 - Bird Life Europe – Savvaļas putnu, biotopu un bioloģiskās daudzveidības aizsardzības organizācija (*Bird Life Europe*);
 - EEB – Eiropas vides birojs (*The European Environmental Bureau*).
- pārtikas tirgotāju un ražotāju organizācijas:
 - CELCAA – Eiropas sadarbības komiteja lauksaimniecības un pārtikas produktu tirdzniecībā (*The European Liaison Committee for Agricultural and Agri-Food Trade*);
 - SACAR – Eiropas Lauksaimniecības tirdzniecības asociāciju apvienība (*The Joint Secretariat of Agricultural Trade Associations*);
 - Food Drinks Europe – Pārtikas industrijas apvienība Eiropas Savienībā (*Food Drinks Europe*).
- nodarbinātības un sociālo jautājumu risināšanai – EFFAT – Eiropas pārtikas, lauksaimniecības un tūrisma organizāciju apvienība (*The European Federation of Food, Agriculture and Tourism Trade Unions*).

Avots: autora veidots pēc DG AGRI, [b.g.]

1.4. att. / Fig. 1.4. **Lielāko ES lauksaimnieku organizāciju ekspertu vietu skaits EK SDG grupās no 2014. gada jūlija / Number of places for the experts of the largest EU farmer organisations in the EC CDGs from July 2014.**

Kopējais ES līmeņa organizāciju skaits, kas ir tiesīgas piedalīties SDG darba grupās, ir 68 organizācijas, no kurām tikai 4 piedalās visās 13 darba grupās, un tās ir COPA-COGECA, IFOAM, ECVC un CEJA, aizņemot 39% vietu. Savukārt lielākā organizācija pēc kopējā vietu skaitu ir COPA-COGECA ar 200 vietām jeb 25.9%, kas viennozīmīgi apliecina šīs organizācijas noteicošo lomu politisko lēmumu pieņemšanā.

No 68 ES līmeņa nevalstiskajām organizācijām 22 NVO piedalās tikai vienā EK darba grupā, kuru darbs visbiežāk ir saistīts ar horizontālajiem jautājumiem, bet atsevišķos gadījumos, piemēram, organizācija CEPF (Eiropas meža īpašnieku konfederācija (*The Confederation of European Forest Owners*)) piedalās tikai 2 darba grupās, bet kopējais vietu skaits tai ir 8, kas norāda, ka tā ir spēcīga specializēta sektora NVO. Mazākais ekspertu skaits vienā darba grupā ir 53, tādās kā piena, vīna, kvalitātes jautājumi u.c. Savukārt maksimālais ekspertu skaits ir robežās no 71 līdz 73 tādās darba grupās kā KLP, lauku attīstība, tirdzniecības jautājumi u.c. jeb horizontālie jautājumi. Līdzīgi ir arī ar organizāciju skaitu vienā darba grupā, horizontālajos jautājumos vidējais to skaits ir 30, bet vertikālajās jeb nozares darba grupās to skaits ir līdz 20, un mazākā darba grupa ir piena nozares jautājumu risināšana ar 13 dažādām organizācijām un 53 ekspertu vietām.

Savukārt vērtējot pa kategorijām, lielākais īpatsvars ir lauksaimnieku organizācijām ar 329 vietām, pārtikas tirgotāju un ražotāju organizācijām ar 163 vietām. Trešajā vietā pēc pārstāvniecības ir vides aizstāvju organizācijas ar 46 vietām, kas, iespējams, ņemot vērā lielo lauksaimnieku organizāciju skaitu, nav daudz, bet šo organizāciju viedoklim ir noteicoša loma vides jautājumos, jo arī KLP mērķi arvien vairāk tiek saistīti ar vides aizsardzību. Vides organizācijas aktīvi cīnās par videi draudzīgu saimniekošanu, pieprasot aizliegt daudzus konvencionālajā lauksaimniecībā lietotos ķīmiskos līdzekļus un mainot tradicionālo lauksaimniecības praksi zemes apsaimniekošanā. Savukārt EFFAT organizācijai ir 27 vietas, šī organizācija iestājās par strādājošo drošību darba vietās, godīgu starptautisko nodarbinātību (DG AGRI, [b.g.]). Šajā apakšnodalā aprakstītā situācija ir attiecināma tikai uz EK Lauksaimniecības ģenerāldirektorātu jeb DG AGRI, līdzīga sabiedrības iesaiste notiek arī citos EK ģenerāldirektorātos to darbības kompetencē.

Nacionāla līmeņa NVO dalība starptautiskās/ES līmeņa lauksaimnieku organizācijās ir atkarīga no to finansiālajiem resursiem, spējas nosegt dalības maksu un komandējuma izdevumus. Piemēram, DBV dalību starptautiskās organizācijās nosedz no saviem finanšu līdzekļiem, bet Latvijas lauksaimnieku organizāciju dalību EK līmeņa pasākumos līdzfinansē Zemkopības ministrija.

Latvijas lauksaimnieku un viņu pārstāvēto NVO pieredze dalībā Eiropas līmeņa organizācijās ir neliela, salīdzinot ar tām ES dalībvalstu NVO, kuras darbojas jau kopš COPA-COGECA dibināšanas 1958. gadā. Latvija lauksaimnieku organizācijas 2002. gadā iestājās COPA-COGECA kā asociētie biedri, un pēc iestāšanās ES – 2004. gada rudenī tika uzņemtas par biedriem. Sākumā liels darbs norisinājās pie tā, lai iepazīstinātu citu dalībvalstu organizācijas ar situāciju Latvijā un pamatotu, kāpēc tādas nelielas valsts lauksaimnieku intereses būtu jāņem vērā, veicot izmaiņas un reformas KLP. Lielāko atpazīstamību Latvijas lauksaimnieki ieguva no 2011. gada, kad sākās aktīvs darbs, lai KLP noteiktu vienlīdzīgus tiešos maksājumus Latvijas lauksaimniekiem. Latvijas lauksaimnieku NVO vienojās par kopīgu viedokli šajos jautājumos ar Lietuvas un Igaunijas lauksaimnieku organizācijām, tādējādi problēmas risināšana skartu lielāku reģionu, un tas palielināja iespējamību iegūt vēlamo rezultātu (Zemkopības..., 2012). 2015. gadā Latvijas lauksaimnieku NVO atpazīstamību veicināja tās pārstāvju amati ES līmeņa lauksaimnieku organizācijās. Zemnieku saeimas pārstāve Maira Dzelzkalēja Burmistre bija COPA-COGECA Lauku attīstības darba grupas vadītāja (04.2013 – 04.2015); COPA Valdes locekle (09.2013 – 09.2017) un EK SDG – Tiešie maksājumi un zaļināšana vadītāja (10.2014 – 12.2016). Savukārt Arnis Muižnieks no Latvijas Meža īpašnieku asociācijas ir CEPF valdes loceklis no 2015. gada. Iespēja parādīt valsti no pozitīvās puses bija periods, kad Latvija bija Eiropas prezidējošā valsts 2015. gadā, un Latviju pastiprināti apmeklēja ES lēmēj institūciju pārstāvji. Tā bija iespēja sadarbībā ar lauksaimnieku NVO klātienē parādīt situāciju lauksaimniecībā, kādi

apstākļi ierobežo saimniecisko darbību. Piemēram, Latvijai sākotnēji pēc zaļināšanas prasību ieviešanas neizdevās pārliecināt EK, ka grāvji gar lauku un ceļu malām Latvijā ir platāki par 6 metriem, vairāk nekā citviet Eiropā, un visa to platība būtu jāiekļauj ekoloģiski nozīmīgās platībās. 2014. gadā pēc ZM uzaicinājuma Latviju apmeklēja DG AGRI pārstāvji, un tā bija iespēja klātienē parādīt situāciju dabā, kas mainīja EK pozīciju par labu Latvijas lauksaimniecībai (Zemkopības..., 2014).

Autors secina, ka NVO loma un ietekme sabiedrībā tiek vērtēta pretrunīgi, tomēr Rietumeiropas valstīs un Eiropas līmeņa lauksaimnieku organizāciju darbība vēsturiski ilgā laika posmā un dalības iespējas politikas veidošanā un procesu ietekmēšanā rada ticamību, ka NVO ir vajadzīgas, risina attiecīgai sabiedrības grupai nozīmīgus jautājumus un pastāvēs arī nākotnē. Sektora ietekmi un nozīmi apliecina NVO padarītie darbi un sasniegtie rezultāti. Organizāciju funkcijas un uzdevumi ir dažādi, vadoties no pārstāvētās nozares un sasniedzamajiem mērķiem. Vispārīgas NVO funkcijas un mijiedarbība ar citiem sektoriem ir raksturota 1.1. apakšnodaļā un 1.2. attēlā. Savukārt viena no visbiežāk dzirdētajām lauksaimnieku organizāciju funkcijām ir biedru interešu aizstāvēšana politikas plānošanas jautājumos, bet kopējais funkciju apjoms ir plašāks, raksturojot NVO lomu konkrētā nozarē, būtiski neatšķiroties no vispārīgām NVO funkcijām. Sabiedrības izpratne par NVO funkcijām ir atkarīga no informācijas masu mēdijos un NVO aktivitātes sociālajos tīklos, kuros visbiežāk tiek informēts tikai par interesantākajiem sasniegumiem. Galvenās organizāciju funkcijas pēc šī pētījuma autora, S. Stīverta (*Stewart*), J.N. Dolbauma (*Dollbaum*) (2017), B. Kollera-Koha (*Kohler-Koch*) (2009) ir:

- veikt apmācības, informējošo, izglītojošo un skaidrojošo darbu;
- iesaistīt lauksaimniekus pētniecības projektos un ieviest nozarē inovācijas;
- informēt sabiedrību un masu mēdijus par nozares sociālekonomisko ieguldījumu;
- aktivizēt vietējās iniciatīvu grupas;
- iesaistīt sabiedrību organizāciju aktivitātēs;
- nodrošināt valsts institūcijas ar informāciju par aktuālo situāciju nozarē;
- biedru interešu pārstāvēšana ar lauksaimniecību saistītās politikas plānošanā un īstenošanā.

KLP, mainot finansējuma akcentus no ražošanas atbalstīšanas uz videi draudzīgu saimniekošanu, lauksaimniecības nozari veido par biznesa nozari, kurā lauksaimniekam ir jābūt gudram, lai pieskaņotu savu darbību mainīgajām tirgus tendencēm, būtu konkurētspējīgs un izpildītu noteiktās vides un dzīvnieku labturības prasības. Analizējot KLP tika secināts, ka katrā plānošanas periodā ir ieviestas jaunas prasības finansējuma saņemšanai un politikas noteikto mērķu sasniegšanai. Tāpēc šeit parādās cita būtiska NVO funkcija – lauksaimnieku izglītošana, piemēram, par jaunākajiem KLP nosacījumiem un ir nepieciešams atgādināt par dažādo ražošanu ierobežojošo pasākumu izpildes termiņiem, lai lauksaimnieki spētu izprast un laicīgi izpildīt ES institūciju un dalībvalstu noteiktos nosacījumus. KLP kļūstot arvien sarežģītākai, palielinās NVO loma ikdienas atbalsta nodrošināšanā lauksaimniekiem. Viens no politikas sarežģītības piemēriem Latvijā ir MK 2015. gada 10. marta noteikumi Nr. 126 “*Tiešo maksājumu piešķiršanas kārtība lauksaimniekiem*”. ES un valsts finansiālais atbalsts ir būtisks konkurētspējas nodrošināšanā, un, lai to saņemtu, lauksaimniekam ir rūpīgi jāiepazīstas ar atbalsta saņemšanas nosacījumiem un īstenošanas termiņiem. Papildus minimālajām kultūraugu platībām, dzīvnieku un augu blīvumam, jāseko līdzi vides aizsardzības, dzīvnieku labturības un pārtikas higiēnas noteikumiem. Noteikumu neizpildes gadījumā tiek piemērots atbalsta samazinājums vai soda sankcijas. Nereti lauksaimniecisko darbību nelabvēlīgi ietekmē arī laikapstākļi, kad spilgti redzama 1.2. attēlā raksturotā

organizāciju, lauksaimnieku un valsts institūciju mijiedarbība – apkopojot informāciju par situāciju nozarē, informējot valsts institūcijas un, piemēram, lūdzot pagarinājumu noteikumu izpildē, kam seko lauksaimnieku informēšana par valsts institūciju lēmumu un iespējamajām izmaiņām. Tikpat svarīgs uzdevums lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām ir sabiedrības informēšana par nozares specifiku un grūtībām, jo nereti sabiedrībā valda uzskats, ka lauksaimniecība ir neliela, bet privilēģēta nozare, kur 2017. gadā apmēram 3% lauksaimnieku no kopējā ES iedzīvotāju skaita, sniedzot tikai 1.2% ieguldījumu kopējā ES IKP, saņem 48.7% no ES kopējā budžeta finansējuma (DG BUDG, 2019; Performance of the..., 2018). Autoraprāt, lauksaimnieku nevalstisko organizāciju uzdevums ir nemitīgi skaidrot lauksaimniecības sociālekonomisko ieguldījumu lauku teritorijās un kopumā valsts attīstībā, jo tas tiek pārāk maz novērtēts no citām sabiedrības grupām, lai atspēkotu nepamatotus, nozares tēlu graužošus, argumentus.

Papildus lauksaimnieku NVO funkcija ir vietējās iniciatīvas aktivizēšana, piemēram, izmantojot LEADER aktivitātes, tādejādi KLP Lauku attīstības politikā iesaistot ne tikai lauksaimniekus, bet arī plašāku sabiedrību dažādu vietēja līmeņa projektu īstenošanā, t.sk. nesaistītus ar lauksaimniecisko darbību, veidojot lauku vides dažādību. Lauksaimnieku organizācijas informē sabiedrību par LEADER iespējām, bet iniciatīvai īstenot LEADER projektus ir jānāk no sabiedrības - vietējiem iedzīvotājiem, tādejādi kopīgu problēmu risināšanā aktivizējot un iesaistot plašāku sabiedrības loku. Šis ir vēl viens piemērs, kas raksturo dažādās nevalstisko organizāciju funkcijas, organizāciju un Lauku attīstības politikas mijiedarbību lauku un lauku vides attīstības jautājumos, papildus tradicionālajām funkcijām kā politisko procesu ietekmēšana un biedru interešu pārstāvēšana. Cits piemērs NVO aktivitāšu daudzveidībai ir, piemēram, biedrība Latvijas Mazpulki, kas, piesaistot projektu un atbalstītāju finansējumu, organizē aktivitātes bērniem un jauniešiem, izglītojot viņus teorētiskā un praktiskā lauksaimniecībā, rokdarbos, ēdienu gatavošanā u.tml. NVO sektorā nav ierobežotas rīcības iespējas, un katras organizācijas aktivitāte un veicamo funkciju daudzveidība ir atkarīga no tās vajadzībām, kreativitātes un sasniedzamajiem mērķiem.

Lauksaimnieku NVO aktivitātes un darbība atšķirībā no citām nozarēm ir visciešāk saistīta ar normatīvajiem aktiem un to izmaiņām. No vienas puses normatīvie akti regulē vai ierobežo lauksaimnieku darbību, bet no otras puses NVO piedalās normatīvo aktu izstrādē, lai rezultātā lauksaimnieku intereses tiktu tiesiski nostiprinātas.

1.4. Nevalstisko organizāciju darbību regulējošie normatīvie akti Latvijā / *The legal framework governing non-governmental organizations in Latvia*

Saistībā ar pētījuma tēmu normatīvie akti ir iedalāmi trīs kategorijās pēc to nozīmīguma: 1) ES līmeņa; 2) LR likumi; 3) LR MK noteikumi (skatīt 1. pielikumu). Turklāt normatīvos aktus var iedalīt kā tieši un netieši organizāciju darbību ietekmējošus.

ES normatīvo aktu līmenī nav normatīvo aktu, kas tieši regulētu vai ierobežotu nevalstisko vai sabiedrisko organizāciju darbību. Arī Latvijas Republikas (LR) *Biedrību un nodibinājuma likumā (2004)* (BN) nav norādīta atsauce uz ES līmeņa regulējumu, kas tiešā veidā būtu attiecināms uz NVO darbību. BN likumā vienīgi norādītas informatīvās atsauces uz ES direktīvām, kas nosaka vienādu attieksmi neatkarīgi no etniskās piederības; profesijas; dzimuma; valsts piederības u.tml.

Plašāks normatīvo aktu kopums analizējamo NVO darbību ietekmē netieši, respektīvi, šie normatīvie akti neregulē organizāciju darbību, bet var ietekmēt organizāciju ikdienas aktivitātes. Netiešie normatīvie akti ir iedalāmi nacionālā un starptautiskā līmeņa dokumentos, turklāt aktivitātes ārpus Latvijas kļūva nozīmīgas pēc pievienošanās ES.

Galvenie netiešie NVO darbību ietekmējošie starptautiska mēroga normatīvie akti ir saistīti ar KLP. Lauksaimniecisko darbību regulējošie noteikumi nosaka lauksaimnieku organizācijām veicamās aktivitātes, kas iegulda lielu darbu dažādo noteikumu izstrādē, vispirms aizstāvēt lauksaimnieku intereses, un, pēc normatīvo aktu stāšanās spēkā, izglītojot lauksaimniekus par jaunajām prasībām.

Lauksaimniecisko darbību ES regulē KLP, kas 2014.-2020. gada plānošanas periodā balstās četrās galvenajās regulās:

- 1305/2013 par atbalstu lauku attīstībai no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA);
- 1306/2013 par kopējās lauksaimniecības politikas finansēšanu, pārvaldību un uzraudzību;
- 1307/2013 par lauksaimniekiem paredzētiem tiešajiem maksājumiem, kurus veic saskaņā ar kopējās lauksaimniecības politikas atbalsta shēmām;
- 1308/2013 ar ko izveido lauksaimniecības produktu tirgu kopīgu organizāciju.

Regulas Nr. 1305/2013, 45. punkts nosaka, ka ir vēlams iesaistīt NVO, īstenojot Eiropas Inovāciju Partnerības (EIP) projektus lauksaimniecības produktivitātei un ilgtspējai. Kā arī Regulas 55. panta 1. sadaļas d. apakšpunkts, detalizētāk izskaidrojot EIP mērķus, nosaka, ka ir jāveido saikne starp pētniecībā izstrādātām inovācijām un lauksaimniekiem, mežsaimniekiem, lauku kopienām, uzņēmumiem u.c. Attiecībā uz kontroles, pārvaldības un publicitātes pasākumiem, Regulas 66. pants nosaka, ka Vadošajai iestādei (Latvijas gadījumā Lauku atbalsta dienestam (LAD)) ir jāinformē t.sk. arī nevalstiskās organizācijas par plānotajām lauku attīstības pasākumu programmām, to iespējām, finansējuma noteikumiem, ES lomu un ieguldījumu u.tml. Programmas īstenošanu un pārvaldību dalībvalsts vai Vadošā iestāde var uzticēt arī starpniekiem, t.sk. nevalstiskajām organizācijām, uz izstrādātu noteikumu un sadarbības līguma pamata, nosaka 66. panta 2. apakšpunkts. Kā arī Vadošā iestāde, īstenojot tematiskās programmas, kas noteiktas Regulas 7. pantā, piemēram, jaunajiem lauksaimniekiem, mazām saimniecībām, sievietēm lauku apvidos u.c. var iesaistīt ar tēmu saistītas starpniekiestādes, t.sk. nevalstiskās organizācijas, papildina 66. panta 3. apakšpunkts (Par atbalstu lauku..., 2013).

Regula Nr. 1306/2013 raksturo KLP finansējuma avotus, finansējuma piešķiršanas un izlietošanas metodiku; iesaistīto pušu pienākumus un atbildības jomas; sasniedzamos mērķus; pārkāpumu un soda procedūras u.c. Šīs regulas ievada 76. punktā ir novērtēts nevalstisko organizāciju ieguldījums un nozīme pārvaldes iestāžu kontroles sistēmas stiprināšanā pret krāpšanu un līdzekļu nelikumīgu izmantošanu (Par kopējās lauksaimniecības..., 2013).

Regula Nr. 1307/2013 neparedz nekādas aktivitātes nevalstiskajām organizācijām, bet nosaka tiešo maksājumu piemērošanas kārtību; apmērus; pasākumus vides saudzēšanai; procedūras saistību nepildīšanas gadījumā u.tml. (Par lauksaimniekiem paredzētiem..., 2013).

Regula 1308/2013 arī neparedz nekādus īpašus noteikumus nevalstiskajām organizācijām, vienīgi 65. pantā ir noteikts, ka dalībvalsts var saņemt ieteikumus no profesionālajām jeb specializētām nozaru organizācijām (Par lauksaimniecības produktu..., 2013).

Attiecībā uz KLP politikas izstrādi, lauksaimnieku organizāciju aktivitāte palielinās vidēji divus gadus pirms plānošanas perioda beigām, kad ES lēmēj institūcijās tiek sākts darbs pie normatīvo aktu izstrādes kārtējam plānošanas periodam. Normatīvie akti iedalāmi divās grupās, kas nosaka kārtējo finansējuma apmēru dalībvalstij un veicamās aktivitātes lauksaimnieciskajā darbībā, lai saņemtu finansējumu. Plāno

izmaiņu daudzums normatīvajos aktos ietekmē NVO darba apjomu. Organizācijas jau savlaicīgi sāk norādīt uz problēmām lauksaimniecībā un sniedz ieteikumus, kādas izmaiņas būtu jāiekļauj normatīvajos aktos nākamajā plānošanas periodā. NVO pozīcija tiek saskaņota ar lauksaimniekiem. Vislielākā uzmanība tiek veltīta budžeta izstrādei, lai tas nākamajā periodā būtu lielāks vai vismaz netiktu samazināts.

Analizējamo NVO viens no galvenajiem uzdevumiem ir savu biedru interešu aizstāvēšana, piedaloties politisko procesu ietekmēšanā, un normatīvo aktu izstrādē nacionāla un starptautiska līmeņa lēmēj institūcijās. Šo procesu sauc par lobēšanu, un uz analizējamajām organizācijām ir attiecināmi normatīvie akti, kas regulē lobēšanas aktivitātes ES institūcijās. Lobētāju aktivitāšu pārskatāmību nodrošina 2011. gada jūnijā darbu uzsākušais ES Pārredzamības reģistrs (Reģistrs) (*EU Transparency Register*), apvienojot Eiropas Parlamenta (EP), EK un ES Padomes (Padomes) individuālos lobētāju reģistrus, nosaucot to par Pārredzamības reģistru. Reģistra tapšanas juridiskais pamatojums jeb tā nepieciešamības pamatojums ir *Eiropas Parlamenta 2008. gada 8. maija rezolūcija par pamatsistēmas izstrādi interešu pārstāvju (lobētāju) darbības reglamentēšanai Eiropas Savienības iestādēs (2007/2115(INI)) 2009/C 271 E/06* jeb rezolūcija ir nolīgums starp EK, EP un Padomi par katras institūcijas individuāla Lobētāju reģistra apvienošanu vienotā ES Pārredzamības reģistrā. Šīs rezolūcijas A punkts izskaidro iniciatīvas aktualitāti, ka lobēšanas aktivitātes ievērojami pastiprinājušās, paplašinoties ES institūciju pilnvarām. B punkts izskaidro lobēšanas procesu, ka tā mērķis ir ietekmēt politiku, normatīvos dokumentus, Kopienas līdzekļu piešķiršanu un pārraudzību. Rezolūcijas 1. punktā EP norāda, ka, pieaugot lobētāju ietekmei, EP deputātiem ir svarīgi zināt lobētājus un viņu pārstāvošās organizācijas, kā arī izmaiņas normatīvajos aktos nevar apgrūtināt piekļuvi ES iestādēm, kas ir būtiski ES leģitimitātei un pilsoņu uzticībai. Rezolūcijā noteiktais uz visām ES iestādēm ir attiecināms vienādi, tomēr 7. punkts izceļ, ka, lai veiktu lobēšanas aktivitātes un iekļūtu EP ēkā, ir nepieciešama obligāta reģistrācija Reģistrā, kas savukārt nav obligāts pasākums citās ES iestādēs. Nobeigumā rezolūcija nosaka, ka no tās tapšanas brīža ir nekavējoties jāizveido darba grupa kopīga reģistra izveidei (14. punkts) (Par pamatsistēmas izstrādi..., 2008).

ES Pārredzamības reģistra aktuālais darbības juridiskais pamatojums ir 2014. gada 19. septembra *Nolīgums starp Eiropas Parlamentu un Eiropas Komisiju par Pārredzamības reģistru organizācijām un pašnodarbinātām personām, kas piedalās ES politikas izstrādē un īstenošanā L 277/11*, kas aizstāj 2011. gada 22. jūlija Nolīgumu *L 191/29* jeb darbības juridiskā pamatojuma pirmo versiju. Aktuālā nolīguma 7. punkts nosaka, ka reģistrs attiecas uz visām darbībām, kuras veic, lai tieši (tieša kontaktēšanās un saziņa ar iestādēm) vai netieši (sociālie tīkli, mediji, konferences u.tml.) ietekmētu ES iestāžu izstrādāto vai īstenoto politiku, lēmumu pieņemšanas procesu. Tajā ir jāreģistrējas visām organizācijām un pašnodarbinātām personām, kuras veic 7. punktā minētās darbības, neatkarīgi no to juridiskā statusa, nosaka 8. punkts. Autors secina, ka gan Nolīgumā, gan Rezolūcijā nav noteiktas konkrētas aktivitātes, kuras veicot, jānodrošina reģistrācija reģistrā, tādejādi izslēdzot iespēju variēt un komunicēt ar ES iestādēm bez reģistrācijas. Savukārt Nolīguma 10. punkts pieļauj, ka reģistrācija nav jāveic tām konsultāciju organizācijām vai personām, kuras komunicē ar ES institūcijām, lai iegūtu informāciju, un izskaidrotu sabiedrībai ES normatīvo aktu prasības; aizstāvētu personu intereses tiesvedībās, t.sk. ar ES institūcijām; sagatavotu argumentāciju balstoties uz ES normatīvajiem aktiem u.tml., kā arī citas aktivitātes, kas nav saistītas ar mērķi ietekmēt ES institūciju darba procesu. 11. punkts nosaka, ka Reģistrā neiekļauj organizācijas, kuras sadarbojas ar ES institūcijām uz līguma pamata. Atšķirībā no Eiropas Komisijas, lai saņemtu caurlaidi iekļūšanai EP, personai vai pārstāvošajai organizācijai

jābūt obligāti reģistrētai reģistrā, nosaka 29. punkts, un, lai motivētu reģistrēties, tiek piedāvāti dažādi stimuli kā atvieglotāka piekļuve EP telpām; atļauja organizēt pasākumus EP; iespēja uzstāties komiteju sēdēs; atvieglota informācijas nosūtīšana u.c., paredz 30. punkts, un šādi papildus stimuli nebija iekļauti Rezolūcijā un Nolīguma pirmajā versijā. Kā arī Nolīguma pirmajā versijā 4. punktā bija noteikts, ka Reģistra izveide nevar ietekmēt EP deputātu tiesības izmantot savas parlamentārās pilnvaras, un viņu vēlēšanu iekļūšanu EP telpās, tad Nolīguma otrajā versijā attiecīgais punkts nosaka tikai, ka nevar tikt ietekmētas EP deputātu tiesības izmantot savas parlamentārās pilnvaras, nosaka aktuālā Nolīguma 3. punkts, pastiprinot prasības piekļuvei EP ēkām (Par Pārredzamības reģistru..., 2014; Eiropas Parlaments, 2018). Starp Nolīguma pirmo un otro versiju nav vērojamas būtiskas atšķirības. Nolīguma otrā versija ir tehniski labāk sagatavota informācijas uztveršanai (Par Pārredzamības reģistru..., 2011).

Analizējot aktuālo Nolīguma versiju, autors secina, ka pastāv iespēja neveikt reģistrāciju Pārredzamības reģistrā komunikācijai ar EK, kā arī nacionāla līmeņa organizācijas komunikācijai ar ES institūcijām var izmantot pieeju caur starptautiskām vai Eiropas līmeņa organizācijām kā šo organizāciju biedri. 2016. gada 28. septembrī EK, EP un ES Padome vienojās *Priekšlikumā COM(2016)0627 par Iestāžu nolīgumu par obligātu Pārredzamības reģistru*. Šī Priekšlikuma 6. punkts nosaka, ka visas trīs iestādes atzīst nepieciešamību pēc NVO obligātas reģistrācijas Reģistrā, kas būtu priekšnosacījums interešu pārstāvībai un tādējādi nodrošinot vienādu attieksmi pret visām pusēm un Rīcības kodeksa ievērošanu. Šī Priekšlikuma 5. punktā noteikts, ka Reģistrā iesaistītās iestādes norāda uz Reģistra pozitīvo ietekmi, un ka tajā ir iespējams vēl veikt uzlabojumus. Šajā Priekšlikumā tiek ierosināts arī noteikt konkrētas definīcijas reģistrā lietotajiem terminiem, īpaši, kas attiecas uz kandidātu reģistrāciju, pieteikuma izskatīšanu, apstiprināšanu vai noraidīšanu. Turklāt tiek precīzāk raksturotas Reģistra funkcijas un atbildības jomas, un 11. pantā uzsvērts, ka visas trīs iestādes apņemas kopīgi nodrošināt nepieciešamos cilvēkresursus, administratīvos un finansiālos resursus Reģistra funkcionēšanai (Iestāžu nolīgums par..., 2016).

Ja Nolīgums obligātu reģistrāciju noteica tikai EP, tad Priekšlikuma 5. pants obligātu reģistrāciju interešu aizstāvībai nosaka arī EK un ES Padomē. Atšķirībā no EP abās pārējās institūcijās nav atrunāta piekļuve ēkām, bet tikai par tikšanos, sanāksmju apmeklēšanu un kontaktinformācijas saņemšanu. Autors secina, ka šis Priekšlikuma mērķis ir parādīt, ka sistēmu vēlas padarīt vairāk caurredzamu, ka Reģistrs būs nopietns instruments, kam netiks taupīti resursi darbības nodrošināšanai. Lai arī Priekšlikuma 14. panta 2. punkts norāda, ka Priekšlikuma teksta redakcija ir spējīga aizstāt EP un EK 2014. gada 16. aprīļa nolīgumu, tad 2019. gada jūlijā vēl spēkā esoša ir Nolīguma otrā versija, un jaunizveidotie priekšlikumi vēl nav ieviesti, kaut arī Priekšlikuma 7. punkts aicina visas trīs iesaistītās iestādes pēc iespējas ātrāk pieņemt jaunu nolīgumu, iekļaujot Priekšlikuma punktus, aizstājot aktuālo Nolīguma versiju (Iestāžu nolīgums par..., 2016).

Aktuālā Nolīguma 35. punktā citas ES iestādes, struktūras un aģentūras ir aicinātas izmantot Reģistru kā parauginstrumentu mijiedarbībā ar lobētājiem politikas izstrādes un īstenošanas procesā. Savukārt Priekšlikuma 12. pantā jau ir noteikts, ka citas ES iestādes, struktūras un aģentūras ir aicinātas pievienoties reģistram un par noteiktiem mijiedarbības veidiem noteikt obligātu reģistrāciju. 13. pants papildina, ka reģistrā ir aicinātas iesaistīties arī dalībvalstu patstāvīgās pārstāvniecības ES. Pievienošanās gadījumā jaunās struktūras tiks aicinātas sniegt proporcionālu ieguldījumu Reģistra uzturēšanas izmaksās (Iestāžu nolīgums par..., 2016).

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991.gadā, pirmās nevalstiskās organizācijas izveidojās 20.gs. 90-to gadu sākumā. Latvijā NVO darbību regulējošais

galvenais dokuments ir *LR Satversme*, kuras 102. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās.

Latvijā nav normatīvo aktu, kas konkrēti regulētu lauksaimnieku organizāciju darbību. Tās ir pakļautas vispārīgajiem noteikumiem, kuri attiecināmi uz nevalstisko sektoru. Tieši NVO darbību ietekmējošie normatīvie akti ir *LR Biedrību un nodibinājumu likums (2004.)* (BN). Vienlaicīgi organizācijām ir jāievēro normatīvie akti, kas regulē juridisku personu saimniecisko darbību, kā *Likums par nodokļiem un nodevām (1995.)*; *Likums par iedzīvotāju ienākuma nodokli (1994.)*; MK 2006. gada 3. oktobra noteikumi Nr. 808 *Par biedrību, nodibinājumu un arodbiedrību gada paskatiem* u.c. Latvijas Pilsoniskā alianse (2016) norāda, ka uz nevalstiskā sektora organizācijām attiecināmo normatīvo aktu kopums ir salīdzinoši mazāks kā citām juridiskām personām, jo NVO darbības mērķis nav peļņas gūšana, tās ir sabiedrības radītas, un pārāk liels normatīvais slogs mazinātu sabiedrības, kas NVO darbojas uz brīvprātīgas principa, aktivitāti.

Pēc LR otrās neatkarības atgūšanas, 1992. gadā stājās spēkā likums *Par sabiedriskām organizācijām un to apvienībām (1992.)*, kas darbojās līdz pat 2018. gada 1. janvārim. Šis likums regulēja sabiedrisko organizāciju un to apvienību darbību, tomēr šajā likumā nebija noteikts, kas ir sabiedriska organizācija, t.sk. definējums “sabiedriska organizācija” nav oficiāla juridiska forma nevalstiskā sektora organizācijai un juridiskai personai. Sākotnēji par tādām bija uzskatāmas arī arodbiedrības, politikās partijas u.c., bet to darbības funkcijas un mērķi ir atšķirīgi. Pakāpeniski tika radīti jauni likumi, izdalot atsevišķi sabiedrisko organizāciju veidus. 2004. gada 1. aprīlī stājās spēkā jauns *Biedrību un nodibinājumu likums (2004.)* (BN). Līdz 2018. gadam abi likumi bija spēkā un bija vērojamas likuma normu nesakritības (*Par sabiedriskām organizācijām..., 1992; Biedrību un nodibinājumu likums, 2004*).

Līdz ar jaunā BN likuma stāšanos spēkā, bija vajadzīgs arī normatīvais regulējums, kas noteica jau pastāvošo organizāciju pielāgošanu jaunajam regulējumam. 2004. gada 19. februārī spēkā stājās *Biedrību un nodibinājumu likuma spēkā stāšanās likums (2004)* (BNP). Šī likuma mērķis ir definēts 1. pantā, paredzot pārejas posmu, kura laikā sabiedriskās organizācijas vai to apvienības tiek ierakstītas biedrību un nodibinājumu reģistrā, un noteica pārejas posmā piemērojamo likumu. Līdz ar BN likumu tika izveidots Biedrību un nodibinājumu reģistrs, atsevišķi nodalot pārējās sabiedriskās organizācijas, kuras arī attiecīgi tika pārreģistrētas tām piemērotā reģistrā. 3. panta 1. punkts nosaka, ka atbildīgā reģistra iestāde ir Uzņēmumu reģistrs. Līdz ar BN likuma stāšanos spēkā, tika pārtraukts Sabiedrisko organizāciju reģistra darbs, ko paredzēja BNP likuma 4. pants.

Lai uzlabotu izpratni par normatīvajos aktos lietotajiem terminiem, BNP likuma 5. pants nosaka, ka termins “biedrība” un “nodibinājums” ir vienlīdzīgs terminam vai jēdzienam “sabiedriska organizācija”, “sabiedrisko organizāciju apvienība” vai “nevalstiskā organizācija”, kas minēti citos normatīvajos aktos.

BNP likuma 9. panta 1. punkts noteica, ka sabiedrisko organizāciju reģistrā reģistrētām sabiedriskajām organizācijām pieteikums reģistrācijai biedrību un nodibinājumu reģistrā bija jāiesniedz līdz 2005. gada 31. decembrim. Lēmumu organizācija pieņem brīvprātīgi pamatojoties uz pilnsapulces lēmumu. Šī likuma 6. pants paredzēja atbrīvot no valsts nodevām par pārreģistrāciju un citiem saistītiem grozījumiem, t.sk. arī citos valsts reģistros. Iesniegumu par pārreģistrāciju bija iespējams iesniegt tikai līdz iepriekš minētajam termiņam, pēc tā iesniegumi vairs netika pieņemti, un iesniegumu neiesniegušās organizācijas no 2006. gada 1. janvāra tiek uzskatītas par darbību izbeigušām, ja vien tās pašas nebija pieteikušas likvidāciju. Šajā situācijā neaktīvas sabiedriskās organizācijas izslēgšana no sabiedrisko

organizāciju reģistra bez ierakstīšanas biedrību un nodibinājumu reģistrā notika bez organizācijas pārstāvju klātbūtnes vai piekrišanas. Šāda organizāciju likvidēšanas procedūra neatbrīvoja tās no saistībām un kreditoru prasībām, un ja šādas prasības bija, likvidācija norisinājās jau pēc BN likuma punktiem. Organizāciju likvidācijas procesu nepārreģistrēšanas gadījumā nosaka BNP likuma 13. pants, savukārt 12. pants nosaka, uz kurām organizācijām attieksies 13. panta noteikumi.

Pārreģistrācijas brīdī būtībā tika izmainīta tikai organizācijas juridiskā forma, saglabājot biedriem biedra un dibinātājiem dibinātāja statusu. Vienīgi, ja sabiedriska organizācija izvēlējās pārreģistrēties par nodibinājumu, tad gan organizācijas biedri kļuva par nodibinājuma dibinātājiem. Tāpat biedrību un nodibinājumu reģistrā pārreģistrētā organizācija saglabā iepriekš uzņemtās saistības (Biedrību un nodibinājumu likuma..., 2004).

Autors secina, ka termiņi un nosacījumi biedrību pārreģistrācijai no sabiedrisko organizāciju reģistra uz biedrību un nodibinājumu reģistru bija strikti noteikti, bez iespējas veikt pārreģistrāciju pēc termiņa. Ja kādu apstākļu dēļ kāda organizācija nebija veikusi pārreģistrāciju, kā to nosaka BNP likuma 12. pants, un vēlējās turpināt savu darbību, tā bija jādibina no jauna. Pārejas posms bija gandrīz divi gadi. Kā tiek secināts darba 2.3. apakšnodaļā, šāda pārreģistrācija ļāva izslēgt no reģistra neaktīvās organizācijas un atspoguļoja reālo situāciju par NVO aktivitāti valstī.

Biedrību un nodibinājumu likuma spēkā stāšanās likums (2004.) (BNP) vēl joprojām ir spēkā esošs, kas saistīts ar sabiedrisko organizāciju nepabeigtajiem likvidācijas procesiem. To apliecina arī 14. panta 7. punktā 2018. gada 22. februārī veiktie grozījumi par mantu, kas palikusi pēc sabiedriskās organizācijas vai to apvienību likvidēšanas, ka tā ir pielīdzināma bezmantnieka mantai atbilstoši Civillikuma 417. pantam. Šis nosacījums attiecas uz tām organizācijām, kuru likvidācijā nav tiesiski šķēršļi (Biedrību un nodibinājumu likuma..., 2004).

Lai arī BNP likums 2019. gadā nav aktuāls lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām, tomēr tas ilustrē NVO pāreju uz jaunu juridisko formu, un bija aktuāls tām lauksaimnieku NVO, kas tika dibinātas pirms jaunais BN likums stājās spēkā. Lielākās lauksaimnieku NVO, kuras ir Zemkopības ministrijas Konsultatīvās padomes locekles, jaunajā Biedrību un nodibinājumu reģistrā ir ierakstītas laika posmā no 2004. gada 28. decembra (piemēra, Lauksaimniecības organizāciju sadarbības padome (LOSP)) līdz 2006. gada 12. janvārim (piemēram, Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociācija (LLKA)), kas liek secināt, ka tās vēlējušās turpināt savu darbību un savlaicīgi veikušas pārreģistrāciju. Pretējā gadījumā tās tiktu likvidētas, un jaunas organizācijas izveide, t.sk. dokumentācijas sakārtošana un biedru atkārtota piesaistīšana prasītu lielus resursus. Jaunā BN likuma stāšanās spēkā viens no pozitīvākajiem ieguvumiem bija neaktīvo organizāciju atsijāšana, tādējādi ieviešot skaidrību par aktīvo organizāciju skaitu un darbības jomām Latvijā.

Biedrību un nodibinājumu likums (2004.) (BN) ieviesa jaunas juridiskās formas kā Biedrība un Nodibinājums jeb sakārtoja sabiedrisko organizāciju juridisko formu terminoloģiju. Likums *Par sabiedriskām organizācijām un to apvienībām (1992.)* vairs nebija efektīvs salīdzinājumā ar lielo organizāciju skaitu visdažādākajās jomās, ņemot vērā to dažādo darbības specifiku un ierobežojumus. Tādēļ BN likuma mērķis ir veicināt biedrību un nodibinājumu darbību un to ilgtermiņa attīstību, sekmēt demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības nostiprināšanu, kā arī regulēt biedrību un nodibinājumu darbības pamatprincipus, organizatorisko struktūru, likvidāciju un reorganizāciju. Vienīgi autoram nav saprotams, kā likums, kurš principā tikai nosaka biedrību un nodibinājumu dibināšanu, likvidēšanu, reorganizāciju u.tml. var ietekmēt to ilgtermiņa attīstību un pilsoniskās sabiedrības nostiprināšanu.

BN likumā tiek saglabāta organizāciju darbības būtība, ka tās ir personu brīvprātīgas apvienības statūtos noteiktā mērķa sasniegšanai bez peļņas gūšanas nolūka, ko nosaka likuma 2. pants, iedalot tās:

- **biedrība** ir brīvprātīga personu apvienība, kas nodibināta, lai sasniegtu statūtos noteikto mērķi;
- **nodibinājums** ir mantas kopums, kas nodalīts dibinātāja noteiktā mērķa sasniegšanai.

Abām NVO formām ir juridisks statuss, un tām nav peļņas gūšanas nolūks. Veidojot nodibinājumu, nosaukumā bija jābūt iekļautiem vārdiem kā "fonds" vai "nodibinājums". BN likuma 7. pants nosaka, ka biedrības un nodibinājumi nevar gūt peļņu un sadalīt to starp biedriem un dibinātājiem, izņemot vienīgi statūtos noteikto mērķu sasniegšanai, bet savukārt Latvijas Pilsoniskās alianses (2016) pētījumā uzsvērts, ka pastāv bažas, ka NVO veic saimniecisko darbību, jo atsevišķām biedrībām ir pārāk lieli ieņēmumi no saimnieciskās darbības un kreditoru apjoms salīdzinot ar citām organizācijām. Šis ir arī viens no likuma vājadiem faktoriem, ka nav noteikti saimnieciskās darbības ierobežojumi biedrībām un nodibinājumiem. Ieguvums no NVO statusa ir atvieglojums no Uzņēmuma ienākuma nodokļa nomaksas, bet vienlaikus jāņem vērā, ka sabiedrības iesaistes līmenis NVO ir zems, valsts un pašvaldību dotācijas nav vai arī nav lielas, tādēļ administratīvos izdevumus nav iespējams nosegt ar biedru naudas ieņēmumiem, un ir nepieciešams piesaistīt citus finansējuma avotus.

Lai veicinātu pilsoniskās sabiedrības aktivitāti, biedrības dibināšana ir salīdzinoši vienkāršs process un, kā nosaka BN likuma 23. panta 2. apakšpunkts, dibināšanai pietiek ar divām personām, aizpildot nepieciešamos dokumentus, un netiek prasīta dibinātāju atbilstoša kvalifikācija biedrības mērķiem, vai dibināšanas kapitāls, kā tas ir komercsabiedrībām.

Kopumā biedrība ir tikpat stingri kontrolēta juridiska vienība kā komercsabiedrības, un tām ir arī jāuzņemas pilna atbildība par savu rīcību, t.sk. ar finanšu resursiem. BN likuma 4. pants nosaka, ka biedrības atbild ar visu savu mantu, bet neatbild par biedru un tās dibinātāju saistībām. Biedrības nav nekādā mērā savādāk vai vairāk aizsargātas par citām juridiskām vai fiziskām personām. Atbilstoši BN likuma 53. pantam, neapdomīga un kļūdaina rīcība biedrību var novest līdz maksātnespējai un bankrotam. Kā arī, ja valsts kontrolējošās iestādes konstatē pārkāpumus biedrību darbībā, tām ar tiesas lēmumu ir tiesības pārtraukt biedrības darbību.

Biedrībām ir tiesības aktīvi veikt publisko darbību atbilstoši 10. panta nosacījumiem, sasniegt statūtos noteiktos mērķus, veidot preses izdevumus; organizēt piketus, sapulces, gājienus; izmantot plašsaziņas un sociālos tīklus, bet, ja tādējādi tiek radīts apdraudējums valsts drošībai, aizskarts citu sabiedrības locekļu, juridisku personu gods vai privātums, atbilstoši BN likuma 57. pantam var tikt apturēta biedrības publiska darbība. Pie publiskās darbības pārtraukšanas ir pieskaitāma arī saimnieciskā darbība peļņas gūšanas nolūkā.

Viens no šī pētījuma uzdevumiem ir izanalizēt situācijas, vai ir iespējama lauksaimnieku organizāciju konsolidācija Latvijā. No normatīvo aktu viedokļa, BN likuma 73. pants pieļauj gan biedrību apvienošanu, gan sadalīšanu. Lēmums par reorganizāciju ir biedrību brīva gribas izpausme, kas ir iespējama ar biedrības biedru piekrišanu un reorganizācijas līgumu. Reorganizācijas procesā ir būtiski izvērtēt savienojamo biedrību finansiālās un juridiskās saistības, jo pēc likuma 74. panta 5. punkta pievienojamo biedrību saistības tiek nodotas iegūstošajai biedrībai (Biedrību un nodibinājumu likums, 2004).

Latvijā nav daudz atsevišķu vai īpašu normatīvo aktu, kas regulētu biedrību darbu. Papildus BN likumam biedrībām ir jāievēro un grāmatvedības uzskaitē jāveic atbilstoši

likumam *Par grāmatvedību* (1993.) un MK 2006. gada 3. oktobra noteikumiem Nr. 808 *Par biedrību, nodibinājumu un arodbiedrību gada paskatiem*. Autorprāt MK noteikumos būtu jāveic papildinājumi, jo to 3. sadaļa par ieņēmumu-izdevumu pārskata sagatavošanu nenosaka pozīciju “citi ieņēmumi” un “citi izdevumi” maksimālo apmēru ieņēmumu-izdevumu pārskatā.

Viens no pēdējo gadu normatīvo aktu papildinājumiem ir MK 2015. gada 22. decembra noteikumi Nr. 779 par *Biedrību un nodibinājumu klasificēšanu*, kas izdoti saskaņā ar BN likuma 13. panta trešo daļu. Jauno noteikumu mērķis ir veicināt biedrību un nodibinājumu identificēšanu pēc to darbības jomas, atbilstoši uzdodot LR Uzņēmumu reģistram nodrošināt publisku informācijas pieejamību. Informācijas publiskošanu par biedrību un nodibinājumu darbību nosaka likuma *Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru* (1990.) 4.¹¹ panta 9. punkts.

MK 2015. gada 22. decembra noteikumi Nr. 779 par *Biedrību un nodibinājumu klasificēšanu* ļauj precīzāk atlasīt konkrētā jomā iesaistītās organizācijas un izvērtēt to darbības virzienus, ļaujot pārliecināties par to atbilstību attiecīgo jautājumu politikas plānošanā un koordinēšanā. Turklāt potenciālie finansējuma donori var pārliecināties par finansējuma nonākšanu konkrētās jomas problēmu risināšanai (Biedrību un nodibinājumu likums, 2004). Tomēr kā MK 2015. gada 22. decembra noteikumi Nr. 779 par *Biedrību un nodibinājumu klasificēšanu* negatīvais aspekts jāmin, ka atbilstoši BN likuma 15. panta 3. punktam un šī paša likuma pārejas noteikumu 8. punktam, darbības jomas obligāta ierakstīšana Biedrību un nodibinājumu reģistrā ir darba devēju organizāciju apvienībām un arodbiedrībām. Savukārt jau reģistrētām vai jaundibinātām biedrībām darbības jomas norādīšana ir brīvprātīga (Biedrību un nodibinājumu likums, 2004). Kā arī izvērtējot klasificēšanas noteikumu pielikumā norādīto *Biedrību un nodibinājumu darbības jomu* iedalījumu, noteikumi nespēj klasificēt jomas ar mazu organizāciju skaitu un organizācijas ar vairākām darbības jomām, t.sk. lauksaimnieku organizācijas. Autorprāt klasifikatora jomu skaits MK noteikumos būtu jāpapildina, jo tie ir izstrādāti vadoties no organizāciju skaita nozarēs, papildus pietiekami nenovērtējot nozares ar mazu organizāciju skaitu un lielu ietekmi politiskajos procesos (skatīt 1.2., 2.3. un 2.5. apakšnodaļu).

Uz NVO sektoru attiecināmas jaunākās normatīvo aktu izmaiņas ir vērojamas *Brīvprātīgā darba likumā* (2016.), samazinot birokrātisko procesu un neapliekot ar Iedzīvotāju ienākuma nodokli brīvprātīgā darba veicējiem izmaksātās kompensācijas. Likuma 4. pants paredz, ka brīvprātīgo darbu var veikt personas vecumā no 13 gadiem (Brīvprātīgā darba likums, 2015). Kompensāciju apmēru nosaka MK 2010. gada 21. septembra noteikumi Nr. 899 *Likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” normu piemērošanas kārtība*. Autorprāt ir jāpalielina MK noteikumu 54.².1.4. pantā noteiktā viena mēneša kompensācijas likme par degvielas izmantošanu privātā transportlīdzeklī veicot aktivitātes organizācijas uzdevumā, vienlaikus palielinot 54.².1. pantā noteikto kopējo taksācijas gada izdevumu apmēru, tādējādi veicinot organizāciju pārstāvju mobilitāti – Latvijas attālāko reģionu pārstāvjiem vismaz 2 reizes mēnesī sasniedzot galvaspilsētu vai otrādi. Saskaņā ar Latvijas Pilsoniskās alianses (2016) pētījumu, NVO sektoram ir ierobežoti resursi atalgojuma izmaksai un nodokļu atvieglojumi ļaus ietaupīto finansējumu novirzīt atalgojuma palielināšanai.

Papildus biedrībām un nodibinājumiem ir iespēja pieteikties uz Sabiedriskā labuma organizācijas (SLO) statusu atbilstoši *Sabiedriskā labuma organizāciju likumam* (2004.). Likums nosaka, sabiedriskā labuma darbība sniedz nozīmīgu labumu sabiedrībai, un šādam statusam var pieteikties biedrības, nodibinājumi un reliģiskas organizācijas. No lauksaimnieku organizācijām Latvijā SLO statuss ir Jauno zemnieku

klubam (JZK), un, kā skaidro organizācijas pārstāvji, galvenais ieguvums ir nodokļu atlaides ziedojumu veicējiem (Sabiedriskā labuma organizāciju..., 2004).

Iespēju līdzdarboties valsts pārvaldē nevalstiskajām organizācijām sniedz *Valsts pārvaldes iekārtas likuma (2003.)* 6. daļa, kura nosaka un regulē Sabiedrības līdzdalību valsts pārvaldē. Šī likuma 48. pantā norādīts, ka sabiedrības līdzdalība ir neatņemama sastāvdaļa likuma mērķa sasniegšanai, nodrošināt demokrātisku, tiesisku un sabiedrībai pieejamu valsts pārvaldi. Sabiedrības līdzdarbība ir iespējama sabiedrisko organizāciju veidā vai kā individuālas kompetentas personas, ļaujot piedalīties darba grupās vai konsultatīvajās padomēs, kā arī sniedzot atzinumus. Iesaistīšanas veidi un metodes var būt dažādas, tādēļ likuma 48. panta 5 punkts paredz iestādēm izvēlēties arī citas likumā neminētas sadarbības metodes (Valsts pārvaldes iekārtas..., 2002).

Savukārt MK 2009. gada 25. augusta noteikumi Nr. 970 *Par sabiedrības līdzdalības kārtību attīstības plānošanas procesā* nosaka sabiedrības līdzdalības iespējas attīstības plānošanas jautājumos, kur šo noteikumu mērķis ir sekmēt atklātu, efektīvu un atbildīgu sabiedrības līdzdalību, kas šo noteikumu 3. panta izpratnē var būt formālas un neformālas organizācijas, interešu grupas vai fiziskas personas. Šo noteikumu 4. pants nosaka, ka tie neattiecas uz institūciju vadības dokumentu plānošanu; valsts noslēpumu saturošiem dokumentiem; un darbībām, kuras regulē citi normatīvie akti. Šo noteikumu 2. daļa raksturo sabiedrības līdzdalības iespējas, ietverot visus plānošanas procesa posmus, sākot ar iespēju ierosināt līdz dokumenta aktualizācijai un publiskajām apspriedēm. Noteikumi nosaka, ka institūcijas informē sabiedrību par līdzdarbošanās iespējām pie dokumenta apspriešanas vismaz 14 dienas pirms dokumentu plānots iesniegt lēmēj institūcijā apstiprināšanai, kā arī nav stingri noteikti līdzdarbošanās veidi, kas var būt netikai rakstiska sarakste, bet arī videokonferences, forumi, darba grupas u.tml. (Sabiedrības līdzdalības kārtība..., 2009).

Savukārt lauksaimnieku organizāciju līdzdalību Zemkopības ministrijas aktivitātēs paredz MK 2019. gada 30. aprīļa noteikumi Nr. 187 *Zemkopības ministrijas nolikums*. Šī nolikuma 5.9, 5.11 un 5.13 punkts attiecīgi nosaka, ka ZM ir jāinformē sabiedrība par nozares politiku un ministrijas uzdevumu izpildi; ka tā nodrošina dialogu ar sabiedrību par lauksaimniecību un tās apakšnozarēm; un normatīvo aktu noteiktajā kārtībā nodrošina sabiedrības līdzdalību attīstības un politikas plānošanas procesā (Zemkopības ministrijas nolikums, 2019).

Lobēšanas aktivitātēm Latvijā joprojām nav tiesiska regulējuma. Pirmie mēģinājumi tādu rast bija MK 2008. gada 28. jūlija rīkojums Nr. 435. *Par koncepciju "Lobēšanas tiesiskās reglamentācijas nepieciešamība Latvijā"*. Šis rīkojums par atbildīgo iestādi koncepcijas izstrādē nozīmēja Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroju (KNAB) (Par koncepciju "Lobēšanas...", 2008). 2012. gada 14. jūnijā Valsts sekretāru sanāsmē tika izskatīts KNAB izstrādātais likumprojekts par *Lobēšanas atklātības likumu*, un tika virzīts Ministru kabineta komitejai (MKK) izskatīšanai, bet tālāku atbalstu neguva, un tāpēc arī 2019. gadā Latvijā joprojām nav tiesisks regulējums lobēšanas aktivitātēm.

Izstrādātais *Lobēšanas atklātības likuma* likumprojekts noteica lobēšanas jēdzienu, ka tā ir apzināta privātpersonas saziņa ar varas institūcijām, lai ietekmētu dokumentu izstrādes un lēmumu pieņemšanas procesu. Šī paša likumprojekta 2. pants nosaka, ka par lobēšanu nav uzskatāma varas institūcijas darbinieku savstarpējā komunikācija darba pienākumu ietvaros. 4. pants savukārt precīzi noteica, ka lobētājs ir fiziska persona, kura veic ietekmes darbības savās vai citu privātpersonu interesēs. Šī panta 2. punkts izskaidroja jēdzienu "lobēšana savās interesēs", un tas ir attiecināms arī uz NVO, ja lobēšanas aktivitātes veic organizācijas vadītājs vai biedrs. Bet, ja lobētājs ar attiecīgo komersantu vai organizāciju ir līgumattiecībās, šo procesu sauc par

“lobēšanu citu privātpersonu interesēs”. Šī panta 4. punkts izskaidroja, ka lobētāja statusa jēdziens tiek piemērots attiecīgi no tā, kā lobētājs stādās priekšā. Ja kā organizācijas pārstāvis, tad tiek uzņemts, ka lobēšana notiek organizācijas interesēs. Likumprojekta 6. pants paredzēja varas iestādēm publicēt tīmekļa vietnē informāciju par lobētāju aktivitātēm, bet likumprojekta pārejas noteikumi paredzēja izveidot centralizētu vietni lobēšanas aktivitāšu uzskaitēi (Likumprojekts "Lobēšanas atklātības...", 2012)

MKK sēdē šis likumprojekts neguva atbalstu, jo vairāki likumprojekta punkti dublējās ar citu normatīvo aktu nosacījumiem; nebija norādīti kontroles mehānismi un tiktu radīts papildus administratīvais slogs. Vienlaicīgi MKK atzina nepieciešamību pēc lobēšanas definīcijas, un paredzēja iespēju to iestrādāt nepieciešamajos normatīvajos aktos, kamēr tiks radīts lobēšanas tiesiskais regulējums (Likumprojekts "Lobēšanas atklātības...", 2014).

Nacionālā līmenī netieši lauksaimnieku organizāciju darbību ietekmē *Lauksaimniecības un lauku attīstības likums (2004.)* (līdz 2004. gadam *Lauksaimniecības likums (1996.)*) un MK 2013. gada 17. decembra noteikumi Nr. 1524 *Noteikumi par valsts atbalstu lauksaimniecībai. Lauksaimniecības likums 2004. gadā zaudēja spēku*, bet tā 2. pants noteica, ka Likuma mērķis ir nodrošināt lauksaimniecības kā vienas no tautsaimniecības pamatnozaru attīstību un noteikt ilglaicīgu lauksaimniecības politiku, un šī panta 8. punkts noteica, ka ir jārada priekšnoteikumi valsts institūciju un lauksaimniecības produkcijas ražotāju pašpārvaldes organizāciju racionālai darbībai, nosakot to pienākumus un atbildību par lauksaimniecības politikas izstrādi un realizēšanu. Šī likuma izpratnē, *lauksaimniecības produkcijas ražotāju pašpārvaldes organizācijas* saskaņā ar 1. panta 6. punktu ir lauksaimniecības produkcijas ražotāju un pirmapstrādātāju kooperatīvās (kopdarbības) biedrības, sabiedrības, savienības un to apvienības (*Lauksaimniecības likums, 1996*). Turpināt sadarbību ar lauksaimnieku organizācijām paredz arī *Lauksaimniecības un lauku attīstības likuma (2004.)* 12. panta 1. punkts, ka Zemkopības ministrija, izstrādājot un īstenojot lauksaimniecības un lauku attīstības politiku, konsultējas ar LOSP, bet attiecībā uz zivsaimniecības attīstības politiku — ar Zivsaimniecības konsultatīvo padomi. Šī panta 2. punkts precīzāk raksturo LOSP funkciju, ka tā ir konsultatīva institūcija, pati apstiprina savu nolikumu, kurā ir noteikti Lauksaimniecības organizāciju sadarbības padomes mērķi un galvenie uzdevumi (*Lauksaimniecības un lauku..., 2004*). Tomēr autors secina, ka LOSP ir ZM *Lauksaimniecības un lauku attīstības likumā (2004.)* noteiktais konsultatīvais partneris, bet reālā situācijā konsultatīvo partneru loks ir plašāks, un tas ir apstiprināts ar Zemkopības ministrijas 2017. gada 8. novembra rīkojumu Nr.155 "*Par Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju konsultatīvo padomi*" (*Par Lauksaimnieku nevalstisko..., 2017*).

Lauksaimniecības un lauku attīstības likuma (2004.) 13. panta 8. punkts paredz, ka Zemkopības ministrija Valsts pārvaldes iekārtas likuma noteiktajā kārtībā ar līgumu var deleģēt privāto vai publisko tiesību subjektam veikt noteiktus uzdevumus, t.sk. lauksaimnieku, mežsaimnieku un meža īpašnieku informēšanu un apmācību par lauksaimniecības, lauku attīstības un mežsaimniecības jautājumiem, kā arī attiecīgo nozaru aktualitātēm (*Lauksaimniecības un lauku..., 2004*).

Iepriekš analizēto normatīvo aktu punkti veicina un pastiprina nevalstiskā sektora organizāciju sadarbību ar valsts institūcijām un to lomu politisko procesu ietekmēšanā. Autoraprāt, tādējādi sadarbības process starp valsts institūcijām un NVO tiek padarīts atklātāks un pārskatāmāks, nosakot sadarbības robežas, atbildību un tiesības. Ja arī normatīvajos aktos nebūtu iekļauti šādi punkti, vienalga sabiedriskās organizācijas varētu piedalīties politisko procesu ietekmēšanā, pamatojoties uz *Biedrību un nodibinājuma likumu (2004.)* un *LR Satversmi*, kas nosaka, ka ikvienam ir tiesības

apvienoties biedrībās un paust savu viedokli. Tādēļ arī šie normatīvie akti organizāciju darbību ietekmē netieši.

MK 2013. gada 17. decembra noteikumu Nr. 1524 *Noteikumi par valsts atbalstu lauksaimniecībai* 4.2. sadaļa (no 174. līdz 182. pantam) organizāciju darbību ietekmē tieši, nosakot atbalstu lauku un lauksaimnieku biedrību un nodibinājumu savstarpējās sadarbības veicināšanai un dalībai starptautiskajās organizācijās. Atbalsts paredzēts lauksaimnieku organizācijām par noteiktu ZM uzdevumu izpildi, un dalības maksas segšanu starptautiskās lauksaimnieku organizācijās (Noteikumi par valsts..., 2013). Autorprāt pozitīvi vērtējams, ka MK noteikumu 176. un 180. punkts nosaka organizāciju atbilstības kritērijus valsts dotāciju saņemšanai, bet vēlamo darības uzdevumiem, MK noteikumos nav noteikti minimāli sasniedzamie kvantitatīvie rezultāti. Tas būtu īpaši vēlams par sabiedrības (lauksaimnieku un lauku iedzīvotāju) iesaistīšanas aktivitātēm ar lauksaimniecību saistītās politikas veidošanā atbilstoši MK noteikumu 176.4.1. punktam.

Autorprāt, analizējamās organizācijas nodarbojas ar savu biedru interešu aizstāvēšanu jeb lobēšanu. Šajā procesā būtiska ir savstarpējā sadarbība nacionālā līmenī (ministrijas, valdība, EP deputāti u.c.) un starptautiskā līmenī (citu valstu lauksaimnieku organizācijas). Lauksaimniecības politikas izstrādē aktīvi iesaistās arī valsts institūcijas, bet lauksaimnieku organizācijām, pateicoties viņu statusam, ir brīvākas un plašākas iespējas paust savu viedokli un veikt lobēšanas aktivitātes.

1. nodaļas kopsavilkums

Literatūras avotos atsaucies uz pirmajām, NVO līdzīgām interešu aktīvistu grupām, traktējamās 18.gs. beigās, bet oficiālu statusu NVO ieguva 1945. gadā, pierādot, ka tajās ieklausās nacionāla un starptautiska līmeņa institūcijas un sabiedrība saredz iespēju ideju realizācijai. Mūsdienās NVO darbība ir izvērstā daudz plašākā mērogā un tās darbojas kā valdības konsultatīvais partneris visdažādākajās sfērās, piemēram, cilvēktiesībās, vides jautājumu risināšanā, veselības aprūpē, uzņēmējdarbībā, lauksaimniecībā u.c., saglabājot savas pamatfunkcijas sabiedrības interešu aizstāvēšanā un pakalpojumu nodrošināšanā.

Latvijas teritorijā pirmo nevalstisko organizāciju, t.sk. lauksaimnieku, pirmsākumi ir meklējami 19.gs. beigās, veicot līdzīgas funkcijas kā citās pasaules valstīs – sabiedrības interešu pārstāvēšana, izglītošana, iesaistīšana organizāciju aktivitātēs, kopīgu risinājumu meklēšana u.c. Atsevišķu mūsdienu lauksaimnieku nevalstisko organizāciju (Latvijas Centrālā piensaimnieku savienība, Latvijas Agronomu biedrība) priekšteces savu darbību uzsāka Latvijas pirmās brīvvalsts laikā.

Nevalstisko organizāciju skaita pieaugums un darbības jomu paplašināšanās mūsdienās ir sarežģījusi sektora pārskatāmību. Tas nerada vienprātību zinātnieku uzskatos par sektora definējumu, akronīmu lietošanu un klasifikāciju. Mūsdienās joprojām nav rasts risinājums globālai sektora klasifikācijai un atsevišķos pasaules reģionos saglabājas vēsturisko akronīmu lietošana – ASV – bezpeļņas organizācijas (*Nonprofit Organization - NPO*), Apvienotajā Karalistē – brīvprātīgas vai labdarības organizācijas (*Voluntary Organisation – VO vai Charity Organizations*), Latvijā, Āzijā u.c. – NVO (*Non-governmental Organisation - NGO*).

Lauksaimniecība joprojām Latvijā saglabā galveno lomu pārtikas nodrošināšanā un sniedz ieguldījumu lauku reģionu, vides un ainavas saglabāšanā; darbavietu radīšanā; makroekonomisko rādītāju uzlabošanā u.c., bet vienlaikus nozare ir salīdzinoši sarežģīta, to ietekmē laikapstākļi un politikas izmaiņas. Lai nodrošinātu vienotu mērķu sasniegšanu, lauksaimniecisko darbību ES no 1962. gada regulē Kopējā

lauksaimniecības politika, kas nepārtraukti mainās. Tāpēc svarīgu lomu nacionālā un starptautiskā mērogā ieņem lauksaimnieku NVO, nodrošinot lauksaimnieku interešu aizstāvību, sarežģīto KLP prasību izskaidrošanu, sabiedrības iniciatīvu veicināšanu u.c.

Latvijā un ES nav normatīvo aktu, kas tieši ierobežotu vai regulētu lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbību. Uz lauksaimnieku organizācijām ir attiecināmi vispārēji NVO sektoru regulējoši normatīvie akti, pēc to nozīmīguma tos iedalot: 1) ES līmeņa; 2) LR likumi; 3) LR MK noteikumi. Nacionālā līmenī uz NVO attiecināmo normatīvo aktu kopums ir mazāks nekā citām juridiskām personām, jo NVO mērķis nav gūt peļņu, un pārāk liels normatīvais slogs mazinātu sabiedrības iesaistīšanās aktivitāti organizācijās.

2. LAUKSAIMNIECĪBAS UN LAUKSAIMNIEKU NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU RAKSTUROJUMS LATVIJĀ, VĀCIJĀ UN UNGĀRIJĀ / *CHARACTERISTICS OF AGRICULTURE AND FARMER NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN LATVIA, GERMANY AND HUNGARY*

Lauksaimnieku NVO, piedaloties sarunās par nozares un lauku reģionu attīstību, ir jābūt profesionāli sagatavotām, argumentēti aizstāvojot savu biedru pozīciju. Politikas plānošanā lauksaimniekiem jāņem vērā arī citu tautsaimniecības nozaru intereses, tādēļ ir jānovērtē nozarē sasniegtais un tās ieguldījums kopējos tautsaimniecības rādītājos. Uz faktiem balstītu argumentu sagatavošana ir iespējama, veicot nozares analīzi, izpētot statistikas rādītājus un salīdzinot tos ar nacionālā un starptautiskā mēroga ekonomikas rādītājiem. Padziļināta lauksaimniecības analīze ļauj novērtēt nozares rādītāju izmaiņas, salīdzināt un izvērtēt, vai iepriekš pieņemtie lēmumi ir bijuši atbilstoši, nosakot prioritātes nākotnes politikas plānošanā.

2.1. Lauksaimniecības raksturojums Latvijā / *Characteristics of agriculture in Latvia*

Lauksaimniecība atbilstoši NACE klasifikācijai ietver trīs primārās jeb resursu ķēdes pirmās apakšnozares – lauksaimniecību (A01), mežsaimniecību (A02) un zivsaimniecību (A03). Līdzīgi kā pasaule kopumā, tā arī lauksaimniecība nemitīgi attīstās, kļūstot produktīvāka gan tehniski, gan ģenētiski, kas ne vienmēr ir pieņemams visiem sabiedrības pārstāvjiem, kuri uzskata, ka nozare, ražojot primāros produktus, rada kaitējumu videi vai ir pārāk daudz finansiāli atbalstīta no valsts puses. Tādēļ mūsdienu demokrātiskā sabiedrība nav iedomājama bez nevalstiskajām organizācijām, kas aizstāv nozarē iesaistīto personu intereses un rada sabiedrības izpratni par nozarē notiekošo. Neatkarīgi no lauksaimniecības nozīmes valsts ekonomikā, mūsdienās lauksaimnieku NVO ir neatņemama nozares sastāvdaļa, veidojot saikni starp lauksaimnieku, sabiedrību, valsts pārvaldi un KLP īstenošanu.

Lauksaimniecība joprojām saglabā nozīmīgumu jebkurā tautsaimniecībā kā nozīmīgs resursu nodrošinātājs sekundārajām nozarēm, nodarbinātībā un reģionālajā ekonomikā. Vēsturiski ir redzams, ka lauksaimniecība ir nozare, kas pēc politiskiem un ekonomiskiem saspiļējumiem nodrošina sabiedrību ar pārtiku un rūpniecību ar izejvielām. Šajā kontekstā lauksaimniecība nav jāuztver kā konkurents citām nozarēm, bet gan kā savstarpēji papildinoša un atbalstoša.

2.1. tabula / Table 2.1.

Lauksaimniecību raksturojošie rādītāji Latvijā 1991., 2003., 2005., 2014.-2018. gadā un to vērtību izmaiņas / Indicators of Agriculture and changes of them in Latvia in 1991, 2003, 2005, 2014-2018

Rādītājs	Rādītāji								Absolūto vērtību izmaiņas, %			
	1991	2003	2005	2014	2015	2016	2017	2018	2018/1991	2018/2003	2018/2005	2018/2015
Izmantotā LIZ, milj.ha	2.516	1.581	1.733	1.872	1.884	1.930	1.932	1.937	-23.0	22.5	11.8	2.8
Aramzeme, %, t.sk.	65.3	60.5	63.0	64.6	65.2	66.7	66.7	66.8	-21.2	35.3	18.6	5.3
– graudaugi, %	25.8	27.1	27.0	35.0	35.7	37.1	36.4	35.7	6.6	61.2	47.3	2.8
– pākšaugi, %	0.4	0.2	0.1	0.6	1.7	2.2	3.0	2.8	496.7	1751.7	2340.9	69.9
– tehniskās kultūras, %	0.4	1.8	4.3	5.5	4.8	5.5	6.3	6.7	1076.4	346.2	72.1	42.2
– kartupeļi, %	3.3	3.5	2.6	1.4	1.3	1.2	1.2	1.2	-72.9	-59.2	-50.6	-10.1
– cukurbietes, %	0.6	0.9	0.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	-100.0	-100.0	-100.0	-
– atklātā lauka dārzeņi, %	0.5	0.9	0.7	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	-35.4	-42.7	-36.4	1.2
– lopbarības kultūras, %	32.0	18.6	21.5	18.2	18.0	17.3	15.4	15.5	-62.7	1.9	-19.3	-11.3
– papuves, %	0.4	6.6	5.2	3.1	3.2	2.8	3.9	4.4	683.5	-18.4	-5.8	41.4
Ilggadīgie stādījumi, %	1.1	0.8	0.7	0.3	0.4	0.4	0.4	0.4	-70.8	-30.8	-35.2	23.9
Plavas un ganības, %	33.5	38.7	36.2	35.0	34.4	32.9	32.8	32.7	-24.8	3.6	0.9	-2.1
Liellopi, tūkst., t.sk.	1383	379	385	422	419	412	406	395	-71.4	4.2	2.6	-5.7
– slaucamās govīs, tūkst.,	531	186	185	166	162	154	150	144	-72.9	-22.6	-22.2	-11.1
Cūkas, tūkst.,	1247	444	428	349	334	336	321	305	-75.5	-31.3	-28.7	-8.7
Mājputni, tūkst., t.sk.	10395	4003	4092	4414	4532	4712	4944	5403	-48.0	35.0	32.0	19.2
– dējējvistas, tūkst.,	-	1999	2122	2444	2335	2310	2515	2997	-	49.9	41.2	28.4
Bišu saimes, tūkst.,	178	46	52	95	93	97	96	103	-42.1	123.9	98.1	10.8
Vidējais piena izslaukums no govīm, t (avots: CSP)	3.20	4.26	4.36	5.81	5.90	6.18	6.52	6.61	106.4	55.2	51.6	12.0
Vidējais olu skaits gadā no 1 dējējvistas	201	240	257	272	272	285	303	299	48.8	24.6	16.3	9.9

Avots: autora veidots pēc Augkopība, 2019; Lopkopība, 2019

Lauksaimnieciskajā ražošanā viens no galvenajiem resursiem ir zeme. Latvijā no sauszemes kopējās platības 64.6 tūkst.km² 2018. gadā 36.6% tika izmantoti lauksaimniecībā un 48.0% mežsaimniecībā (par 6% vairāk nekā vidēji ES). No 1.937 milj.ha izmantotā LIZ – 66.8% ir aramzeme, 32.7% pļavas, ganības un 1.6% aizaugušas platības, skatīt 2.1. tabulu (Latvijas lauksaim..., 2019). Pēc Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) datiem 1991. gadā Latvijā bija 2.5 milj.ha LIZ, bet turpmākajos gados LIZ platības pakāpeniski samazinājās, gan attiecībā pret iepriekšējo gadu, gan pret 1991. gadu (Augkopība, 2019). Līdz 2000. gadam Latvijā LIZ bija samazinājusies par 37.4% jeb 947 tūkst.ha salīdzinājumā ar 1991. gadu. LIZ samazināšanos galvenokārt ietekmējis neapsaimniekoto lauku aizaugšana ar krūmājiem, pilsētu teritorijas paplašināšanās un nedaudz arī mežu paplašināšanās (Mežsaimniecība, 2019). No 2001. gada notika lēna LIZ atgriešana ražošanā līdz ar nacionālā atbalsta lauksaimniecībā pieaugumu un pirmo ES KLP veicināšanas instrumentu ieviešanu Latvijā. Nākamais LIZ pieaugums bija no 2004. līdz 2007. gadam, kas bija rezultāts ES tiešo maksājumu pieejamībai, pēc tam LIZ pieaugumu samazināja ekonomiskās krīzes iestāšanās, kas ietekmēja arī lauksaimniecību. Iestāšanās ES radīja iespēju būtiski palielināt lauksaimniecisko ražošanu, jo kļuva pieejami daudzveidīgi KLP atbalsta instrumenti, piemēram, ES struktūrfondi un tiešie maksājumi, tāpēc lauksaimnieku NVO funkcijas bija atbalstīt ZM iestāšanās procesa sarunās un pēc pievienošanās ES skaidrot lauksaimniekiem KLP politikas ieviešanas nosacījumus saimniecībās. ZM stratēģiskais mērķis 2014.–2020. gada plānošanas periodā ir lauksaimnieciskajā ražošanā un labā vides stāvoklī saglabāt 2 milj.ha, bet netiks sasniegts LIZ apjoms kā 1991. gadā (Zemkopības ministrija, 2015). 2018. gadā lauksaimnieciskajā ražošanā izmantotā zeme bija 1.93 milj.ha, salīdzinājumā ar 2015. gadu platības ir palielinājušās par 2.8% jeb 53.1 tūkst.ha (Augkopība, 2019). Lai gan ZM izvirzītais mērķis ir gandrīz sasniegts, tomēr jāņem vērā, ka paplašinās pilsētu teritorijas un mežu platības. Pēdējos gados Latvijā palielinās tendence LIZ platības pārveidot par mežiem, veidojot ilgtermiņa ieguldījumus.

20.gs. 90-tajos gados Latvijā notika radikālas politiskās un sociāli ekonomiskās pārmaiņas un pēc Latvijas neatkarības atgūšanas 1991. gadā norisinājās zemes reforma jeb privatizācija ar mērķi padomju laika kolhozu un sovhozu sistēmu nomainīt ar Latvijas valsts pirmās neatkarības struktūru - individuālām saimniecībām. Privatizācijas process bija haotisks un nekoordinēts, pārmaiņu laikā saimniecībām trūka līdzekļu investīcijām, kas samazināja to produktivitāti un sējumu platības. Reforma veicināja lauku sadrumstalotību, liela daļa iedzīvotāju pārcēlās uz dzīvi pilsētā, privatizēto zemi izīrējot, pārdodot citām saimniecībām vai atstājot nekoptu (Vanwambeke, et al., 2012). Haoss lauku reģionos un neapmierinātība ar valdības attieksmi pret lauksaimniekiem, veicināja lauksaimnieku apvienošanos nevalstiskajās organizācijās ar mērķi stabilizēt situāciju lauku reģionos sev vēlamajā virzienā, un piedalīties lauku attīstības politikas plānošanā. Attīstot vairākus darbības virzienus saimniecībā, t.sk. veicot arī produktu pārstrādi un tirdzniecību, paplašinājās problēmjautājumu loks, kas veicināja nozaru organizāciju attīstību.

Pēc CSP datiem Latvijā 2017. gadā bija 80.2 tūkstoši saimniecību un salīdzinājumā ar 2005. gadu saimniecību skaits ir samazinājies par 39.6%. Tomēr dažādos informācijas avotos saimniecību skaits mēdz atšķirties, bet visos ir vērojama samazinājuma tendence (skatīt 2.2. tabulu).

2.2. tabula / Table 2.2.

Lauksaimniecībā, mežsaimniecībā un zivsaimniecībā iesaistīto saimniecību skaits dažādos informācijas reģistros Latvijā 2005.-2017. gadā, tūkst.; un saimniecību skaita dinamika 2017. gadā pret 2005. gadu, % / Number of farms involved in agriculture, forestry and fishery in various information sources in Latvia in period 2005-2017, thous.; and changes in the number of farms in 2017 comparing 2005, %

Rādītājs/Informācijas reģistrs	2005	2013	2017	2017 / 2005
Lauku saimniecību skaits (CSP)	133.0	81.7	80.2	-39.6%
Ekonomiski aktīvi uzņēmumi (CSP)	-	28.2	26.7	-5.31% (pret 2013.)
Nodokļu maksātāji (VID)	-	-	36.1 (A01) 9.8 (A02) 0.598 (A03)	-
Subsīdiu saņēmēji (DG AGRI)	68.1	62.9	59.8	-12.2%

Avots: autora veidots pēc Lauku saimniecību struktūra, 2007; 2016; Uzņēmumu skaits, 2017; Nodokļu maksātāju skaits, 2018; CAP funding, 2018

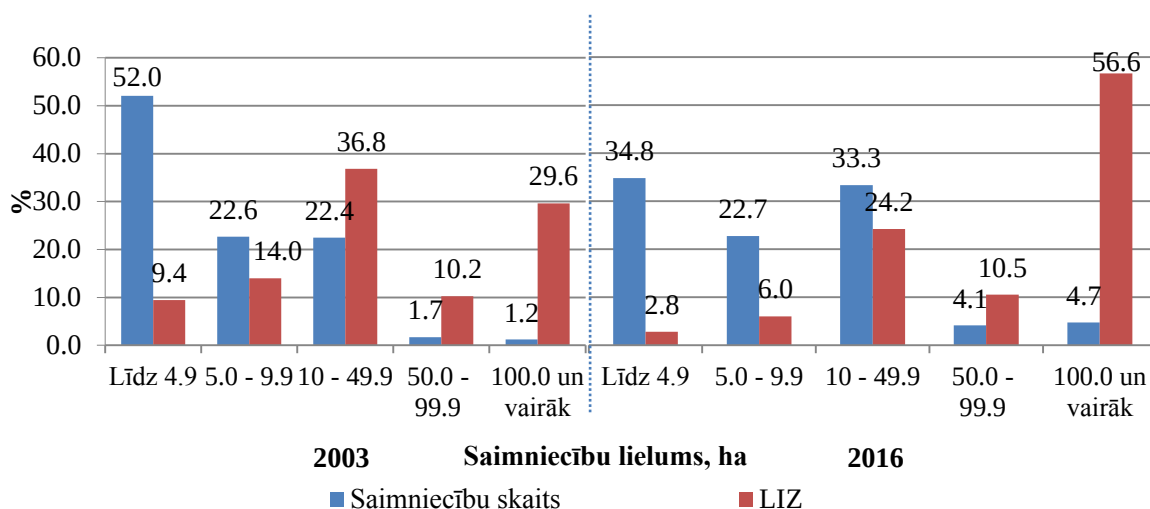
Lielāko saimniecību skaitu 80.2 tūkstoši 2017. gadā ir norādījusi CSP Lauku saimniecību struktūras apkopojumā, kur ir apkopota informācija par visa veida saimniecībām, neatkarīgi no to lieluma vai nomaksāto nodokļu apmēra. Lielo saimniecību skaitu veido mazās ģimenes saimniecības, kuras, visticamāk, neveido būtisku ieguldījumu valsts makroekonomiskajos rādītājos, bet nodrošina lauku vides apdzīvotību un iespējams nākotnē palielinās ražošanas apjomu.

Otru lielāku saimniecību skaitu ir uzrādījis DG AGRI – 59.8 tūkstoši 2017. gadā, kas ir tiešo maksājumu saņēmēju skaits. Tomēr šie dati precīzi nenorāda aktīvo lauksaimnieku skaitu, jo starp subsīdiu saņēmējiem ir LIZ īpašnieki, kuri neveic lauksaimniecisko darbību, bet ir zemes īpašnieki un uztur to labā lauksaimniecības un vides stāvoklī. Autors norāda, ka aktuāls lauksaimnieku organizāciju, valsts un ES institūciju dienas kārtības jautājums ir efektīva katra LIZ hektāra izmantošana, samazinot tiešo maksājumu nonākšanu pie neaktīviem lauksaimniekiem, kuri tikai uztur LIZ labā lauksaimniecības un vides stāvoklī, neveicot lauksaimniecisko darbību, neražojot produkciju un neradot pievienoto vērtību.

Savukārt VID nodokļu maksātāju skaits norāda to saimniecību skaitu, kuru pamatdarbība ir uzņēmējdarbība un tiek veikta nodokļu nomaksa. 2017. gadā lauksaimniecībā bija 46.5 tūkstoši nodokļu maksātāji, no kuriem 77.6% darbojās lopkopībā un augkopībā; 21.1% mežsaimniecībā un 1.3% zivsaimniecībā. Savukārt pēc CSP Ekonomisko aktīvo uzņēmumu skaita pēc NACE iedalījuma, "A" kategorijā norādīti 27.6 tūkstoši saimniecību, kas ir juridiskas personas, bet VID savā statistikā papildus juridiskām personām pieskaita arī saimnieciskās darbības veicējus un individuālos komersantus. Tādējādi CSP Ekonomisko aktīvo uzņēmumu skaits visprecīzāk norāda to saimniecību skaitu, kuru lauksaimnieciskā darbība rada pievienoto vērtību. Pēc Latvijas lauksaimniecība 2019 (2019) dīzeļdegvielai ar samazināto akcīzes nodokli bija pieteikušies tikai 17.3 tūkst. lauksaimnieciskās produkcijas ražotāju 2018. gadā, kas liek apšaubīt iepriekš raksturotos skaitļus par reālo saimniecību skaitu, ja ņem vērā, ka dīzeļdegviela ir viens no galvenajiem resursiem lauksaimnieciskajā ražošanā.

Ražojot tradicionālos produktus, Latvijas lauksaimniekiem jāspēj konkurēt ar citu valstu ražotājiem, tādējādi ir svarīgi aprēķināt katrā nozarē minimālo saimniecību lielumu, lai sasniegtu minimālu vai vidēju rentabilitāti. Eiropā ir vērojama situācija, kad samazinās mazo saimniecību skaits, kas galvenokārt saistīts ar lielākām ražošanas

izmaksām un darba ieguldījumu (skatīt 1.3. apakšnodaļu). Kā arī novērojama tendence, ka saimniecības konkurētspēja ir atkarīga no tās lieluma un darbības virziena. Savukārt abu faktoru mijiedarbība vienā saimniecībā padara to spēcīgāku un konkurētspējīgāku.

Avots: autora veidots pēc Lauku saimniecību struktūra, 2007; 2016

2.1. att. / Fig. 2.1. Saimniecību un LIZ struktūra pēc saimniecībā izmantotās zemes platības Latvijā 2003. un 2016. gadā, % / Percentage distribution of the number of farms and the Utilised Agricultural Area by size of land owned by farms in Latvia in 2003 and 2016, %.

Analizējot saimniecību lielumu, Latvijā būtiski samazinās saimniecības, kas apstrādā nelielas LIZ platības, un pieaug to saimniecību īpatsvars, kas apstrādā platības lielākas par 100 ha (skatīt 2.1.attēlu). Salīdzinot 2016. gadu ar 2003. gadu, ir samazinājušās mazās saimniecības platību kategorijās līdz 49.9 ha, savukārt saimniecības ar apsaimniekājamo platību virs 100 ha ir par 3.5 procentpunktiem vairāk un apsaimnieko par 27 procentpunktiem vairāk zemes. Pēc iestāšanās ES nelielām un zemas rentabilitātes saimniecībām vadošajās lauksaimniecības nozarēs samazinājās konkurētspēja, un ES jauno prasību ieviešana un izpilde saimniecībās bija finansiāli ietilpīga. Šos argumentus nevar attiecināt uz augstas pievienotās vērtības lauksaimniecības nozarēm, piemēram, dārzkopību, augļkopību, netradicionālo lauksaimniecību u.c.

2.3. tabula / Table 2.3.

Saimniecību skaita un LIZ izmaiņas atsevišķās saimniecību grupās 2003. un 2016. gadā Latvijā / Changes in the number of farms and Utilised Agricultural Area in certain groups of farms in 2003 and 2016

Platība, ha	2003			2016			2016 / 2003, procentpunktos	
	Saimniecības		LIZ* platība, %	Saimniecības		LIZ* platība, %	Saimniecības	LIZ*
	%	Skaits		%	Skaits			
100.0–199.9	0.68	890	8.06	2.30	1608	11.70	+1.62	+3.64
200–499.9	0.34	446	9.03	1.60	1119	17.60	+1.26	+8.57
500 un vairāk	0.14	179	2.50	0.80	559	27.30	+0.66	+24.8
KOPĀ:	1.16	1515	9.59	4.70	3286	56.60	+3.54	+47.01
* izmantotā LIZ platība attiecīgajā saimniecību grupā no kopējās LIZ platības Latvijā								

Avots: autora veidots pēc Lauku saimniecību struktūra, 2007; 2016

Raksturojot saimniecību skaita ar apsaimniekojamo platību virs 100ha izmaiņas (skatīt 2.3. tabulu), būtiskākais pieaugums 2016. gadā salīdzinājumā ar 2003. gadu vērojams apsaimniekoto zemju kategorijā no 100 līdz 199.9 ha un no 200 līdz 499.9 ha, saimniecību skaitam attiecīgi palielinoties par 718 un 673 vienībām. Savukārt kategorijā virs 500 ha, saimniecību skaits ir palielinājies par 380 vienībām, bet apsaimniekojamā platība par 24.8%, tādējādi apsaimniekojot nedaudz vairāk nekā ceturto daļu no Latvijā esošās LIZ. Šīs trīs saimniecību kategorijas apsaimnieko vairāk nekā pusi jeb 56.6% lauksaimniecības zemes Latvijā. Vidējais saimniecības lielums Latvijā 2017. gadā bija sasniedzis 36.8 ha, kas ir par 25% vairāk nekā 2010. gadā un liecina par pakāpenisku saimniecību konsolidāciju.

Saimniecību struktūras sadrumstalotība veicina atšķirīgu lauksaimniecības attīstības redzējumu, saimniecībā esošās LIZ platības pielāgojot rentablāko produktu ražošanai, tādējādi veicinot daudzu NVO veidošanos šo dažādo saimniecību grupu interešu pārstāvēšanai. Saimniecību grupām ar atšķirīgām darbības jomām nav piemērota vienāda lauksaimniecības politika, un viņu pārstāvošajām organizācijām ir jārod kopējs risinājums politikas veidošanā.

Nozares ieguldījuma kopējā ekonomikā vai valsts ekonomiskās attīstības salīdzināšanai viens no biežāk lietotajiem rādītājiem ir iekšzemes kopprodukts (IKP). Lauksaimniecība primāri rada salīdzinoši zemas pievienotās vērtības produktus, un pārāk liels tās īpatsvars kopējā valsts ekonomiskajā struktūrā jeb IKP var norādīt uz vāji attīstītu rūpniecību un pārstrādi, un to, ka valsts ekonomika nav pieskaitāma pie augsti attīstītajām (Kasjanovs, 2014), tomēr Latvijas Mežaīpašnieku biedrība (LMĪB) (2017) šādu situāciju Latvijā vērtē likumsakarīgi, uzsverot, ka katrai tautsaimniecības nozarei ir jāprot izmantot tai dotos resursus.

IKP Latvijā kopš neatkarības atgūšanas novērojama pieauguma tendence, kas liecina par valsts izaugsmi un rūpniecības attīstību. IKP pieaugumu viennozīmīgi ir veicinājusi iestāšanās ES un tās finansējuma ieplūšana Latvijas ekonomikā. Straujākais IKP pieauguma temps vērojams laika periodā līdz 2007. gadam – vidēji 10-12% gadā. Savukārt 2008. gadā pieauguma temps samazinājās līdz 7% un turpmākajos gados sekojošajā ekonomiskajā krīzē (no 2008. līdz 2010. gadam) tas bija negatīvs. 2011. gadā vērojama ekonomikas atveseļošanās ar IKP pieauguma tempu vidēji 5.7% gadā (Real GDP..., 2019). 2015. gadā IKP vērtība bija 2008. gada līmenī, bet 2018. gadā tā sasniedza 29.15 mljrd.EUR, saglabājot mērenu pieauguma tempu 4.8% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu. Analizējot IKP pieauguma tempu salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm, pirmskrīzes periodā Latvijā tas ir bijis pārāk straujš, ko galvenokārt veicināja uz iekšzemes pieprasījumu orientēto nozaru attīstība, samazinot apstrādes rūpniecības nozīmi.

2.4. tabula / Table 2.4.

IKP pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu dažādās nozarēs pēc NACE 2.0 red. klasifikācijas 2004.-2011., 2017. un 2018. gadā, Latvijā, % / Growth of GDP compared with the previous year in various sectors NACE Rev. 2.0 in 2004-2011, 2017 and in 2018 in Latvia, %

Rādītājs, %	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2017	2018
IKP, kopā	8.3	10.9	11.3	9.1	-1.8	-11.8	-5.2	6.3	3.9	4.1
Lauksaimniecība (A)	3.1	8.5	-4.8	7.9	-6.5	13.9	-6.1	-8.7	5.1	2.1
Apstrādes rūpniecība (C)	6.4	5.1	7.4	-0.8	-7.2	-21.9	13.9	5.4	6.9	2.7
Būvniecība (F)	14.6	14.6	32.9	17.7	-2.4	-37.8	-37.1	37.2	14.3	17.6

2.4.tabulas turpinājums / Continuation of Table 2.4.

Rādītājs, %	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2017	2018
Tirdzniecība (G)	7.3	22.1	16.8	12.3	-5.9	-14.7	-2.8	1.7	2.3	1.8
Nekustamā īpašuma sektors (L)	15.4	-1.1	4.8	10.8	-7.3	28.5	-5.1	1.7	-0.5	2.6

Avots: autora veidots pēc GDP and main components, 2019

IKP pieaugumu pirmskrīzes periodā galvenokārt veicināja tirdzniecības 14%, būvniecības 16% un darbības ar nekustamo īpašumu 11% attīstība, savukārt apstrādes rūpniecības pieaugums bija tikai 5% (skatīt 2.4. tabulu). 2008. gadā apstrādes rūpniecības īpatsvars IKP bija samazinājies līdz 10.5%, kas bija aptuveni divas reizes mazāk nekā Eiropas attīstītajās valstīs (National accounts..., 2019). To apliecina arī ekonomiskā krīze, kad tirdzniecības īpatsvars IKP, kurš pirmskrīzes periodā veidoja gandrīz piekto daļu no kopējās pievienotās vērtības, samazinājās daudz straujāk kā rūpniecības īpatsvars, samazinoties mājsaimniecību ienākumiem, un to spējai pirkt preces un pakalpojumus. Ekonomiskā krīze norādīja uz nepietiekamu finanšu rezervi gan valsts, gan mājsaimniecību rīcībā, samazinot sasniegto labklājības līmeni. Zemais rūpniecības īpatsvars neļāva nodrošināt ātrāku ekonomikas atveseļošanos un iedzīvotājus ar darba vietām (Iekšzemes kopprodukts, 2018).

Salīdzinot IKP pieauguma tempus ES laika periodā no 2011. gada, Latvijā vērojama pozitīva tendence, nedaudz pārsniedzot ES vidējo rādītāju (Latvijā 4.6%, ES 2.5% 2017. gadā), bet būtiski neapsteidzot citu valstu rādītājus, piemēram, Vācijā 2.2%, Polijā 4.8%, Lietuvā 4.1% 2017. gadā (Real GDP..., 2019). Tas liecina par pakāpenisku un sabalansētu valsts labklājības līmeņa palielināšanos. Autors uzsver, ka IKP rādītājs precīzāk norāda uz valstī esošo uzņēmējdarbības produktivitāti un nozaru struktūru. Lai precīzāk raksturotu iedzīvotāju labklājības līmeni, jāanalizē IKP uz vienu iedzīvotāju vai nodarbināto. Attiecīgi salīdzinājumā ar citām ES valstīm, Baltijas valstīs ir vieni no zemākajiem IKP rādītājiem. Baltijas valstīs augstākais IKP rādītājs 2018. gadā bija Lietuvā 45.11 mljrd.EUR, bet zemākais Igaunijā 25.66 mljrd.EUR, ko daļēji ir atbilstošs valsts platībai un iedzīvotāju skaitam (GDP..., 2018; Iekšzemes kopprodukts, 2018). Līdz krīzes gadiem visās Baltijas valstīs IKP pieauguma tendence bija līdzīga, bet lielākais samazinājums krīzes laikā bija tieši Latvijā. Galvenais iemesls jau iepriekš tika minēts, atšķirībā no pārējām abām Baltijas valstīm, Latvijā maza vērība tika pievērsta rūpniecības attīstībai. Brīdī, kad iedzīvotāji un valsts vairs nespēja stimulēt iekšzemes pieprasījumu ar saviem līdzekļiem, risinājums bija ārējais pieprasījums jeb eksports.

2.5. tabula / Table 2.5.

IKP Latvijā, lauksaimniecībā un lauksaimniecības apakšnozaru īpatsvars IKP struktūrā 1995., 2003., 2005., 2008., 2010., 2014.-2018. gadā Latvijā un IKP rādītāju dinamika / GDP in Latvia, in agriculture and share of GDP in agricultural subsectors in 1995, 2003, 2005, 2008, 2010, 2014-2018, in Latvia and dynamics of GDP indicators

IKP, mljrd.EUR	1995	2003	2005	2008	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Latvijā, KOPĀ	4.04	9.53	13.58	24.39	17.96	23.65	24.42	25.07	26.79	29.15
Lauksaimniecībā (A)	0.311	0.371	0.497	0.688	0.718	0.767	0.861	0.774	0.930	1.038
Lauksaimniecības un tās apašnozaru īpatsvars kopējā IKP struktūrā, %										
Lauksaimniecībā KOPĀ	7.7	3.9	3.7	2.8	4.0	3.2	3.5	3.1	3.5	3.6
Augkopība un lopkopība	6.2	2.4	2.4	1.5	1.9	1.5	2.0	1.6	1.9	-

2.5.tabulas turpinājums / Continuation of Table 2.5.

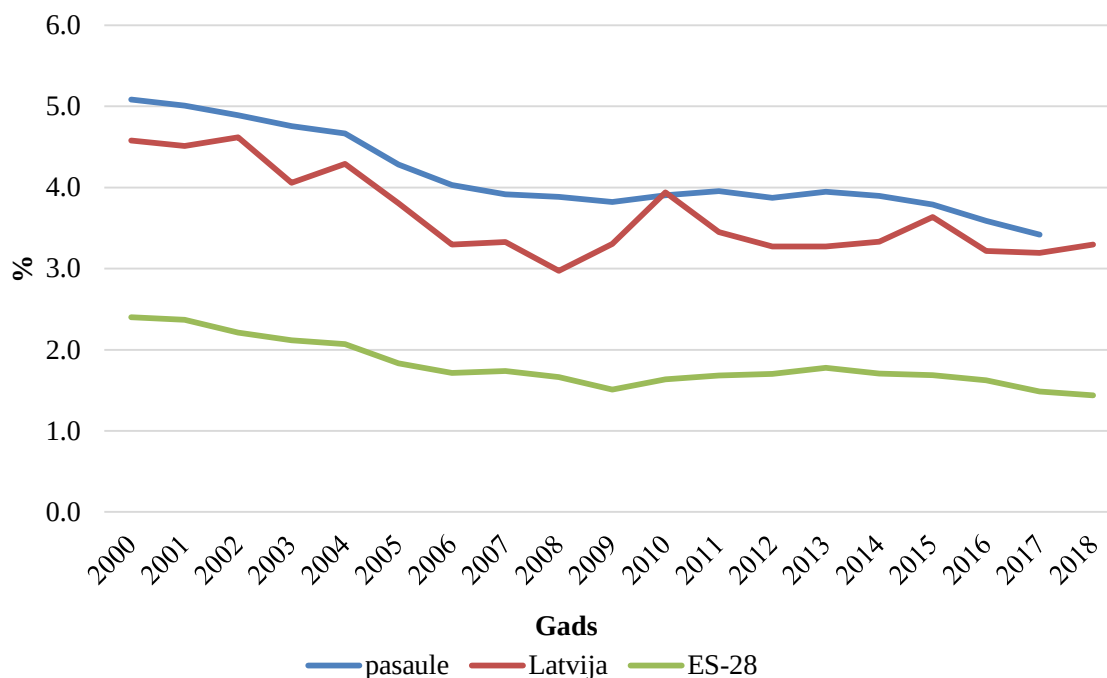
IKP, mljrd.EUR	1995	2003	2005	2008	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Mežsaimniecība	1.1	1.4	1.1	1.2	1.9	1.6	1.4	1.4	1.5	-
Zivsaimniecība	0.3	0.1	0.1	0.1	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	-
Absolūto rādītāju izmaiņas, %										
Rādītājs	2017/ 1995	2017/ 2003	2017/ 2005	2017/ 2014	2010/ 2008	2014/ 2008	2014/ 2010			
IKP Latvijā,	562.3	180.9	97.2	13.3	-26.3	-3.0	31.7			
IKP lauksaimniecībā	199.2	150.8	87.3	21.3	4.3	11.4	6.8			
Augkopība un lopkopība	99.6	120.4	53.5	41.5	-5.8	-3.9	2.0			
Mežsaimniecība	764.0	198.7	154.1	3.2	20.3	33.8	11.2			
Zivsaimniecība	155.2	211.6	139.5	11.5	-20.0	-9.3	13.3			

Avots: autora veidots pēc Iekšzemes kopprodukts, 2020

Raksturojot lauksaimniecības īpatsvaru kopējā IKP pēc neatkarības atgūšanas Latvijā, ir novērojama tendence, ka, attīstoties tautsaimniecībai, sarūk lauksaimniecības īpatsvars kopējā IKP struktūrā (skatīt 2.5. tabulu). Analizējot 2.2. attēlā sakārtoto informāciju garākā laika periodā, redzami divi lauksaimniecības īpatsvara kāpumi 2002. un 2004. gadā. Abi gadījumi saistīti ar Eiropas fondu finansējuma ieplūšanu Latvijā. Pirmajā gadījumā, kad Latvija bija ES kandidātvalsts, tā saņēma finansējumu dažādu ES programmu ietvaros. Populārākā programma lauksaimniecībā bija SAPARD (*Special Action Programme for Agriculture and Rural Development*) jeb Speciālā rīcības programma lauksaimniecības un lauku attīstībai. Savukārt 2004. gadā Latvija kļuva par pilntiesīgu ES dalībvalsti, kas nodrošināja daudz lielāka finansējuma ieplūšanu Latvijā.

Pirmskrīzes periodā turpinājās pozitīva tendence samazināties nozares īpatsvaram kopējā IKP. Vienīgi jāpiebilst, ka kopēju IKP pieaugumu neveicināja rūpniecības attīstība, bet gan tirdzniecības sfēra (National accounts..., 2019). ES finansējums ļāva attīstīties lauksaimniecībai un saražot lētāku primāro produktu. Autoraprāt arī apstrādes rūpniecībai bija jāsniedz daudz lielāks finansējuma apjoms, lai tā varētu līdzīgi modernizēties kā lauksaimniecība. 2007.-2013. gada plānošanas periodā lauksaimniecībai tika novirzīti 1.8 mljrd.EUR jeb 31.5% no kopējā ES finansējuma Latvijai, kamēr uzņēmējdarbības un inovāciju pasākumiem 474 milj.EUR jeb 10.5%, un apstrādes rūpniecībai 200 milj.EUR jeb 4.4% (ES fondi, 2018). Lai arī 2008.-2009. gada krīze skāra arī lauksaimniecību, it sevišķi piena lopkopību, tomēr pateicoties iepriekš veiktajai modernizācijai, nozare visātrāk pārvarēja vispārējo ekonomisko krīzi, ko apliecina IKP īpatsvara rādītāji 2.5. tabulā un 2.2. attēlā, jo 2010. gadā atkal palielinājās lauksaimniecības nozares īpatsvars IKP.

Kopš 2010. gada lauksaimniecības īpatsvars kopējā IKP struktūrā ir samazinājies no 4.0% līdz 3.1% 2016. gadā, un 2018. gadā palielinājās līdz 3.6%. Samazinājums skaidrojams ar kopējo tautsaimniecības attīstības tempu palielināšanos, kā arī ar piena nozares ieilgušajām problēmām, Āfrikas cūku mēra uzliesmojumu Latvijā, nelabvēlīgajiem laika apstākļiem 2017. gada rudenī un 2018. gada pavasarī utt. (Latvijas lauksaimniecība, 2019). Kā arī pie kopējās vērtības izmaiņām jāņem vērā produkcijas pārdošanas cenas pasaules tirgū produktiem, kas tiek eksportēti ārpus Latvijas. Arī situācijā, kad ir labas ražas, bet zemas pārdošanas cenas, kopumā būs mazāka lauksaimniecības pievienotā vērtība.

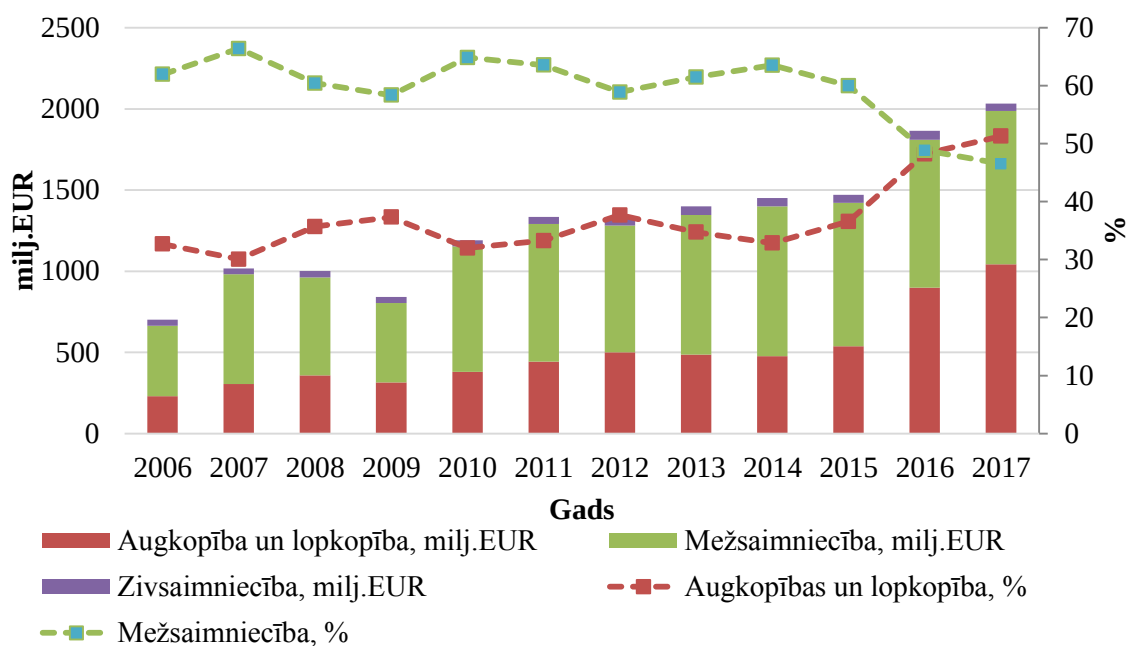

Avots: autora veidots pēc Pasaules Banka, 2018

2.2. att. / Fig. 2.2. Lauksaimniecības īpatsvars IKP struktūrā pasaulē, Latvijā un ES-28 2000.-2018. gadā, % / GDP share of agriculture in World, Latvia and EU-28 in period 2000-2018, %.

Latvijas lauksaimniecības īpatsvars kopējā IKP ir līdzīgs pasaules vidējiem rādītājiem (skatīt 2.2. attēlu). Šajos aprēķinos tiek analizēta visa lauksaimniecība kopumā, savukārt attīstītākā nozare Latvijā ir mežsaimniecība. Salīdzinājumā ar ES Latvijā lauksaimniecības īpatsvars kopējā IKP ir aptuveni divas reizes lielāks. Pasaules Banka, apkopojot datus par lauksaimniecības īpatsvaru IKP, Eirozonas valstis ir pieskaitījusi pie augsti attīstītajām ar augstiem ienākumiem. Savukārt analizējot rādītājus ES-28 valstīs, attīstītākā lauksaimniecība un rūpniecība novērojama Apvienotajā Karalistē (0.6% no IKP), Vācijā (0.7%) un citās ES rietumu bloka valstīs, kur šis rādītājs 2018. gadā ir vidēji 1% robežās. Savukārt austrumu bloka valstīs, t.sk. Baltijas valstīs, šis rādītājs 2018. gadā ir robežās no 2.4% Polijā līdz 4.3% Rumānijā (Pasaules Banka, 2018). Veicot rādītāju salīdzināšanu starp dažādām valstīm, jāņem vērā arī citi rādītāji, piemēram, valsts kopējais attīstības līmenis, iedzīvotāju skaits, platība u.c.

Lauksaimniecības apakšnozaru neto apgrozījums raksturo IKP dinamiku lauksaimniecībā un īpatsvara pieaugumu 2009. un 2010. gadā, kur jāuzsver divi makroekonomikas līmeņa notikumi. Pirmkārt, krīzes laikā samazinājās iedzīvotāju pirkspēja, un tādējādi samazinājās tirdzniecības un pakalpojumu īpatsvars IKP. Otrkārt, krīzes laikā galveno pieaugumu nodrošināja mežsaimniecība, mazāk augkopība un lopkopība, arī zivsaimniecība (skatīt 2.3. attēlu).

Avots: autora veidots pēc Uzņēmējdarbības finansēs, 2018

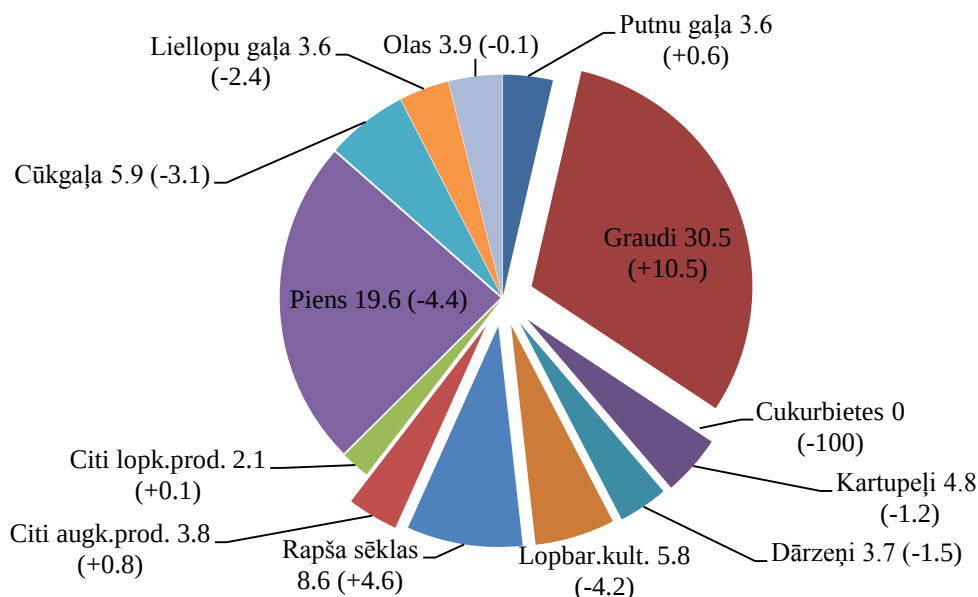
2.3. att. / Fig. 2.3. Lauksaimniecības apakšnozaru neto apgrozījums, milj.EUR, augkopības-lopkopības un mežsaimniecības īpatsvars lauksaimniecības kopējā neto apgrozījumā 2006.-2017. gadā Latvijā, % / Net turnover of agricultural sub-sectors, mln, EUR, the share of crops-livestock sector and forestry in total agricultural net turnover in Latvia, in period 2006-2017, %.

Līdz 2016. gadam pēc lauksaimniecības apakšnozaru neto apgrozījuma dominē mežsaimniecības nozare. Šajā attēlā sakārtotās informācijas uzdevums ir norādīt uz nozaru neto apgrozījuma izmaiņām krīzes un pēckrīzes periodā. Lai gan 2009. gadā visās apakšnozarēs vērojams neto apgrozījuma kritums, tad 2010. gadā attiecīgi pret iepriekšējo gadu mežsaimniecības neto apgrozījums palielinājās par 57.2% un gadu vēlāk pret iepriekšējo gadu – par 10%, kamēr lauksaimniecībā palielinājums bija attiecīgi 21.2% un 16.5%. Analizējot 2.4. attēlā sakārtoto nozaru neto apgrozījumu, var secināt, ka līdz 2015. gadam mežsaimniecībā tas ir apmēram divas reizes lielāks nekā augkopībā un lopkopībā. Savukārt 2017. gadā augkopības un lopkopības nozares apgrozījums jau par 96.7 milj.EUR pārsniedza mežsaimniecības nozares neto apgrozījumu. Ja no 2010. gada ikgadējai neto apgrozījuma vērtībai mežsaimniecībā nav vērojamas būtiskas izmaiņas, tad augkopības un lopkopības nozares rādītāji ir palielinājušies no 380.6 milj.EUR 2010. gadā līdz 1.04 mljrd.EUR 2017. gadā jeb 2.7 reizes. Analizējot augkopības un lopkopības apakšnozares, jāuzsver, ka, pateicoties veiksmīgai kooperācijai un labvēlīgai tirgus situācijai pasaulē, attīstītākā apakšnozare ir graudkopība.

Augkopība un lopkopība salīdzinājumā ar mežsaimniecību ir sarežģītākas nozares no ražošanas viedokļa, nodrošinot daudzveidīgāku produktu klāstu, tās tiek stingri kontrolētas no uzraugošo iestāžu puses, un regulāri saskaras ar jauniem izaicinājumiem vides saudzēšanā, pārtikas kvalitātes un ilgtspējas nodrošināšanā u.c. Tas arī izskaidro lielo lauksaimnieku organizāciju skaitu šajās augkopības un lopkopības apakšnozarēs, kas aizstāvot savu biedru intereses, cenšas panākt sabalansētu nozares politiku, lai lēmēj institūciju prasības būtu reāli izpildāmas un ieviešamas ikdienas darbā.

Pēc saražoto preču vērtības dominējošā apakšnozare ir augkopība. 2017. gadā salīdzinājumā ar 2004. gadu augkopības īpatsvars ir palielinājies par 5.2 procentpunktiem līdz 57.2%, bet lopkopības īpatsvars attiecīgi par 5.2 procentpunktiem samazinājies līdz

42.8%. Bet 2017. gadā salīdzinājumā ar 2016. gadu augkopības īpatsvars ir samazinājies par 4.0 procentpunktiem no 61.2%, un palielinājies lopkopības īpatsvars kopējā struktūrā par 3.9 procentpunktiem no 38.8% (Latvijas lauksaimniecība, 2006; Latvijas lauksaimniecība, 2018). Lopkopības rādītāju pieaugumu 2017. gadā salīdzinājumā ar 2016. gadu veicināja ražošanas apjoma palielināšanās piena lopkopībā, putnkopībā un cūkkopībā. Galvenās lauksaimniecības nozares Latvijā pēc lauksaimniecības produktu galastruktūras ir graudkopība un piena lopkopība (2.4. attēls), un 2017. gadā salīdzinājumā ar 2004. gadu ir vērojamas būtiskas struktūras izmaiņas.

Avots: autora veidots pēc Latvijas lauksaimniecība, 2006; Latvijas lauksaimniecība, 2018

2.4. att. / Fig. 2.4. **Lauksaimniecības preču galaprodukcijas struktūra Latvijā 2017. gadā bāzes cenās, % un rādītāju izmaiņas salīdzinājumā ar 2004. gadu (iekavās) (procentpunktos) / Structure of final agricultural goods output in Latvia in 2017 at basic prices, % and changes in indicators comparing with 2004 (in brackets) (in percentage points).**

Piens un graudi ir dominējošie lauksaimniecības produkti Latvijā jau kopš pagājušā gadsimta. Augkopības sektorā jau kopš 1991. gada dominējošie kultūraugi ir graudaugi un lopbarības – zaļbarības kultūraugi un ilggadīgie zālāji, bet no 1995. gada galvenais augkopības kultūraugs Latvijā ir graudaugi, veidojot 44% no sējumu kopplatības, 2017. gadā palielinoties jau līdz 55.5% no sējumu kopplatības. Kopumā sējumu platības no 1991. gada ir samazinājušās, bet kopš ir pieejams ES atbalsts nozarei, tās atkal palielinās, LIZ platībai 2018. gadā sasniedzot 1.93 milj.ha un aramzemei 1.29 milj.ha (skatīt 2.1. tabulu).

Augkopības sektorā 2017. gadā salīdzinājumā ar 2004. gadu būtiski ir pieaudzis rapša īpatsvars par 120%. 2007. gadā Latvijā likvidējot cukura nozari, pamatojoties uz ES KLP reformu, un cukuru ražojošajiem uzņēmumiem un lauksaimniekiem izmaksātas kompensācijas par darbības pārtraukšanu. Rezultātā no 11.3 tūkst.ha 2006. gadā, cukurbietes tiek audzētas pavisam nelielā lopbarībai, un cukurbietu platības tika aizstātas ar graudaugiem un rapsi (skatīt 2.1. tabulu).

Analizējot dārzeņu audzēšanas un augļkopības nozares, lielākās platības ir kartupeļiem, kas 2018. gadā bija 22.3 tūkst.ha, veidojot 46.6% no kopējās dārzeņu platības. Tomēr kartupeļu platība un īpatsvars lauksaimniecības produktu galastruktūrā katru gadu samazinās, galvenie iemesli ir ražošanas resursu ietilpība un iedzīvotāju

ēšanas paradumu maiņa. Lielāko kartupeļu apjomu Latvijā ir iespējams realizēt cietes un čipsu ražotājiem. Kartupeļu saglabāšanai cietes kartupeļu audzētājiem tiek maksāts tiešo maksājumu atbalsts (skatīt 2.1. tabulu). 2018. gadā 8.3 tūkst.ha platībā tika audzēti ilggadīgie stādījumi (augļkoki un ogulāji – mellenes, dzērvenes, ābeles, bumbieres u.c.), no kuriem atdeve un ienākumi ir pēc vairākiem gadiem. Augļu un dārzeņu nozares īpatnība ir mazas stādījumu platības (skatīt 2.1. tabulu), bet iegūtais rezultāts un pievienotā vērtība ir augstāka nekā tradicionālajiem kultūraugiem.

EK ambiciozie mērķi 2020. gadā panākt 20% enerģijas ieguvu no atjaunojamajiem energoresursiem (The promotion..., 2009), ir veicinājusi lopbarības enerģētisko un eļļas kultūraugu sējumu platību pieaugumu, kas tiek izmantoti biodegvielas ražošanai un biogāzes ieguvei elektroenerģijai. Kukurūzas platības 2018. gadā veidoja 25.6 tūkst.ha ar vidējo ražību 30 t ha⁻¹ (Latvijas lauksaim..., 2019).

Lopkopības sektorā 2017. gadā salīdzinājumā ar 2004. gadu vērojams būtisks samazinājums cūkgaļas un liellopu gaļas ražošanā, attiecīgi par 34.4% un 40.1%, bet par 20.1% palielinājusies putnu gaļas sektorā ražotās produkcijas vērtība (skatīt 2.4.attēlu). Lopkopības īpatsvara samazināšanās skaidrojama ar vispārēju saimniecību skaita samazināšanos un govju skaita samazināšanos saimniecībās ar mazu dzīvnieku skaitu. Lopkopība vienmēr ir bijusi sarežģītāka un darbietilpīgāka nozare, to ietekmē arī cikliskas krīzes. Lopkopības nestabilitātes dēļ lauksaimnieki vairāk izvēlas nodarboties ar augkopību, kam ir sezonāls raksturs.

Raksturojot lopkopības nozares izmaiņas, jāņem vērā, ka ievērojami ir palielinājusies lauksaimniecības dzīvnieku produktivitāte un to skaits nav noteicošais faktors. Nozīmīgs ieguldījums ir veikts dzīvnieku ģenētikas uzlabošanā un ganāmpulku veidošanā. Latvijā lopkopības sektorā vadošās nozares ir piena lopkopība, cūkkopība, putnkopība un liellopu gaļas nozare. Vidējais piena izslaukums pēc CSP datiem no vienas govys, salīdzinot ar 1991. gadu, ir palielinājies attiecīgi no 3.2 tonnām līdz 6.6 tonnām 2018. gadā. Par pieaugošu produktivitāti liecina arī lauksaimniecības dzīvnieku skaita samazinājums, kur ģenētikas un ciltsdarba rezultātā lauksaimniecības dzīvnieki ir kļuvuši ražīgāki, kad 1991. gadā Latvijā bija 531 tūkst. slaucamo govju, bet 2018. gadā vairs tikai 144 tūkst. (skatīt 2.1. tabulu) (Lopkopība, 2019). Pēc iestāšanās ES piena lopkopība Latvijā ir attīstījusies un modernizējusies līdz ar pieejamo ES atbalstu nozarei. Līdz 2015. gada aprīlim darbojās piena kvotu sistēma, kas ierobežoja piena ražošanas apjomu valsts un saimniecību līmenī. Katra saimniecība bija droša, ka tās saražotais piens būs nepieciešams un to varēs pārdot. Bet piena kvotu atcelšana un sakritība ar Krievijas embargo deva pamatīgu triecienu nozarei. Samazinoties piena iepirkuma cenai, mazās saimniecības likvidējās, nespējot konkurēt un nosegt ražošanas izmaksas (Latvijas lauksaim..., 2016).

Latvijā lauku saimniecību skaita un ganāmpulku samazināšanās bija vērojama jau kopš iestāšanās ES. Autoraprāt lauksaimniecības dzīvnieku skaita palielināšanās ganāmpulkos norādīja uz lielāku saimniecību attīstīšanos, kam par iemeslu bija ES labturības un sanitārās prasības, kuras ieviest mazajās saimniecībās nebija izdevīgi to izmaksu dēļ. Lauksaimniekiem noteikto prasību ieviešana daļēji tika atbalstīta no ES fondu līdzekļiem, tomēr nosacījumu izpilde un sasniedzamie rezultāti projekta īstenošanas gados ir bijuši galvenais iemesls ganāmpulku skaita samazinājumam.

Līdzīgi kā piensaimniecībā, arī cūkkopībā un putnkopībā, attīstoties ražīgākām lauksaimniecības dzīvnieku šķirnēm, to ģenētikai un veiktajam ciltsdarbam, dzīvnieku skaits nenorāda uz ražošanas apjomu. Izmantojot ES atbalstu saimniecību modernizācijai un ciltsdarbam, tiek turētas daudz ātraudzīgākas putnu un cūku šķirnes, kas kaušanai nepieciešamo svaru sasniedz ātrākā laika posmā, palielinot dzīvnieku apriti saimniecībā.

Vērtējot lauksaimniecības nākotnes perspektīvas Latvijā, autors uzskata, ka arī turpmāk lauksaimniecības produkcijas struktūrā dominēs augkopība, bet galvenie produkti būs graudi un piens. Nākotnē palielināsies bioloģiskās lauksaimniecības īpatsvars, par ko liecina sertificēto saimniecību skaita palielinājums (3484 saimniecības 2011. gadā un 4180 saimniecības 2017. gadā) (Latvijas lauksaim..., 2018). Lielāka nestabilitāte būs vērojama lopkopības sektorā, jo joprojām nav zināms, kā sektoru ietekmēs klimata politika un emisiju samazināšanas mērķi. Risinājumu meklēšanā, lai nākotnes klimata politika negatīvi neietekmētu lauksaimniecisko ražošanu, aktīvi iesaistās lauksaimnieku organizācijas, piedaloties nacionāla un starptautiska līmeņa pētniecības projektos, pētījumu praktisko daļu veicot biedru saimniecībās.

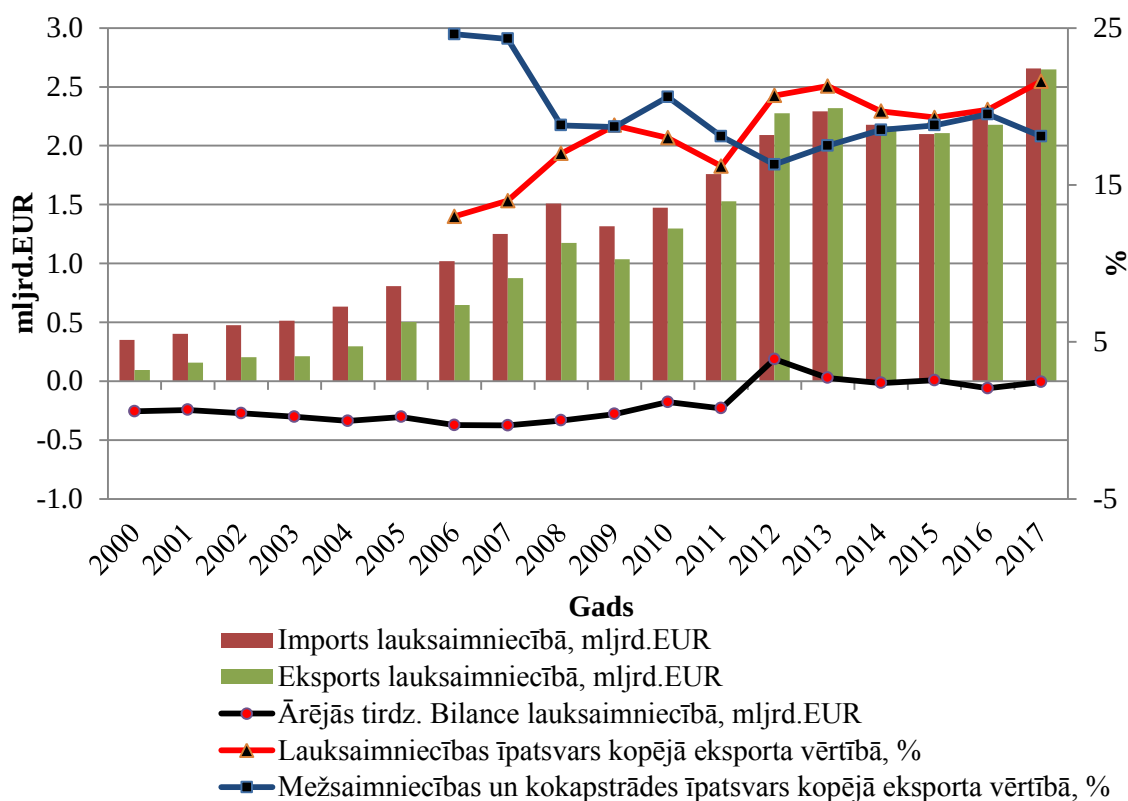
Lauksaimniecības attīstība un modernizācija Latvijā ir ļāvusi nozarei pielāgoties starptautiskajām prasībām un palielināt produktu eksporta rādītājus. Latvijas kopējā tirdzniecības bilance kopš 1994. gada saglabā negatīvu tendenci lielā importa īpatsvara dēļ. No 2010. gada importa pārsvars pār eksportu ir vidēji 25% gadā un 21.7% 2017. gadā, bet piemēram 2006. un 2008. gadā importa pārsvars pār eksportu bija līdz pat 93%. Kā jau iepriekš tika minēts, Latvijā ir salīdzinoši zems rūpniecības īpatsvars IKP, kā rezultātā lielu preču daudzumu ikdienas vajadzībām un uzņēmējdarbības nodrošināšanai nākas importēt. Vidēji 90% imports nāk no ES valstīm – Baltijas valstīm, Vācijas, Dānijas, Skandināvijas u.c. (Preču ārējā..., 2018a).

Analizējot tirdzniecības bilanci lauksaimniecībā, jāņem vērā valsts institūciju aprēķinu metodikas atšķirības. Pēc 2.5. attēlā apkopotajiem ZM datiem, arī lauksaimniecībā ir negatīva ārējās tirdzniecības bilance no 2000. līdz 2011. gadam, 2012., 2013. un 2015. gadā tā ir pozitīva, bet 2017. gadā importa pārsvars ir vien 7 milj.EUR apmērā (Latvijas lauksaim..., 2018). Pēc CSP datiem lauksaimniecības nozarē ir pozitīva tirdzniecības bilance, un eksports vidēji par 30% pārsniedz importu (Preču ārējā..., 2018b). Atšķirības skaidrojamas ar aprēķinu metodiku, kad ZM, aprēķinot lauksaimniecības ārējās tirdzniecības bilanci, pie primārās lauksaimniecības nozares rādītājiem pieskaita arī pārtikas pārstrādes un kokapstrādes nozares rādītājus, bet CSP aprēķinos iekļauj tikai trīs primārās lauksaimniecības apakšnozares.

Nozares vidējais īpatsvars pēc ZM datiem kopējā Latvijas eksporta struktūrā no 2006. gada līdz 2017. gadam bija 37.8%, 2017. gadā sasniedzot 39.7% vērtību (skatīt 2.5. attēlu). Savukārt lauksaimniecības primāro un pārtikas produktu īpatsvars attiecīgajā laika periodā ir palielinājies no 13% līdz 21.6%, bet mežsaimniecībā un kokapstrādē vērojama rādītāju stabilitāte, un attiecīgajā periodā vidējais eksporta īpatsvars ir 18.5%, izņemot 2010. gadu, kad īpatsvara vērtība palielinājās līdz 20.6%. Galvenās mežsaimniecības eksporta preces ir apaļkoksne un šķelda, bet kokapstrādē – zāgmateriāli, koka izstrādājumi, dažādas plātnes u.c. (Latvijas lauksaim..., 2018).

2017. gadā trīs nozīmīgākās lauksaimniecības primāro un pārtikas produktu eksporta preču grupas bija graudaugi, piena produkti un bezalkoholiskie dzērieni. Eksporta partneri ir visas ES dalībvalstis, kur nonāk arī lielākā daļa lauksaimniecības un pārtikas produktu, kā arī 138 trešās valstis. Būtisks trešo valstu partneris pārtikas eksportā ir Krievija, bet noteikto sankciju dēļ, eksporta apmērs 2016. gadā salīdzinājumā ar 2013. gadu bija samazinājies no 658 milj. EUR līdz 391 milj.EUR, bet 2017. gadā bija vērojams straujš eksporta pieaugums līdz 617 milj. EUR. Galvenās eksporta preces pēc noteiktajām sankcijām uz Krieviju ir bezalkoholiskie dzērieni, jaukti pārtikas produkti un dzīvnieku barība. Krievijas sankcijas ietver 2014. gada 7. augustā noteikto ES lauksaimniecības un pārtikas produktu importa aizliegumu (Embargo) un 2015. gada jūnijā noteikto pagaidu importa aizliegumu Latvijas izcelsmes zivju konserviem (Latvijas lauksaim..., 2018).

2017. gadā 90% lauksaimniecības un pārtikas produktu Latvijā importēja no ES, un lielāko daļu jeb 23.6% no Lietuvas. Līdzīgi kā eksportā, arī importā galvenie produkti ir alkoholiskie un bezalkoholiskie dzērieni, augļi un rieksti, piena produkti, olas un medus.

Avots: autora veidots pēc Preču ārējā tirdzniecība, 2018b; Latvijas lauksaimniecība, 2018

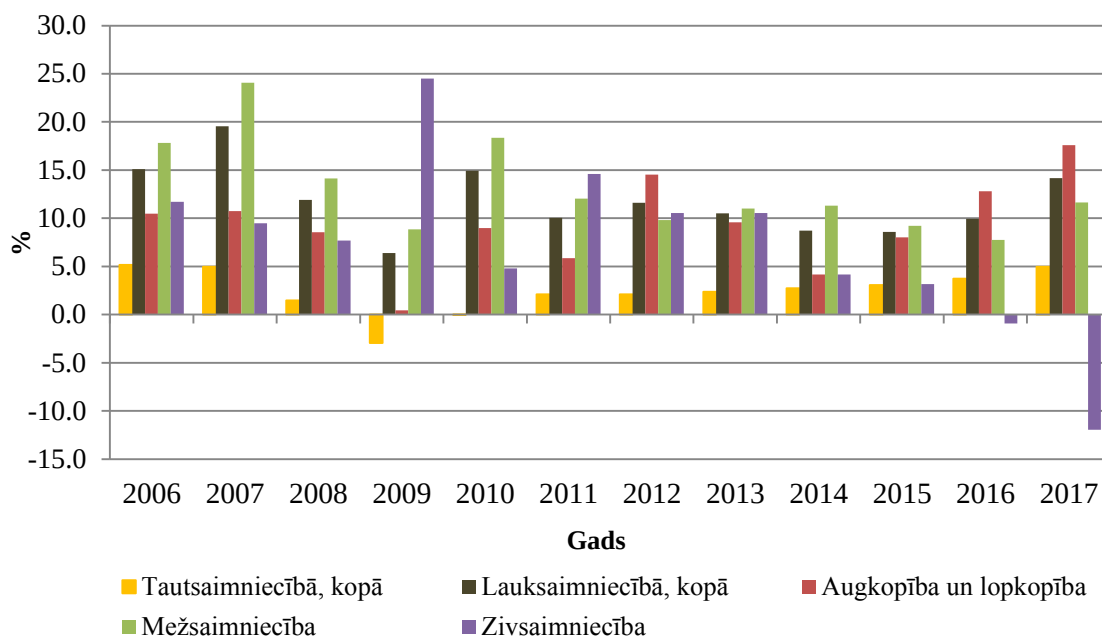
2.5. att. / Fig. 2.5. Lauksaimniecības (augkopības, lopkopības, zivsaimniecības un pārtikas) produktu eksports un imports 2000.-2017. gadā, mljrd.EUR; lauksaimniecības, mežsaimniecības un kokapstrādes eksporta īpatsvars kopējā Latvijas eksportā 2006.-2017. gadā, % / Export and Import of agricultural products (crop production, livestock, fishery and food production) in period 2000-2017, bn.EUR; export share of agricultural, forestry and wood products in period 2006-2017, %.

Mežsaimniecības un kokapstrādes produktu eksporta palielināšana 2010. gadā (skatīt 2.5. attēlu) bija viena no ekonomiskās krīzes pārvarēšanas stratēģijām – palielināt eksporta apjomu, izmantojot iepriekš uzkrātos dabas resursus, un kokapstrādes attīstība uzskatāma par vienu no Latvijas eksporta dzinējspēkiem pēckrīzes periodā. Šajā situācijā atkārtoti apstiprinājās iepriekš minētais fakts par lauksaimniecības nozares nozīmi jeb lomu tautsaimniecībā, ka dažādos ekonomiskos vai politiskos saspīlējumos lauksaimniecība nodrošina pamatresursus, kas tālākā apstrādē veicina tautsaimniecības atjaunošanos. Mežs būtībā ir kapitāls, kam nav stingri noteikts derīguma termiņš, un to ir iespējams izmantot finansiāli problemātiskā brīdī. Mežs ir viena no Latvijas bagātībām un aizņem 46% no sauszemes platības, un apmēram par 6% pārsniedzot Eiropas valstu vidējo apmežotības rādītāju (Latvijas lauksaim..., 2018).

Jāatzīmē, ka, neskatoties uz meža nozares nozīmīgo devumu kopējos valsts eksporta rādītājos, mežsaimnieki saskaras ar negatīvu sabiedrības attieksmi pret nozarē notiekošo mežizstrādi. Šajā situācijā atspoguļojās viena no lauksaimniecības un mežsaimniecības nevalstisko organizāciju funkcijām – sabiedrības un masu mēdiu

informēšana par aktuālo situāciju un notiekošajiem procesiem nozarē, kā arī argumentēta negatīvā viedokļa atspēkošana valsts institūcijās, pamatojoties uz zinātnieku ieteikumiem, lai netiktu noteikti papildus mežizstrādes ierobežojumi. Attiecīgajā situācijā NVO savas funkcijas varēja veikt labāk un vairāk izglītot sabiedrību par mežizstrādes nepieciešamību un tās ekonomisko pamatotību. LMĪB (2016) norāda, ka mežizstrādes apjomu palielināšanos ekonomiskā krīze tikai veicināja, bet tai pašā laikā jāņem vērā, ka mežs nevar augt mūžīgi, un koksne ir jāiegūst tās vislabākajā kvalitātē, lai par to saņemtu iespējami lielākus ienākumus. Lielā mērā tā bija tikai sakritība, ka ekonomiskās krīzes laikā notika aktīva mežizstrāde. Tomēr NVO vajadzēja vairāk informēt sabiedrību par meža atjaunošanas nepieciešamību, par jaunākajām apsaimniekošanas metodēm un paveikto meža audžu atjaunošanā.

Par lauksaimniecības attīstību Latvijā un tās konkurētspēju salīdzinājumā ar citām tautsaimniecības nozarēm norāda saimniecību vidējie rentabilitātes, maksātspējas un likviditātes rādītāji. Rentabilitāte norāda uz iegūto peļņu, attiecinot to pret izlietotajiem resursiem tās gūšanai. 2.6. attēlā norādīta komerciālā rentabilitāte, kas izteikta kā peļņa/zaudējumi pēc nodokļiem pret neto apgrozījumu.

Avots: autora veidots pēc Uzņēmējdarbības finanses, 2018

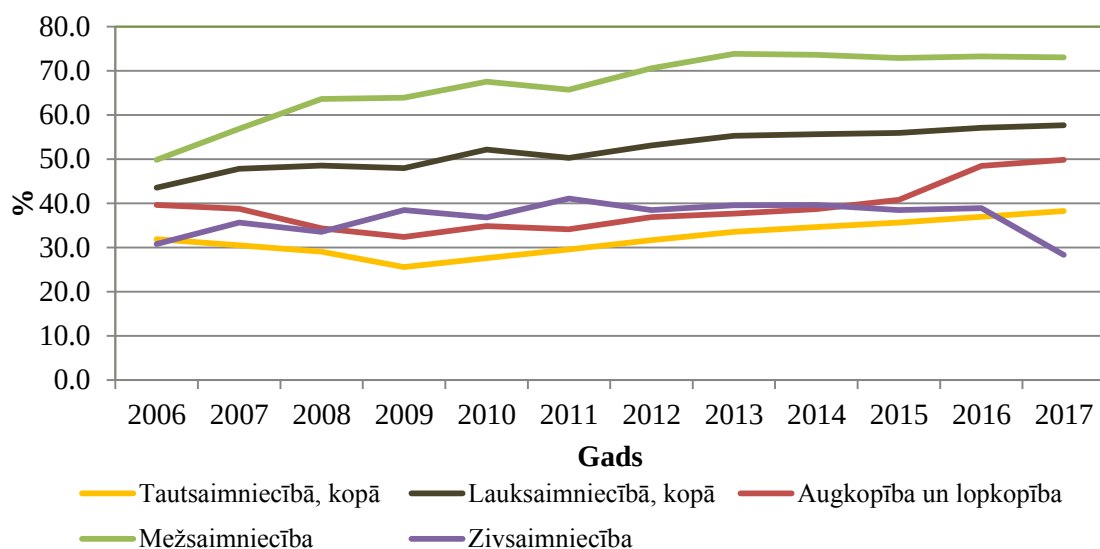
2.6. att. / Fig. 2.6. **Uzņēmumu vidējā rentabilitāte Latvijā dažādās nozarēs 2006.-2017. gadā, % / Average profitability of enterprises in various sectors in Latvia in period 2006-2017, %.**

Apkopotajos rentabilitātes rādītājos (skatīt 2.6. attēlu) redzams, ka lauksaimniecībā un tās apakšnozarēs rentabilitātes rādītāji analizējamajā periodā ir vismaz 2 reizes augstāki nekā vidēji tautsaimniecībā, t.sk. arī ekonomiskās krīzes laikā. Rentabilitātes rādītājos lauksaimniecībā ir vērojamas izmaiņas, kas saistītas gan ar kopējo stāvokli tautsaimniecībā, gan ar ražas un neražas gadiem vai cenu svārstībām lauksaimniecībā. Līdz šim nav raksturota zivsaimniecības nozare, jo tā ieņem salīdzinoši nelielu finansiālo lomu tautsaimniecībā kopumā. Analizējot zivsaimniecības uzņēmumu rentabilitātes rādītājus, var redzēt, ka tie atsevišķos periodos ir augstākie salīdzinājumā ar citām nozarēm, bet 2017. gadā zivsaimniecības uzņēmumu rentabilitātes rādītājs ir negatīvs -11.9%, kas saistāms ar nozares uzņēmumu zaudējumiem attiecīgajā gadā, ko noteica zvejas ierobežošana Baltijas jūrā un Krievijas

pagaidu importa aizliegums Latvijas zivju pārstrādes produktiem. Raksturojot tendences analizētajā periodā kopumā, mežsaimniecība līdz 2015. gadam ir vadošā nozare pēc rentabilitātes rādītājiem, kad to apsteidza augkopība un lopkopība, neskatoties uz laika apstākļu negatīvo ietekmi 2017. un 2018. gadā. 2017. gadā augkopības un lopkopības rentabilitāte bija 17.6% un tā bija 3.5 reizes augstāka kā tautsaimniecībā vidēji, bet mežsaimniecībā 11.6% un tā bija 2.5 reizes augstāka kā tautsaimniecībā. Mežsaimniecībā rentabilitātes samazināšanās skaidrojama ar konkurences palielināšanos un peļņas samazināšanos uzņēmumos, ko izsauca cenu kritums attiecīgai produkcijai pasaules tirgū.

Augkopības nozare ir sarežģītāka un mazāk prognozējama kā citas lauksaimniecības nozares, jo tās rezultāti lielā mērā ir atkarīgi no laika apstākļiem, tādējādi nelabvēlīgā sezonā ietekmējot arī lopkopības nozari barības izmaksu aspektā. Lielāka rentabilitāte lauksaimniecības apakšnozaru augkopības un lopkopības uzņēmumos veidojas graudkopībā, piena lopkopībā un putnkopībā. Lauksaimniecībai Latvijā salīdzinājumā ar pasaulē vai Eiropā notiekošajiem procesiem ir neliela loma un minimālas iespējas ietekmēt globālo tirgu, neatkarīgi no laika apstākļiem un ražas. Graudkopības galvenie rentabilitāti ietekmējošie faktori Latvijā ir klimatiskie apstākļi, situācija (ražas apjoms) graudu audzētāju lielvalstīs un izejvielu cenas. Analizējot rādītāju izmaiņas graudkopībā, zemais rentabilitātes rādītājs 2009. gadā skaidrojams ar cenu kritumu pasaules tirgū un ar augstajām materiālo resursu cenām. Savukārt rentabilitātes pieaugums 2012. gadā skaidrojams ar rekordlielo ražu un augstām pārdošanas cenām. Graudkopības nozare Latvijā ir lauksaimniecības veiksmes stāsts, kas panākts ar augsta līmeņa kooperāciju un graudu eksportu. Bez kooperācijas nebūtu iespējams nodrošināt graudu realizāciju pasaules tirgū pa biržas cenām. Būtiski apakšnozares attīstību ir veicinājusi iestāšanās ES un lauksaimniecībā pieejamais investīciju atbalsts saimniecību un pārstrādes modernizācijai (Latvijas lauksaimn..., 2015).

Autors secina, ka lauksaimniecības rentabilitāte būtu vēl augstāka, ja būtu labāka situācija lopkopības nozarē. Krievijas embargo rezultātā samazinājās eksporta iespējas, vienlaikus krītoties cenām piena sektorā un dārzenkopībā, bet cūkkopībā Āfrikas cūku mēra (ĀCM) rezultātā uz laiku tika ierobežota vairāku nozīmīgu nozares uzņēmumu darbība, kamēr tika atjaunots ganāmpulks. Latvijā, īstenojot tradicionālu lauksaimniecības produktu ražošanu, ir grūti konkurēt ar citām ES valstīm, tādējādi nozīmīgs bija Krievijas tirgus. Situācijā, kad visām ES valstīm tika aizliegts pārtikas produktu eksports uz Krieviju, radās pārprodukcija un cenu dempings un no tā īpaši cieta Latvijas lauksaimnieki (Latvijas lauksaimn..., 2016). Šādās problēmsituācijās lauksaimniekiem nozīmīgs ir NVO atbalsts, kuras apzina problēmas nacionālā mērogā, veic zaudējumu aprēķinu, turpmākās ietekmes novērtēšanu, un kopīgi ar attiecīgajām lēmēj institūcijām meklē risinājumus. Piemēram, embargo gadījumā NVO ar ZM saskaņoja kompensācijām piesakāmos produktus un to platības, un informējot DG AGRI par aktuālo situāciju Latvijā, tika papildināts kompensācijām piesakāmo produktu saraksts ar Latvijas lauksaimniecībai raksturīgiem produktiem. Savukārt pēc ĀCM konstatēšanas Latvijā, NVO aktīvi informēja lauksaimniekus par nepieciešamajiem biodrošības pasākumiem. Latvijas lauksaimnieku NVO piedalās starptautiskā līmeņa darba grupās, meklējot risinājumus vīrusa apkarošanai, kā arī izglītojot citu ES valstu lauksaimniekus par vīrusa ierobežošanas metodēm. Mainoties EK DG AGRI komisāriem un EP deputātiem paliek neatrisinātas nozares problēmas, tāpēc lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas uzrunā amatpersonas, informējot par nacionālo nostāju un vēlamajām izmaiņām normatīvajos aktos. Pēc EP vēlēšanām 2019. gadā, Latvijas lauksaimnieku organizācijas, tiekoties ar attiecīgajām amatpersonām, akcentēja ĀCM, KLP attīstības, ES daudzgadu budžeta u.c. jautājumus.

Avots: autora veidots pēc Uzņēmējdarbības finanses, 2018

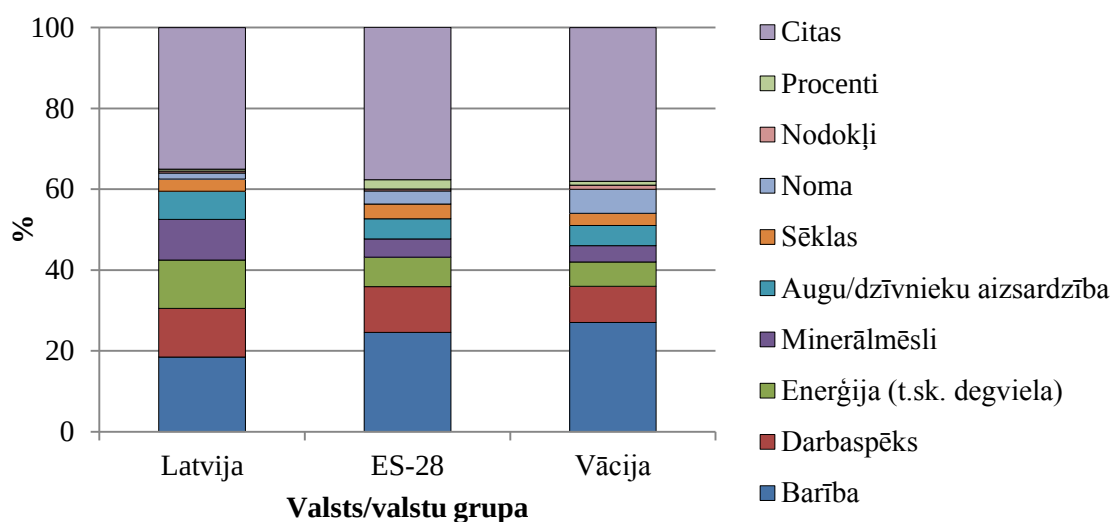
2.7. att. / Fig. 2.7. **Dažādu nozaru uzņēmumu pašu kapitāla attiecība pret kopējiem pasīviem Latvijā 2006.-2017. gadā, % / Ratio of equity capital to liabilities on various sectors in Latvia in period 2006-2017, %.**

Analizējot pašu kapitāla īpatsvaru jeb nozares uzņēmumu finansiālo neatkarību (skatīt 2.7.attēlu), redzams, ka analizētajā periodā lauksaimniecības nozares uzņēmumu kopējie rādītāji ir vidēji 1.6 reizes augstāki par tautsaimniecības vidējiem rādītājiem, turklāt saglabājot pozitīvu tendenci. Raksturojot pašu kapitāla īpatsvaru ietekmējošās pozīcijas (pašu kapitāls un bilances pasīvi), tautsaimniecībā kopš 2009. gada pēc ekonomiskās krīzes uzņēmumiem vērojams lēns abu rādītāju pieaugums. Pašu kapitāla straujāks pārsvars pār pasīviem liecina par uzņēmējdarbības izaugsmi un saistību samazināšanos. Pašu kapitāla īpatsvars tautsaimniecībā no 2006. līdz 2009. gadam bija samazinājies no 31.9% līdz 25.6%, savukārt līdz 2017. gadam tas ir pakāpeniski palielinājies līdz 38.2%. Savukārt lauksaimniecībā analizējamajā laika periodā ir vērojama pozitīva pieauguma tendence, izņemot 2008. un 2009. gadu, kad vērojama rādītāju stagnācija, bet 2017. gadā pašu kapitāla īpatsvars ir 57.7%. Augstākā pašu kapitāla īpatsvara vērtība ir mežsaimniecībā, no 2006. līdz 2017. gadam vērojama pozitīva pieauguma tendence un tā vērtība ir palielinājusies no 49.4% līdz 73.8% (vidēji 22.3% gadā). Pretēji pārējo lauksaimniecības apakšnozaru rādītāja pieauguma tendencei, augkopībā un lopkopībā tendence ir līdzīga tautsaimniecības rādītājiem, no 2006. līdz 2009. gadam vērojama pašu kapitāla īpatsvara samazināšanās no 38.8% līdz 32.4%. Augkopības un lopkopības uzņēmumiem šajā periodā bilances vērtība palika nemainīga, bet palielinājās saistības. 2.8. attēlā sakārtotā informācija norāda, ka lauksaimniecības sektora augstos rādītājus nodrošina mežsaimniecība, bet no 2016. gada salīdzinājumā ar 2015. gadu strauji ir palielinājies augkopības un lopkopības uzņēmumu pašu kapitāla īpatsvars par 8.6 procentpunktiem jeb no 40.8% uz 48.6%, palielinoties pašu kapitāla un pasīvu vērtībai (attiecīgi ar 107.1% un 73.9%) straujāk kā mežsaimniecībā, kur rādītāju pieaugums attiecīgi bija 4.4% un 4.2%. Straujais rādītāju pieaugums augkopības un lopkopības apakšnozarē skaidrojams ar 2014. – 2020. gada plānošanas perioda finansējumu saimniecību modernizācijai.

Zivsaimniecības nozares īpatsvars valsts ekonomikā nav liels, bet pašu kapitāla īpatsvara analizē redzams, ka nozares uzņēmumi ir sasnieguši līdzīgus rādītājus kā augkopībā un lopkopībā. Pašu kapitāla īpatsvars var būt izšķirošs faktors bankas finansējuma piesaistei un jaunu investīciju projektu realizācijā. Šis rādītājs sniedz

priekšstatu gan par nozares uzņēmumu stabilitāti, gan par iespējām veikt jaunas investīcijas nākotnē kā finansējumu izmantojot pašu kapitālu. (Uzņēmējdarbības finanses, 2018).

Analizējot lauksaimniecības uzņēmumu apgrozījumu, neiekļaujot tajā mežsaimniecību, atkārtojas fakts, ka vadošie uzņēmumi specializējas graudkopībā, cūkkopībā un putnkopībā. Savukārt no peļņas un rentabilitātes aspekta vadošie ir graudkopības uzņēmumi, kuriem šie rādītāji ir vidēji 2-3 reizes lielāki pie mazāka darbinieku skaita. Analizējot lauksaimniecības industrijā iesaistītos uzņēmumus Latvijā, 10 lielāko uzņēmumu vidū nav atrodamī ražojošie lauksaimniecības uzņēmumi, bet gan augu aizsardzības līdzekļu, minerālmēslu un tehnikas tirgotāji, kuru apgrozījums 2017. gadā ir no 37 līdz 871 milj.EUR, bet lielākā lauksaimniecības uzņēmuma AS Agrofirms Tērvete apgrozījums bija 13.8 milj.EUR, bet lielākā graudaudzētāja SIA Uzvara-Lauks apgrozījums – 7.6 milj.EUR (Lauksaimniecība, 2018). Lauksaimniecības uzņēmumos ražošanas izmaksās lielu īpatsvaru veido tieši augu aizsardzības līdzekļu, minerālmēslojuma un tehnikas ekspluatācijas izmaksas, kas rezultātā ietekmē arī uzņēmuma rentabilitātes rādītājus. Ņemot vērā, ka Latvijas lauksaimnieki nespēj ietekmēt iepriekš minēto resursu cenas, tiem nākas resursus ražošanas vajadzībām iegādāties pa pasaules tirgus cenām.

Avots: autora veidots pēc Factsheet Latvia, 2019; Factsheet European Union, 2019; Factsheet Germany, 2019

2.8. att. / Fig. 2.8. Augkopības un lopkopības saimniecību izmaksu struktūra atsevišķās valstīs un ES-28 2018. gadā, % / Cost structure of crops production and livestock farms in various memberstates and EU-28 in 2018, %.

ES dalībvalstu diskusijās par KLP budžetu, Latvijas lauksaimnieku NVO pieprasot lielāku finansējumu, saņem pretargumentus no citām ES dalībvalstīm, ka Latvijā ir zemas ražošanas izmaksas. Piemēram, LIZ un ēku noma Latvijā ir par 1 procentpunktu zemāka nekā ES vidējais rādītājs, un 4 procentpunktiem zemāka nekā Vācijā, bet darbaspēka un enerģijas izmaksas Latvijā ir attiecīgi par 1 procentpunktu un 5 procentpunktiem lielākas kā ES vidējais rādītājs, un minerālmēslu izmaksas par 6 procentpunktiem lielākas kā Vācijā (skatīt 2.8. attēlu). Autors sadarbībā ar lauksaimnieku organizācijām un Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centra (LLKC) Valsts lauku tīkla (VLT) Lauksaimniecības un lauku attīstības lietu biroju (ES birojs) izstrādāja informatīvu bukletu par lauksaimniecību Latvijā 2017. gadā, iekļaujot arī izejvielu izmaksu salīdzinājumu ar ES vidējiem rādītājiem. Latvijas NVO izmanto šo bukletu ES dalībvalstu diskusijās par KLP, kur tās ir atzinīgi novērtējušas bukletā apkopoto

informāciju, kas sniedz priekšstatu par lauksaimniecību Latvijā, un pamato Latvijas lauksaimnieku organizāciju pozīciju sarunās ar EK par KLP nākotni.

Pretēji lauksaimniecības attīstības rādītāju pieaugumam, Latvijā samazinās **lauksaimniecībā nodarbināto** un lauku reģionos dzīvojošo iedzīvotāju skaits. No 2002. gada līdz 2017. gadam nodarbināto skaits lauksaimniecībā ir samazinājies no 145.1 tūkst. līdz 61.4 tūkst. jeb par 58%, lielākais samazinājums vērojams 2008. gadā, gada laikā samazinoties par 22.2 tūkst., jeb no 104.9 tūkst. līdz 82.7 tūkst. (Agriculture of..., 2018). Likumsakarīgi, ka, palielinoties nozares produktivitātei un tehnoloģiskajai attīstībai, samazinās nodarbināto skaits lauksaimniecībā, tomēr samazinājums ir lielāks nekā pieprasījums, tādēļ nozare pastāvīgi saskaras ar darbinieku trūkumu. Lai arī no sociālā viedokļa lauksaimniecība veido apdzīvotības līdzsvaru starp lauku reģioniem un pilsētām, tomēr kopš pagājušā gadsimta vidus attīstītajās valstīs vērojamas urbanizācijas tendences. Pēc CSP datiem 20.gs. 30. gados Latvijā apmēram divas trešdaļas iedzīvotāju dzīvoja lauku reģionos, bet 2012. gadā situācija bija pilnīgi pretēja un gandrīz 70% iedzīvotāju dzīvoja pilsētās (Iedzīvotāji..., 2017). Galvenie urbanizāciju veicinošie faktori ir tehnoloģiskā attīstība, dzīves līmeņa un atalgojuma atšķirības reģionos. Dzīves līmeņa atšķirības nosaka infrastruktūras (ceļi, elektrība, internets, ūdensvada, kanalizācijas u.c.) pieejamība, kultūras aktivitātes un izglītības iestāžu pieejamība. Oficiāli urbanizācijas dati ir pieejami tikai par 10 gadu intervālu. Tas neļauj precīzi sasaistīt iedzīvotāju migrāciju ar tautsaimniecības ekonomisko stāvokli un lauksaimniecības lomu ekonomikas lejupslīdes periodā. Pēdējos 40 gados Latvijā dominē iedzīvotāju pārsvars pilsētās. Ja būtu pieejami urbanizācijas dati ar mazāku laika intervālu, tie precīzāk norādītu kā ekonomikas krīzes laikā samazinās iedzīvotāju skaits pilsētās. Dzīvošanai pilsētā ir nepieciešami lielāki finanšu resursi, savukārt laukos ir lielāka finansiālā neatkarība, iespēja plānot savus izdevumus, un vismaz minimāli nodrošināt sevi ar pašražotu pārtiku. Lauksaimniecībā vienmēr būs nepieciešams darbaspēks, saglabājoties fiziskam roku darbam, šī nozare dod iespēju nodarbināt arī mazāk izglītotus cilvēkus (Rivža et al., 2010; Iedzīvotāji..., 2017). Tāpēc aktuāls lauksaimnieku organizāciju dienas kārtības jautājums ne tikai Latvijā, bet arī citās valstīs, ir paaudžu nomaīņa un jauniešu iesaistīšana lauksaimniecībā, risinot darbaspēka trūkuma un saimniecību pārņemšanas problēmas. Lauksaimnieku organizācijām ir iespēja piesaistīt valsts un ES finansējumu informatīvu kampaņu rīkošanai, savukārt LLKC sniedz finansiālu atbalstu uzņēmējdarbības uzsākšanai lauku reģionos jauniešu ideju konkursā "*Laukiem būt*".

Lauksaimniecībai kļūstot tehnoloģiski sarežģītākai, svarīga ir nozarē nodarbināto speciālistu kvalifikācija, kas daļēji arī pamato darbaspēka trūkumu nozarē. Mūsdienās jaunieši vairāk izvēlas studēt sociālās zinības (135 bakalaura un 64 maģistratūras absolventi Latvijas Lauksaimniecības universitātē (LLU) 2017. gadā jeb 26.2% no kopējā absolventu skaita), bet Tehniskajā fakultātē 138 jeb 18% absolventu, Veterinārmedicīnas fakultātē 36 jeb 4.4% un Lauksaimniecības fakultātē 85 jeb 11% absolventu. Savukārt izglītību ieguvušajiem iepriekš, pirms tehnoloģiju attīstības, ir jāatjauno zināšanas tālākizglītības mācību programmās. Mācību iespējas lauksaimniekiem Latvijā sniedz lauksaimnieku NVO, LLU un LLKC. NVO lauksaimnieku apmācību veic, pamatojoties uz zinātniskajos projektos iegūto pieredzi, kas visbiežāk ir praktiskās saimniekošanas paraugdemonstrējumi saimniecībās, kā arī NVO aicina iesaistīties lauksaimniekus projektu aktivitātēs, sniedzot iespēju veikt praktiskus pētījumus saimniecībās. Apjomīgākas un valstī akreditētas apmācības sniedz LLU, LLKC un vidējās profesionālās izglītības iestādes (Kandavā, Saulainē, Malnavā u.c.). Saistībā ar lauksaimniecību LLU piedāvā iespēju studēt Tehniskajā un Lauksaimniecības fakultātē, attiecīgi 2017. gadā fakultātes absolvējuši 108 un 65 bakalaura līmeņa studenti, 30 un 20 maģistratūras līmeņa

studenti. LLU Mūžizglītības centrā ir pieejamas 11 mācību programmas, kas ir saistītas ar augkopību, lopkopību un zivsaimniecību, to kopējais mācību ilgums ir 1089 stundas. LLKC piedāvā profesionālo zināšanu kursus par konkrētām mācību tēmām saistībā ar ikdienas praktisko darbu saimniecībā. Mācību un kursu programmu izveide notiek sadarbībā ar NVO, kas aptaujājot savus biedrus, no vienas puses iegūst informāciju par aktuālo speciālistu trūkumu, un, no otras puses, apzina iespējamās prakses vietas studentiem (Latvijas lauksaim..., 2018).

Mūsdienās nevalstiskās organizācijas vairs nav tikai savu biedru interešu aizstāvis politisko procesu ietekmēšanā, bet nodrošina atbalstu ar ikdienas darbību saistītos jautājumos, kā nodarbinātība, izglītība, videi draudzīga saimniekošana, lētāku izejvielu iegāde u.c. Ar nozari saistīto problēmu un ierobežojumu dēļ, lauksaimniekiem un lauksaimnieku NVO ir iespēja saņemt finansiālu atbalstu.

2.2. Finansiālais atbalsts lauksaimniecībai un lauku attīstībai Latvijā / *Financial support for Agriculture and rural development in Latvia*

Lauksaimniecība ir nozare, kuras darbība jau vēsturiski ir finansiāli atbalstīta, īpaši mainīgu laikapstākļu un nestabilās tirgus situācijas dēļ. Šīs nozares specifika ir tā, ka to nevar pārcelt uz citu vietu, ekonomiski aktīvāku reģionu. Lauksaimniecības nozares galvenās problēmas ir meklējamas tirgus ekonomikā, jo tā ir saistīta ar ierobežotiem dabas resursiem un mainīgajiem klimatiskajiem apstākļiem. Jāņem vērā arī darbaspēka izmantošanas specifiskais raksturs, jo lauku uzņēmums vienlaikus ir darba un dzīves vieta, un lauksaimnieciskā nodarbošanās ir raksturojama kā dzīvesveids. Lauksaimniecībai ir raksturīga lēna attīstība, tā ir mazāk elastīga, reaģējot uz tirgus pārmaiņām.

Tāpēc NVO ir lauksaimnieku ikdienas palīgs, aizstāvot viņu intereses un izskaidrojot politikas prasības. Lauksaimnieku NVO veic atbildīgu darbu lauksaimniecības politikas plānošanā un izstrādē, jo no vienas puses ir iespējams panākt labākus finansējuma nosacījumus, no otras puses pietiekami neaizstāvēt lauksaimnieku pozīciju, var tikt radītas jaunas nozari ierobežojošas prasības, kas var radīt papildus finansiālo slogu. Lauksaimnieku NVO sekmīgi piedaloties politikas plānošanas sarunās, jābūt labi sagatavotām, iepriekš veicot aktuālo nosacījumu salīdzināšanu ar situāciju saimniecībās, iepriekšējiem periodiem, lai izstrādātu optimālu nākotnes pozīciju un sniegtu priekšlikumus gan politikas plānošanas, gan normatīvo aktu izstrādē.

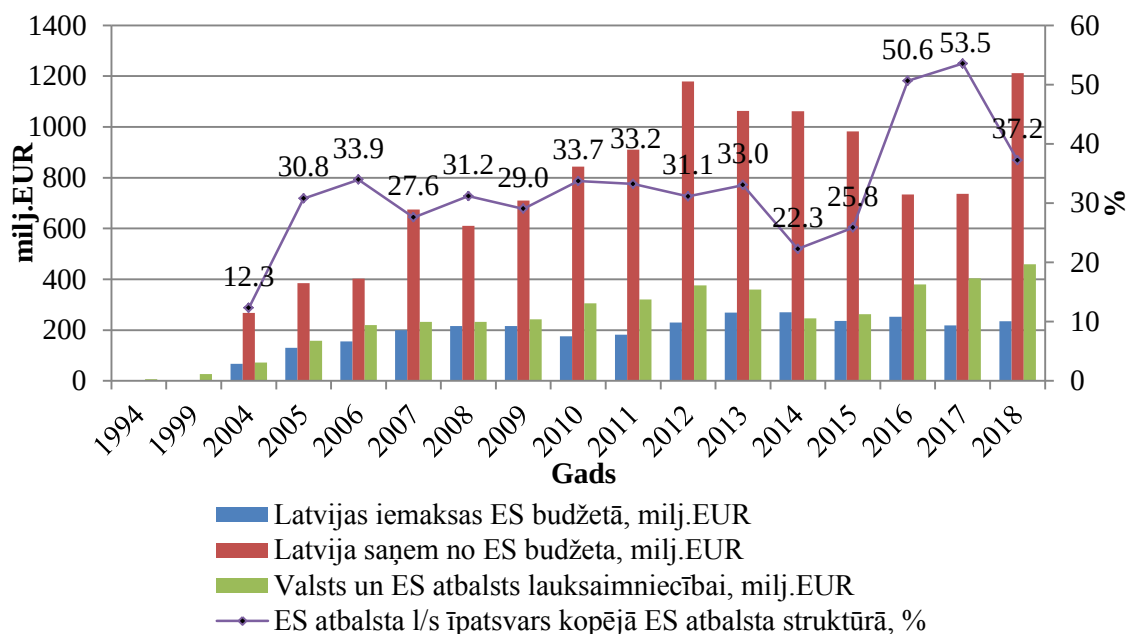
Kontrolēta lauksaimniecības finansēšana ES tika uzsākta līdz ar KLP izveidošanu. Bet vēsturiski tas bija laiks, kad Eiropā nebija iespēja nodrošināt iekšējo pārtikas pieprasījumu (pēc Otrā pasaules kara). KLP mērķis ir saražot pārtiku un uzturēt sakoptu lauku vidi, garantējot produkcijas noieta tirgu un pirktspējai atbilstošas produkcijas cenas. Tādejādi lauksaimnieki tika stimulēti darboties riskantā un nestabilā nozarē (Tiešie maksājumi..., 2017).

Palielinoties ES dalībvalstu skaitam, ES finansējums KLP ir palielinājies no 21 mljrd.EUR 1980. gadā līdz 48 mljrd.EUR 2018. gadā, bet kopējā ES budžeta struktūrā attiecīgajā laika periodā KLP finansējuma īpatsvars ir samazinājies no 73% līdz 37.2%, un vidējais KLP finansējuma īpatsvars 2014.-2020. gada plānošanas periodā ir 38% gadā. KLP budžets 2014.-2020. gada plānošanas periodā ir iedalīts divos pīlāros:

- 1) 1. pīlārs – ir finansējums lauksaimniecības attīstībai, it īpaši tiešajiem maksājumiem no ELGF (Eiropas Lauksaimniecības garantiju fonda (*The European Agricultural Guarantee Fund (EAGF)*)) 72% no kopējā KLP budžeta;
- 2) 2. pīlārs – ir finansējums Lauku attīstībai no ELFLA (Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (*The European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD)*)); 28% no kopējā KLP budžeta;

Šo abu fondu finansējums ir attiecināms arī uz mežsaimniecību, bet finansējumu zivsaimniecībā izmaksā no Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fonda (EJZF jeb *European Maritime and Fisheries Fund (EMFF)*) (CAP expenditur..., 2019; Tiešie maksājumi..., 2017).

Latvija, 2004. gada kļūstot par ES dalībvalsti, ir tiesīga saņemt KLP un citu ES atbalsta instrumentu finansējumu atbilstoši ES noteiktajam normatīvajam regulējumam.

Avots: autora veidots pēc DG BUDG, Latvijas lauksaimniecība 2018, Latvijas lauksaimniecība 2006 datiem, 2019

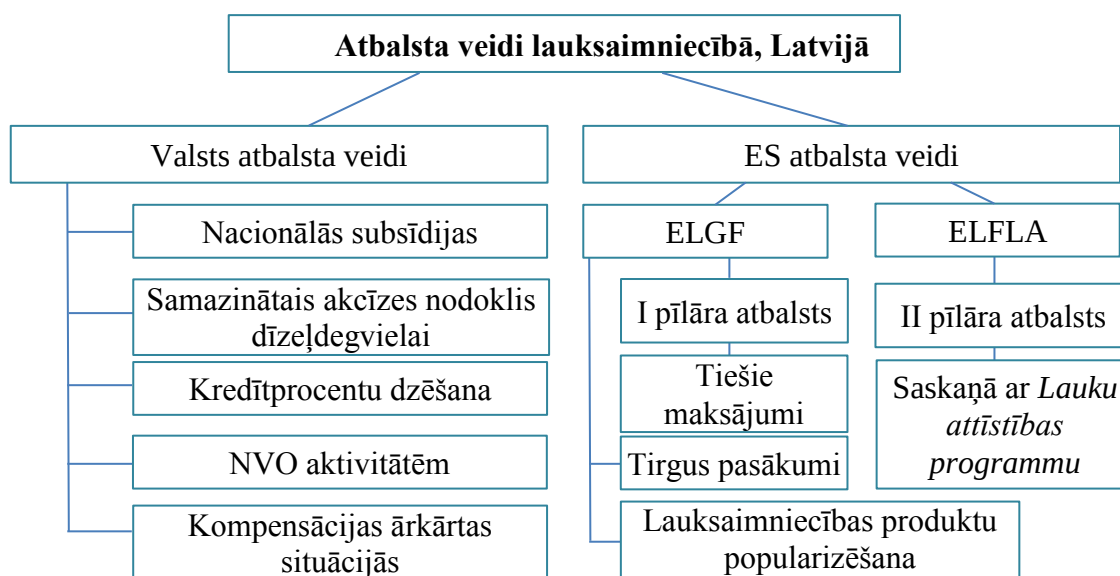
2.9. att. / Fig. 2.9. **Latvijas iemaksas un saņemtais finansējums no ES budžeta, valsts un ES atbalsts lauksaimniecībai Latvijā 1994., 1999., 2004.-2018. gadā, milj.EUR un ES finansējuma lauksaimniecībā īpatsvars kopējā ES atbalsta struktūrā 2004.-2018. gadā, % / Latvia's contributions to and receipts from the European Union budget, the national and EU financial aid to agriculture 1994, 1999, 2004-2018 mln.EUR, and share of EU financial aid to agriculture in the total EU expenditures for Latvia in period 2004-2018, %.**

2014. – 2020. gada plānošanas periodā Latvija no ES finansējuma saņems 7.5 miljardus EUR, un lielākā daļa jeb 4.4 miljardi EUR ir Kohēzijas fonda finansējums. Jau kopš iestāšanās ES Latvija saņem lielāku finansējumu, nekā ir tās veiktās iemaksas kopējā ES budžetā. No 2004. gada līdz 2018. gadam Latvija par katru iemaksāto eiro saņēma vidēji 3.83 EUR. Atsevišķos gados šis rādītājs ir būtiski virs vai zem vidējās vērtības, piemēram, 2018. gadā 5.18 EUR vai 2016. gadā 2.90 EUR (skatīt 2.9. attēlu), tādēļ aprēķinos jāizmanto perioda vidējais rādītājs, jo vērtības atšķirības skaidrojamas ar finansējuma apguves plānu un sasniegtajiem rezultātiem, kas ir atkarīgs no visu jomu atbalsta pretendentu aktivitātes un spējas sagatavot projektus.

Tikai 10 no 28 ES dalībvalstīm 2018. gadā veica lielākas iemaksas ES budžetā nekā saņēma pretī. Mazās un Austrumeiropas dalībvalstis saņem vairāk nekā iemaksā kopējā ES budžetā. No vienas puses tā ir paradoksāla situācija, tomēr jāņem vērā, ka šādi tiek veicināta ES attīstīto dalībvalstu ekonomika un eksporta tirgus, jo ES dalībvalstīs, kas ES pievienojās pēc 2004. gada, ir vāji attīstīta rūpniecība, bet lauksaimniecības attīstībai ir nepieciešami resursi, piemēram, tehnika, ražošanas iekārtas, minerālmēsli, augu aizsardzības līdzekļi u.c. materiāli, kas tiek importēti no attīstītajām ES dalībvalstīm, kurās ir koncentrējusies to ražošana (Eiropas..., 2019).

Arī “Brexit” apgrūtinā 2021-2027. gada daudzgadu budžeta plānošanu ES. Tas sarežģī arī lauksaimnieku NVO aktivitātes, jo, prasot labākus finansējuma nosacījumus, ir jāapzinās arī ES budžeta iespējas, tādēļ NVO ir jāizstrādā vairāki lobēšanas aktivitāšu scenāriji. Apvienotās Karalistes izstāšanās gadījumā ES budžeta apjoms samazināsies, tomēr lauksaimnieku NVO pauž cerību saglabāt KLP finansējuma apmēru 2014.-2020. gada līmenī. KLP izstrādes procesā, Baltijas valstu lauksaimnieku organizācijām ir līdzīgi sasniedzamie mērķi, kādēļ KLP jautājumos ir vērojama trīs valstu lauksaimnieku organizāciju sadarbība. Baltijas valstu lauksaimnieku organizācijas vispirms vienojas par veicamajām funkcijām nacionālā līmenī, lai turpinātu aktivitātes ES institūcijās un ES līmeņa lauksaimnieku organizācijās.

Lauksaimniecība Latvijā tiek subsidēta no valsts un ES līdzekļiem. ES un valsts atbalsta apmērs nozarei no 2005. gada līdz 2018. gadam ir palielinājies no 157.8 milj.EUR līdz 459.4 milj.EUR, un vidēji 33.8% no kopējā ES finansējuma Latvijai tiek novirzīti lauksaimniecībai. Finansējuma apmērs un galvenie sasniedzamie rezultāti dalībvalstīm tiek noteikti KLP ietvaros.

Avots: autora veidots pēc Atbalsta veidi, 2019; Par atbalstu lauku..., 2013; Par lauksaimniekiem paredzētiem..., 2013

2.10. att. / Fig. 2.10. **Galvenie atbalsta veidi lauksaimniecībai un lauku attīstībai Latvijā 2019. gadā / Key types of support for agriculture and rural development in Latvia in 2019.**

Vērtējot pēc atbalsta apmēra, lielāko finansējumu nozare nodrošina ES finanšu atbalsta instrumenti, starp kuriem lauksaimniekiem būtiskākais ir tiešo maksājumu un lauku attīstības finansējums (skatīt 2.10. attēlu).

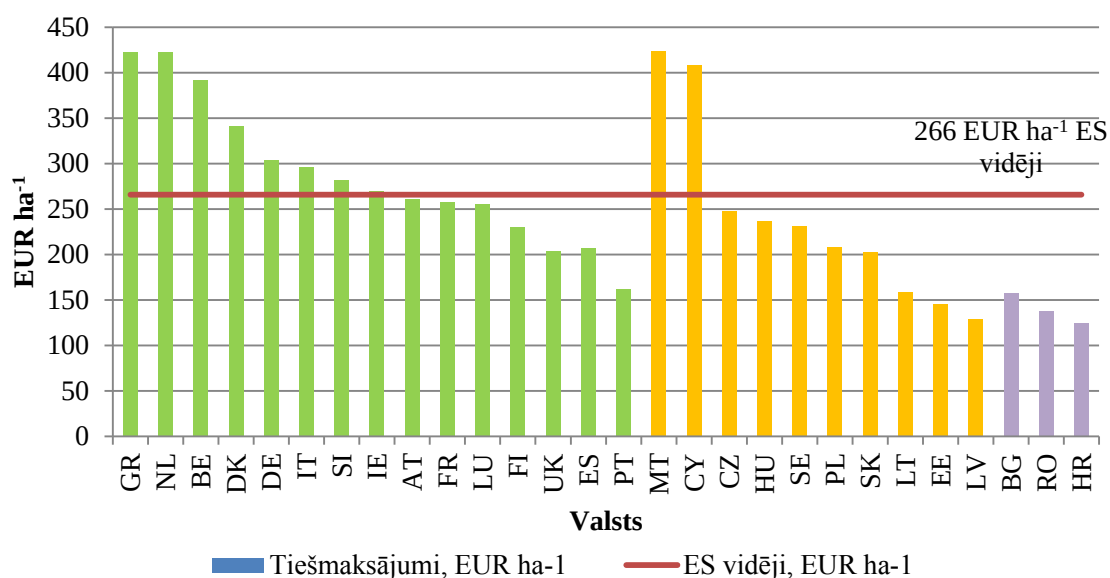
Pirmais **ES atbalsts** Latvijā bija pieejams iestāšanās sarunu laikā ar SAPARD atbalsta programmu. Šīs programmas mērķis bija sniegt pirmo ieguldījumu pakāpeniskā KLP nosacījumu ieviešanā un normatīvo aktu kopuma harmonizēšanā, veidojot konkurētspējīgu un ilgtspējīgu lauksaimniecību, spēcīgi attīstītus un ilgtspējīgus laukus, daudzveidīgu un ilgtspējīgu lauku vidi. SAPARD programmas atbalsta saņēmēji bija lauksaimnieki, mežsaimnieki, lauku uzņēmēji un lauksaimniecības un zivsaimniecības produktu pārstrādes uzņēmumi. SAPARD finansējums bija pieejams no 2000. līdz 2006. gadam. Kopējais ES finansējums sastādīja 152 milj.EUR. Latvijas un ES finansējuma sadalījums attiecīgi bija 25% un 75% no kopējā sabiedriskā finansējuma.

Projekta ietvaros maksimālais sabiedriskā finansējuma apjoms varēja būt līdz 50% no attaisnotajiem izdevumiem. Atlikusī summa bija jāsedz pašam lauksaimniekam. Pēc SAPARD noslēguma Latvijā programmas turpinājums bija atbalsts, kas bija pieejams no Eiropas Lauksaimniecības virzības un garantiju fonda (ES māja, [b.g.]).

Latvija 2004. gadā iestājoties ES pievienojās funkcionējošā 2000.-2006. gada plānošanas periodā ar tam noteikto normatīvo regulējumu un budžetu. Savukārt jau nākamajos divos plānošanas periodos 2007.-2013. gada un 2014.-2020. gada Latvijas valsts institūcijām un lauksaimnieku NVO bija iespēja lobēt savas intereses EK, iegūstot vēlamos nosacījumus, daļēji arī finansējuma apmēru.

Pēc iestāšanās ES 2005. gadā valsts un ES atbalsta apjoms lauksaimniecībā sasniedza 157.8 milj.EUR, kas bija 4 reizes vairāk nekā 2003. gadā, un ES finansiālais atbalsts nozarei bija 30.7% no kopējā ES finansējuma Latvijai (skatīt 2.9. attēlu). Turpmākajos gados ES finansējums lauksaimniecībai un lauku attīstībai turpināja palielināties, 2018. gadā sasniedzot 450.3 milj.EUR. Valsts un ES lauksaimniecības finansējuma struktūrā ES finansējuma īpatsvars no 2005. gada līdz 2018. gadam ir palielinājies no 75.8% līdz 98.1%.

2014.-2020. gada plānošanas periodā Latvijai pieejamais ES finansējums 1. pīlāram – tiešajiem maksājumiem un tirgus atbalstam ir 1.717 miljardi EUR, un 2. pīlāram – Lauku attīstībai - 966 milj. EUR. Kopējais finansiālais atbalsts 2. pīlāra aktivitātēm ir 1.53 mljrd.EUR, kur 564 milj.EUR ir nacionālais līdzfinansējums. Galvenais ES atbalsts, par kuru aktīvi cīnās ZM un lauksaimnieku NVO ES institūcijās ir tiešie maksājumi, jo 2018. gadā tie veidoja 47% no kopējā LAD izmaksātā atbalsta apjoma (Lauku atbalsta..., 2019). Salīdzinot ar citām ES dalībvalstīm, Latvijā lauksaimnieki saņem vienus no mazākajiem tiešajiem maksājumiem, rēķinot vidēji uz 1 ha LIZ (skatīt 2.11. attēlu). Tieši šis arī ir viens no argumentiem ZM un NVO, lauksaimnieku interešu aizstāvībai ES, pieprasot tiešo maksājumu palielināšanu vismaz ES vidējā līmenī. Mērķis ir grūti sasniedzams, jo ierobežota finansējuma situācijā, lai Latvijā un pārējās Baltijas valstīs palielinātu tiešo maksājumu aploksni, kādai citai valstij jau piešķirtais finansējums ir jāsamazina.

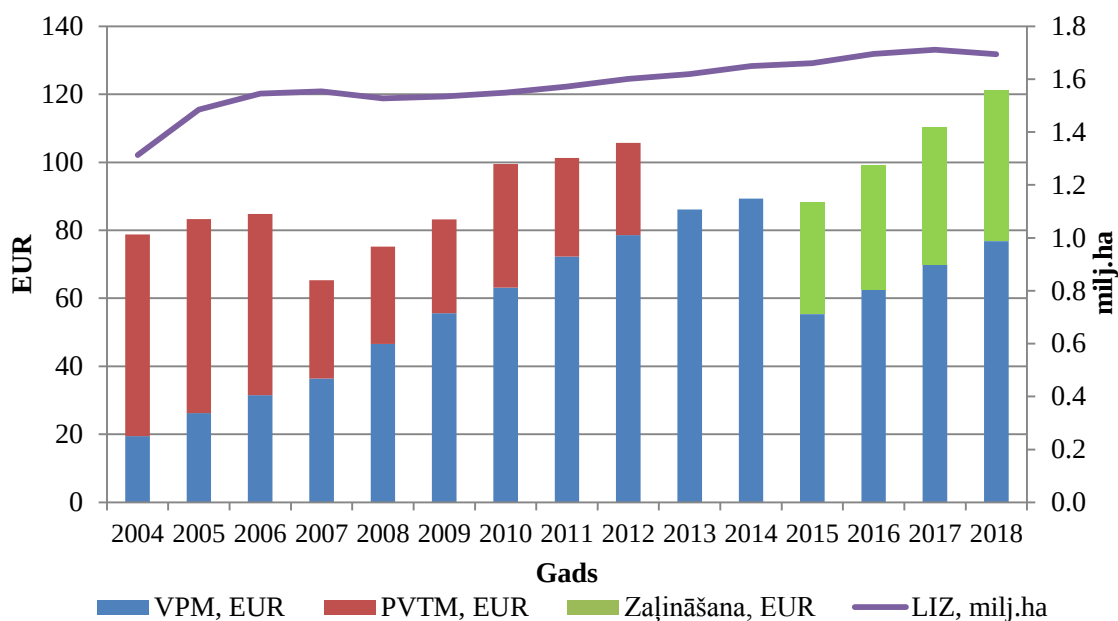

Avots: autora veidots pēc CAP funding, 2018; UAA, 2018; Par lauksaimniekiem paredzētiem..., 2013

2.11. att. / Fig. 2.12. Tiešo maksājumu līmenis ES dalībvalstīs 2017. gadā, EUR ha⁻¹
/ Level of Direct aid in EU member states in 2017, EUR ha⁻¹.

Salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm Baltijas valstīm jau kopš iestāšanās ES ir zemākie tiešie maksājumi, kas veido lielāko daļu ES atbalsta un ir pieejami ikvienam zemes apstrādātājam. 2017. gadā atbalsta likme Latvijā bija 129 EUR ha⁻¹, kas ir 48.5% no ES vidējā līmeņa. 2.11. attēlā tiešo maksājumu saņēmējvalstīs sakārtotas pēc to iestāšanās ES. Tikai 10 dalībvalstīs tiešo maksājumu apmērs pārsniedz ES vidējo līmeni. Piemēram, Vācijā, 2017. gadā tiešo maksājumu likme par 14.3% pārsniedz vidējo, bet Francijā un Apvienotajā Karalistē maksājumu likme attiecīgi ir 96.6% un 76.7% no ES vidējā līmeņa. Analizējot CAP funding (2018) pārskatu par tiešo maksājumu izmaksātajām summām un saņēmēju skaitu ES dalībvalstīs, autors secina, ka augstās tiešo maksājumu likmes, piemēram, Kiprā vai Maltā ir saistītas ar sarežģītiem lauksaimnieciskās darbības apstākļiem, mazu saimniecību skaitu un mazu vidējo saimniecības apstrādāto ha skaitu. Abās valstīs attiecīgi ir 32.7 tūkstoši un 5.2 tūkstoši tiešo maksājumu saņēmēji, un vidējais saimniecības lielums attiecīgi 3.7 ha un 2.2 ha. Tādēļ tiešo maksājumu likmes aprēķini dalībvalstīs ir saskaņā ar KLP funkcijām, lai nodrošinātu apdzīvotu un dažādu lauku vidi, maksājumu apmēru pielāgojot saimniekošanas sarežģītībai un lauku vides daudzveidībai (Tiešie maksājumi..., 2017).

NVO kapacitāte lauksaimnieku interešu aizstāvēšanā KLP jautājumos ir atkarīga no biedru aktivitātes, jo 1. pīlārs neparedz atbalstu lauksaimnieku NVO. Tiešo maksājumu likmes joprojām ir dalībvalstu atbildīgo institūciju un lauksaimnieku organizāciju galvenais sarunu temats KLP plānošanā, jo tiešie maksājumi ir veids, kā finansiālais atbalsts var sasniegt jebkuru saimniecību un pieteikšanās uz to nav tik sarežģīta kā, piemēram, investīciju projektiem, kur pēc finansējuma saņemšanas ir jāpasniedz noteikti saimniecības attīstības rādītāji un ir noteikts uzraudzības periods.

Avots: autora veidots pēc LAD, 2019a; Latvijas lauksaim..., 2009; LAD, 2018

2.12. att. / Fig. 2.12. Tiešo maksājumu likmes par laukaugu platību, EUR un tiešajiem maksājumiem pieteiktās LIZ platības Latvijā 2004.-2018. gadā, milj.ha / Direct aid for the crops areas, EUR, and accepted agricultural area for the Direct aid in Latvia in period 2004-2018, mln.ha.

Tiešo maksājumu likme sastāv no vairākām komponentēm (skatīt 2.12. attēlu). Galvenā komponente ir vienotais platību maksājums (VPM), ko var saņemt ikviens lauksaimnieks, kuram īpašumā vai nomā ir LIZ labā lauksaimniecības stāvoklī un viena lauka platība nav mazāka par 0.3 ha un kopējā platība ir lielāka par 1ha. VPM pilnībā

tiek segts no ES līdzekļiem. Lai atbalstītu ražojošās saimniecības un izlīdzinātu tiešo maksājumu atbalsta likmes apmēru starp ES dalībvalstīm 2004.-2014. gadā, otra galvenā tiešo maksājumu komponente bija Papildu valsts tiešie maksājumi (PVTM), kas tika finansēti no valsts budžeta līdzekļiem. PVTM ir maksājums par laukaugu platībām, izaudzētiem dzīvniekiem vai saražotām piena tonnām, nosakot fiksētu likmi par laukaugu platību vai dzīvnieku vienību. Pakāpeniski palielinoties VPM likmei, samazinājās PVTM. 2014.-2020. gada plānošanas periodā tiešie maksājumi pilnībā tiek finansēti no ES līdzekļiem. KLP reformas rezultātā 2014.-2020. gada plānošanas periodā divas galvenās tiešo maksājumu komponentes ir VPM un zaļināšanas maksājums, ko papildina Brīvprātīgi saistītais atbalsts (BSA), Gados jauno lauksaimnieku atbalsts un Mazo lauksaimnieku atbalsta shēma.

Zaļināšanas mērķis ir padarīt lauksaimniecisko ražošanu videi draudzīgāku, veicot kultūraugu dažādošanu, ekoloģiski nozīmīgu platību izveidošanu vai uzturēšanu, esošo ilggadīgo zālāju saglabāšanu. Kopš 2015. gada ir samazināta VPM likme un, lai saņemtu pilnu tiešo maksājumu atbalstu, saimniecībām ar LIZ platību virs 10 ha ir jāievēro zaļināšanas nosacījumi.

2.12. attēlā sakārtotā informācija ir piemērs tiešo maksājumu apmēram graudkopības saimniecībā. Tiešo maksājumu kopējā likme ir augstāka, ja saimniecība audzē BSA atbilstošos kultūraugus un dzīvniekus. BSA ir līdzīgs PVTM, bet vairāk vērsts uz atbalstu sektoros, kuros ir zināmas grūtības. Augstākās BSA likmes 2018. gadā augkopībā ir sertificētai kartupeļu sēklai 417.64 EUR ha⁻¹ un lopkopībā par slaucamām govīm – 182.59 EUR par dzīvnieku.

VPM likme no 2004. gada līdz 2018. gadam ir palielinājusies no 19 EUR līdz 76 EUR, un vidējā tiešo maksājumu likme līdz 129 EUR (skatīt 2.12. attēlu), tomēr Latvijā ir vieni no zemākajiem tiešajiem maksājumiem ES, tādēļ 2021. – 2027. gada periodā tiek plānota tiešo maksājumu likmes palielināšana. Precīzu palielinājuma apmēru vēl nav iespējams prognozēt nezināmā “Brexit” rezultāta un neapstiprinātā ES budžeta dēļ. Tiešo maksājumu palielināšanas mērķis Latvijai un citām Austrumeiropas valstīm ir panākt finansējuma izlīdzināšanu starp dalībvalstīm. Nepieciešamību pēc lielāka ES finansējuma lauksaimniecībai norāda arī LIZ platību palielināšanās no 2004. līdz 2018. gadam līdz 1.94 milj.ha jeb par 18%. Ja kopējais finansējums netiktu palielināts, palielinoties platībām, nebūtu iespējams kāpināt maksājumu likmi par katru hektāru vai lauksaimniecības dzīvnieku, kas savukārt veicinātu nevienlīdzīgu konkurenci starp dalībvalstīm.

2018. gadā ES aizsākās aktīvs darbs 2021.-2027. gada daudzgadu budžeta izstrādei, kad atkal ir nepieciešama lauksaimnieku NVO iesaistīšanās, lai veicinātu nozares attīstību, ES institūcijās aizstāvēt lauksaimnieku intereses, lai salīdzinājumā ar citām ES valstīm panāktu vienlīdzīgākus atbalsta finansējuma nosacījumus Latvijā.

Lauku attīstības programmas jeb 2. pīlāra atbalsta pasākumi Latvijā tiek īstenoti kopš 2004. gada. 2007.-2013. gada plānošanas periodā tika atbalstīti 29 080 projekti 19 kategorijās par 808.2 milj.EUR. 45.7% jeb 369.5 milj.EUR finansējuma tika izlietots Lauku saimniecību modernizācijai, kas ietvēra saimniecībās nepieciešamo ēku būvniecību un rekonstrukciju, tehnikas un ražošanas iekārtu iegādi. Otrā lielākā aktivitāte bija Uzņēmumu radīšana un attīstīšana, ietverot ar lauksaimniecību nesaistītas aktivitātes 108.4 milj.EUR jeb 13.4% apmērā. Tieši šī aktivitāte deva vienu no lielākajiem ieguldījumiem lauku vides dažādošanā, sniedzot iespēju attīstīties arī uzņēmumiem, kas nebija saistīti ar lauksaimniecisko ražošanu. Lauku attīstības programma attiecīgajā periodā ir atbalstījusi arī tūrisma aktivitātes, jaunos lauksaimniekus, konsultācijas un apmācības, infrastruktūras uzlabošanu u.c. (LAD, 2013). Līdzīgi programma turpina darboties arī 2014. – 2020. gada plānošanas

periodā un finansējums ir palielinājies par 89.4% līdz 1.5 mljrd.EUR (966 milj.EUR ir ELFLA finansējums un 564 milj.EUR nacionālais līdzfinansējums). 2019. gada sākumā bija apgūti 57% jeb 862.6 milj.EUR no kopējā 2014.-2020. gada plānošanas perioda 2. pīlāra finansējuma. Savukārt provizoriski apgūtais kopējais finansējums uz 2019. gada sākumu, ieskaitot arī vērtēšanā esošos un uzsāktos projektus, ir 1.34 mljrd.EUR jeb 88%. Arī 2014. – 2020. gada plānošanas periodā lielākā finansējuma daļa – 490 milj.EUR jeb 31.9% paredzēti saimniecību modernizācijai. 2014.-2020. gada periodā ir paredzētas tādas atbalsta apakšprogrammas, kā, piemēram, *Pamatpakalpojumi un ciematu atjaunošana lauku apvidos* – 8.2% no kopējā finansējuma, *Bioloģiskā lauksaimniecība* – 9.9%, *Konsultācijas lauksaimniekiem* – 0.6% un 17.4% paredzēts kā atbalsts par *Apgabaliem, kuros ir dabīgi vai citi specifiski ierobežojumi*, tādējādi papildinot tiešos maksājumus lauksaimniekiem attiecīgajās teritorijās. 2. pīlāra aktivitātes paredz arī sabiedrības iesaistīšanu Lauku attīstības programmas īstenošanā - *LEADER*, *Zināšanu pārneses un informācijas*, *Sadarbības* u.c. pasākumus (LAD, 2019b).

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā **valsts atbalsts lauksaimniecībai** pirmo reizi tika noteikts 1994. gadā 6.2 milj.EUR apmērā. Valsts atbalsts, salīdzinot ar ES maksājumiem, ir neliels valsts budžeta ierobežoto resursu dēļ. Līdz 2003. gadam valsts atbalsta apmērs lauksaimniecībā bija palielinājies līdz 55.8 milj.EUR, un to turpināja maksāt arī pēc iestāšanās ES, saskaņojot ar EK (Pilvere, 2008). No 2004. līdz 2014. gadam divi galvenie valsts atbalsta veidi lauksaimniecībā bija: 1) nacionālās subsīdijas; 2) PVTM/PPVA, bet no 2014. gada, palielinoties ES finansējuma apmēram, tikai nacionālās subsīdijas. No 2012. līdz 2017. gadam vidējais valsts atbalsta apmērs bija 9 milj.EUR gadā, kas ir vidēji 2.5% no ES un valsts kopējā atbalsta lauksaimniecībai. Lielākais valsts atbalsta apmērs tika izmaksāts 2006. gadā 82.8 milj.EUR apmērā (Latvijas lauksaim..., 2016; 2019).

Līdz 2004. gadam Lauksaimniecības likuma 16. pants noteica, ka valsts atbalstam lauksaimniecībā jābūt vismaz 3% no pamatbudžeta izdevumiem, bet ikgadējo atbalsta apmēru un izmaksas kārtību regulēja ikgadējs Ministru kabineta rīkojums "*Lauksaimniecības subsīdiju valsts programma*". No 2004. gada *Lauksaimniecības likumu* (1996.) aizstāja *Lauksaimniecības un lauku attīstības likums* (2004.), kura 5. pants nosaka, ka valsts atbalsts lauksaimniecībā nevar būt mazāks par 2.5% no valsts pamatbudžeta izdevumiem (neieskaitot iemaksas ES budžetā), un atbalsta apmēru un piešķiršanas kritērijus noteica Ministru kabineta ikgadējie noteikumi "*Par valsts atbalstu lauksaimniecībai*", bet no 2013. gada 17. decembra valsts atbalsta apmēru un piešķiršanas kritērijus nosaka MK noteikumi Nr.1524 "*Par valsts atbalstu lauksaimniecībai*", kas izdoti saskaņā ar *Lauksaimniecības un lauku attīstības likuma* (2004.) 5. panta 3. un 4. daļu. Kopš 2013. gada vairs netiek izstrādāti ikgadējie MK noteikumi, bet tiek papildināti un precizēti 2013. gada noteikumi.

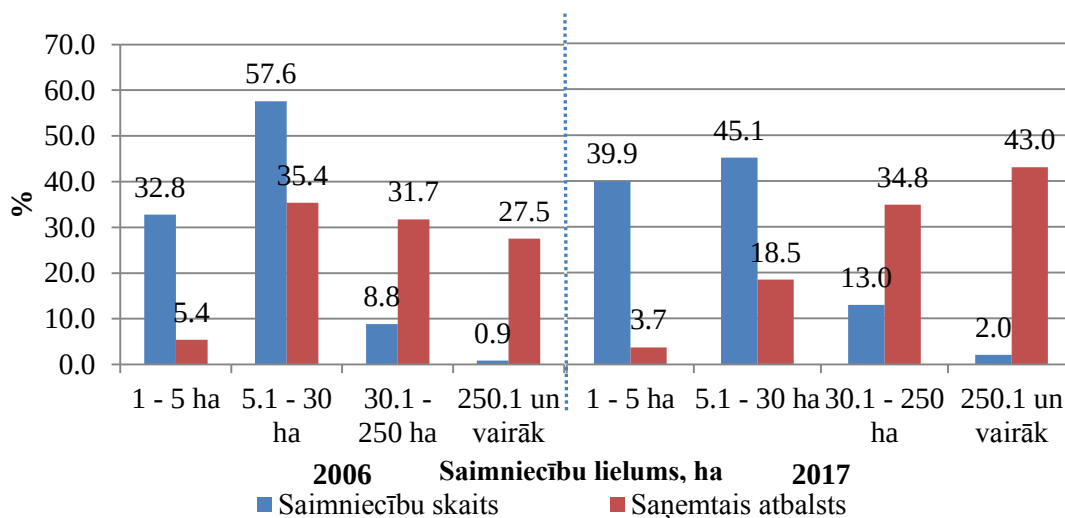
Jau kopš valsts atbalsta lauksaimniecībā izveidošanas Latvijā, lielākā daļa tiek novirzīta lauksaimniecības galvenajām apakšnozarēm lopkopībai un augkopībai, 2019. gadā – 77.2%. Lopkopībai 2019. gadā 6.1 milj.EUR tika paredzēti ciltsdarba nodrošināšanai, augkopībā 620.8 tūkst.EUR augu ģenētikai un selekcijai. Atbalsta īpatsvars lopkopībai kopējā nacionālo subsīdiju struktūrā no 2000. līdz 2019. gadam ir palielinājies no 30% līdz 70% (Noteikumi par valsts..., 2013).

Valsts atbalsta apmērs 2019. gadā ir vairāk nekā 8.7 milj.EUR. No kopējā valsts atbalsta 614.7 tūkst.EUR ir paredzēti starptautiskās sadarbības aktivitātēm, t.sk. 494.2 tūkst.EUR novirzīti biedrību un nodibinājumu savstarpējās sadarbības veicināšanai un dalībai starptautiskajās organizācijās. Detalizētāk par šo atbalstu lauksaimnieku NVO skatīt 2.5. apakšnodaļā (Noteikumi par valsts..., 2013).

Valsts atbalsts katru gadu ir mainīgs atkarībā no sasniedzamajiem mērķiem un iepriekšējā perioda rezultātiem. Darbs atbalsta apjoma noteikšanai nozarēm nākamajam gadam notiek iepriekšējā gada rudenī, nozaru NVO iesūtot un pamatojot nepieciešamo finansējuma apjomu. NVO pieprasītais finansējums nozarei vienmēr ir pārsniedzis ZM pieejamos atbalsta līdzekļus, tādējādi finansējums ir atkarīgs no nozares aktivitātes un NVO spējas pamatoti aizstāvēt līdzekļu nepieciešamību.

Autors prognozē, ka arī nākotnē saglabāsies nacionālās subsīdijas augkopībā un lopkopībā, bet izmaiņas skars atbalstu lauksaimnieku NVO, jo Valsts kontrole (VK) 2019. gada revīzijas ziņojumā par lauksaimnieku organizāciju sadarbību ar ZM ir norādījusi, ka finansējuma apguvei nav noteikti sasniedzamo rezultātu kritēriji, nav kontroles par sasniedzamo rezultātu atbilstību izlietotajam finansējumam. Vērtējot lauksaimnieku organizāciju aktivitātes, autors piekrīt VK revīzijas ziņojumā paustajam, ka lauksaimnieku organizāciju un ZM sadarbības process ir nepārskatāms, bet tas nesamazina organizāciju lomu kā valsts institūciju partnerim lauksaimniecības politikas veidošanā (Valsts kontrole, 2019).

Kā uz negatīvu tendenci lauku attīstībā un ES finansējuma apguvē EK norāda, ka ES 2017. gadā vidēji 80% tiešo maksājumu finansējuma saņēma 20% lauksaimnieku, un 76% lauksaimnieku tiešajos maksājumos saņēma līdz 5 tūkst.EUR. Iepriekš autors jau raksturoja, ka maksājums par platībām veicināja apsaimniekojamo LIZ platību palielināšanos saimniecībā lielāku tiešo maksājumu gūšanai (CAP funding, 2018).

Avots: autora veidots pēc LAD, 2018; CAP funding, 2018

2.13. att. / Fig. 2.13. Saimniecību skaita un saņemto tiešo maksājumu attiecība pēc apsaimniekotās platības Latvijā 2006. un 2017. gadā, % / Percentage distribution of the number of farms and received Direct aid by size of land owned by farms in Latvia in 2006 and 2017, %.

Latvijā tiešo maksājumu saņēmēju struktūra ir vienmērīgāka un salīdzinājumā ar ES 2017. gadā saimniecības lielākas par 250 ha saņem tikai 43% tiešo maksājumu (skatīt 2.13. attēlu). Salīdzinājumā ar 2006. gadu vērojama tendence samazināties tiešo maksājumu saņēmēju skaitam saimniecību kategorijās ar mazu apsaimniekoto platību. Saimniecību grupā ar platību virs 250 ha tiešo maksātāju saņēmēju skaits ir palielinājies par 1.1 procentpunktu un tiešo maksājumu īpatsvars par 16.5 procentpunktiem. Atbalsta saņēmēju struktūras izmaiņas ir līdzīgas kā saimniecību un to apsaimniekojamo LIZ struktūras izmaiņas.

2021.-2027. gada plānošanas periodā EK DG AGRI vēlas diferencēt KLP finansējumu, nosakot pakāpenisku tiešo maksājumu samazinājumu no 60 tūkst.EUR un maksājumu “griestus” 100 tūkst.EUR apmērā. Ietaupītā summa tiks novirzīta mazo un vidējo saimniecību atbalstam. Autors pozitīvi vērtē EK ieceri tiešo maksājumu samazināšanas koeficientu diferencēt pēc nodarbināto skaita saimniecībā un nomaksāto nodokļu apmēra, tādejādi veicinot nodokļu ieņēmumus valsts budžetā un atalgojuma palielināšanos nozarē.

Autors nenorāda, ka kāda saimniecību grupa pēc apsaimniekojamās platības negatīvi ietekmē lauksaimniecību, bet uzsver, ka laukos jābūt dažāda lieluma un veida saimniecībām. Katra saimniecību grupa sniedz pozitīvu ieguldījumu lauku vides veidošanā. Saimniecību struktūras izmaiņas ir veicinājušas arī lauksaimnieku NVO, kurās lauksaimnieki ir apvienojušies pēc saimniecības veida vai lieluma. Rentablāku nozaru lauksaimnieki ir spējīgi organizācijām sniegt lielāku finansiālo atbalstu, kā rezultātā organizācijām ir lielāki resursi personāla atalgošanai un lobēšanas aktivitāšu veikšanai. Organizāciju savstarpējā nesadarbošanās rada nevienlīdzīgu spēku sadalījumu interešu pārstāvēšanā. Lauksaimnieku NVO sistēmas pilnveidošana Latvijā veicinātu organizāciju savstarpējo sadarbību un sabalansētu nozaru intereses lauksaimniecības politikas plānošanā. Sistēmas pilnveidošanai jāveic esošās situācijas analīze un lauksaimnieku NVO darbības modeļa izvērtēšana citās ES dalībvalstīs.

2.3. Nevalstiskā sektora raksturojums un tā organizāciju iesaistīšanās valsts institūciju aktivitātēs Latvijā / *Characteristics of the non-governmental sector and the involvement of its organisations in the activities of national institutions in Latvia*

Mūsdienu NVO Latvijā ir dibinātas pēc Padomju Savienības sabrukuma, mainoties sociālisma sistēmai uz demokrātisku valsts iekārtu. Vēsturiski šis posms sakrīt ar S. Charnovitz (1997) pausto, ka 20.gs. 90-to gadu sākumā bija vērojama organizāciju skaita būtiska palielināšanās, īpaši Austrumeiropā un bijušās Padomju Savienības valstīs. Padomju Savienībā nebija atzīta nevalstisko organizāciju ideja jeb iespēja tautai brīvi izteikt savu viedokli un iesaistīties politiskajos procesos. Vairāk par NVO aktivitātēm mūsdienu Latvijas teritorijā pirms un pēc Latvijas pirmās neatkarības atgūšanas skatīt 1.1. apakšnodaļā.

Pēc neatkarības atgūšanas Latvijā LR likums *Par sabiedriskām organizācijām un to apvienībām* (1992), visas iedzīvotāju interešu apvienības definēja kā Sabiedriskās organizācijas, neatkarīgi vai tā bija NVO vai politiska partija. Pēc iestāšanās ES sabiedriskās organizācijas tika sadalītas pa veidiem, katram izstrādājot atsevišķu normatīvo regulējumu. Tomēr definējums sabiedriskās organizācijas dažādos literatūras avotos vai statistikas resursos joprojām tiek izmantots. Lai gan šīm dažādajām organizācijām ir atšķirīgas funkcijas, tās apvieno vienādi domājošas indivīdu grupas kopīgu mērķu sasniegšanai. Pēc Lursoft statistika (2019) datiem 2018. gadā Latvijā bija 27 683 dažādas sabiedriskās organizācijas, starp kurām lielākā daļa bija biedrības – 79.2% un nodibinājumi – 5.7%, arodbiedrības – 0.9%, politiskās partijas – 0.3% un 13.9% ir citas organizācijas (korporācijas, apvienības, politiskas organizācijas u.c.).

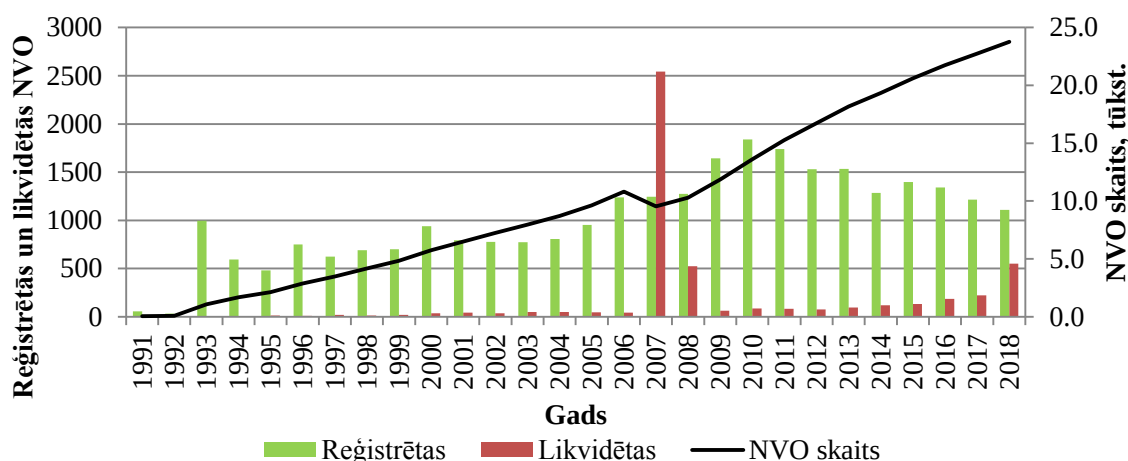
Līdzīgi kā citās pasaules valstīs arī Latvijā ir reģistrētas NVO dažādās darbības sfērās - vides aizsardzība, lauksaimniecība, sociālie pakalpojumi, kultūra u.c. Atšķirībā no citām valstīm Latvijā visas nevalstiskā sektora organizācijas tiek apzīmētas ar vienu akronīmu NVO, neatkarīgi no to darbības veida, iedalot divās grupās:

- **biedrība** – brīvprātīga personu apvienība, kas nodibināta, lai sasniegtu statūtos noteikto mērķi, kam nav peļņas gūšanas rakstura;

- **nodibinājums** – arī fonds, ir mantas kopums, kas nodalīts dibinātāja noteiktā mērķa sasniegšanai, tam nav peļņas gūšanas rakstura (Biedrību un nodibinājumu likums, 2004).

Papildus NVO statusam Latvijā organizācijām ir iespējams saņemt Sabiedriskā labuma organizācijas (SLO) statusu, kura mērķis ir veicināt biedrību un nodibinājumu, kā arī reliģisko organizāciju sabiedriskā labuma darbību, paredzot nodokļu u.c. atvieglojumus (Sabiedriskā labuma organizāciju..., 2004). SLO statuss apliecina NVO lomu sabiedrības interešu pārstāvēšanā un veicina sabiedrības un juridisku personu iesaisti nevalstisko organizāciju aktivitātēs.

Pirmajos divos neatkarības gados Latvijā tika nodibinātas 89 organizācijas, bet 1993. gadā nodibinātas jau 996 organizācijas. Organizāciju skaits katru gadu palielinās, bet jaundibināto organizāciju skaita dinamika ir mainīga. No 1991.-2018. gadam Latvijā vidēji gadā tika dibinātas 988 organizācijas (skatīt 2.14. attēlu). 2018. gadā Latvijā bija nodibinātas 1108 organizācijas, likvidētas 551 un gada beigās bija 23 773 darbojošās biedrības un nodibinājumi (Lursoft..., 2019). Organizācijas tika dibinātas dažādās nozarēs, dažādu mērķu vadītas, un dibināšanas process nebija sarežģīts.

Avots: autora veidots pēc Lursoft statistika, 2019

2.14. att. / Fig. 2.14. NVO skaita dinamika Latvijā 1991.-2018. gadā, tūkst. / *Changes in the number of NGOs in Latvia in the period 1991-2018, thous.*

Nevalstiskais sektors Latvijā attīstījās pakāpeniski, palielinoties sabiedrības izpratnei par NVO lomu un valsts iestāžu vēlmei veicināt sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesos. 80% no reģistrētajām NVO Latvijā ir dibinātas pēc 2004. gada. NVO skaita straujo pieaugumu veicināja vairāki savstarpēji saistīti faktori:

- no 2005. gada 1. janvāra tika likvidēta uzņēmējdarbības forma “*bezpeļņas sabiedrība ar ierobežotu atbildību*”, kā rezultātā daļa no šīm organizācijām pārreģistrējās par biedrībām vai nodibinājumiem;
- ES fondu finansējuma pieejamība NVO aktivitātēm, piemēram, lauksaimniecībā programmā LEADER;
- organizāciju savstarpējās sadarbības uzlabošanās, izveidojot NVO koalīcijas un sadarbības platformas, tādējādi paaugstinot noteiktas jomas organizāciju kapacitāti un spēju iesaistīties dialogā ar politikas veidotājiem;
- noteiktu problēmu risināšana, piemēram, sociālo pakalpojumu jomā ekonomiskās lejupslīdes laikā no valsts vai pašvaldības puses vāji nodrošināto pakalpojumu dēļ;
- nekustamo īpašumu nozares attīstība un iespējas iegūt ES fondu finansējumu, piemēram, dzīvojamā fonda atjaunošanai;

- sadarbības nodrošināšanai ar publiskajiem vai privātajiem partneriem, brīvā laika pavadīšanas aktivitāšu rīkošanai un finansējuma apguvei (KNVOC, 2015).

Organizāciju skaita pieaugums bija vērojams 20.gs. deviņdesmito gadu sākumā, pēc iestāšanās ES un izmaiņām normatīvajos aktos 2007. gadā. Savukārt no 2015. līdz 2018. gadam vērojams pakāpenisks jaundibināto organizāciju skaita samazinājums no 1 397 līdz 1 108 organizācijām gadā, palielinoties likvidēto skaitam no 118 organizācijām 2014. gadā līdz 551 organizācijai 2018. gadā. Lielākais likvidēto organizāciju skaits bija 2007. un 2008. gadā, kad normatīvo aktu izmaiņu dēļ abos gados tika likvidētas 3 067 organizācijas. Sākotnēji organizāciju darbību Latvijā regulēja 1992. gada LR likums *“Par sabiedriskām organizācijām un to apvienībām”*, precīzi nenošķirot nevalstiskā sektora organizācijas no cita veida sabiedriskām apvienībām. Līdz ar iestāšanos ES Latvijā tika sakārtots nevalstisko organizāciju normatīvo aktu regulējums, izstrādājot atsevišķu *“Biedrību un nodibinājumu likumu”*, kas stājās spēkā 2004. gadā, lai precīzāk definētu NVO un nošķirtu no cita veida sabiedrisko organizāciju darbību regulējošajiem normatīvajiem aktiem. Pāreju uz jauno likumu regulēja *„Biedrību un nodibinājumu likuma spēkā stāšanās kārtības likums”* (2004), kura 9. pants noteica, ka līdz 2005. gada 31. decembrim Sabiedrisko organizāciju reģistrā reģistrētās sabiedriskās organizācijas ir jāpārreģistrē Biedrību un nodibinājumu reģistrā, ko administrē LR Uzņēmumu reģistrs (UR) (Biedrību un nodibinājumu likuma..., 2004). Biedrības un nodibinājumus, kas neveica pārreģistrāciju, UR likvidēja, kas arī izskaidro lielo likvidēto organizāciju skaitu 2007.un 2008. gadā. Pārreģistrācija bija jāveic organizācijām, un likvidēto organizāciju skaits norādīja, ka apmēram 25% no reģistrētajām NVO neveica aktīvu darbību. Savukārt organizāciju likvidācija citos gados ir skaidrojama ar darbības paplašināšanu, pāreju uz citu juridisko formu, dibināšanas mērķu sasniegšanu, ietekmes zaudēšanu u.tml.

Statistiku par NVO sektoru Latvijā pēc atšķirīgām metodikām apkopo Lursoft un CSP. Lursoft organizāciju skaita dinamikas analīzei izmanto LR UR datus, bet, piemēram, 2019. gada 30. jūlijā pēc UR datiem Latvijā ir 23 680 organizācijas, bet pēc Lursoft 23 776 (Lursoft statistika, 2019; Statistika, 2019). Savukārt CSP NVO sektora analīzei izmanto VID informāciju par NVO gada pārskatiem. VID analizē NVO gada pārskatus, un nosaka ekonomiski aktīvās organizācijas. Ekonomiski aktīva NVO ir tāda organizācija, kas aktīvi veic darbības noteikto mērķu sasniegšanā, un tās gada pārskatā ir novērojama pozitīva finansiālā aktivitāte jeb finanšu rādītāju izmaiņas salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu.

2.6.tabula / Table 2.6.

Biedrību, nodibinājumu un fondu skaita dinamika un atšķirības Latvijas reģionos pēc Lursoft un CSP datiem, Ekonomiski aktīvo organizāciju īpatsvars pret kopējo organizāciju skaitu 2013. un 2017. gadā, % / Changes and differences in the number of statistics of associations and foundations by region in Latvia by Lursoft and CSP; The proportion of economically active organisations in the total number of organizations in 2013 and 2017, %

Rādītājs	Lursoft				CSP				CSP gab. pret Lursoft gab., %	
	2013		2017		2013		2017		2013	2017
	%	gab.	%	gab.	%	gab.	%	gab.		
Rīgas	4.6	7819	3.5	9897	9.4	4056	9.4	4241	51.8	42.8
Pierīgas	16.8	2954	17.6	4010	17.4	1791	18.7	2012	60.6	50.1
Kurzemes	12.9	2259	13.0	2957	13.6	1402	14.3	1540	62.0	52.0

2.6.tabulas turpinājums / Continuation of Table 2.6.

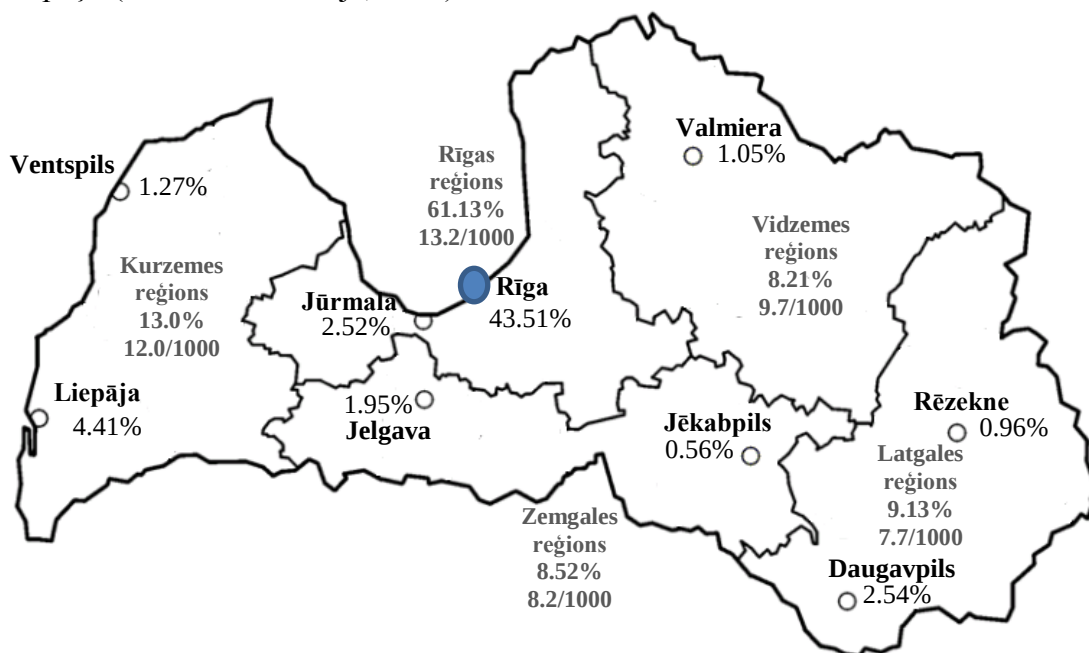
Rādītājs	Lursoft				CSP				CSP gab. pret Lursoft gab., %	
	2013		2017		2013		2017		2013	2017
	%	gab.	%	gab.	%	gab.	%	gab.		
Zemgales	8.9	1564	9.1	2077	9.7	998	8.5	920	63.8	44.2
Vidzemes	7.9	1390	8.5	1938	9.7	998	9.0	973	71.7	50.2
Latgales	8.9	1564	8.2	1868	10.2	1049	10.1	1086	67.0	58.1
Kopā	100	17550	100	22747	100	10294	100	10772	58.6	47.3

Avots: autora veidots pēc Lursoft statistika, 2019; Statistika, 2019

Analizējot nevalstiskā sektora pētījumus, pētnieki visbiežāk izmanto Lursoft informāciju, kas papildus skaita dinamikai sniedz informāciju par pēdējām dibinātajām organizācijām, dibinātāju subjektiem un to valstisko piederību, sadalījumu Latvijas novados u.c. **Pēc Lursoft datiem** (skatīt 2.6. tabulu) joprojām saglabājas tendence, ka lielākais reģistrēto organizāciju skaits ir Rīgā un Pierīgas reģionā. 2017. gadā Rīgas un Pierīgas reģionā ir reģistrētas 62% jeb 13 907 NVO. Savukārt Latvijas 9 lielākajās pilsētās ir reģistrētas 58.7% NVO, no tām 44% Rīgā. Vismazāk organizāciju ir Jēkabpilī – 0.6%, bet visvairāk Liepājā – 4.5%. Reģionos otrs lielākais NVO skaits – 13% ir Kurzemē, Zemgalē – 9.1% jeb 2077 NVO, lielākajai daļai atrodoties Jelgavas un Bauskas novadā. Savukārt Vidzemē un Latgalē situācija ir līdzīga, attiecīgi 8.5% un 8.2% jeb 1938 un 1868 organizācijas. Vidzemē lielākais NVO skaits koncentrējas Madonas un Cēsu novadā, savukārt Latgalē – Rēzeknes un Daugavpils novadā. Organizāciju kopējais skaits katru gadu nedaudz palielinās, un praktiski nemainīga saglabājas to skaita attiecība reģionos un pilsētās. Joprojām mazākais organizāciju skaits ir Zilupē un Baltnavā, attiecīgi 6 un 7. Skaitliskā izteiksmē organizāciju skaits no 2013. gada līdz 2017. gadam Latvijā ir vidēji palielinājies par 30%, lielākais palielinājums Vidzemē par 39.4, mazākais Latgalē par 19.4%, bet procentuālā sadalījumā reģionos izmaiņas nepārsniedz vienu procentpunktu, kas liecina par vienmērīgu organizāciju skaita palielināšanos Latvijas reģionos.

Pēc CSP datiem par ekonomiski aktīvajām organizācijām, līdzīgi kā pēc Lursoft datiem, lielākais organizāciju skaits un tā procentuālā attiecība reģionos 2017. gadā bija Rīgas, Pierīgas un Kurzemes reģionā, salīdzinājumā ar 2013. gadu lielākais ekonomiski aktīvo organizāciju skaita palielinājums par 12.4% bija Pierīgas reģionā. Pēc CSP datiem Latgales reģionā ir 10.1% ekonomiski aktīvu organizāciju un 2017. gadā salīdzinājumā ar 2013. gadu Vidzemes un Zemgales reģionā organizāciju skaits ir samazinājies attiecīgi par 25 un 78. No 2013. līdz 2016. gadam bija vērojama ekonomiski aktīvo organizāciju skaita palielināšanās no 10 294 līdz 11 472 organizācijām, bet 2017. gadā to skaits ir samazinājies līdz 10 772. Raksturojot ekonomiski aktīvo organizāciju īpatsvaru reģistrēto organizāciju kopskaitā, 2017. gadā salīdzinājumā ar 2013. gadu to īpatsvars ir samazinājies no 56.7% līdz 47.3%, kas liecina par to, ka reģistrēto organizāciju skaita pieaugums ir bijis straujāks kā ekonomiski aktīvo organizāciju skaita palielinājums un vairāk kā puse no visām reģistrētajām organizācijām nav ekonomiski aktīvas (Uzņēmumu skaits, 2017). Būtisks rādītājs ir **NVO blīvums** valsts reģionos jeb skaits uz 1000 iedzīvotājiem, kas raksturo pilsonisko līdzdalību gan nacionālā, gan reģiona mērogā (skatīt 2.15. attēlu) un palīdz veidot noturīgu saikni starp indivīdu un valsti, vairojot cilvēku atbildību par sabiedrību, kurā viņi dzīvo. Pilsoniskā līdzdalība aptver plašu darbību spektru: dalību vēlēšanās, politiskajās organizācijās, arodbiedrībās, NVO, asociācijās u.c. Par NVO un sabiedrības līdzdalības lomu liecina LR Kultūras ministrijas (KM) *Nacionālajās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņēs*

2012.-2018. gadam noteiktais, ka 2018. gadā Latvijā jābūt 9 organizācijām uz 1000 iedzīvotājiem, ko ir iespējams sasniegt vismaz reizi gadā organizējot informatīvo kampaņu (Kultūras ministrija, 2011).

Avots: autora veidots pēc Lursoft statistika, 2019

2.15. att. / Fig. 2.15. Sabiedrisko organizāciju, to apvienību, biedrību un nodibinājumu sadalījums Latvijas pilsētās un reģionos, blīvums Latvijas reģionos uz 1000 iedzīvotājiem 2017. gadā, % / *Percentage distribution of public organisations, their associations and foundations by city and by region in Latvia; organisation density per 1000 capita in the regions of Latvia in 2017.*

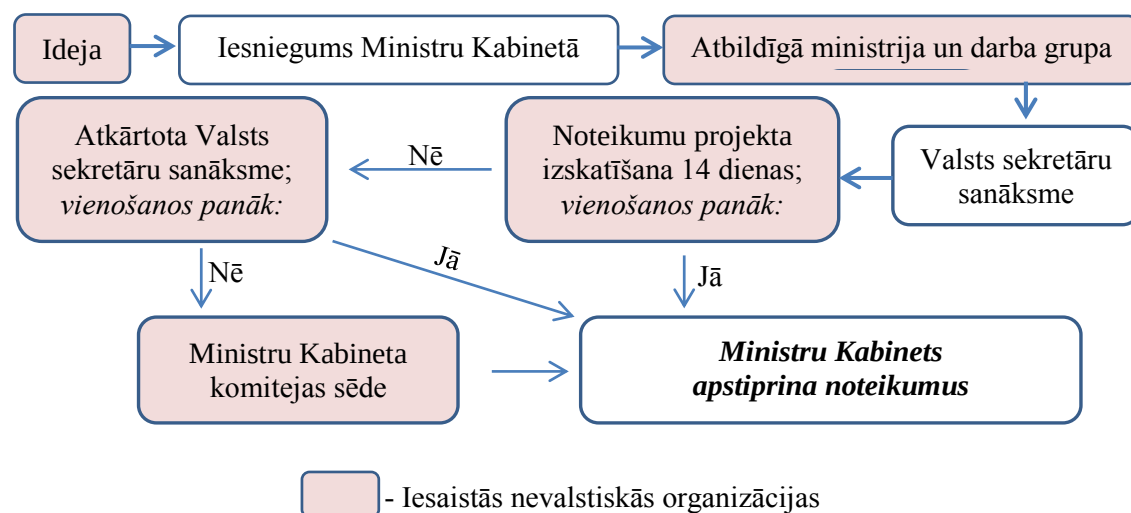
Pēc Lursoft datiem 2017. gadā lielākais organizāciju blīvums bija vērojams Rīgā un Rīgas reģionā - 13.2 organizācijas uz 1000 iedzīvotājiem, Kurzēmē 12.0, Vidzemē 9.7, bet mazākais – Zemgalē 8.2 un Latgalē 7.7 (skatīt 2.15. attēlu), vēl nesasniedzot KM noteikto vēlamo blīvumu. NVO blīvuma līmenis reģionos ir atkarīgs no apdzīvotības blīvuma, iedzīvotāju aktivitātes, reģiona attīstības, uzņēmējdarbības iespējām u.c. faktoriem. Piemēram, Rīgas reģionā, palielinoties iedzīvotāju skaitam straujāk kā organizāciju skaitam, blīvums var palikt nemainīgs vai pat samazināties.

Pēc CSP datiem vidējais organizāciju blīvums uz 1000 iedzīvotājiem Latvijā, 2017. gadā bija 5.5 jeb par 6.2 organizācijām mazāk nekā pēc Lursoft datiem. Blīvuma attiecība reģionos ir līdzīga kā pēc Lursoft datiem, augstākais rādītājs vērojams Rīgas reģionā (6.6) un zemākais Latgales reģionā (3.4). Savukārt Pierīgas reģionā (5.5), kas ir zemāks nekā Vidzemes (5.7) un Kurzemes reģionā (6.3). Blīvuma izteikšana pēc Ekonomiski aktīvo organizāciju skaita precīzāk raksturo patieso NVO skaitu un iedzīvotāju pilsonisko aktivitāti valsts un reģiona mērogā. Blīvuma aprēķinos, izmantojot ekonomiski aktīvo organizāciju skaitu, vēl netiek sasniegts KM noteiktais vēlamais blīvums – 9 organizācijas uz 1000 iedzīvotājiem 2018. gadā.

Rādītāju atšķirības valsts reģionos var norādīt uz nevienlīdzīgu iedzīvotāju interešu aizstāvību. Lai veicinātu sabiedrības iesaistīšanos un izpratni par NVO lomu, katrā Latvijas reģionā un lielākajās pilsētās ir NVO atbalsta centri, kas sniedz palīdzību NVO darbības uzsākšanai, finansējuma piesaistīšanai un ikdienas darbību veikšanā (KNVOAC, [b.g.]). Šādas NVO atbalsta centra aktivitātes ir bezmaksas, tās tiek finansētas piesaistot līdzekļus caur dažādiem projektiem vai ziedojumiem. Šiem

centriem ir Sabiedriskā labuma organizācijas statuss, kas ziedotājiem nodrošina nodokļu atlaides (DNVOAC, [b.g.]).

Latvijā NVO ir kļuvušas par neatņemamu sabiedriskās aktivitātes sastāvdaļu, kas norāda uz valsts demokrātijas pakāpi, sniedzot iespēju līdzdarboties un ietekmēt valsts pārvaldes procesus. Par valsts institūciju vēlmi iesaistīt nevalstiskās organizācijas lēmumu pieņemšanā norāda 2005. gadā starp LR Ministru kabinetu un 57 NVO noslēgtais *Nevalstisko organizāciju un Ministru kabineta sadarbības memorands*. 2019. gadā šādu memorandu ir parakstījušas jau 436 organizācijas. Sākotnēji tā mērķis bija nodrošināt valsts pārvaldes un sabiedrības sadarbību, iesaistot sabiedrības pārstāvjus diskusijās un nodrošinot ar informāciju, bet 2014. gadā tas tika papildināts ar mērķi veicināt sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanas procesā, izpildē un kontrolē. Memorands ir būtisks solis abu pušu sadarbībā, kur valsts pārvaldes iestādes oficiāli aicina uz klausīt sabiedrības viedokli un iesaistīt to lēmumu pieņemšanas procesā (Valsts kanceleja, 2019). Organizācijas pēc savas aktivitātes var iedalīt divās grupās: 1) sabiedrības labklājības uzlabošanai konkrētā vietā/reģionā; 2) politisko procesu virzītāji, valsts institūciju partneri lēmumu pieņemšanā. Sabiedrības līdzdalību pēc MK noteiktām vadlīnijām nodrošina visas 13 LR ministrijas un to pakļautības iestādes.

Avots: autora veidots pēc Valsts kanceleja, 2018

2.16. att. / Fig. 2.16. Valsts institūciju un nevalstisko organizāciju sadarbības process Ministru kabineta noteikumu izstrādē Latvijā / Structure of collaboration between state authorities and NGOs on developing Cabinet Regulations in Latvia.

Ietonētie lodziņi 2.16.attēlā apzīmē procesa posmus, kuros var iesaistīties nevalstiskās organizācijas un citi interesenti. Pats process sākas ar ideju, kuru var ierosināt organizācijas, valsts institūcijas vai ikviens sabiedrības pārstāvis. Bet, ja ideju ierosina vienpersoniski, tai sabiedrības iniciatīvas portālā www.manabalss.lv ir jāsavāc minimālais atbalstītāju jeb parakstu skaits. Tālāk ideja iesnieguma formā tiek nosūtīta MK, to izvērtē Valsts kanceleja un nodod tālāk atbildīgajai ministrijai. Tad atbildīgā ministrija sasauc darba grupu, šajā posmā var piedalīties tikai nozaru eksperti, NVO un ministriju pārstāvji. Darba grupā izstrādātie noteikumu projekti tiek nodoti Valsts sekretāru sanāksmei, kur tos apstiprina un lūdz ikvienu interesentu sniegt savu viedokli, tad attiecīgi priekšlikumus noteikumu projektā iestrādā atbildīgā ministrija. Ja tomēr vienošanās par papildinājumiem vai precizējumiem netiek panākta, normatīvā akta projektu atkārtoti nosūta Valsts sekretāru sanāksmei, kurā var piedalīties gan NVO pārstāvji, gan ikviens sabiedrības loceklis individuāli. Ja tomēr arī šajā reizē netiek

panākta vienošanās, noteikumu projektu nosūta MKK sēdei, kur to izskata ministri, un pēc vienošanās jaunie noteikumi tiek apstiprināti MK sēdē. Likumu izstrādes process ir līdzīgs, tikai tos galīgi apstiprina Saeimā. Reti, bet ir gadījumi, kad ministru kabineta noteikumi un likumi netiek galīgi apstiprināti arī pēc vairākkārtējām izskatīšanām, un tad tos nosūta atpakaļ atbildīgajai ministrijai pārskatīšanai.

Normatīvo aktu un politikas plānošanas izstrādes procesā var iesaistīties ikviens sabiedrības pārstāvis kā individuāla persona vai personu apvienība NVO veidā, bet lielākas ietekmes iespējas ir nevalstiskajām organizācijām ar vienotu biedru pozīciju. Savukārt katram interesentam piedaloties individuāli, valsts pārvalde iegūtu lielu viedokļu daudzveidību, tādēļ NVO sniedz atbalstu valsts institūcijām daudzo viedokļu apkopošanā.

Katrā tiešās valsts pārvaldes iestādes mājaslapā ir sadaļa “Sabiedrības līdzdalība”, kur attiecīgie interesenti var iepazīties ar informāciju, kādā veidā tie var iesaistīties politiskajos procesos. Katrai tiešās valsts pārvaldes iestādei ir vismaz viena padome vai konsultatīvā padome. Konsultatīvajā padomē darbojas vairāk nekā viena nevalstiskā organizācija, un tajās tiek skatīti plašākai sabiedrībai svarīgi jautājumi. Katrā no iestādēm ir citas padomes, komitejas vai darba grupas specifisko jautājumu risināšanai.

Statistiku par NVO līdzdalības aktivitātēm nacionālā līmenī sadarbības memoranda ietvaros apkopo LR Valsts kanceleja. Pēdējais aktivitāšu apkopojums ir pieejams tikai par 2015. gadu (skatīt 2.7. tabulu), t.sk. arī LR Valsts kontrole 2019. gada revīzijas ziņojumā “*Nevalstisko organizāciju iesaiste Zemkopības ministrijas nozarēs aiz necaurskatāma aizsega*” atsaucas uz 2015. gada aktivitāšu apkopojumu (Valsts kontrole, 2019).

2.7. tabula / Table 2.7.

Sabiedrības un valsts pārvaldes sadarbības aktivitāte LR ministriju un NVO organizētos pasākumos Latvijā 2015. gadā / Collaboration activity of society and state authorities on working groups organised by ministries of Republic of Latvia and NGOs in Latvia in 2015

Rādītājs	AM	ĀM	EM	IZM	KM	LM	TM	VARAM	FM	SM	IeM	VM	ZM
	Izglītojoši ministriju pasākumi par sabiedrības līdzdalības iespējām valsts pārvaldē NVO pārstāvjiem												
<i>Pasākumi</i>	x	9	16	12	3	19	30	1	0	0	0	0	2
<i>Dalībnieki</i>	x	135	100	289	600	0	43	15	0	0	0	0	44
	Izglītojoši ministriju pasākumi par sabiedrības līdzdalības iespējām valsts pārvaldē Valsts pārvaldē strādājošiem												
<i>Pasākumi</i>	1	3	22	11	11	0	41	1	0	0	2	0	1
<i>Dalībnieki</i>	60	135	985	482	610	0	x	100	0	0	127	0	17
	NVO dalība ministriju pasākumos												
<i>Pasākumi</i>	x	32	123	169	12	36	18	69	57	10	21	51	43
<i>Dalībnieki</i>	x	500	1286	1338	1050	199	414	542	247	34	65	512	585
	Ministriju dalība NVO pasākumos												
<i>Pasākumi</i>	x	84	161	77	89	156	130	135	53	31	24	73	137
	Konsultatīvās padomes ministrijās												
<i>Skaits</i>	6	5	15	12	20	14	16	14	12	11	4	15	18
<i>NVO skaits padomēs</i>	5	4	113	43	100	76	80	93	119	48	44	81	151

Avots: autora veidots pēc Valsts kanceleja, 2019

Ministriju aktivitāte sabiedrības iesaistīšanā ar nozari saistītos pasākumos nav savstarpēji salīdzināma atšķirīgas mērķauditorijas un iesaistīto organizāciju skaita dēļ.

Viennozīmīgi organizēto sanāksmju skaits nav raksturojošs rādītājs, būtiskākais ir sasniegtie rezultāti. Nav nozīmes salīdzināt organizēto pasākumu skaitu pa gadiem, jo atšķiras nepieciešamība veikt izmaiņas vai radīt jaunus normatīvos aktus, kā tas, piemēram, ir jauna daudzgadu budžeta perioda sākumā, kad jāizstrādā daudzi jauni noteikumi finansējuma apguvei. Pozitīvi vērtējams fakts, ka visas ministrijas ir iesaistījušās sabiedrības līdzdalības veicināšanā (skatīt 2.7. tabulu). Vismazāk ir pieejama informācija par Aizsardzības ministrijas (AM) aktivitātēm, jo tās darba specifika lielā mērā saistīta ar ierobežotas pieejamības informāciju un pārāk liela sabiedrības iesaistīšana var radīt valsts drošības apdraudējumu.

Visaugstākā aktivitāte sadarbībā ar NVO 2015. gadā bija notikusi Izglītības un zinātnes (IZM), Kultūras (KM) un Ekonomikas (EM) ministrijā, piesaistot lielu dalībnieku skaitu pašu organizētiem pasākumiem un apmeklējot NVO organizētos pasākumus. Augstie aktivitātes rādītāji saistāmi ar lielāku iesaistīto organizāciju skaitu konsultatīvajās padomēs un lielāku ieinteresēto sabiedrības daļu. EM attiecīgajā gadā ir organizējusi 15 dažādas konsultatīvās padomes par būvniecības, tautsaimniecības, elektroenerģijas, tūrisma u.c. jautājumiem. Visvairāk NVO pārstāvji ir apmeklējuši IZM organizētos pasākumos, kopā piedaloties 1338 personām 169 pasākumos. IZM organizējusi 12 konsultatīvās padomes izglītības, sporta, nodarbinātības u.c. jautājumos. Ministrija sadarbojas ar lielu skaitu nevalstisko organizāciju, īpaši Veselīga dzīvesveida un sporta jomā. 2015. gadā IZM finansējumu piešķirusi 44 sporta organizācijām dalībai starptautiskos sporta pasākumos un sporta pasākumu organizēšanai Latvijā. Lielākais konsultatīvo padomju skaits ir KM, organizējot 20 padomes kultūras, brīvā laika pavadīšanas, sabiedrības integrācijas u.c. jomās.

Iepriekš jau tika minēts, ka organizēto pasākumu vai to dalībnieku skaits nav salīdzinošs rādītājs starp ministrijām, ņemot vērā to darbības dažādību un mērķauditoriju. Arī ministrijas, kuras pārrauga mazāku skaitu jomu, ar mazāku kopējo nevalstisko organizāciju skaitu nozarē, piemēram, ZM organizēja 18 konsultatīvās padomes, un iesaistīja 151 organizāciju, kas ir lielākais skaits salīdzinot visas ministrijas. NVO skaits konsultatīvajās padomēs norāda uz NVO lomu politisko procesu ietekmēšanā. Iepriekš tika norādīts, ka nedaudz virs 10 tūkst. NVO Latvijā ir ekonomiski aktīvas, savukārt 2015. gadā visās ministrijās kopā konsultatīvajās padomēs ir iesaistījušās 997 organizācijas jeb apmēram 10% no ekonomiski aktīvajām. Autorprāt valsts institūcijām, kas organizē konsultatīvās padomes ar NVO klātbūtni, būtiska uzmanība jāpievērš organizāciju atbilstības izvērtēšanai, lai izvairītos no šauru interešu grupu pārstāvētu organizāciju dalību, nacionāla līmeņa politikas jautājumu lemšanā.

NVO un valsts pārvaldes sadarbību raksturo arī NVO iesaiste atzinumu sniegšanā par ministriju izstrādātajiem tiesību aktu projektiem un politikas plānošanas dokumentiem (skatīt 2.8. tabulu). Iepriekš jau tika norādīts, ka dokumentu skaits nav salīdzinošs rādītājs, un starp ministrijām to skaits var atšķirties līdz pat 100 dokumentiem. Kvantitatīvā izteiksmē lielāko tiesību aktu projektu skaitu 2015. gadā ir izstrādājušas EM un ZM, attiecīgi 241 un 209. Analizējot garākā laika periodā, no 2012. līdz 2015. gadam, lielākais vidējais dokumentu skaits tika izstrādāts ZM, vairāk nekā 200 dokumenti gadā. Pārējās ministrijās izstrādāto dokumentu skaita svārstības bijušas lielākas, līdz 100 dokumentiem gadā. Garākā laika periodā dokumentu skaits norāda uz cikliskām svārstībām, kad lielāks skaits dokumentu tiek izstrādāts vidēji katru otro gadu.

2.8. tabula / Table 2.8.

Ministriju izstrādātie tiesību aktu projekti un politikas plānošanas dokumenti, un NVO sniegto atzinumu skaits Latvijā, 2012.-2015. gadā, skaits un % / Developed draft legal acts and policy planning documents by ministries of Republic of Latvia, and number of NGOs valuations of them in Latvia in 2015, number and %

Ministrija	2012		2013		2014		2015		NVO sniegto atzinumu daudzums par ministriju izstrādātajiem tiesību aktiem, %			
	I	II	I	II	I	II	I	II	2012	2013	2014	2015
EM	215	95	237	139	108	77	241	156	44.2	58.6	71.3	64.7
ZM	235	180	223	125	202	111	209	147	76.6	56.1	55.0	70.3
TM	70	26	268	58	141	29	109	53	37.1	21.6	20.6	48.6
SM	81	82	134	121	42	32	104	66	101.2	90.3	76.2	63.5
IZM	11	8	207	57	44	29	95	52	72.7	27.5	65.9	54.7
AM	83	0	96	0	123	0	95	8	0.0	0.0	0.0	8.4
FM	33	26	87	53	145	100	88	54	78.8	60.9	69.0	61.4
VARAM	99	93	18	19	82	75	80	71	93.9	105.6	91.5	88.8
VM	116	84	126	95	63	51	60	53	72.4	75.4	81.0	88.3
IeM	112	1	26	10	142	10	36	5	0.9	38.5	7.0	13.9
LM	52	28	26	28	32	25	33	51	53.8	107.7	78.1	154.5
ĀM	9	9	2	1	3	2	2	2	100.0	50.0	66.7	100.0
KM	9	3	9	3	66	8	0	1	33.3	33.3	12.1	0.0
I – Ministriju izstrādāto tiesību aktu projektu un politikas plānošanas dokumentu skaits												
II – Tiesību aktu projektu un politikas plānošanas dokumentu skaits, par kuriem saņemti NVO atzinumi												

Avots: autora veidots pēc Valsts kanceleja, 2019

Vērtējot NVO iesaistīšanos atzinumu sniegšanā, objektīvi būtu salīdzināt tās ministrijas, kurās izstrādāto dokumentu projektu skaits pārsniedz 50 dokumentus gadā. Attiecīgi šajās ministrijās NVO sniegušas atzinumus par vairāk nekā 60% izstrādāto dokumentu. No 2012. līdz 2015. gadam augstākā NVO iesaistīšanās intensitāte ir bijusi Veselības ministrijā (VM) – vidēji 80% un VARAM – vidēji 94%. Savukārt Zemkopības ministrijā tā bija vidēji 64%. NVO sniegto atzinumu skaits ir viens no rādītājiem, kam būtu jābūt ar pieauguma tendenci. Savukārt ministriju izstrādāto dokumentu projektu un organizēto sanāksmju skaits nav no rādītājiem, kuru pieaugums norādītu uz pozitīvu ietekmi. MK sadarbības memorandā abas puses tiek aicinātas uz konstruktīvu diskusiju un laika resursu ekonomiju.

Līdzīgi kā nacionālā līmenī, tā arī starptautiski, nevalstiskās organizācijas var iesaistīties procesu ietekmēšanā. Eiropas līmenī iesaistīšanās iespējama ES institūcijās un tās padomdevēj institūcijās. Galvenā izpildinstitūcija ES ir Eiropas Komisija un lēmumu pieņēmēji – Eiropas Parlaments un ES Ministru Padome, savukārt padomdevēj institūcijas ir Eiropas Ekonomisko un sociālo lietu komiteja un Reģionu komiteja. Latvijai kļūstot pilntiesīgai ES dalībvalstij, latviešu valoda ir kļuvusi par vienu no oficiālajām valodām, kas dod iespēju lēmēj institūcijās uzstāties un iepazīties ar dokumentiem valsts valodā.

Palielinoties NVO sektora aktivitātēm, autors secina, ka statistikas datubāzēs pieejamā informācija nepilnīgi raksturo sektora aktivitātes. Pašreiz Lursoft un CSP datubāzē pieejamā informācija par organizāciju skaitu un tajās nodarbināto dinamiku. Par pārskatāmības trūkumu NVO sektorā norāda arī Latvijas Pilsoniskā alianse (LPA) NVO sektora pētījumi, kuros analīze balstās uz aptaujas veidā iegūtu informāciju un izlases veidā izvēlētiem NVO gada pārskatiem. NVO sektora finanšu analīzei izlases veidā tika izvēlēti 45 gada pārskati no Rīgas reģiona NVO, 5 gada pārskati no NVO Liepājā, pa 2 gada pārskatiem no NVO Jūrmalā, Daugavpilī, Jelgavā; un pa 1 gada

pārskatam no citām pašvaldībām. Autors uzskata, ka sektora pārskatāmībā būtiska problēma ir vāji attīstīta nevalstiskā sektora klasifikācija, jo organizāciju darbības jomu dažādība pārsniedz klasifikatora iedalījumus. Laika periodā, kad aktuāla bija NACE 1.1. redakcija, tajā organizācijas tika klasificētas O sadaļā „Sabiedriskie, sociālie un individuālie pakalpojumi”, bet no 2006. gada, kad stājās spēkā NACE 2. redakcija (red.), organizācijas ierindoja S sadaļā „Citi pakalpojumi”, neskatoties uz to, ka NACE klasifikators aptver visas uzņēmējdarbības jomas. Reģistrējot NVO, darbības mērķis un joma tiek norādīta raksturojuma veidā. Savukārt NVO klasifikācijas sekmēšanai 2014. gada 2. janvārā „*Biedrību un nodibinājumu*” likuma 13. panta 3. punkta grozījumi paredz, ka jaundibinātās biedrības un nodibinājumi tiek klasificēti atbilstoši to darbības jomai. Bet tās organizācijas, kuras jau ir dibinātas, var brīvprātīgi veikt izmaiņas Uzņēmumu reģistrā. Bet ar 2016. gada 1. janvāri ir spēkā stājušies MK noteikumi Nr. 779 „*Biedrību un nodibinājumu klasificēšana*” atbilstoši to darbības jomai (Biedrību un nodibinājumu..., 2015). Jaunie klasificēšanas noteikumi iedala NVO darbības jomas 15 kategorijās un 66 apakškategorijās, izmantojot NACE 2. red. klasifikatoru. Biedrības un nodibinājumus var klasificēt tikai pēc jauno MK noteikumu jomu iedalījuma un organizācijas, kuru darbības joma nav pieejama jaunajos klasifikācijas noteikumos, tiek ierindotas sadaļā 94.99 *Citur neklasificētu organizāciju darbība*, detalizētāk paskaidrojot to darbības mērķus ar 20 jaunām darbības jomām, kas nav sastopamas NACE klasifikācijā, tādās jomās kā kultūra un atpūta, pētniecība un izglītība, vide un dzīvnieku aizsardzība u.c.

Autors secina, ka jaunie klasificēšanas noteikumi nosaka jomas ar lielāku organizāciju skaitu, un pārējās jomas ar mazāku organizāciju skaitu ierindoja sadaļā *Profesionālu organizāciju darbība vai Citur neklasificētu organizāciju darbība*. Iespējams, jomās ar lielāku organizāciju skaitu labāka pārskatāmība tiek iegūta, bet, piemēram, par lauksaimniecības sektoru jaunie noteikumi labāku priekšstatu nedod. Autors uzskata, ka NVO, grupējot pēc NACE 2. red. klasifikatora, tiktu radīta sadrumstalotība, bet šāds klasificēšanas veids sniegtu pilnvērtīgu pamatinformāciju par organizāciju darbības jomām. Piemēram, analizējot lauksaimnieku organizāciju darbības jomas pēc Lursoft datubāzē pieejamās informācijas 2019. gada jūlijā, autors secina, ka starp vienāda līmeņa organizācijām pastāv klasifikācijas atšķirības. Piemēram, nozaru organizācijām norādītā klasifikācijas joma sakrīt ar to biedru darbības virzienu, piemēram, Latvijas Aitu audzētāju asociācijai norādītā darbība pēc VID datiem ir *Aitu un kazu audzēšana (NACE 2. red. 01.45)* vai Latvijas Vīnkopju un vīndaru biedrībai *Vīnogu audzēšana (NACE 2. red. 01.21)*, kā arī organizācijas nosaukums jau raksturo tās darbību. Bet pēc CSP datiem šo abu organizāciju darbība ir norādīta kā *Citur neklasificētu organizāciju darbība (NACE 2. red. 94.99)*, bet Gaļas liellopu audzētāju asociācijai pēc VID datiem norādītā darbība ir *Citu liellopu audzēšana (NACE 2. red. 01.42)*, bet pēc CSP datiem – *Profesionālu organizāciju darbība (NACE 2. red. 94.12)*. Savukārt horizontālajām organizācijām, piemēram, Zemnieku saimei (ZSA) norādītas divas jomas *Profesionālu organizāciju darbība (NACE 2. red. 94.12, pēc VID datiem)* un *Citur neklasificētu organizāciju darbība (NACE 2. red. 94.99, pēc CSP datiem)*, bet Latvijas Zemnieku federācijai (LZF) vai Latvijas Lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības kamerai – *Profesionālu organizāciju darbība (NACE 2. red. 94.12)* gan pēc VID, gan pēc CSP datiem.

Pēc NACE 2. red. iedalījuma kategorijām 2017. gadā gandrīz puse jeb 4935 ekonomiski aktīvu NVO ir „S” sadaļā „Citi pakalpojumi”. Savukārt detalizētāk analizējot šīs kategorijas apakškategorijas, 4187 jeb 38.9% no visām ekonomiski aktīvajām organizācijām klasificētas „S 94.99” „*Citur neklasificētu organizāciju darbība*” sadaļā, kur t.sk. ir arī klasificētas ar lauksaimniecību saistītās horizontālās

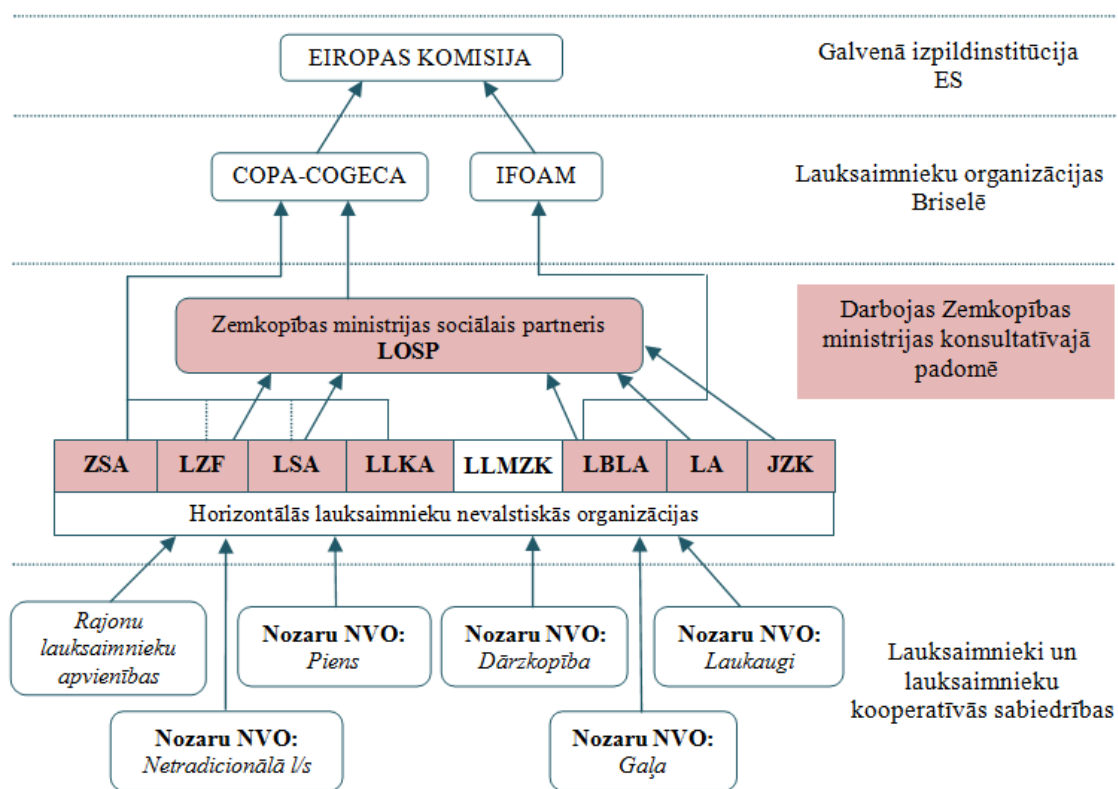
organizācijas, kuru darbība ir specializēta vairākos novirzienos. Otrā apakš kategorijā, kurā tiek klasificētas daudznozaru lauksaimnieku NVO, ir “S 94.12” “Profesionālo organizāciju darbība” ar 309 organizācijām. “A” kategorijā jeb Lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības organizācijas ir viena no mazākajām kategorijām, kurā 2013. – 2017. gadā organizāciju kopējais skaits ir samazinājies no 93 līdz 75, no tām 74 ir specializējušās augkopībā un lopkopībā, un 1 zivsaimniecībā (Uzņēmumu skaits, 2018). Autoraprāt, šis iedalījums ir nepilnīgs, to apliecina iepriekš aprakstīto organizāciju darbības jomas, kā arī, piemēram, putnkopības vai mežsaimniecības sektorā nav norādīta neviena organizācija, lai gan abās nozarēs ir spēcīgas organizācijas kā "Latvijas Olu un putnu gaļas ražotāju asociācija" un "Latvijas Meža īpašnieku biedrība" (LMĪB).

Klasifikācijas problēmas nemazina NVO lomu Latvijā un turpmākai pētījuma veikšanai par nevalstiskajām organizācijām lauksaimniecībā autors veiks individuālu lauksaimnieku organizāciju analīzi.

2.4. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju raksturojums Latvijā / *Characteristics of farmer non-governmental organisations in Latvia*

Mūsdienu lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas Latvijā tika dibinātas pēc neatkarības atgūšanas 20. gs. 90-to gadu vidū. Lauksaimnieku apvienošanās organizācijās veicināja lauksaimnieku un valsts institūciju atšķirīgs skatījums uz lauksaimniecības attīstību. Juridiski nostiprināta organizācija bija veids, kā tās biedriem piedalīties politikas veidošanā un sniegt ieteikumus normatīvo aktu un politikas plānošanas dokumentu izstrādē. Aktīvākās lauksaimnieku organizācijas joprojām saglabā savu ietekmi, kas norāda, ka organizācijas spēj aizstāvēt lauksaimnieku intereses, ir nozīmīgs partneris valsts institūcijām un veido sabiedrības izpratni par lauksaimniecības lomu un nozīmi. Par lauksaimnieku organizāciju aktivitātēm pirmās Latvijas brīvvalsts laikā skatīt 1.1. apakšnodaļu.

Organizāciju veidi, to skaits vai hierarhiskā struktūra dažādās valstīs var būt atšķirīga, ņemot vērā lauksaimniecības specifiku, lauksaimnieku savstarpējo sadarbību, vēsturisko attīstību u.c. faktorus, bet visas organizācijas vieno mērķis – aizstāvēt biedru intereses un panākt vēlamo politikas virzienu. Par citām lauksaimnieku organizāciju funkcijām skatīt 1.3. apakšnodaļā.

Avots: autora veidots balstoties uz Latvijas lauksaimnieku NVO informāciju

2.17. att. / Fig. 2.17. Lauksaimnieku organizāciju hierarhiskā struktūra Latvijā 2019. gadā / *Hierarchy of farmer organisations in Latvia in 2019.*

Lauksaimnieku organizāciju hierarhijas pamatu Latvijā veido nozaru jeb profesionālās organizācijas/asociācijas, kuras iedala pēc ražojamo produktu veida, piemēram, gaļa, piens, dārzeņi u.c. (skatīt 2.17. attēlu). Pie mazajām lauksaimnieku organizācijām klasificējas arī Rajonu lauksaimnieku apvienības (RLA), kas darbojas katrā Latvijas reģionā un ir biedrs kādai no nacionālā līmeņa horizontālajām organizācijām. Šo mazo organizāciju pastāvēšana ir atkarīga no lauksaimnieku aktivitātes un tām pieejamā finansējuma. Finansēšanas iespējas ir biedru naudas vai neliels valsts atbalsts, kurā tiek attiecinātas izmaksas par sanāksmju organizēšanu un ceļa izdevumu kompensācijas, apmeklējot horizontālo organizāciju sanāksmes. Šo organizāciju skaits un aktualitāte lauku reģionos samazinās. 2018. gadā Latvijā bija 22 RLA. Samazinoties lauksaimnieku skaitam, RLA funkcijas pārņem nozaru NVO.

Nozaru organizāciju aktivitāte ir atkarīga no lauksaimniecības sektora un lauksaimnieku aktivitātes, bet autors uzskata, ka šīs organizācijas pilda savas funkcijas, apvienojot biedrus nacionālā mērogā un tās ir specializējušās noteiktā jomā. Nozaru organizācijas ir pārstāvētas arī netradicionālajā lauksaimniecībā un tādās jaunās jomās kā slieku vai šitaki sēņu audzēšana. Kopēju nozaru organizāciju skaitu nav iespējams noteikt, bet aktīvākās no tām ir LOSP biedri. 2019. gadā LOSP apvienoja 58 lauksaimnieku organizācijas.

Horizontālā līmeņa organizācijas apvieno nozaru organizācijas un veido sadarbību gan ar Zemkopības ministriju, gan ar Eiropas līmeņa lauksaimnieku organizācijām, sniedzot atbalstu agrārās politikas veidošanā. Horizontālajām organizācijām šajā procesā ir nozīmīga loma, nodrošinot lēmēj institūcijas ar informāciju un statistiku par aktuālo situāciju lauksaimniecībā. Šajā posmā horizontālās organizācijas pilda starpnieka lomu nozaru organizāciju informēšanā, viedokļu apkopošanā un

saskaņošanā, pirms tas tiek nodots lēmēj institūcijām. Jaunākā horizontālā līmeņa organizācija Latvijā ir 2016. gadā dibinātā *Latvijas Lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības kamera* (LLMZK), bet šobrīd tai nav noteicoša loma lauksaimniecības politikas veidošanā.

Pēc iestāšanās ES agrārā politika tiek saskaņota un apstiprināta Eiropas Komisijā, līdzīgi kā to dara pārējās ES dalībvalstis, kas pastiprina NVO lomu ne tikai nacionālā, bet arī starptautiskā mērogā. Pozīcija lauksaimniecībā tiek veidota no divām pusēm. No vienas puses to veido ZM, saskaņojot to ar valsts iestādēm un citām nozaru NVO, no otras puses to veido lauksaimnieku organizācijas, aizstāvot tieši lauksaimnieku intereses, kas ne vienmēr ir saskaņā ar ZM pozīciju. ZM kā valsts iestāde savu pozīciju aizstāv Eiropas Komisijā, bet lauksaimnieku NVO šādas iespējas nav, sadarbību ar EK nodrošina konsultatīvie partneri lauksaimniecībā jeb Eiropas līmeņa lauksaimnieku NVO Briselē (skatīt 1.3. apakšnodaļu). NVO dalība starptautiska mēroga aktivitātes ir atkarīga no to resursiem, lai spētu nosegt starptautisko organizāciju biedru naudas iemaksas un komandējuma izdevumus, kas ir iespējams finansiāli spēcīgām organizācijām, vairākām organizācijām apvienojot finansiālos resursus vai piesaistot valsts atbalstu. Latvijā ZM sniedz finansiālu atbalstu lauksaimnieku NVO starptautiskajām aktivitātēm, kas iekļauj biedru naudas iemaksas un komandējuma izdevumu kompensēšanu. No vienas puses tas ir liels atbalsts lauksaimnieku organizācijām, no otras puses, kā redzams 2.17. attēlā, tas neveicina organizāciju sadarbību starptautiskajās aktivitātēs. Piemēram, Dānijā un Austrijā, atšķirībā no Latvijas, starptautiska līmeņa aktivitātēs piedalās nacionāla līmeņa organizācija (*Lauksaimniecības kamera*) ar vienotu nacionālā līmeņa pozīciju. Igaunijā lauksaimnieku organizācijas no valsts saņem atbalstu tikai biedru naudas segšanai starptautiskajās organizācijās, bet Latvijā tiek finansiāli atbalstītas arī organizāciju citas aktivitātes, kas galvenokārt ietver normatīvo aktu analizēšanu un priekšlikumu sagatavošanu to pilnveidei. Valsts atbalsts Latvijā lauksaimnieku NVO sniedz zināmu finansiālās drošības sajūtu, kas neveicina organizāciju savstarpējo sadarbību un vienotas pozīcijas veidošanu. Starptautiska līmeņa diskusijās ir svarīgi piedalīties ar vienotu valsts pozīciju, jo EK vai starptautisko lauksaimnieku organizāciju sanāksmēs ir jāspēj ātri un kodolīgi pamatot valsts nostāju starp pārējām ES dalībvalstīm. Tas dod lielāku iespējamību sasniegt vēlamu rezultātu ar mazāku resursu patēriņu. Mazo dalībvalstu individuālas izredzes lēmumu ietekmēšanā salīdzinājumā ar lielajām dalībvalstīm ir ierobežotas, tādēļ mazajām valstīm (arī Latvijai) ir jāveicina lauksaimnieku organizāciju sadarbība ar kaimiņvalstīm, lai panāktu kopīgu pozīciju lielāka reģiona mērogā. Latvijas lauksaimnieku organizāciju starptautiskās sadarbības piemēri ir sadarbība ar Baltijas un Ziemeļvalstu lauksaimnieku organizācijām un Višegradas valstu organizācijām. Visaktīvākā sadarbība norisinās ar Baltijas un Ziemeļvalstu lauksaimnieku organizācijām, regulāri tiekoties un vienojoties kopīgās aktivitātēs aktuālo problēmjautājumu risināšanā, pozīciju sagatavošanā. Aktīva sadarbība, t.sk. ar Višegradas lauksaimnieku organizācijām, ir KLP jautājumos. Visās valstīs ir atšķirīga situācija lauksaimnieciskajā darbībā, tādēļ valstu vienojošie jautājumi ir tiešo maksājumu palielināšana, laikapstākļu negatīvā ietekme u.c. Starptautiskajās diskusijās jāpiedalās ar vienotu valsts pozīciju, ko iespējams panākt, uzlabojot organizāciju savstarpējo sadarbību nacionālā līmenī vai konsolidējot tās vienotā nacionāla līmeņa lauksaimnieku “jumta” organizācijā.

Latvijā par ietekmīgākajām horizontālajām organizācijām ir uzskatāmas ZM Konsultatīvās padomes sastāvā ietilpstošās 9 organizācijas, kas ir galvenais sabiedriskais partneris konsultācijām un stratēģisku jautājumu risināšanai. Konsultatīvajā padomē ietilpst *Zemnieku saeima* (ZSA), *Latvijas Zemnieku federācija* (LZF), *Lauksaimnieku statūtsabiedrību asociācija* (LSA), *Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociācija*

(LLKA), *Jauno zemnieku klubs* (JZK), *Lauksaimnieku apvienība* (LA), *Latvijas Pārtikas uzņēmumu federācija* (LPUF), *Latvijas Bioloģisko lauksaimnieku asociācija* (LBLA) un *Lauksaimnieku organizāciju sadarbības padome* (LOSP). Vienlaikus LOSP ir arī *Lauksaimniecības un lauku attīstības likumā* (2004.) noteiktais ZM konsultatīvais partneris, pildot lauksaimnieku organizāciju “jumta” organizācijas funkcijas. Bet realitātē LOSP neapvieno visas lauksaimnieku organizācijas to atšķirīgo interešu dēļ un ZM konsultatīvā partnera funkciju izpilda Konsultatīvā padome.

Teorētiski konsultatīvajā padomē ir jābūt pārstāvētām vadošām horizontālā līmeņa organizācijām, kas pārstāv atšķirīgas lauksaimnieku grupas un risina atšķirīgus lauksaimniecības politikas jautājumus. Vērtējot 9 konsultatīvās padomes biedrus, 2 lauksaimnieku organizācijas kā ZSA un LZF būtībā pārstāv vienādu lauksaimnieku grupu intereses, LA nav nacionāla līmeņa organizācija un LSA, vērtējot pēc organizācijas nosaukuma, pārstāv lauksaimniekus, kuru juridiskā forma praktiski neatbilst LSA dibināšanas mērķim. Tādējādi LSA funkcionāli ir līdzīga ZSA un LZF. Turklāt 6 no 9 konsultatīvās padomes dalīborganizācijām ir LOSP biedri, kas ir pretrunā ar LOSP uzdevumu – būt “jumta” organizācijai un ZM konsultatīvajam partnerim. Teorētiski LOSP ir jāveido organizācijas pozīcija, vadoties no biedru interesēm, bet Konsultatīvajā padomē katram pārstāvim ir iespēja paust individuālu viedokli, kas ir pretrunā ar LOSP funkcijām. Autors neapšaubā “jumta” organizācijas nozīmi nacionālā līmenī, bet norāda uz nepilnībām horizontālo organizāciju savstarpējā sadarbībā ar valsts institūcijām.

Starp Konsultatīvās padomes organizācijām senākā ir Jaunais zemnieku klubs, kas dibināts 1993. gada 27. aprīlī, tam seko Latvijas Zemnieku federācija, kas ir dibināta tā paša gada 12. jūlijā. Pārējās organizācijas, izņemot Lauksaimnieku apvienību, kura reģistrēta 2011. gadā, ir dibinātas līdz 2001. gadam. Lai arī LOSP dibināta 2004. gadā, tā savas funkcijas veica jau no 2000. gada kā lauksaimnieku organizāciju sadarbības padome. Katrai organizācijai norādītie darbības mērķi saskan ar organizācijas pamatdarbības funkcijām, saglabājot kopīgu iezīmi – konkurētspējas, lauku vides un tajā dzīvojošās sabiedrības labklājības uzlabošana. JZK darbība vairāk ir orientēta uz jauniešu piesaisti un izglītošanu lauksaimniecībā, savukārt LSA mērķis ir apvienot lauksaimniecības nozares statūtsabiedrības un valsts saimniecības, kuras mūsdienās gan ir reti sastopamas un savu juridisko formu ir nomainījušas uz Sabiedrību ar ierobežotu atbildību (SIA). LBLA ir bioloģiski ražojošo lauksaimnieku organizācija, bet tās darbības mērķos nav pieminēta bioloģiskā lauksaimniecība atšķirībā no LLKA, kas ir lauksaimnieku kooperatīvus apvienojošā organizācija.

Organizāciju dalība starptautiskajās aktivitātēs ir papildu aktivitātes rādītājs, kas liecina par to vēlmi vēl vairāk iesaistīties lauku attīstības politikas veidošanā. Organizācijas var brīvi izvēlēties, kurās starptautiskās aktivitātēs iesaistīties, t.sk. izvērtējot savas finansiālās iespējas.

Ietekmīgākās ES līmeņa nevalstiskās organizācijas ir tās, kas veic EK konsultatīvā partnera funkcijas un piedalās Eiropas Komisijas Sociālā dialoga darba grupās. Iepriekš jau tika raksturots, ka Eiropas lielākā un ietekmīgākā organizācija lauksaimnieku interešu aizstāvēšanā ir COPA-COGECA, kas aptver visus lauksaimniecības sektorus un nozares horizontālos jautājumus (skatīt 1.3. apakšnodaļu). No Latvijas COPA-COGECA ir iestājušās 5 lauksaimnieku organizācijas – ZSA, LOSP, LSA, LZF un LLKA. Arī citas Latvijas lauksaimnieku NVO iesaistās starptautiskās aktivitātēs, no tām aktīvākās ir LBLA, LMĪB, JZK u.c. Piemēram, LBLA un LMĪB uzskata, ka COPA-COGECA pārāk vāji aizstāv šo biedrību pārstāvētās nozares, tādēļ tās sadarbojas ar citām lauksaimnieku organizācijām Briselē, attiecīgi IFOAM un CEPF. Savukārt LZF ir vienīgā NVO no Latvijas, kas ir iestājusies Profesionālo lauksaimnieku organizāciju grupā nodarbinātības jautājumos (*Employers' Group of Professional Agricultural*

Organisations (GEOPA-COPA)) un šī ir Eiropas līmeņa organizācija par nodarbinātības un sociālajiem jautājumiem. GEOPA-COPA aktīvi sadarbojas ar EFFAT, un šī sadarbība dod iespēju GEOPA-COPA biedriem piedalīties EK darba grupās.

Organizāciju starptautisko aktivitāti autors novērtēs pēc to pārstāvju dalības biežuma dažādās starptautiskās darba grupās un pasākumos, izmantojot ES birojs apkopoto informāciju. ES birojs koordinē organizāciju dalību COPA-COGECA, EK un citās starptautiskajās aktivitātēs. Lielākā aktivitāte ir novērojama tām lauksaimnieku organizācijām, kas piedalās COPA-COGECA darba grupās, kas salīdzinājumā ar citām ES līmeņa lauksaimnieku organizācijām norisinās biežāk.

2.9. tabula / Table 2.9.

Lauksaimnieku organizāciju pārstāvju apmeklētās COPA-COGECA un EK darba grupas 2012.-2018. gadā / Attendance of Latvian farmers organisation on COPA-COGECA and European Commission Civil Dialog Groups in period 2012-2018

Organizācija	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Absolūto rādītāju izmaiņas, %	
								2015/2014	2018/2013
Apmeklētās darba grupas	75	99	82	59	35	48	68	-28.0	-31.3
ZSA, %	24.0	29.3	42.7	35.6	54.3	54.2	39.7	-40.0	-6.9
LZF, %	26.7	30.3	26.8	32.2	22.9	18.8	22.1	-13.6	-50.0
LOSP, %	29.3	23.2	15.9	16.9	17.1	25.0	32.4	-23.1	-4.3
LLKA, %	20.0	14.1	14.6	15.3	5.7	2.1	2.9	-25.0	-85.7
LSA, %	0.0	3.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.9	-	-

Avots: autora veidots pēc VLT, [b.g.]

Eiropas līmenī aktīvākās lauksaimnieku organizācijas ir COPA-COGECA Latvijas dalīborganizācijas, no kurām darbīgākās ir ZSA, LZF, LOSP, līdz 2016. gadam arī LLKA, bet vismazāko aktivitāti visā periodā ir izrādījusi LSA, kaut gan ir COPA-COGECA biedrs (skatīt 2.9. tabulu). No 2012. līdz 2018. gadam ZSA gadā vidēji apmeklējusi 25 darba grupas jeb 30%, vislielāko skaitu sasniedzot 2014. gadā, apmeklējot 35 darba grupas. Savukārt LZF vidējais apmeklējums gadā ir 17 darba grupas, augstāko vērtību sasniedzot 2013. gadā – 30 darba grupas. Vidēji analizētajā laika periodā organizācijas apmeklējušas 66 darba grupas gadā, lielāko apmeklējumu skaitu sasniedzot 2013. gadā – 99 darba grupas, pēc tam seko pakāpenisks samazinājums, 2016. gadā piedaloties vien 35 darba grupās, bet no 2017. gada vērojams pakāpenisks palielinājums. Organizāciju pārstāvju aktivitāte analizētajā periodā ir svārstīga, jo organizāciju mērķis nav apmeklēt katru gadu lielāku skaitu pasākumu, bet gan radīt iespējami lielāku pievienoto vērtību katra pasākuma dalībā. Jāņem vērā, ka pasākumos piedalās visu ES dalībvalstu pārstāvji un tiek skatīti arī reģionāla rakstura jautājumi, kas, piemēram, nav aktuāli Austrumeiropas lauksaimniekiem. Pirms katra pasākuma tiek rūpīgi izvērtēta darba kārtība un diskutējamie jautājumi. Viens no būtiskākajiem faktoriem, kas ietekmē organizāciju dalību, ir tām pieejamais finansējums. Pēc finansējuma pieejamības aktivitāte ir iedalāma trīs grupās: organizāciju pašu finansējums, Zemkopības ministrijas līdzfinansējums vai Eiropas Komisijas finansējums. Primāri organizācijas maksimāli izmanto iespēju apmeklēt EK finansētas darba grupas. Līdz 2014. gada augustam EK finansēto darba grupu intensitāte bija 65% līdz 70% gadā, bet pēc EK darba grupu optimizācijas 2015.-2018. gadā intensitāte samazinājās līdz 45-50%. EK darba grupu optimizācijas mērķis bija ietaupīt budžeta līdzekļus un samazināt dalībvalstu klātesošo pārstāvju skaitu darba grupās. EK

deva priekšroku tiem pārstāvjiem, kuri ir savas jomas eksperti un aktīvi piedalās diskusijās un ieteikumu sniegšanā. Tādējādi palielinājās dalībvalstu cīņa par apmaksātajām vietām un darba grupas darba kvalitāte. Pēc optimizācijas Latvijas lauksaimnieku organizāciju pārstāvju dalība tika apstiprināta vien 6 darba grupās no iepriekš 17 apmeklētajām. Pēc aktīvas dalības dažādu dokumentu izstrādē Latvijas ekspertu dalība ir palielinājusies no 6 līdz 10 darba grupām.

Otrs lielākais finansējuma avots ir ZM, kuras finansējuma administrēšanu un organizāciju starptautisko aktivitāšu koordinēšanu veic ES birojs. Šī finansējuma īpatsvars ir līdz 50%. Savukārt organizāciju pašu finansējums ir līdz 5% no kopējām izmaksām. Arī ZM finansējuma apmērs katru gadu ir mainīgs, kas organizācijām liek rūpīgi izvērtēt dalību starptautiskās aktivitātēs.

Otrs būtisks faktors organizācijas aktivitātes rādītājam ir tām pieejamie cilvēkresursi jeb profesionāli attiecīgās lauksaimniecības jomas eksperti. Eksperti tiek iedalīti atbilstoši lauksaimnieciskās ražošanas sektoriem, lauksaimnieku organizācijām kopīgi vienojoties par attiecīgās personas deleģējumu. Darbs starptautiskajās aktivitātēs ir brīvprātīgs un netiek atalgots, kas rada grūtības piesaistīt profesionālus jomas pārstāvjus, jo ir nepieciešamas svešvalodu zināšanas, jāseko līdzi dokumentu aprītei, aktivitātes jāapvieno ar pamatdarbavietu u.c. Tādēļ tika izveidots ES birojs, kas koordinē un pārrauga organizāciju starptautiskās aktivitātes, t.sk. sniedz atbalstu ekspertiem. Būtiski ir deleģēt no privātā uzņēmējdarbības sektora neatkarīgus ekspertus, lai tie nodrošinātu vienlīdzīgu lauksaimnieku interešu aizstāvību. Autoraprāt, to būtu iespējams panākt, veicot lauksaimnieku organizāciju konsolidāciju un izveidojot spēcīgu biroju ar atalgotiem speciālistiem, kuri varētu būt arī prioritārie darba grupu pārstāvji.

ES biroja izveide ir līdzīgs piemērs nepieciešamībai un ieguvumiem no lauksaimnieku organizāciju konsolidācijas. Latvijas lauksaimnieku NVO COPA-COGECA sāka pakāpeniski iestāties no 2004. gada, savukārt ES birojs tika izveidots 2011. gadā. COPA-COGECA iestājās 5 lauksaimnieku NVO, kas formāli bija vienojušās kādās nozares darba grupās katra piedalīsies, bet savstarpējās komunikācijas trūkums noveda pie problēmām, ka starp organizācijām nebija informācijas apmaiņas par darba grupu apmeklējumu un tajās diskutēto. Galvenokārt pietrūka atgriezeniskās saites un darba grupās iegūtā informācija palika konkrētās organizācijas biedru lokā, neskatoties uz to, ka ikgadējo dalības maksu nosedza ZM, bet komandējuma izmaksas EK. Loģisks un racionāls solis bija ES biroja izveide, jo 7 gadu starptautisko aktivitāšu pieredze norādīja, ka ir nepieciešama ciešāka savstarpējā sadarbība un informācijas apmaiņa. ES birojs ir ar NVO nesaistīts un neatkarīgs, nodrošinot vienlīdzīgu lēmumu pieņemšanas procesu. Ieguvumi no ES biroja izveides ir:

- neatkarība no NVO ietekmes un pakļautības;
- regulāra informācija par darba grupās diskutēto un nolemtu;
- regulāra informācijas aprīte starp dalīborganizācijām un ekspertiem, u.c. interesentiem;
- koordinēts ekspertu dalības process darba grupās un sanāksmēs;
- regulārs monitorings par aktuālajiem lauksaimniecības politikas jautājumiem ES;
- Latvijas lauksaimnieku pozīcijas saskaņošana un interešu aizstāvēšana ES lēmēj institūcijās;
- atklāts ekspertu atlases process, saskaņojot ar visām dalīborganizācijām;
- piesaistīts papildus valsts finansējums darba grupu apmeklējumam un lobēšanas aktivitātēm;
- profesionāls birojs, atbalsts ekspertiem;

Par vienu no lielākajiem ieguvumiem var uzskatīt organizāciju savstarpējās sadarbības veicināšanu, kas panākta, uzlabojot sadarbību starp esošajām lauksaimnieku

organizācijām, nevis veidojot jaunu konkurējošu organizāciju. Rezultātā organizāciju starptautiskās aktivitātes kļuva pārskatāmākas, ZM gūstot pārliecību par finansējumu izlietošanas atbilstību, kas bija motivējošs faktors ZM piešķirt papildu finansējumu lauksaimnieku organizāciju starptautiskajām aktivitātēm. Šis finansējums ļauj organizācijām piedalīties arī citās darba grupās un sanāksmēs, kas nav EK atmaksātas. Savukārt jaunas organizācijas dibināšana prasītu ilgāku laiku rezultāta sasniegšanai, kamēr potenciālie finansētāji novērtētu organizācijas un tās pārstāvju rīcībbspēju.

Turpmāk pētījumā tiks analizētas piecas aktīvākās nacionāla un starptautiska līmeņa horizontālās organizācijas – LOSP, LZF, ZSA, LSA un LLKA. Analizējot šo 5 organizāciju dibināšanas statūtus, tās ir norādījušas, ka ir neatkarīgas un uz brīvprātības pamata apvieno LR Uzņēmumu reģistrā reģistrētas juridiskas personas – zemnieku saimniecības, citas lauku uzņēmēj sabiedrības, lauksaimnieku biedrības un lauku pašpārvaldes organizācijas un fiziskas personas, kas nodarbojas ar lauksaimniecisko darbību. Organizācijas ir neatkarīgas no tās biedru juridiskajām saistībām un biedri no organizācijas saistībām. Tās noteikušas darbības mērķus:

- aizstāvēt savu biedru intereses;
- analizēt lauksaimniecības un tās ekonomiskos procesus;
- veidot savu lauku attīstības vīziju;
- sadarboties ar valsts, pašvaldību institūcijām un citām ieinteresētām fiziskām un juridiskām personām;
- sadarboties ar starptautiskām organizācijām;
- informēt sabiedrību par lauksaimniecību un ar to saistītiem jautājumiem;
- konsultēt un apmācīt savus biedrus.

Organizāciju biedru rindās tiek uzņemtas fiziskas un juridiskas personas, kas nodarbojas ar lauksaimniecisko darbību. Vienlaicīgi organizācijas patur iespēju izslēgt biedrus par biedru naudas saistību nepildīšanu, pārkāptu ētikas kodeksu vai cita veida kaitējumu organizācijai u.tml.

Pēc biedru skaita lielākā lauksaimniekus apvienošā organizācija ir ZSA ar apmēram 900 biedriem visās lauksaimniecības nozarēs un kopējo apsaimniekājamo platību ap 500 tūkst.ha. Biedru struktūru veido 36% lopkopības saimniecības, 56% augkopības un 8% profesionālās lauksaimnieku asociācijas dārkopībā, augļkopībā, lauku tūrismā u.c. (ZSA, [b.g.]). Līdzīga pēc funkcijām, bet vairāk orientēta uz mazajām un ģimenes saimniecībām, ir LZF ar 148 individuāliem biedriem visā Latvijā. Organizācijā ir pārstāvētas 13 RLA, 5 lauksaimniecības nozaru organizācijas, 1 lauku pašvaldība, kas vienlaikus ir LZF Padome (LZF, [b.g.]).

LLKA ir vienīgā organizācija Latvijā, kas apvieno lauksaimnieku un mežsaimnieku pakalpojumu kooperatīvās sabiedrības, kas sniedz pakalpojumus to biedriem, lauksaimniecības un mežsaimniecības produktu ražotājiem, bet pašas nenodarbojas ar lauksaimniecības un mežsaimniecības produktu ražošanu. 2018. gada sākumā LLKA apvienoja 50 biedrus. Kopš 2010. gada ZM ir uzticējusi LLKA veikt ikgadējo lauksaimniecības un mežsaimniecības kooperatīvu atbilstības izvērtēšanu (LLKA, [b.g.]).

LSA ir vienīgā organizācija, kas tika dibināta, lai apvienotu statūtsabiedrības jeb paju sabiedrības, kas izveidojās kolzohu un valsts saimniecību privatizācijas procesā pēc LR neatkarības atgūšanas. Statūtsabiedrības piederēja sabiedrībai jeb paju turētājiem, kuru skaits bija atkarīgs no pieteicēju skaita privatizācijas procesā. Laika gaitā paju turētāji savas daļas ir pārdevuši, un šīs sabiedrības ir mainījušas savu juridisko formu uz SIA vai AS. Tādejādi mūsdienās LSA ir tāda pati horizontāla līmeņa organizācija kā ZSA vai LZF, apvienojot nedaudz vairāk nekā 40 biedrus (LSA, 2017).

Visatšķirīgākā no citām organizācijām ir LOSP, kas veic “jumta” organizācijas funkcijas un apvieno tikai horizontālās un nozaru lauksaimnieku organizācijas

(6 daudznozaru un 52 nozaru organizācijas). LOSP biedri nav lauksaimnieki vai citas fiziskas un individuālas personas. Atšķirībā no pārējām organizācijām, LOSP galvenos ienākumus veido ZM dotācijas. LOSP ir vienīgā lauksaimnieku organizācija, kas kopš 2001. gada 22. februāra *Lauksaimniecības likumā (1996)* ir noteikta kā ZM konsultatīvais partneris. 2018. gadā LOSP apvienoja 58 organizācijas (LOSP, [b.g.]).

Vērtējot lauksaimnieku organizāciju organizatorisko struktūru, ZSA augstākais lēmējorgāns ir tās biedru sapulce jeb kongress, kas norisinās vismaz reizi gadā un tajā ir jāpiedalās vairāk nekā pusei biedru, lai tas būtu lemttiesīgs. Savukārt, ja pirmā kongresa sasaukuma gadījumā nav kvorums, atkārtoti sasauktā kongresā jeb biedru sapulcē pietiek vien ar diviem pārstāvjiem. Nākamais līmenis ir valde, kas tiek ievēlēta kongresa laikā uz diviem gadiem 9 cilvēku sastāvā, no tās viens tiek izvirzīts par valdes priekšsēdētāju. Līdz ar valdi uz diviem gadiem tiek ievēlēts arī revidents, kurš vienlaicīgi nevar darboties valdē. Lai valde būtu lemttiesīga, tās sanāksmēs jāpiedalās vismaz 5 valdes locekļiem. Biedru un valdes lēmumu un uzdevumu izpildi veic organizācijas Birojs, kura darbību ikdienā pārvalda Biroja vadītājs, savukārt Biroja darbība kopumā ir pakļauta valdei un organizācijas augstākajam vadītājam – valdes priekšsēdētājam. Valde lemj par darbinieku skaitu, to pienākumiem, atalgojumu, veicot Biroja darba kontroli. Valdes priekšsēdētājs un tā divi vietnieki rīkojas ar organizācijas finanšu līdzekļiem un ir paraksttiesīgās personas katrs atsevišķi. Valdei padomus var sniegt organizācijas Padome, kurā ietilpst ZSA nodaļu un nozaru apvienību vadītāji, ZSA iestājušos nozaru biedrību pilnvarotie pārstāvji un valdes locekļu kandidāti. Padomi pārstāv ikdienā ar lauksaimniecību saistītas personas Latvijas reģionos un tās galvenie uzdevumi ir ieteikt organizācijas darbības stratēģiju un pamatot organizācijas lēmumu ietekmi uz lauksaimniecības sektoriem un reģioniem. Organizācijas likvidācijas gadījumā tās pāri palikušie līdzekļi un manta izmantojami labdarības mērķiem un tos nedrīkst sadalīt ZSA biedriem (ZSA, [b.g.]).

LZF organizatoriskā struktūra ir ļoti līdzīga ZSA, tikai augstākā lēmēj institūcija tiek saukta par biedru kopsapulci. Arī kopsapulces mērķis, uzdevumi un iespējas ir ļoti līdzīgas. LZF gadījumā revidents, valde un valdes priekšsēdētājs tiek ievēlēti uz trīs gadiem un valde darbojas 7 cilvēku sastāvā. Kopsapulces laikā LZF lēmēj institūcija ir tās Padome, kamēr ZSA gadījumā valde. LZF Padomi, līdzīgi kā ZSA, pastāv ar lauksaimniecību saistītas personas un organizācijas. LZF izpildinstitūcija ir valde un valdes locekļi, kuri izpilda Padomes un kopsapulces lēmumus. Valde strādā pēc brīvprātības principa, un pamatdarba vieta tās locekļiem nav LZF. Tā kā valdei ir tiesības rīkoties ar finanšu līdzekļiem, tad ikdienas darba atvieglošanai tiek algots darbinieks organizācijas birojā. Arī LZF likvidācijas gadījumā atlikusī manta netiek sadalīta starp biedriem, bet gan institūcijai vai personai, par kuru vienojusies pēdējā biedru kopsapulce (LZF, [b.g.]).

LLKA augstākā lēmēj institūcija ir biedru sapulce, kas ievēl valdi deviņu personu sastāvā uz trīs gadiem. Valde par savu darbu organizācijā nesaņem atlīdzību, bet viņiem ir iespēja algot darbiniekus, kuri veiks ikdienas darbus un veidos organizācijas biroju. Atšķirībā no pārējām organizācijām, biedru sapulces starplaikos vadību uzņemas tikai valdes priekšsēdētājs, kurš t.sk. kontrolē biroja darbu, pārvalda finanšu līdzekļus, bet organizācijas finansējuma kontroli veic revidents (LLKA, [b.g.]).

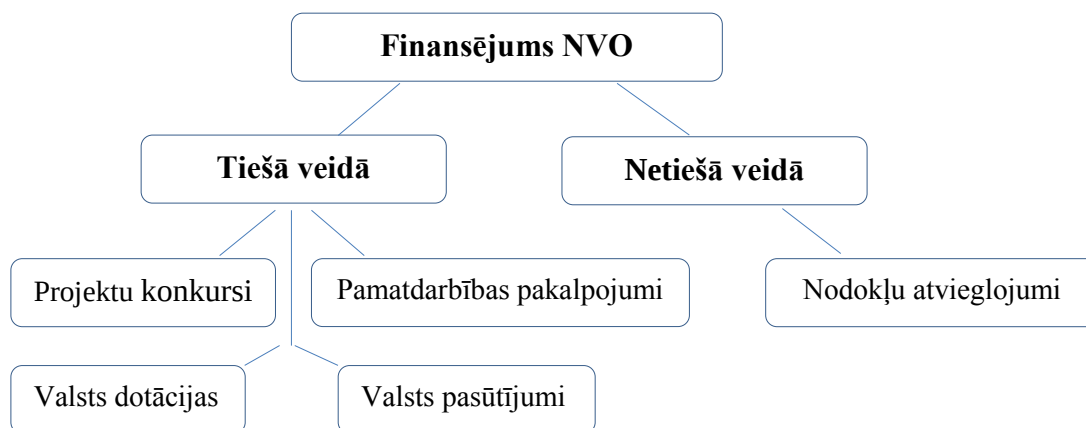
LOSP darbības uzdevumi lauksaimniecības un lauku vides attīstībā sakrīt ar pārējām organizācijām, bet ikdienas darbā nacionāla un starptautiska līmeņa lauku attīstības jautājumu risināšanā tiek iesaistīti biedri un organizācijai jāpilda ZM konsultatīvā partnera funkcijas. Organizācijas augstākā lēmēj institūcija ir biedru kopsapulce, kas tiek sasaukta vismaz reizi gadā. Kopsapulcē lemj par valdes un pārstāvju sapulces apstiprināšanu. Pārstāvju sapulce ir organizācijas lēmēj institūcija biedru kopsapulces laikā. Pārstāvju sapulci veido divi pārstāvji no katras daudznozaru organizācijas un divi pārstāvji no katras

nozaru organizācijas. Pārstāvju sapulci vada valdes priekšsēdētājs. LOSP biedri ir sadalīti grupās pēc to darbības veida: daudznosaru organizācijas, piena lopkopības, dārzenkopības, netradicionālās lauksaimniecības u.c. Organizācijas izpildinstitūcija ir valde, kas sastāv no 13 personām un ievēlēta uz 2 gadiem, savukārt valdes priekšsēdētāju ievēl uz 3 gadiem, kurš ir pārstāvis kādai no biedru organizācijām. Valdes priekšsēdētājs var pārstāvēt biedrību atsevišķi, bet valdes loceklis tikai kopā ar citu valdes pārstāvi. Valdei ir brīvas iespējas rīkoties ar finansējumu un ikdienas darbu izpildei tiek algoti darbinieki, kuru darba pienākumi un Biroja finansiālie izdevumi ir saskaņoti biedru kopsapulcē. Biedrības finanšu kontroli veic iecelts revidents (LOSP, [b.g.]).

Analizēto organizāciju galvenās funkcijas ir saistītas ar biedru interešu pārstāvēšanu valsts un ES institūcijās, konsultāciju un apmācību sniegšanu, sabiedrības izglītošanu par lauksaimniecību un ar lauksaimniecisko ražošanu saistītiem jautājumiem, veicinot nozares attīstību un konkurētspēju. Katra organizācija ir specializējusi savu darbību, vadoties pēc biedru pārstāvētajām lauksaimniecības nozarēm, tomēr katras organizācijas aktuālo risināmo jautājumu lokā nav vērojamas būtiskas atšķirības, jo tās visas ir horizontālās organizācijas, tādēļ ikdienas darbā notiek risināmo jautājumu pārklāšanās, kā arī ir lauksaimnieki un asociācijas, kas vienlaikus ir biedri vairākās iepriekš minētajās lauksaimnieku organizācijās. Būtiskākā atšķirība ir organizāciju aktivitātē nacionālā un starptautiskā mērogā, kas ir atkarīga no finansiālajiem resursiem un kapacitātes. Lauksaimnieku organizāciju finansiālā analīze sniedz priekšstatu par to spēju veikt savas funkcijas ilgtermiņā, novērtējot to ienākumu avotu un valsts dotāciju īpatsvaru ienākumu struktūrā.

2.5. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības finanšu analīze Latvijā / *Analysis of the financial performance of farmers non-governmental organisations in Latvia*

Organizāciju aktivitāte ir atkarīga no to finansiālajiem resursiem, lai vienlaikus spētu nosegt ikdienas izdevumus un veidot nelielus uzkrājumus nākotnes darbības nodrošināšanai ieņēmumu svārstību gadījumā. Finansiāli spēcīgākas organizācijas spēj efektīvāk aizstāvēt savu biedru intereses, attiecīgi ieguldot lielākus resursus darbinieku atalgojumā un veicamajās aktivitātēs. Atalgojums ir būtisks faktors darbavietas izvēlei un motivācijai, kā arī nevalstiskā sektora atalgojumam jābūt konkurētspējīgam ar citiem sektoriem.

Avots: autora veidots pēc Latvijas Pilsoniskā alianse, 2016

2.18. att. / Fig. 2.18. NVO finansējuma piesaistes veidi / *Types of attracting NGOs funding.*

Biežāk sastopamie NVO finansējuma piesaistes veidi ir norādīti 2.18. attēlā, kas organizācijas ieņēmumu struktūrā var atšķirties pēc tās darbības specifikas. Galvenos ieņēmumus organizācijās veido tiešie ieņēmumi. Ieņēmumi no pamatdarbības pakalpojumiem ietver biedru naudu vai ziedojumus no ieinteresētajām pusēm par biedru noteikto darbu izpildi. Papildus organizācijām ir iespēja piedalīties projektu konkursos, saņemot finansējumu sev vēlamā projekta īstenošanai. Atkarībā no organizāciju iespējām tās var pieteikties projektu konkursiem reģionālā (*LEADER u.c.*) un starptautiskā (*Horizon 2020, Erasmus+, u.c.*) mērogā. Organizāciju kapacitāti raksturo spēja sadarboties ar projekta partneriem un tām pieejamais finansējuma apjoms projektiem, kuros nepieciešams līdzfinansējums vai pašu līdzekļi projekta uzsākšanai līdz pirmā maksājuma saņemšanai. Aktīvi iesaistoties valsts pārvaldes aktivitātēs organizācijas var saņemt finansiālu atbalstu par valsts iestāžu uzdoto uzdevumu veikšanu un ar to saistīto izmaksu kompensēšanu, tādējādi apliecinot, ka NVO ir partneris politisku un sabiedrisku mērķu sasniegšanā.

Netiešā veidā valsts atbalsta organizācijas ar nodokļu atvieglojumiem, piemēram, samazināts nodokļu apmērs nodarbinot brīvprātīgos. MK 2010. gada 21. septembra noteikumi Nr. 899 *Likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli"* nosaka kompensāciju apmēru brīvprātīgi nodarbinātajiem, kas netiek aplikts ar Iedzīvotāju ienākuma nodokli. Kompensācijas kopējais apmērs kalendārā gada laikā ir 1000 EUR, kas iekļauj izdevumus par naktsmītni (57 EUR diennaktī), ēdināšanu (6 EUR dienā), apģērbu, degvielu (privātajā automašīnā, 50 EUR mēnesī), apmācībām (200 EUR gadā), komandējumiem u.c. Autorprāt MK noteikumos būtu jāpalielina mēneša izmaksu norma par degvielu privātajā automobilī, attiecīgi palielinot arī kalendārā gada kopējo kompensācijas apmēru, lai tās vairāk pielīdzinātu reālajiem brīvprātīgo izdevumiem.

Valsts atbalsts lauksaimnieku organizācijām ir paredzēts valsts atbalsta programmā lauksaimniecībai. To regulē MK 2013. gada 17. decembra noteikumi Nr. 1524 *"Par valsts atbalstu lauksaimniecībai un tā piešķiršanas kārtību"*. Lauksaimnieku organizāciju dotāciju iekļaušanu valsts atbalsta programmā veicināja to vispārējā attīstība, skaita un aktivitātes palielināšanās. Lauksaimnieku organizāciju skaita palielināšanos veicināja vispārēja lauksaimniecības attīstība, atšķirīgs lauksaimniecības attīstības skatījums, iestāšanās ES, nepieciešamība pielāgoties ES prasībām un nepieciešamība izskaidrot lauksaimniekiem izmaiņas normatīvajos aktos, kā arī iegūt viņu viedokli par dažādu prasību īstenošanu saimniecībā.

2.10. tabula / Table 2.10.

Valsts dotāciju apmērs 2001.-2019. gadā lauksaimnieku organizācijām, tūkst.EUR un to pieauguma tendence, % / National subsidies for farmers organisations in period 2001-2019, thous.EUR, and upward trend of them, %

Rādītājs	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2011	2014	2015	2019
Subsīdijas, tūkst.EUR	371.4	751.5	964.3	1007.1	1213.3	721.9	185.4	878.6	428.7	494.2
Izmaiņas pret iepriekšējo periodu, %	x	102.3	28.3	4.4	20.5	-40.5	-74.3	373.9	-51.2	15.3
Periodu izmaiņas, %	2019/2014		2019/2011		2009/2008		2008/2005		2008/2001	
	-75.5		166.6		-40.5		61.5		226.7	

Avots: autora veidots pēc LAD, 2019c; Lauksaimniecības un lauku..., 2004

Valsts atbalsta īpatsvars lauksaimnieku NVO kopējā valsts atbalsta struktūrā lauksaimniecībai no 2001. līdz 2019. gadam ir palielinājies no 1.2% līdz 5.7%, lielāko apmēru 1.2 milj.EUR sasniedzot 2008. gadā, kam sekoja straujš samazinājums līdz 185 tūkst.EUR 2011. gadā. No 2016. līdz 2019. gadam subsīdiju apmērs ir 494.2 tūkst.EUR gadā (skatīt 2.10. tabulu). MK 2013. gada 17. decembra noteikumi Nr. 1524 *“Par valsts atbalstu lauksaimniecībai un tā piešķiršanas kārtību”* aktivitātē *“Atbalsts lauku un lauksaimnieku biedrību un nodibinājumu savstarpējās sadarbības veicināšanai un dalībai starptautiskajās organizācijās”* paredzēto finansējumu 2019. gadā 494.2 tūkst.EUR apmērā saņēma ZM Konsultatīvajā padomē ietilpstošās organizācijas. Lielāko dotāciju saņēma LOSP – 252.5 tūkst.EUR kā ZM konsultatīvais partneris un lauksaimnieku organizāciju “jumta” organizācija. Otrs lielākais dotāciju saņēmējs ir Latvijas Pārtikas uzņēmumu federācija – 48.4 tūkst.EUR apmērā. Pārējās ZM Konsultatīvajā padomē ietilpstošās organizācijas (katra) saņēma 26.9 tūkst.EUR. LOSP piešķirtais finansējums nav paredzēts tikai organizācijas darbības nodrošināšanai, bet arī nozaru organizācijām, dalības maksai starptautiskajās lauksaimnieku organizācijās u.c. (vairāk par LOSP finansējuma izlietojumu lasīt turpmāk šajā apakšnodaļā).

LR *Lauksaimniecības un lauku attīstības likums (2004.)* un MK 2013. gada 17. decembra noteikumi Nr. 1524 *“Par valsts atbalstu lauksaimniecībai un tā piešķiršanas kārtību”* nenosaka organizācijām kvantitatīvus sasniedzamos rezultātus vai to kontrolējošos mehānismus. Katru gadu organizāciju iesniegtos priekšlikumus finansējuma apguvei izvērtē LAD speciālisti, ņemot vērā aktuālās nozares problēmas un plānoto aktivitāšu nozīmīgumu lauksaimniecības un lauku attīstībā. Finansējums veicina NVO iesaistīšanos aktuālo jautājumu risināšanā, normatīvo aktu izskatīšanā, sabiedrības informēšanu par ES jautājumiem un ZM deleģēto uzdevumu veikšanu.

Aktivitātes *“Atbalsts lauku un lauksaimnieku biedrību un nodibinājumu savstarpējās sadarbības veicināšanai un dalībai starptautiskajās organizācijās”* mērķis ir veicināt sabiedrības līdzdalību kopējās lauksaimniecības un lauku attīstības politikas veidošanas un īstenošanas procesā. Normatīvie akti nosaka, ka lauksaimnieku organizāciju uzdevumi ir iesaistīt arvien lielāku lauku iedzīvotāju daļu aktuālo jautājumu risināšanā, paaugstināt lauku iedzīvotāju informētības līmeni par ES lauksaimniecības politiku un Latvijas integrāciju tajā, paplašināt lauksaimnieku savstarpējo sadarbību. Atbilstoši MK noteikumiem valsts dotācijas var saņemt biedrību un nodibinājumu reģistrā reģistrētas lauku un lauksaimnieku biedrības un nodibinājumi, kas pārstāv attiecīgās lauksaimniecības nozares jomu valsts mērogā un kuru darbības uzdevumi ir saistīti ar lauku iedzīvotāju informēšanu par ES sniegtajām iespējām un atbalstu lauksaimniecībā, labvēlīgas vides radīšanu lauksaimnieciskajai ražošanai, lauku iedzīvotāju iesaistīšanu lauksaimniecības un lauku attīstības politikas veidošanā un priekšlikumu sagatavošu pārstāvētās nozares attīstībai (Noteikumi par valsts..., 2013). Papildus ZM valsts dotācijām lauksaimnieku NVO ir iespējams saņemt arī atbalstu par sadarbības projektiem no citām valsts iestādēm. Nacionālā līmenī nav vienota sistēma kopējai valsts institūciju finansējuma apkopošanai nevalstiskajās organizācijās, tādēļ precīzākais veids, lai noteiktu valsts dotāciju finansējuma apmēru organizācijās, ir veikt NVO gada pārskatu analīzi.

Organizāciju finansiālo stabilitāti var noteikt, veicot finanšu analīzi un izmantojot esošos un vēsturiskos datus, lai iegūtu informāciju par to pašreizējo un nākotnes finansiālo stāvokli ekonomisko lēmumu pieņemšanai. Finanšu analīzes mērķis ir sniegt visaptverošu pārskatu par analizējamo objektu vai nozari, lai sniegtu motivējošu informāciju potenciālajiem sadarbības partneriem vai pārliecinātos par darbības caurspīdīgumu. Analīzes daudzpusīgumu raksturo četras īpašības: 1) tā satur finanšu aspektu jeb bilances datu analīzi; 2) ekonomisko aspektu jeb resursu izmantošanas,

darba ražīguma analīzi utml.; 3) datu horizontālā analīze jeb informācija tiek salīdzināta pa periodiem; 4) vertikālā analīze – tiek salīdzināti posteņi jeb tiek veikta datu kopas struktūras analīze. Visbiežāk finanšu analīze asociējas ar uzņēmumu finansiālā stāvokļa novērtēšanu, bet N. Priveta (*Privett*) un F. Erhūns (*Erhun*) (2011) norāda, ka aizvien palielinoties NVO skaitam un to nozīmei valsts ekonomikā, ir jāpievērš lielāka uzmanība šī sektora organizāciju finansiālā stāvokļa analīzei un līdzekļu izcelsmei.

Finanšu analīzes galvenais informācijas avots ir uzņēmuma finanšu jeb gada pārskats, kas Latvijā ir publiski pieejams dokuments un iekļauj informāciju par finanšu rezultātiem pārskata perioda sākumā un beigās. Uzņēmuma finanšu pārskats sastāv no bilances, peļņas/zaudējumu aprēķina, savukārt biedrību un nodibinājumu gada pārskats sastāv no bilances un ieņēmumu-izdevumu pārskata (Leibus u.c., 2018). Biedrības un nodibinājumi Latvijā grāmatvedības uzskaiti veic saskaņā ar nacionāla līmeņa likumiem un MK noteikumiem. Biedrību un nodibinājumu gadījumā tie ir – LR likums *Par grāmatvedību* (1993.) un 2006. gada 3. oktobra MK noteikumi Nr. 808 *Par biedrību, nodibinājumu un arodbiedrību gada pārskatiem* (Leibus u.c., 2018).

2.11. tabula / Table 2.11.

Biedrību, nodibinājumu un arodbiedrību bilances posteņu salīdzinājums ar uzņēmumu bilanci / Comparison of balance sheet items between associations, foundations and enterprises

	Biedrības, nodibinājumi un arodbiedrības	Uzņēmumi
Aktīvs	Ilgtermiņa ieguldījumi: I. Nemateriālie ieguldījumi II. Pamatlīdzekļi III. Ilgtermiņa finanšu ieguldījumi Apgrozāmie līdzekļi: I. Krājumi II. Debitori III. Vērtspapīri IV. Nauda	Ilgtermiņa ieguldījumi: I. Nemateriālie ieguldījumi II. Pamatlīdzekļi, ieguldījuma īpašumi un bioloģiskie aktīvi III. Ilgtermiņa finanšu ieguldījumi Apgrozāmie līdzekļi: I. Krājumi II. Debitori III. Īstermiņa finanšu ieguldījumi IV. Nauda
Pasīvs	I. Fondi: 1. Pamatfonds 2. Mērķfondi 3. Rezerves fonds II. Ilgtermiņa kreditori III. Īstermiņa kreditori IV. Maksājumi dzīvojamās mājas nākotnes remontiem	Pašu kapitāls: 1. Akciju vai daļu kapitāls 5. Rezerves 6. Iepriekšējo gadu nesadalītā peļņa vai nesegtie zaudējumi 7. Pārskata gada peļņa vai zaudējumi Uzkrājumi Ilgtermiņa kreditori Īstermiņa kreditori

Avots: autora veidots pēc Noteikumi par biedrību..., 2006; Noteikumi par grāmatvedības..., 2003

NVO un uzņēmumu bilances posteņu atšķirības (skatīt 2.11. tabulu) izskaidro, kādēļ nepieciešams izmantot atšķirīgas aprēķinu formulas. Abos gadījumos bilance saglabā savas īpašības, ka aktīvi norāda pieejamos līdzekļus, bet pasīvi – pieejamo līdzekļu izcelsmi, un abās bilances pusēs ir jābūt vienāda kopsummai. Bilances posteņu atlikumi norādīti pārskata perioda beigu datumā. Būtiskākās atšķirības bilances posteņos ir novērojamas pasīva pusē. Izvērstā uzņēmuma bilance ir apmēram divas reizes garāka nekā biedrību un nodibinājumu bilance, sniedzot precīzāku izskaidrojumu par līdzekļu izcelsmi jeb kreditoriem. Ja uzņēmuma pamatkapitālu galvenās veidojošās pozīcijas ir akcijas vai daļu kapitāls, rezerves, pārskata gada nesadalītā un iepriekšējo

gadu peļņa u.c. posteņi, tad biedrību un nodibinājumu pamatkapitāls ir fondi, kas sastāv no trīs posteņiem - pamatfonds, rezerves fonds un mērķfondi. Pamatfondu veido ilgtermiņa ieguldījumi, rezerves fondu - pārskata gada ieņēmumu pārpalikums pēc izdevumu atskaitīšanas. Mērķfondu izmantošana parasti ir aktuāla lielākām biedrībām ar dažādiem darbības novirzieniem, ja finansējuma devējs vēlas, lai finansējums tiktu novirzīts konkrētai aktivitātei. Savukārt mazākās biedrībās mērķfondu izmantošana var liecināt par biedru vēlmi padarīt pārskatāmāku ieņēmumu izlietošanu. Aktīvu posteņu pozīcijas ir vienādas gan NVO, gan uzņēmumiem, tikai biedrībām visbiežāk aktīvi sastāv no naudas, pamatlīdzekļiem un nemateriālajiem ieguldījumiem, bet uzņēmumiem būtiska aktīvu pozīcija ir krājumi, kas raksturo peļņas gūšanai pieejamās preces pārdošanai, kas ir ātrs finansiālo resursu avots finansiālās nestabilitātes situācijās.

Uzņēmumiem peļņas vai zaudējumu aprēķins ir daudz svarīgāks nekā biedrību un nodibinājumu ieņēmumu-izdevumu pārskats, jo tas rāda uzņēmuma saimnieciskās darbības rezultātus, kas ir vērsti peļņas gūšanai, lai nodrošinātu tālāku uzņēmuma darbību. Savukārt NVO ieņēmumu-izdevumu pārskats informatīvi raksturo galvenās ieņēmumu un darbības nodrošināšanas izdevumu pozīcijas. NVO galvenais uzdevums nav gūt ieņēmumu pārsvaru pār izdevumiem, bet gan izpildīt biedru noteiktos uzdevumus. Gadījumā, ja izdevumi ir bijuši lielāki nekā ieņēmumi, ar biedru naudas palielināšanu ir iespējams kompensēt iztrūkstošo finansējumu. Arī NVO sektoram iespēju robežās ir ieteicams veidot ieņēmumu pārsvaru, lai nodrošinātu nākotnes darbību un samazinātu risku izmaksu un cenu līmeņa svārstībām.

Plānojot finanšu analīzes aprēķinu metodiku, ir būtiski ņemt vērā pieejamās informācijas daudzveidīgumu. Ir iespējams definēt dažādas aprēķinu formulas, tomēr jāņem vērā, ka publiski pieejamā informācija mazāk izskaidro NVO darbības procesus kā to iekšienē pieejamā informācija. Autors secina un Latvijas Pilsoniskā alianse (2016) pētījums apliecina, ka ieņēmumu-izdevumu pārskata pozīcijas kā "*Citi ieņēmumi*" vai "*Citi izdevumi*" sasniedz vismaz 30% kopējā ieņēmumu un izdevumu struktūrā, atsevišķos periodos līdz 90% (skatīt 2.12. un 2.13. tabulu). 2006. gada 3. oktobra MK noteikumi Nr. 808 *Par biedrību, nodibinājumu un arodbiedrību gada pārskatiem* neparedz šīs pozīcijas detalizētāk atšifrēt, un palielinoties organizāciju ieņēmumiem un izdevumiem, palielinās šo abu pozīciju faktiskais lielums, tādējādi nespējot noteikt šo pozīciju finansējuma izcelsmi un lietošanas mērķi, izmantojot publiski pieejamo informāciju. Izteiktie apgalvojumi par nepilnībām finansējuma pārskatāmībā NVO sektorā nav tieši attiecināmi uz Sabiedriskā labuma organizācijām. SLO statuss sniedz papildus nodokļu atvieglojumus ziedojumu veicējiem, savukārt šī statusa organizācijām ir stingrāki noteikumi ieņēmumu un izdevumu pārskatāmībā. Veicot rādītāju aprēķinus, jāņem vērā objektivitāte, nav lietderīgi pielietot maksimāli daudz formulu, par kuru rezultātiem nav iespējams izdarīt secinājumus.

Visbiežāk lietotie finansiālās analīzes rādītāji ir likviditāte, stabilitāte, aktīvu aprīte un rentabilitāte, bet pēc rādītāju piederības analīzi var iedalīt kā ieņēmumu - izdevumu un bilances rādītāju analizēšanu.

2.12. tabula / Table 2.12.

Lauksaimnieku NVO ieņēmumu struktūra 2007.-2017. gadā, tūkst. EUR / Structure of farmers NGOs revenue in period 2000-2017, thous.EUR

Organizācija	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Perioda vērtība:		
												Vidējā	Lielākā	Mazākā
Ieņēmumi, EUR														
ZSA	147050	175066	253496	207519	341003	322012	313380	335324	368902	385257	407947	296087	407947	147050
LZF	28634	31007	16475	15726	31414	45030	62330	64327	56521	43127	42636	39748	64327	15726
LOSP	159474	191873	194976	255060	341084	440609	388729	463577	247496	293094	328605	300416	463577	159474
LLKA	109669	53166	55691	50986	79923	228779	150141	123514	99392	103984	68853	102191	228779	50986
LSA	59496	84617	92936	41339	42589	52545	50185	74791	62705	69025	57427	62514	92936	41339
Biedru nauda, %														
ZSA	47.0	38.7	27.6	39.8	29.6	29.6	36.3	36.2	34.8	32.9	32.8	35.0	47.0	27.6
LZF	11.5	11.6	1.5	22.8	10.1	12.0	10.1	14.2	17.5	17.8	18.0	13.4	22.8	1.5
LOSP	3.3	2.4	2.6	3.8	4.4	3.1	3.3	4.5	6.1	7.0	7.1	4.3	7.1	2.4
LLKA	34.0	45.8	52.4	57.8	38.8	23.3	58.2	57.2	65.2	64.0	58.1	50.4	65.2	23.3
LSA	40.6	21.4	21.9	45.9	45.3	34.9	38.9	23.8	28.5	26.9	31.6	32.7	45.9	21.4
Ziedojumi, %														
ZSA	0.9	0.3	6.8	2.9	0.9	3.0	1.7	0.2	0.1	0.4	1.7	1.7	6.8	0.1
LZF	1.5	0.7	1.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.4	0.2	0.0	0.0	0.4	1.7	0.0
LOSP	0.0	0.0	0.0	2.3	0.0	0.9	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	2.3	0.0
LLKA	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
LSA	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

2.12. tabulas turpinājums / *Continuation of Table 2.12.*

Organizācija	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Perioda vērtība:		
												Vidējā	Lielākā	Mazākā
Dotācijas, %														
ZSA	7.0	7.4	2.8	11.7	2.9	15.0	12.1	11.0	6.4	7.0	6.6	8.2	15.0	2.8
LZF	53.8	50.5	43.2	16.1	2.0	22.1	37.7	36.5	41.5	62.6	63.3	39.0	63.3	2.0
LOSP	93.7	94.9	91.2	83.6	47.4	48.9	72.3	81.9	86.6	86.1	76.8	78.5	94.9	47.4
LLKA	60.6	24.1	17.9	19.5	12.5	15.2	20.4	19.0	29.2	25.9	39.2	25.8	60.6	12.5
LSA	19.1	11.8	7.7	24.1	23.4	32.5	61.0	40.9	37.4	39.1	47.0	31.3	61.0	7.7
Saimnieciskās darbības ieņēmumi, %														
ZSA	10.1	11.1	6.0	17.0	6.7	18.8	13.0	14.8	12.6	9.7	11.6	11.9	18.8	6.0
LZF	33.2	37.2	53.6	61.1	87.9	65.9	52.2	47.0	40.8	19.7	18.8	47.0	87.9	18.8
LOSP	0.0	0.0	0.0	0.1	0.4	42.1	0.7	0.8	3.8	5.8	1.5	5.0	42.1	0.0
LLKA	5.4	8.7	4.4	10.4	13.8	3.5	8.6	17.1	3.3	7.9	1.8	7.7	17.1	1.8
LSA	0.0	0.0	14.1	27.9	29.6	4.3	0.2	0.0	0.0	0.0	0.0	6.9	29.6	0.0
Citi ieņēmumi, %														
ZSA	35.0	42.5	56.8	28.6	59.9	33.6	36.8	37.8	46.1	50.0	47.3	43.1	59.9	28.6
LZF	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.9	0.0	0.0	0.0	0.2	1.9	0.0
LOSP	3.0	2.6	6.2	10.3	47.7	5.0	23.6	12.9	3.6	1.0	14.6	11.9	47.7	1.0
LLKA	0.0	21.4	25.3	12.3	35.0	58.0	12.8	6.7	2.3	2.2	0.9	16.1	58.0	0.0
LSA	40.3	66.8	56.4	2.1	1.7	28.3	0.0	35.3	34.0	34.1	21.4	29.1	66.8	0.0

Avots: autora veidots pēc Lursoft [b.g.]

Pēc **ieņēmumu apjoma** lielākās organizācijas ir LOSP un ZSA (skatīt 2.12. tabulu) 2017. gadā attiecīgi 382 tūkst.EUR un 249 tūkst.EUR. Organizāciju ieņēmumi ir mainīgi, tos veido biedru nauda, dotācijas, ieņēmumi no saimnieciskās darbības, dalība projektos u.c. Abām organizācijām, sākot jau no to dibināšanas, ieņēmumiem ir pieauguma tendence, bet galvenā atšķirība organizācijās ir to ieņēmumu struktūra jeb galvenie finansējuma avoti.

LOSP pēc būtības ir valsts budžeta organizācija un tās ieņēmumu struktūrā galvenais ieņēmumu avots ir valsts dotācijas. Dotāciju īpatsvars no organizācijas darbības pirmsākumiem līdz 2007. gadam vidēji bija līdz 95%, bet organizācijai pakāpeniski attīstoties, līdz 2017. gadam, dotāciju īpatsvars ir samazinājās līdz 76.8%. Ieņēmumu struktūrā biedru naudas īpatsvars no 2007. gada līdz 2017. gadam ir palielinājies no 3.3% līdz 7.1%, un citu ieņēmumu īpatsvars no 3% līdz 14.5%. Galvenos ieņēmumus veidojošās valsts dotācijas nav paredzētas tikai organizācijas ikdienas izdevumiem un atalgojumam, bet daļu no dotācijām – 2017. gadā 37% novirzot lauksaimnieku nozaru organizācijām, rajonu lauksaimnieku apvienībām un dalības maksai starptautiskajās lauksaimnieku organizācijās.

LOSP mērķis nav gūt ienākumus no biedru naudām, bet gan apvienot un iesaistīt lauksaimnieku organizācijas lauku politikas veidošanā. 52 LOSP dalīborganizācijas ir mazās nozaru NVO, kas arī ierobežotā finansējuma dēļ nav spējīgas veikt biedru naudas iemaksas tādā apmērā, lai nosegtu LOSP darbības izmaksas. 2017. gadā vienas dalīborganizācijas vidējais biedru naudas apmērs bija 401 EUR. Ja LOSP būtu jāturpina darbība bez valsts dotācijām, tad tikai atalgojuma, nodokļu un telpu izmaksu nosegšanai biedru naudas apmērs vienai organizācijai sasniegtu 3470 EUR iepriekš minēto 401 EUR vietā.

LOSP izdevumu struktūrā divas galvenās pozīcijas ir atalgojums un citi izdevumi, kas t.sk. ietver iepriekš minētās starpniecības funkcijas finansējuma novirzīšanai citām organizācijām. Atalgojuma izmaksu īpatsvars no 2007. līdz 2017. gadam vidēji ir 40% un 2017. gadā – 55%, skatīt 2.13. tabulu.

ZSA jau kopš dibināšanas ieņēmumu struktūrā dominē biedru naudas iemaksas. Palielinoties citiem ieņēmumu avotiem, biedru naudas īpatsvars kopējā ieņēmumu struktūrā no 2007. līdz 2017. gadam ir samazinājies no 47.0% līdz 32.8% (skatīt 2.12. tabulu). Ieņēmumiem no saimnieciskās darbības ir stabila pieauguma tendence. Tie ietver organizācijas sniegtos pakalpojumus un konsultācijas lauku attīstības jautājumos. Valsts dotāciju īpatsvars ir samazinājies no 7.0 uz 6.6%, bet “*Citu ieņēmumu*” īpatsvars palielinājies no 35.0% līdz 47.3%. 80% apmērā “*Citu ieņēmumu*” struktūru veido ieņēmumi par starptautisko projektu aktivitātēm. Projektu aktivitātēs organizācija ir kā starpnieks starp projekta organizētāju un projekta dalībnieku, kas projektos nevar piedalīties fiziskas personas statusā. Faktiski ieņēmumi no dalības projektos organizācijai nodrošina tikai apgrozījuma pieaugumu un komisijas maksu par finansējuma administrēšanu. Projektos gūtie ienākumi tiek izlietoti tā dalībnieku darba atalgojumam un nepieciešamo materiālu izmaksu segšanai. Tādejādi analizējot ZSA ieņēmumu struktūru, “*Citi ieņēmumi*” no aprēķiniem būtu jāizslēdz. Dalība starptautiskos projektos veicina organizācijas atpazīstamību un apliecina tās vēlmi iesaistīties lauksaimniecības un lauku vides attīstīšanā.

Izslēdzot no aprēķiniem “*Citus ieņēmumus*”, reālais biedru naudas īpatsvars kopējā ieņēmumu struktūrā 2007.-2017. gadā vidēji ir 62.4% jeb palielinoties no 69.1 tūkst.EUR uz 133.7 tūkst.EUR, bet vidējais dotāciju īpatsvars 13.7%, faktiskā naudas izteiksmē palielinoties no 10.3 tūkst.EUR līdz 26.9 tūkst.EUR. Šo abu ieņēmumu pozīcijas palielinājums ieņēmumu struktūrā norāda uz ZSA stabilajām pozīcijām un ietekmi nozarē.

ZSA izdevumu struktūrā no 2013. līdz 2017. gadam divas dominējošās pozīcijas ir projektu izdevumi (30%) un atalgojums (36%). Salīdzinot ieņēmumu un izdevumu pozīcijas, ar biedru naudas ieņēmumiem var nosegt tikai darbinieku atalgojumu un ar saimnieciskās darbības ieņēmumiem organizācijas ikdienas izmaksas. Valsts atbalsta īpatsvars ieņēmumu struktūrā nav liels, tomēr tas nodrošina papildu finansējumu organizācijas aktivitātēm, skatīt 2.13. tabulu..

Pēc ieņēmumu apjoma LLKA ir trešā lielākā organizācija (skatīt 2.12. tabulu). Tomēr tai ir specifika, apvienojot lauksaimnieku un mežsaimnieku kooperatīvus, un, līdzīgi kā LOSP, tai ir raksturīgs mazs biedru skaits 2017. gadā – 50 kooperatīvās sabiedrības. Lai arī LLKA ieņēmumu struktūrā dominē ieņēmumi no biedru naudas, kopējai naudas plūsmai ir svarīgs jebkurš ienākums, jo tikai ar biedru naudu nav iespējams nosegt biedrības darbības izmaksas, kur, piemēram, papildus biedru interešu aizstāvībai tā veic kooperatīvo sabiedrību atbilstības izvērtēšanu ZM uzdevumā.

LLKA darbības pirmsākumos līdz 2007. gadam ieņēmumu struktūrā dominēja valsts dotācijas vidēji 60% apmērā, kam sekoja biedru naudas un *citu ieņēmumu* palielinājums. No 2009. gada biedru naudas īpatsvars ieņēmumu struktūrā ir vairāk nekā 50%, lielāko vērtību sasniedzot 2015. un 2016. gadā attiecīgi 65.2% un 63.9%, bet 2017. gadā samazinoties līdz 58.1%. Savukārt finansiālā izteiksmē 2017. gadā biedru naudas ieņēmumi ir sasnieguši zemāko vērtību kopš 2012. gada – 40 tūkst.EUR. Augstākie biedru naudas ieņēmumi bija 2013. gadā 87.4 tūkst.EUR. Samazinājums skaidrojams ar biedru skaita samazinājumu no 56 līdz 50 – 2011.-2017. gadā un biedru naudas apmēra samazināšanu. Biedrības mērķis nav veidot finansiālus uzkrājumus, tādēļ arī biedru naudas apmērs, ieskaitot arī citus ienākumu avotus, tiek pielāgots, lai nosegtu biedrības reālās darbības izmaksas.

LLKA ieņēmumu struktūrā vērojamas lielākās ieņēmumu svārstības, ko veicināja ieņēmumi no valsts dotācijām 2007. gadā 66.5 tūkst.EUR un *citi ieņēmumi* 2012. gadā 132.7 tūkst.EUR apmērā. Valsts dotāciju finansējums nav atbalsts biedrības ikdienas darbības nodrošināšanai. Tā palielinājums atsevišķos periodos ir atbalsts lobēšanas aktivitātēm, lai panāktu labvēlīgākus lauksaimniecības politikas nosacījumus aktīvi aizstāvēt lauksaimnieku intereses ES institūcijās. Šāda tendence īpaši novērojama aktuālā plānošanas perioda beigās un jaunā perioda sākumā.

LLKA galvenā izdevumu pozīcija ir atalgojums, kas veido vidēji 40% no biedrības kopējām izmaksām 2011.-2017. gadā un *citi izdevumi*, kuros lielāko daļu veido norēķini par projektu aktivitātēm un dalības maksas starptautiskās lauksaimnieku organizācijās. Attiecīgajā laika posmā ar biedru naudas ieņēmumiem bija iespējams nosegt biroja darbinieku atalgojumu un papildu ieņēmumi, t.sk. valsts dotācijas sniedza organizācijai papildus finansiālo drošību, nosedzot materiālu, biroja tehniskās izmaksas un veidojot nelielas rezerves, skatīt 2.13. tabulu..

LZF un JZK funkciju ziņā ir līdzīgas organizācijas ZSA, par biedriem apvienojot lauksaimniekus, tādējādi tām ir lielāks biedru skaits nekā LOSP vai LLKA. JZK darbība ir orientēta jauno lauksaimnieku interešu aizstāvēšanai. Tomēr abas organizācijas LZF un JZK vieno īpašība, ka to ieņēmumu struktūrā būtiski dominē valsts dotācijas. Šīs abas organizācijas apvieno jauniešus, mazos un vidējos lauksaimniekus, t.sk. arī lauksaimnieciskās darbības uzsācējus, kam, visticamāk, nav iespējas veikt biedru naudas iemaksas tādā apmērā, lai nosegtu organizācijas izdevumus. Abas organizācijas sniedz ieguldījumu lauksaimniecības attīstībā un aktīvi iesaistās starptautiskajās aktivitātēs, tādēļ valsts dotāciju lielāks īpatsvars ieņēmumu struktūrā nav uzskatāms par trūkumu.

LZF biedru naudas īpatsvars 2017. gadā bija 17.9% jeb 7660 EUR. Vidējais biedru naudas īpatsvars no 2007. līdz 2017. gadam bija 13.4%, augstāko vērtību sasniedzot no 2012. līdz 2015. gadam, kad iemaksu apjoms bija robežās no

5.4 tūkst.EUR līdz 9.8 tūkst.EUR. Savukārt vidējais valsts dotāciju īpatsvars no 2007. līdz 2017. gadam bija 39.0%. Līdzīgi kā citas organizācijas LZF arī gūst ienākumus no saimnieciskās darbības, kas ietver dažādu nozari popularizējošu pasākumu organizēšanu un lauksaimnieku interešu aizstāvēšanu starptautiskās lauksaimnieku organizācijās un ES institūcijās, tomēr šie ieņēmumi nav stabili, lai uz tiem balstītu organizācijas darbību nākotnē. Izdevumu struktūrā līdzīgi kā citās organizācijās dominē atalgojums. Laika periodā 2007.-2017. gadā, tikai pēdējos četrus gadus vērojama pilna laika nodarbinātība, kad atalgojuma izmaksas gada laikā pārsniedz valsts vidējo līmeni. Attiecīgi starpposmā, iespējams, organizācijas birojs bija noslogots uz pusslodzi vai uzdevumus veica ārpalpojuma sniedzējs. No 2014. līdz 2017. gadam vidējais atalgojuma īpatsvars kopējā izdevumu struktūrā bija 55.2% un izdevumi atalgojumam bija vidēji 3.3 reizes lielāki nekā ieņēmumi no biedru naudas.

Vismazākie ieņēmumi ir bijuši JZK un biedru naudas ieņēmumi 2017. gadā bija 5.5 tūkst.EUR. Viennozīmīgi lielāko īpatsvaru nodrošina valsts dotācijas gan biedrības ikdienas izdevumu segšanai, gan dalībai starptautiskajās jauno lauksaimnieku organizācijās. Savukārt izdevumu struktūrā atalgojuma izmaksas veido vidēji 32.8% un atalgojumu saņēma viens biroja darbinieks. Biedrībai valsts dotācijas un citi ārējie finansējuma avoti ir būtiski, jo ar biedru naudas iemaksām tā nespētu nosegt ikdienas izdevumus. Atšķirībā no pārējām lauksaimnieku NVO JZK ir sabiedriskā labuma organizācijas statuss, un 2017. gadā ziedojumos saņēmti 2.3 tūkst.EUR.

LSA ieņēmumi ir lielāki nekā LZF un JZK. Valsts dotāciju apjoms 2017. gadā bija 26.9 tūkst.EUR un biedru naudas ieņēmumi 18.1 tūkst.EUR. Lai arī organizācijas aktivitāte salīdzinājumā ar pārējām organizācijām nav augsta, biedru naudas ieņēmumi no 2007. līdz 2017. gadam ir stabili un pakāpeniski palielinājušies divas reizes, pārsniedzot LZF biedru naudas apmēru. Savukārt biedrības lielākos izdevumus 2017. gadā veidoja neatšifrētas materiālu izmaksas 33.7 tūkst.EUR un algu izmaksas 29.3 tūkst.EUR no kopējām izmaksām 63.1 tūkst.EUR, pretstatā citām NVO, kur atalgojums ir būtiskāka izdevumu daļa.

2.13. tabula / Table 2.13.

Lauksaimnieku NVO izdevumu struktūra, ieņēmumu un izdevumu starpība 2007.-2017. gadā, tūkst. EUR // Structure of farmers NGOs expenditures and the difference between revenue and expenditure in period 2007-2017, thous.EUR

Organizācija	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Perioda vērtība:		
												Vidējā	Lielākā	Mazākā
Izdevumi, EUR														
ZSA	150586	179193	261126	245915	276935	309083	307278	332078	429070	368819	406135	296928	429070	150586
LZF	26997	33656	20003	13081	28882	43898	50988	59724	63870	40884	49916	39263	63870	13081
LOSP	128200	162582	180248	269024	362996	377492	363211	396057	304103	234648	348917	284316	396057	128200
LLKA	96400	52479	50217	54236	79716	197686	109773	133829	116244	85064	76437	95643	197686	50217
LSA	52312	82960	96952	30952	41365	48493	31189	62442	57130	54355	63131	56480	96952	30952
Ieņēmumi izdevumu starpība, EUR														
ZSA	-3536	-4127	-7630	-38396	64068	12929	6102	3246	-60168	16438	1812	-842	64068	-60168
LZF	1637	-2649	-3528	2645	2532	1132	11342	4603	-7349	2243	-7280	484	11342	-7349
LOSP	31274	29291	14728	-13964	-21912	63117	25518	67520	-56607	58446	-20312	16099	67520	-56607
LLKA	13269	687	5474	-3250	207	31093	40368	-10315	-16852	18920	-7584	6547	40368	-16852
LSA	7184	1657	-4016	10387	1224	4052	18996	12349	5575	14670	-5704	6034	18996	-5704
Materiālu un statūtos norādīto mērķu izdevumi, %														
ZSA	24.3	14.9	13.3	13.4	15.9	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	7.4	24.3	0.0
LZF	0.0	0.0	0.0	8.9	35.4	42.0	3.3	2.0	1.6	1.6	2.0	8.8	42.0	0.0
LOSP	17.0	22.0	35.5	51.8	54.9	53.0	60.2	61.0	0.4	0.5	0.3	32.4	61.0	0.3
LLKA	14.3	21.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.2	21.1	0.0
LSA	71.0	81.4	80.3	61.6	53.1	57.1	26.9	56.0	54.1	51.0	53.5	58.7	81.4	26.9

2.13. tabulas turpinājums / Continuation of Table 2.13.

Organizācija	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Perioda vērtība:		
												Vidējā	Lielākā	Mazākā
Algas, %														
ZSA	40.1	37.9	21.7	13.0	19.6	19.0	26.4	0.0	0.0	0.0	15.2	17.6	40.1	0.0
LZF	25.3	22.8	21.6	0.0	12.1	12.6	18.6	37.5	47.7	50.2	41.2	26.3	50.2	0.0
LOSP	37.2	38.7	38.2	26.4	22.3	24.7	24.3	22.8	37.8	44.9	44.9	32.9	44.9	22.3
LLKA	13.2	37.0	41.0	43.8	38.4	28.2	36.0	26.5	36.9	48.5	52.5	36.5	52.5	13.2
LSA	23.9	14.8	15.9	30.6	38.2	32.6	54.7	34.7	37.4	40.1	38.1	32.8	54.7	14.8
VSAOI, %														
ZSA	9.7	9.1	5.2	3.2	4.7	4.5	6.3	0.0	0.0	0.0	3.5	4.2	9.7	0.0
LZF	6.1	5.5	5.2	0.0	2.9	3.0	4.5	8.9	11.3	12.8	10.6	6.4	12.8	0.0
LOSP	13.5	12.2	9.2	6.4	5.4	6.0	5.8	5.4	8.8	10.4	10.5	8.5	13.5	5.4
LLKA	3.1	6.6	9.8	10.5	9.2	6.8	8.7	6.3	8.7	11.4	12.4	8.5	12.4	3.1
LSA	5.1	3.3	3.6	7.4	8.2	7.1	12.0	7.5	7.9	8.5	8.2	7.2	12.0	3.3
Pamatlīdzekļu nolietojums, %														
ZSA	1.3	1.3	0.6	0.1	0.0	0.3	0.6	0.0	0.0	0.0	0.5	0.4	1.3	0.0
LZF	2.6	0.7	0.2	0.3	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.4	2.6	0.1
LOSP	1.0	2.4	2.1	1.2	0.9	0.5	0.6	0.6	1.0	0.8	0.6	1.1	2.4	0.5
LLKA	3.0	2.0	1.5	1.4	0.5	0.4	0.3	1.3	1.1	2.6	0.0	1.3	3.0	0.0
LSA	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1	0.1	0.3	1.3	0.3	0.2	0.0	0.2	1.3	0.0
Citi izdevumi, %														
ZSA	24.6	36.7	59.2	70.3	59.7	76.2	66.7	100.0	100.0	100.0	80.8	70.4	100.0	24.6
LZF	66.1	71.0	72.9	90.8	49.5	42.3	73.6	51.5	39.3	35.2	46.0	58.0	90.8	35.2
LOSP	31.4	24.7	15.0	14.2	16.5	15.8	9.1	10.3	52.0	43.4	43.7	25.1	52.0	9.1
LLKA	66.3	33.2	47.6	44.3	51.9	64.6	55.0	65.9	53.3	37.4	35.1	50.4	66.3	33.2
LSA	0.0	0.5	0.2	0.3	0.4	3.1	6.0	0.5	0.2	0.2	0.2	1.1	6.0	0.0

Avots: autora veidots pēc Lursoft [b.g.]

Analizētajām lauksaimnieku NVO neatkarīgi no to ieņēmumu apmēra vērojams neliels ieņēmumu pārsvars pār izdevumiem, un var redzēt, ka to darbība nav orientēta uz uzkrājumu veidošanu (skatīt 2.13. tabulu). Attiecīgajos periodos ir vērojams būtisks ieņēmumu pārsvars pār izdevumiem, piemēram, 2011. gadā ZSA tie bija 64.1 tūkst.EUR, bet LO SP 2012. gadā un 2014. gadā attiecīgi tie bija 63.1 un 67.5. tūkst.EUR. ZSA 2010. gadā bija zaudējumi 38 tūkst.EUR, bet LO SP gadījumā 2011. gadā bija zaudējumi 21.9 tūkst.EUR, 2015. gadā zaudējumi sasniedza 56.6 tūkst.EUR, ZSA 2015. gadā -60.2 tūkst.EUR. Nelielas naudas plūsmas izmaiņas ir skaidrojamas ar vispārīgu biedrības izdevumu palielināšanos, kas nākamajā periodā ir kompensētas ar biedru naudas palielināšanu vai ar iepriekšējos periodos uzkrātajām rezervēm. Bet ja ieņēmumi sasniedz jau vairākus desmitus tūkstošus uzkrājumu gada beigās, tad šādas situācijas rodas, ja organizācija piedalās projektos un gada beigās ir saņemts projektu finansējums. Savukārt izdevumu pārsniegums pār ieņēmumiem veidojas, ja vēl nav veikti norēķini par projektā paveiktajām aktivitātēm vai pretēji, kad organizācijas ir ieguldījušas savu finansējumu projekta aktivitātēs un izdevumu atgūšana sekos tikai nākamajā periodā.

Nevalstisko organizāciju darbība būtiski atšķiras no uzņēmējdarbības, to mērķis nav gūt peļņu, bet gan aizstāvēt savu biedru intereses, lai viņi būtu apmierināti ar sasniegtajiem rezultātiem. Analizējot organizāciju gada pārskatus, izdevumu pārsvars pār ieņēmumiem var nenorādīt uz negatīvām tendencēm organizācijas darbībā un katrs gadījums ir individuāli jāizvērtē. Tā kā NVO ir vienādi domājošu personu grupu apvienība, pavisam noteikti pastāv varbūtība, ka izmaksas ir pieaugušas cenu līmeņa celšanās gadījumā, un ja biedri saredz ieguvumu no organizācijas darbības, esošā perioda zaudējumi nākamajā periodā var tik nasegti, piemēram, no biedru naudas palielināšanas.

Nevalstisko organizāciju finansiālajā analizē ir iespējams noteikt **likviditāti**, *apgrozāmos līdzekļus attiecinot pret īstermiņa saistībām*, vai absolūto likviditāti, *naudas līdzekļus attiecinot pret īstermiņa saistībām*. Tomēr autors norāda, ka analizējamo lauksaimnieku NVO gadījumā šīs abas metodes nav piemērotas analīzei organizāciju bilances posteņu īpatnību dēļ. Organizācijām, attiecīgi vērtējot to ieņēmumus, ir izdevies uzkrāt finanšu līdzekļus un tām praktiski nav īstermiņa saistību. Atsevišķos periodos lielāku īstermiņa saistību vērtību veido vēl neatmaksāti projektu vai atalgojuma izdevumi, bet kopumā īstermiņa saistības 2007.-2017. gadā nepārsniedz vidēji 7.9% no pasīvu vērtības, savukārt apgrozāmie līdzekļi attiecīgajā periodā veido vidēji 94.9% no bilances aktīvu vērtības analizētajās organizācijās. Vidēji 90% no apgrozāmajiem līdzekļiem ir nauda, pārējie 10% ir debitoru parādi un krājumi. Atšķirīga situācija attiecīgajā laika periodā ir ZSA, kam īstermiņa saistību vidējais īpatsvars ir 52.7% un LZF, kam vidējais apgrozāmo līdzekļu īpatsvars bilances aktīvos attiecīgajā periodā ir 54.3% un vidējā ilgtermiņa ieguldījumu vērtība 45.7%. Ilgtermiņa ieguldījumi ir tikai LZF kā kapitāla daļas LLKC, kas palielina bilances aktīvu vērtību un samazina apgrozāmo līdzekļu īpatsvaru.

Šādas pārāk lielas rādītāju atšķirības likviditātes aprēķināšanai atsevišķos gados koeficienta vērtību palielina līdz pat vairākiem simtiem, zaudējot aprēķinu objektivitāti. Analizējot konkrēto lauksaimnieku organizāciju likviditāti, autors iesaka īstermiņa saistības aizstāt ar izmaksu galveno pozīciju – atalgojumu, likviditāti aprēķinot kā *apgrozāmo līdzekļu vērtību attiecinot pret galvenajām izdevumu pozīcijām jeb naudas līdzekļu attiecība pret atalgojuma izdevumiem*. Piemēram, NVO atšķirībā no ražojošiem uzņēmumiem, galvenais resurss ir cilvēki, kuri par savu darbu saņem atalgojumu. Organizāciju pamatizmaksas veido arī tehniskie vai biroja uzturēšanas izdevumi, un šie izdevumi atšķirībā no atalgojuma izmaksām ir elastīgi, to samazināšana var neietekmēt organizācijas sniegto pakalpojumu kvalitāti.

2.14. tabula / Table 2.14.

**Lauksaimnieku NVO naudas līdzekļu attiecība pret atalgojuma izdevumiem
2011.-2017. gadā / Ratio of cash to remuneration expenditures of farmers NGOs in
period 2011-2017**

Organizācija	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Perioda vērtība:		
								Vidējā	Max	Min
ZSA	1.0	1.2	1.0	1.0	1.0	1.0	1.2	1.0	1.2	1.0
LZF	1.5	1.1	2.2	0.9	0.5	0.8	0.5	1.1	2.2	0.5
LOSP	0.8	1.3	1.5	2.0	1.3	1.8	1.2	1.4	2.0	0.8
LLKA	0.8	2.0	2.1	2.1	1.3	1.8	1.7	1.7	2.1	0.8
LSA	1.2	1.4	2.2	2.2	2.5	3.0	2.6	2.2	3.0	1.2

Avots: autora veidots pēc Lursoft [b.g.]

Lauksaimnieku NVO naudas līdzekļu attiecība pret atalgojuma izdevumiem norāda uz organizācijas spēju ar aktuālo finansējumu veikt atalgojuma nodrošināšanu darbiniekiem. Organizāciju maksāspēja pēc to darbības uzsākšanas un nepieciešamā inventāra iegādes ir nostabilizējusies. No 2011. gada to vidējā naudas līdzekļu attiecība pret atalgojuma izdevumiem ir lielāka par 1 (skatīt 2.14. tabulu), kas 2017. gadā ļauj nosegt atalgojuma izmaksas vismaz viena gada apmērā, izņemot LZF, kas spēja atalgojuma izmaksas nosegt apmēram pusgada apmērā, bet augstākais rādītājs ir LSA un LLKA, attiecīgi 2.6 un 1.7. Papildus jāņem vērā arī citas organizāciju aktuālās īstermiņa saistības, bet, piemēram, LSA un LLKA tās attiecīgi ir 5.2% un 0.19%, kas vēlreiz norāda uz tradicionālās likviditātes formulas nepiemērotību analizētajām lauksaimnieku NVO. Organizāciju bilances aktīvu veido pamatlīdzekļi un naudas līdzekļi, bet pasīvu veido fondi un īstermiņa kreditori. Organizāciju maksāspējas analīzei var izmantot arī rādītāju - *aktīvu attiecība pret mēneša vidējiem izdevumiem*.

2.15. tabula / Table 2.15.

**Lauksaimnieku NVO kreditoru īpatsvars bilances aktīvos 2011.-2017. gadā, % / The
proportion of creditors on the balance sheet in farmers NGOs in period 2011-2017, %**

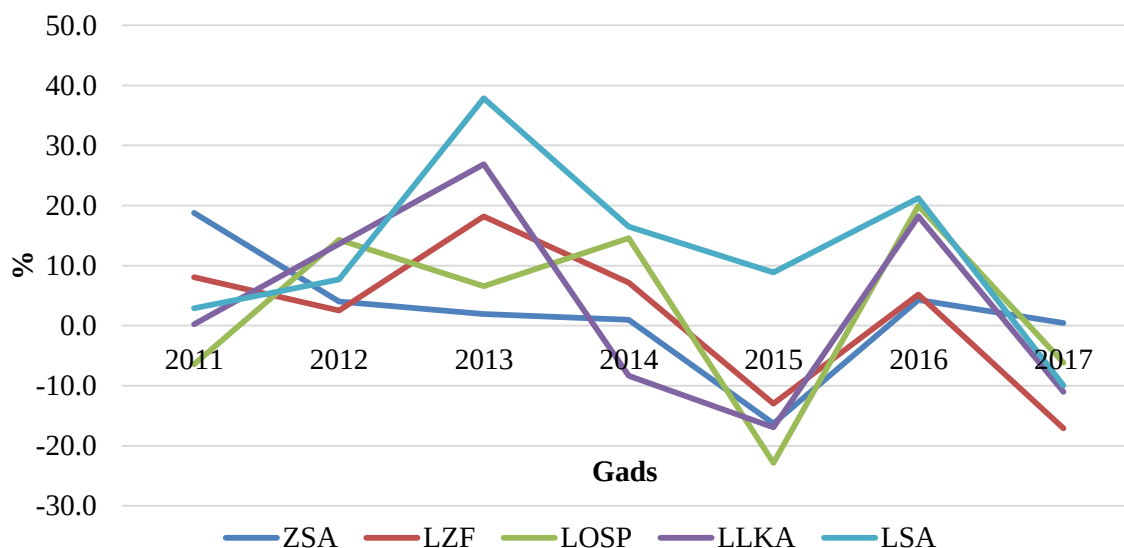
Organizācija	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Perioda vērtība:		
								Vidējā	Max	Min
ZSA	41.1	41.8	42.5	40.3	98.6	81.0	79.1	60.6	98.6	40.3
LZF	5.3	4.3	23.6	6.3	9.2	8.6	11.8	9.9	23.6	4.3
LOSP	10.2	12.6	0.2	0.2	5.4	3.8	11.0	6.2	12.6	0.2
LLKA	0.0	54.8	0.3	0.4	0.0	0.4	0.2	8.0	54.8	0.0
LSA	10.8	7.0	5.2	4.2	3.7	4.4	5.2	5.8	10.8	3.7

Avots: autora veidots pēc Lursoft [b.g.]

Analizēto lauksaimnieku organizāciju **kreditoru īpatsvars bilances aktīvos** (*kreditoru apmērs attiecināts pret bilances kopējo vērtību*) ir salīdzinoši zems, nepārsniedzot 12% 2011.–2017. gadā (skatīt 2.15. tabulu). Atsevišķos periodos šis īpatsvars ir augstāks, bet tam nav tendences ieņemt būtisku īpatsvaru kopējā bilances struktūrā. Organizāciju saistības galvenokārt veido neizmaksātais atalgojums, nenomaksāti nodokļi vai parādi par saņemtajām precēm un pakalpojumiem. Augstāks kreditoru īpatsvars organizācijām bija vērojams to darbības pirmsākumos, kas norāda uz darbības uzsākšanai nepieciešamo izdevumu pakāpenisku apmaksu, kā arī šis īpatsvars cikliski palielinās, norādot uz darbības nodrošināšanai nepieciešamā inventāra atjaunošanu vai vēl neatmaksātu organizēto pasākumu izmaksām.

Atšķirībā no pārējām organizācijām ZSA saistību īpatsvars bilances aktīvos ir vidēji divas reizes augstāks kā citām organizācijām (skatīt 2.15. tabulu) un, piemēram, 2010. gadā sasniedza pat 134%, bet 2015. gadā bija gandrīz 100%. Saistību augsto īpatsvaru veicināja būtisks izmaksu pārsvars pār ieņēmumiem, attiecīgi -38.3 tūkst.EUR (2010. gadā), -60.2 tūkst.EUR (2015. gadā) un 2010. gadu organizācija noslēdza ar negatīvu bilances fondu posteņa atlikumu -25 tūkst.EUR. Šāda situācija ir skaidrojama ir attiecīgajā gadā uzņemtajām saistībām, kas tiks nosegtas nākamajā periodā, par to liecina arī nākamā perioda ieņēmumu struktūra. Augstāks organizācijas īstermiņa kreditoru īpatsvars neliecina par to finansiālajām grūtībām, bet gan par grāmatvedības politiku, kad mērķis nav īstermiņa saistības nokārtot tekošā gada laikā. Šī koeficienta īpatsvars organizācijas bilanci ir svarīgs rādītājs tās biedriem, norādot vai biedru naudas netiek izmantotas nepārdomātu saistību segšanai, kā rezultātā biedri var zaudēt uzticību organizācijai vai veikt mērķziedojumus, lai finansējums tiktu izmantots konkrētai mērķim.

Maksāspējas rādītāju noteikšanai var tik izmantotas arī citas aprēķinu metodes, piemēram, nosakot fondu īpatsvaru bilanci vai kreditoru īpatsvaru fondu postenī, bet analizēto organizāciju aktīvu un pasīvu bilances daļas sastāv no diviem posteņiem un citas aprēķinu metodes parādītu rezultātu apgrieztā veidā.

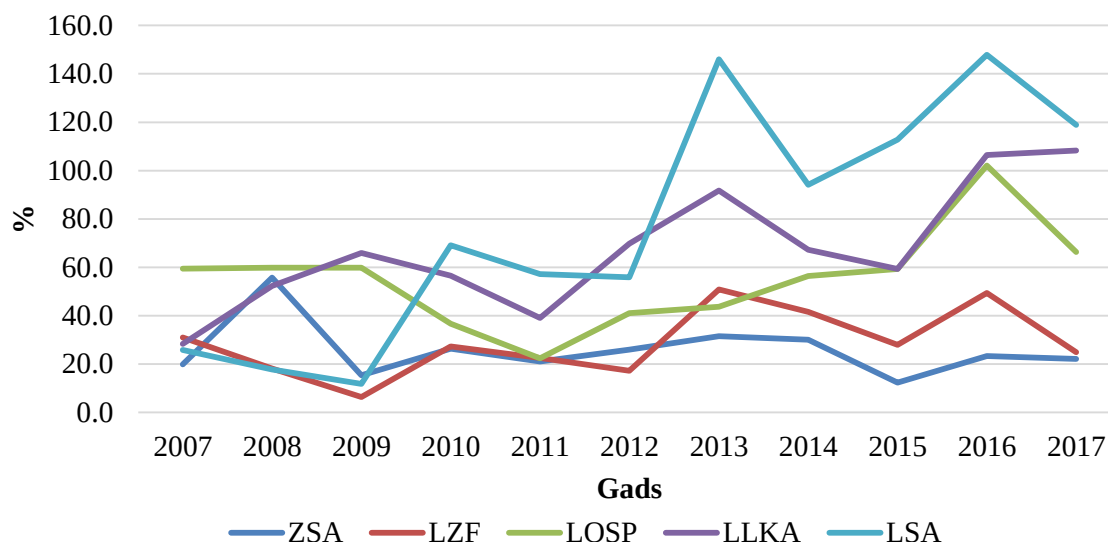

Avots: autora veidots pēc Lursoft [b.g.]

2.19. att. / Fig. 2.19. Lauksaimnieku NVO neizmantotie ieņēmumi
2011.-2017. gadā, % / Unused revenue of farmers NGOs in period 2011-2017, %.

NVO neizmantoto ieņēmumu rādītājs (ieņēmumu un izdevumu starpība attiecināta pret kopējiem ieņēmumiem) norāda, kādu daļu no kopējiem ieņēmumiem organizācijas neizlieto savā darbībā (skatīt 2.19. attēlu). Šis rādītāja apmērs nav stingri noteikts, bet pārlietu zems, vai negatīvs rādītājs norāda uz nepietiekamiem ieņēmumiem, kas var traucēt mērķu sasniegšanu, bet pārāk augsts rādītājs var liecināt par neizmantotu līdzekļu daļu, ko varētu izmantot organizācijas darbības uzlabošanai. Šim rādītājam ir jābūt pozitīvam, lai veidotu pakāpenisku līdzekļu uzkrājumu organizācijas turpmākās darbības nodrošināšanai un neparedzētu izmaksu segšanai. Organizācijām ar lielāku ieņēmumu apjomu šis rādītājs var būt mazāks kā organizācijām ar nelielu ieņēmumu apjomu. Analizētajām organizācijām šis rādītājs ir atšķirīgs, bet veido kopīgu iezīmi, ka 2015. gadā visām, izņemot LSA, bija negatīvs rādītājs robežās no -13% līdz -20%, līdzīgu iezīmi saglabājot arī 2017. gadā, kad visām organizācijām, izņemot LSA, bija negatīva ieņēmumu un izdevumu starpība. Kopumā analizētajā periodā zemākais rādītājs bija ZSA – vidēji 2.3%. ZSA atšķirīgie analīzes

rezultāti ir skaidrojami ar organizācijas aktīvu darbību lauksaimnieku interešu aizstāvībā, t.sk. starptautiskā mērogā, profesionālu speciālistu algošanu, kad vienlaicīgi ir lielāki izdevumi kā citām organizācijām. Savukārt analizētajā periodā visaugstākais rādītājs bija LSA – vidēji 12.2%, augstāko vērtību sasniedzot 2013. gadā 37.8%, bet ar vismazāko novērojamo aktivitāti. Organizācijām ar lielāku aktivitāti gan nacionālā, gan starptautiskā mērogā vērojams zemāks rādītājs, kas izpaužas ar ievērojami lielāku finansiālo līdzekļu izlietojumu. Ieņēmumu pārpalikuma rādītāja pieaugums atsevišķos periodos var norādīt uz plānotu līdzekļu uzkrājumu nākotnes aktivitātēm.

Avots: autora veidots pēc Lursoft [b.g.]

2.20. att. / Fig. 2.20. Lauksaimnieku NVO operatīvās rezerves 2007.-2017. gadā, % / Operational reserves of farmers NGOs in period 2011-2017, %.

Operatīvās rezerves rādītājs (pieejamos aktīvus, izņemot pamatlīdzekļus, attiecinot pret kopējām izmaksām) norāda organizāciju spēju nosegt savus izdevumus ar brīvi pieejamajiem aktīviem (nauda un debitoru parādi) bez papildus saistību uzņemšanās (skatīt 2.20. attēlu). Rādītājam jābūt vismaz 25% vai 3 mēnešu izdevumu apmērā. Tam nav būtiska nozīme organizācijas finansiālās spējas raksturošanā, ja tai ir stabila un sabalansēta naudas plūsma. Šim rādītājam būtiskāka nozīme ir, piemēram, piedaloties ES finansētos projektu konkursos, kur izdevumi tiek atmaksāti pēc projekta pabeigšanas vai starpposma atskaites, un līdz tam projekta izdevumus sedz organizācija no saviem līdzekļiem. Projekta vadlīnijās var tikt norādīts, kādam finanšu apjomam un kādi grāmatvedības dokumenti ir jāiesniedz atkarībā no projekta kopējām izmaksām.

Zemākais rādītājs 2017. gadā analizētajām organizācijām ir ZSA un LZF attiecīgi 22.1% un 24.9%, bet pārējo organizāciju rādītājs ir LOSP 66.4%, LLKA 108.2% un augstākais ir LSA 118.9%. Rādītājs lielāks par 100% liecina par pietiekami uzkrātiem finanšu līdzekļiem vairāk nekā viena gada kopējo izdevumu apmērā. Lai gan ZSA daudzos aprēķinos ir zemāki rādītāji kā citām organizācijām, jāņem vērā organizācijas lielā aktivitāte un daudzie darbības virzieni, kuros tiek izlietota arī lielāka finansējuma daļa un organizācijas ieņēmumi un izdevumi ir aptuveni 8 reizes lielāki kā LZF, 1.2 reizes lielāki kā LOSP, 5 reizes lielāki kā LLKA un 7 reizes lielāki kā LSA.

Pilnvērtīgai finanšu analīzei ir jāveic rezultātu salīdzināšana ar NVO sektora vidējiem vai citu organizāciju rādītājiem. Uzņēmējdarbībā, kur pieejama daudz plašāka informācija, salīdzināšanu veikt ir vieglāk un atsevišķi statistikas datu uzturētāji veic regulārus nozares vidējo rādītāju aprēķinus. Savukārt pašreizējā situācijā Latvijā NVO

sektorā salīdzināšana ir iespējama, veicot individuālu analīzi par katru organizāciju. Analītiskā datu bāze *Lursoft* un CSP piedāvā daudzveidīgu juridisko personu gada pārskatu bilanču informāciju, bet tā tiek iedalīta pēc NACE 2.red. klasifikatora. Kā sistēmas trūkumu autors uzsver, ka tajā nav iespējams atlasīt gada pārskatu informāciju pēc juridiskās formas – uzņēmums vai NVO. Teorētiski kopējos NVO sektora rādītājus būtu iespējams iegūt no NACE klasifikatora “S” sektora, tomēr jāņem vērā, ka “S” sektoram ir trīs apakšgrupas, kurā NVO galvenokārt ir iekļautas “S94” sadaļā kā *Sabiedrisko, politisko un citu organizāciju darbība*, nepiedāvājot detalizētāku informācijas iedalījumu līdz klasifikatora četriem cipariem aiz sadaļas apzīmējuma vai pa juridisko personu veidiem. Savukārt pēc ekonomiski aktīvo personu uzskaites Latvijā 2017. gadā “S” sadaļu pārstāv 23.7 tūkstoši ekonomiski aktīvas juridiskas personas, no kurām tikai 20.5% ir biedrības un nodibinājumi, savukārt 62.9% pašnodarbinātas personas un 16.6% citas juridiskas personas, kurām t.sk. pašnodarbinātām personām atšķirībā no NVO sektora ir citi saimnieciskās darbības mērķi, t.sk. peļņas gūšana, kas būtiski maina sadaļas finansiālo rādītāju struktūru. Lai arī CSP datus ir iespēja iegūt juridisko personu finansiālos rādītājus par “S94” sadaļu, tomēr šajā sadaļā ir klasificētas tikai 4055 jeb 38% no ekonomiski aktīvajām nevalstiskajām organizācijām, kas ir pārāk mazs īpatsvars, lai raksturotu NVO sektora kopējo finansiālo situāciju. Pārējās NVO ir klasificētas citās NACE sadaļās. Iespējamais risinājums - statistikas avotus papildināt ar vēl vienu raksturojošo rādītāju, kas juridiskas personas iedalītu pēc to darbības formas.

Vērtējot analizējamo organizāciju aktuālo finansiālo stāvokli, autors secina, ka tās ir nostabilizējušas darbību, finansiālos ieņēmumus un bez kardinālām izmaiņām ieņēmumu struktūrā var turpināt darbību. Pat nelielas ieņēmumu svārstības tās spēj nosegt ar uzkrātajiem naudas līdzekļiem. Tomēr vērtējot organizāciju stabilitāti nākotnē, ir jāsecina, ka tām nav lieli līdzekļu uzkrājumi un valsts dotāciju īpatsvara samazinājums ieņēmumu struktūrā var apdraudēt NVO pastāvēšanu. Valsts dotācijas 2017. gadā veidoja vismaz 30% no organizāciju ieņēmumiem. Piemēram, ZSA dotāciju ieņēmumi kopējā ieņēmumu struktūrā ir 6.6%, bet atskaitot ieņēmumus no dalības projektos, kuros organizācija ir tikai finansējuma administrētājs, dotāciju īpatsvars palielinās līdz gandrīz 30%. Savukārt LZF tie ir 63.2%, LLKA 39.1%, LSA 46.9% un JZK 77.9%. Analizējot organizāciju izdevumus, tām nav lieki izdevumi, kurus varētu samazināt, samazinoties ieņēmumiem. Ieņēmumu svārstības organizācijas var kompensēt, palielinot biedru naudu vai aktīvāk veicot saimniecisko darbību, piemēram, sniedzot konsultācijas vai apmācības. Valsts atbalsta samazināšana organizācijām ir reāls risks, kas var iestāties mainoties valsts politikai un nostājai pret lauksaimniecību un lauksaimnieku NVO. Autors uzskata, ka Latvijā ir iespējams pilnveidot lauksaimnieku organizāciju darbības modeli, izmantojot citu ES dalībvalstu pieredzi.

2.6. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju raksturojums citās Eiropas Savienības dalībvalstīs / *Characteristics of farmers non-governmental organisations in other Member States of the European Union*

Lai rastu risinājumus lauksaimnieku nevalstisko organizāciju sistēmas pilnveidošanai Latvijā, autors analizēs Vācijas un Ungārijas lauksaimnieku NVO piemēru. Abās valstīs funkcionē spēcīga lauksaimnieku “jumta” organizācija. Lauksaimnieki Vācijā jau 19.gs. beigās secināja, ka interešu pārstāvēšanai nacionālā līmenī jānotiek caur vienotu organizāciju, kur šādam nolūkam 1893. gadā tika dibināta Lauksaimnieku apvienība (“*Bund der Landwirte*” (*Agrarian League*)). Bet mūsdienās zināmā Vācijas lauksaimnieku apvienība (*Deutscher Bauernverband* (DBV)) ir pēctecis iepriekš minētajai organizācijai, tā tika dibināta 1948. gadā un kā nacionāla līmeņa

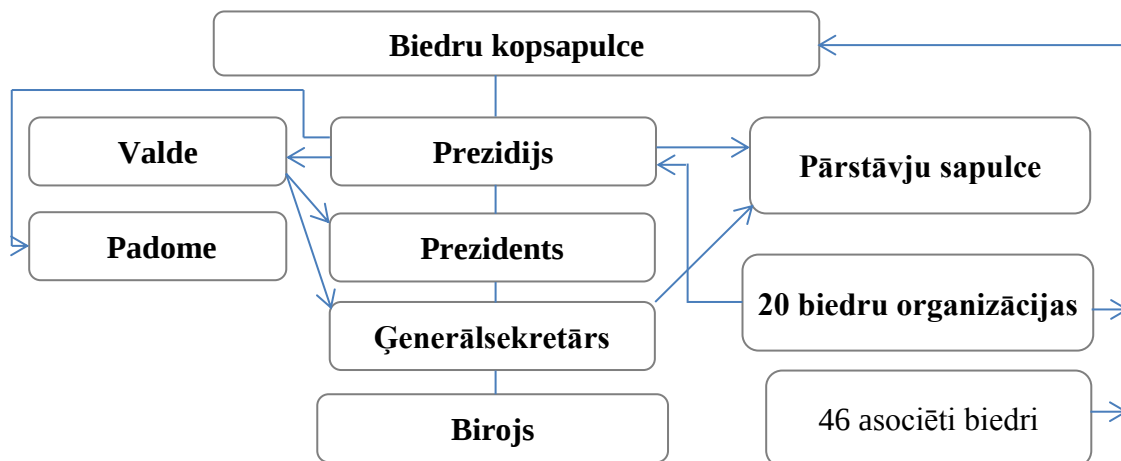
“jumta” organizācija darbojas jau vairāk nekā 70 gadus (skatīt 1.3. apakšnodaļu). Savukārt Ungārijā, līdzīgi kā Latvijā, lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas izveidojās 20. gs. 90-tajos gados pēc Ungārijas neatkarības atgūšanas un 2013. gadā organizācijas secināja, ka ir jāveic apvienošanās darbības funkciju un sniegto pakalpojumu uzlabošanai. Abu valstu pieredze ar atšķirīgu darbības ilgumu pierāda, ka “jumta” organizācija ir funkcionēt spējīgs risinājums NVO sistēmas pilnveidošanai. Autors nesalīdzinās lauksaimnieku organizāciju darbības piemērus Lietuvā un Igaunijā – lai gan abās valstīs ir *lauksaimnieku kamera*, tomēr starptautiskā līmenī tās nefunkcionē tik augstā līmenī kā Vācijā vai Ungārijā, un nacionālā līmenī ir novērojama vairāku organizāciju konkurēšana par ietekmi nozarē. Secinājumus par organizāciju darbību Lietuvā un Igaunijā autors pamato ar profesionālo darbības pieredzi un COPA-COGECA biedru analīzi.

Lauksaimniecības nozare Vācijā un Ungārijā ir vairākas reizes lielāka nekā Latvijā, bet visas trīs valstis saglabā līdzīgu lauksaimniecības produktu galastruktūru. Vācija tiek uzskatīta par vienu no pasaules lielvarām ar augsti attīstītu ekonomiku. Ar Vāciju ir grūti salīdzināt ekonomiskās izaugsmes rādītājus, bet var salīdzināt metodes, kā ir sasniegts augsts ekonomiskās attīstības līmenis. Vācijas sauszemes platība (357.2 tūkst.km²) ir 5.4 reizes lielāka nekā Latvijā. 2017. gadā LIZ platība bija 16.7 milj.ha, kuru apsaimniekoja 317.6 tūkstoši saimniecību. Vācija ir sadalīta 16 pavalstīs ar dažādiem saimniekošanas apstākļiem katrā, vieni no sarežģītākajiem ir Bavārijā, dominējot mazajām saimniecībām ģeogrāfiskā reljefa dēļ. Līdzīgi kā Latvijā 2017. gadā lauksaimniecības preču galastruktūrā dominēja graudkopība (11.5%), piena lopkopība (18.4%) un cūkkopība (13.3%). Augkopības īpatsvars bija 51.3% un lopkopība 48.7% produkcijas galastruktūrā. Atšķirībā no Latvijas lauksaimniecības produkcijas galastruktūru Vācijā papildina vīnkopība (2.6%), dekoratīvie augi (2.3%) un cukurbietes (1.7%) (Factsheet Germany, 2019).

Ungārijā 2017. gadā LIZ platības sasniedza 5.4 milj.ha jeb 58% no kopējās sauszemes platības un 173.8 tūkstoši ES tiešo maksājumu saņēmēju. Ungārijā joprojām dominēja mazas saimniecības, saglabājoties lielam skaitam mazu ģimenes saimniecību. Lauksaimniecības produktu galastruktūrā Ungārijā izteikti dominēja augkopība 64.7% apmērā. Galvenie kultūraugi ir graudaugi (27.2%), pārtikas kukurūza (13.4%), dārzeņi (9.4%), augļi (5.6%) un vīns (1.4%). Savukārt lopkopības īpatsvars ir 35.5% ar augstāko īpatsvaru putnkopībā (10.8%), cūkkopībā (9.6%) un piena lopkopībā (7.6%) (Factsheet Hungary, 2019). Atšķirīgu klimatisko apstākļu dēļ Ungārijā ir vērojama lielāka produktu dažādība lauksaimniecības produktu galastruktūrā salīdzinājumā ar Vāciju un Latviju.

Raksturojot lauksaimnieku organizāciju sistēmu Vācijā, ir novērojams liels skaits dažādu lauksaimnieku organizāciju, bet atšķirīgā īpašība starp organizācijām ir to ietekme un loma politikas veidošanā. Viennozīmīgi ietekmīgākā lauksaimnieku organizācija ir Vācijas Lauksaimnieku apvienība (DBV – *Deutscher Bauernverband*). Šī ir horizontāla līmeņa organizācija interešu aizstāvībai nacionālā un starptautiskā līmenī, pārstāvot visus lauksaimniecības sektorus. Visi lauksaimnieki nekad nebūs apmierināti ar organizācijas darbību un pastāv brīva iespēja dibināt citu organizāciju, tomēr jāņem vērā, ka darbībai ir nepieciešams finansējums un biedru piesaiste, kas ir vieni no galvenajiem faktoriem organizācijas ietekmes nostiprināšanā. Iepriekš tika raksturots, ka ES dalībvalstīm nacionālā lauksaimniecības politika ir jāsaskaņo un jāaizstāv ES lēmēj institūcijās. Lauksaimnieku organizāciju komunikācija ar ES lēmēj institūcijām notiek caur EK noteiktiem konsultatīvajiem partneriem, no kuriem ietekmīgākais ES ir COPA-COGECA, kur DBV (lauksaimnieki) un Vācijas kooperatīvu apvienība (*Deutscher Raiffeisenverband*) ir vienīgie biedri no Vācijas. Tas arī pierāda, ka DBV ir “jumta” organizācija, jo sadrumstalotai nacionāla līmeņa organizāciju struktūrai nebūtu

pietiekami resursu aktīvai darbībai starptautiskā mērogā, un dalības maksas noseigšanai ES līmeņa lauksaimnieku organizācijās. Arī ES līmenī pastāv dažādas ietekmes ES lēmēj institūciju konsultatīvie partneri, kuru potenciālie biedri ir nelielas reģiona vai nacionāla līmeņa organizācijas, tomēr šo konsultatīvo partneru loma un ietekme nav tik spēcīga kā COPA-COGECA. Atsevišķu organizāciju veidošanās nav nosodāms process, tās var kļūt par profesionāliem nozaru pārstāvjiem, un lielo organizāciju partneriem, jo arī nacionāla līmeņa “jumta” organizācijas aktīvi sadarbojas ar nozaru organizācijām.

Avots: autora veidots pēc DBV, 2017

2.21. att. / Fig. 2.21. Vācijas lauksaimnieku apvienības (DBV) struktūra / Organizational structure of the Deutscher Bauernverband (DBV).

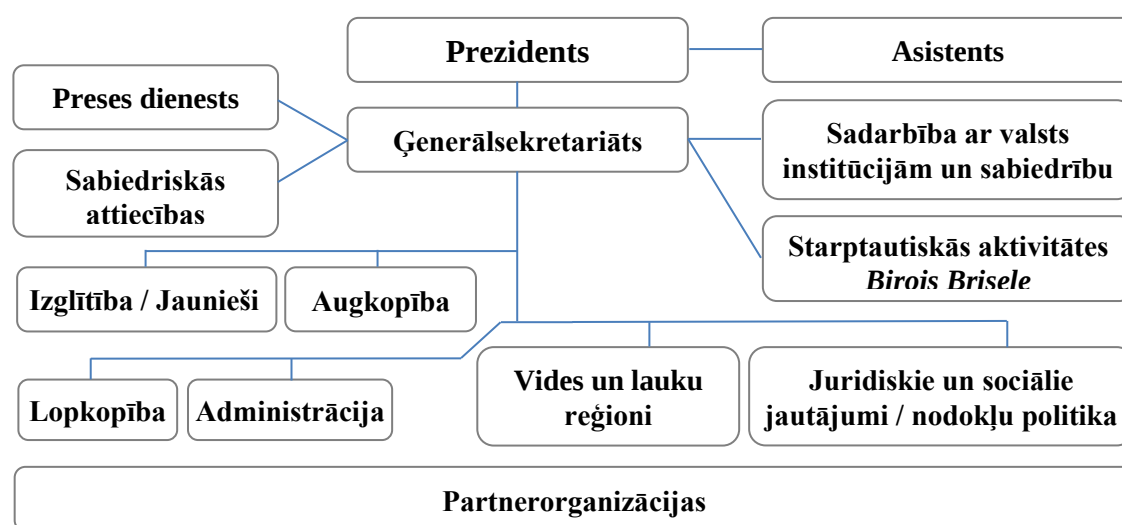
Vācijas lauksaimnieku apvienība sevi saredz kā vērtību kopienu un sociālo varu lauku apvidos, interešu aizstāvi un partneri vācu lauksaimnieku ģimenēm. DBV struktūra ir līdzīga LOSP, vienīgā atšķirība no DBV, ka LOSP galvenos biedrus veido nozaru un partneru organizācijas. DBV ir “jumta” organizācija pavalstu, reģionu un citām lauksaimnieku un ar lauksaimniecību saistītām organizācijām. DBV biedri tiešā veidā nav paši lauksaimnieki. DBV biedrus var iedalīt divās kategorijās: 1) galvenie biedri; 2) asociētie biedri. Galvenie biedri ir 18 pavalstu lauksaimnieku organizācijas, Lauksaimnieku tālākizglītības apvienība un Vācijas kooperatīvu apvienība (*Deutscher Raiffeisenverband*). Savukārt asociētie biedri ir 46 ar lauksaimniecību saistītas organizācijas, veidojot sadarbību jomās, kurās nav spēcīga DBV. Asociēto biedro pārstāvētās nozares un jomas ir dārzkopība, mežsaimniecība, zemes īpašnieki, lopkopība, dzīvnieku labturība, vīnkopība, sievietes laukos, jaunie lauksaimnieki, netradicionālā lauksaimniecība, pārtikas industrijas organizācijas u.c. Būtībā asociētie biedri pārstāv specifiskas un individuālas nozaru organizācijas.

DBV augstākā lēmēj institūcija, līdzīgi kā Latvijas lauksaimnieku organizācijās, ir biedru kopsapulce, kurā piedalās tikai galvenie un asociētie biedri (skatīt 2.21. attēlu). Biedru kopsapulce parasti norisinās pasākuma *Vācijas lauksaimnieku dienas* laikā, tādējādi vieglāk pulcējot lielāku biedru skaitu. Biedru kopsapulce nosaka organizācijas pamatdarbības virzienus un politiskās nostādnēs, reizi četros gados pārvēlot DBV Prezidentu un Valdi. Savukārt Prezidenta un Valdes kandidatūras izvirza Prezidijs, ko veido galveno biedru organizāciju vadītāji un vadītāju vietnieki. Prezidija pārstāvji tiek regulāri un lemj par DBV budžetu un aktuālajiem politiskajiem lēmumiem. Prezidiju veido zinoši eksperti un praktiķi, kuri konsultē Biroja darbiniekus aktuālo jautājumu risināšanā. DBV izpildinstitūcija ir Valde, kas plāno un organizē organizācijas darbu un biedru kopsapulces lēmumu izpildi. Valde nav ikdienas darbu un uzdevumu veicēja, to ikdienā nodrošina DBV Birojs, kuru vada Ģenerālsekretārs un

viņa divi vietnieki. Kontroli pār Valdes aktivitātēm veic DBV Padome, ko veido galveno biedru organizāciju Valdes priekšsēdētāji.

Biroja darbība norit ciešā sadarbībā ar galvenajiem biedriem, kam ir reāla komunikācija ar lauksaimniekiem, kuri apzina problēmas lauksaimniecībā. Savukārt Birojs nodrošina atgriezenisko saiti par panākto rezultātu vai politiskajiem notikumiem nacionālā un starptautiskā līmenī. Sabalansētas lauksaimniecības politikas īstenošanai DBV Ģenerālsēkretariāts organizē Pārstāvju sapulci, kurā piedalās galveno biedru organizāciju ģenerālsēkretāri. DBV galvenais vadītājs ir Prezidents, kurš piedalās arī ikdienas darbu veikšanā.

Biroja darbs tiek organizēts divos virzienos – profesionālo un organizatorisko jautājumu risināšana. Galvenais virziens ir profesionālo jautājumu risināšana, kur Biroja darbinieki sadarbībā ar ekspertiem no pavalstu lauksaimnieku organizācijām risina ar nozari aktuālos jautājumus.

Avots: autora veidots pēc DBV, 2017

2.22. att. / Fig. 2.22. Vācijas lauksaimnieku apvienības (DBV) centrālā biroja Berlīnē struktūra / Organizational structure of the central bureau of the Deutscher Bauernverband (DBV) in Berlin.

DBV centrālā Biroja vadību Berlīnē nodrošina Ģenerālsēkretariāts, ko veido Ģenerālsēkretārs, divi vietnieki, referents un trīs asistenti (skatīt 2.22 attēlu). Ģenerālsēkretāram ir pakļauts Preses dienests, Sabiedrisko attiecību nodaļa, Briseles birojs un struktūrvienība, kas nodrošina komunikāciju ar valsts institūcijām un sabiedriskajām organizācijām. Viens Ģenerālsēkretāra vietnieks ir atbildīgs par organizācijas pārvaldīšanu, administratīvajiem un personāla jautājumiem, otrs vietnieks ir atbildīgs par Eiropas līmeņa lauksaimniecības politikas jautājumiem. Kopumā Ģenerālsēkretariātā, ieskaitot Prezidentu un viņa asistentu, bet neieskaitot Briseles biroju, ir nodarbinātas 11 personas. DBV Birojs ir iedalīts 6 nodaļās:

profesionālie jautājumi:

- augkopība;
- lopkopība;
- vide un lauku reģioni;
- nodokļi, juridiskie un sociālie jautājumi;
- tālākizglītība un jaunieši;

organizatoriskie jautājumi:

- administrācija.

Administrācija veido nelielu daļu no kopējās organizācijas struktūras, tajā ir nodarbināti 11 darbinieki un tās vadītājam ir pakļautas trīs apakšnodaļas: personāldaļa, grāmatvedība un saimnieciskā nodrošinājuma daļa, kas ietver telpu tehnisko uzraudzību un pasta pakalpojumus.

Lielākā nodaļa pēc atbildības sfēru skaita ir *nodokļi, juridiskie un sociālie jautājumi*, nodarbinot 10 personas, no kuriem 3 darbiniekiem ir vairāk nekā viena atbildības joma. Šīs nodaļas atbildības jomas ietver lauksaimnieku interešu aizstāvēšanu no juridiskā aspekta tādos virzienos kā godīga konkurence, sociālā politika, nodokļu politika, droša pārtika, patērētāju tiesības, būvniecības un enerģijas jautājumi, augu aizsardzība un patenti. Papildus iepriekš minētajiem virzieniem šajā nodaļā notiek aktīva sadarbība ar Vācijas Medību kooperatīvu un Mednieku un zemes īpašnieku asociāciju, lai risinātu jautājumus, kas saistās ar meža dzīvnieku populācijas regulēšanu.

Nodaļā *vide un lauku reģioni* ir nodarbinātas 10 personas, kuru atbildības jomas iedalās – lauksaimniecības un lauku attīstības politika, vides jautājumi un ilgtspējīga lauksaimniecība, lauksaimniecības tehnika, mežsaimniecība un pētniecība. Papildus pamatfunkcijām norit arī aktīva dalība pētniecības projektos vides jautājumos.

Lopkopības nodaļā tiek nodarbinātas 10 personas, *augkopības* nodaļā 8 personas. Lopkopības un augkopības nodaļās ir jautājumu loks, kas attiecas uz abiem sektoriem un šādu jautājumu risināšanā atbalstu sniedz trīs asistenti papildus iepriekš minētajiem darbiniekiem.

Izglītība un jaunieši ir organizācijas mazākā nodaļa, nodarbinot 5 darbiniekus trīs jomās – izglītības politika, jaunieši laukos, prakses iespējas nacionālā un starptautiskā līmenī.

Kopumā Berlīnes birojā ir nodarbinātas 68 personas, kuru pārraudzībā ir organizācijas organizatoriskie, tehniskie un lauksaimniecības politikas jautājumi. Lai DBV Biroja darbībā iesaistītu arī pavalstu lauksaimnieku organizācijas, katras pārstāvis ir atbildīgā persona par kādu no Biroja darbības jomām, savukārt Biroja darbinieki atbild par ikdienas darbu norisi attiecīgajā jomā. Jomās, kurās pašreizējais DBV Birojs nav specializējies, atbalstu sniedz partnerorganizācijas un asociētie biedri.

Latvijā LOSP birojs salīdzinājumā ar DBV ir vairākas reizes mazāks, ar mazāku pastāvīgi nodarbināto darbinieku skaitu, aktuālos jautājumus risinot sadarbībā ar nozaru organizācijām, veicot koordinatora funkciju.

Papildus DBV Birojam Berlīnē tam ir pārstāvniecība Bonnā un Briselē. DBV ir aktīvs COPA-COGECA un Pasaules lauksaimnieku organizācijas biedrs.

DBV ir vadošā “jumta” organizācija pavalstu lauksaimnieku organizācijām jeb galvenajiem biedriem, kas veic tiešo komunikāciju ar lauksaimniekiem. Papildus iepriekš minētajām Vācijā ir sastopamas arī citas lauksaimnieku organizācijas no reģionālām līdz nacionāla mēroga, uz ko norāda arī DBV asociēto biedru daudzveidība. Nevalstiskās organizācijas ir sastopamas visos lauksaimniecības virzienos un to blīvums katrā valsts reģionā ir atkarīgs no lauksaimnieciskās darbības specializācijas reģionā. Daļa no mazajām reģionu lauksaimnieku organizācijām ir pavalstu organizāciju biedri, vai arī to darbība sniedzas tikai konkrēta reģiona mērogā un sadarbībā ar vietējo pašvaldību. Arī pavalstīs ietekmīgākās ir galveno biedru organizācijas, ko apliecina biedru skaits tajās, organizācijas struktūra un atbalsta iespējas lauksaimniekiem. Turpmāk detalizētāk tiks analizēta Bavārijas lauksaimnieku apvienība, kura ir lielākā DBV biedru organizācija.

Bavārijas lauksaimnieku apvienība (BBV) ir pavalsts līmeņa organizācija un apvieno lauksaimniekus vienā no saimniekošanas apstākļiem sarežģītākajā reģionā. BBV struktūra salīdzinājumā ar Latvijas mēroga organizācijām atgādina nacionāla līmeņa organizāciju, kas skaidrojams ar pavalsts lielo platību (70.6 tūkst.km²) un biedru

skaitu (145 tūkstoši). BBV ir horizontāla līmeņa organizācija, kuras struktūra iedalās 4 līmeņos (no zemākā uz augstāko):

- 1) **Ciemat līmenis** – organizācijas pamats – lauksaimnieki un mežsaimnieki. Šajā līmenī vidēji uz katriem 6 ciematiem ir viens brīvprātīgais aktīvists, vietējo lauksaimnieku ievēlēts, kurš ir galvenā kontaktpersona starp lauksaimniekiem un *pilsētas līmeņa biroju*. Vietējā aktīvista pamatnodarbošanās ir lauksaimniecība un aktivitātes BBV veic brīvprātīgi. BBV pozicionē, ka viņiem ir 6500 šādu ciematu līmeņa pārstāvju.
- 2) **Pilsētu līmenis** – kontaktpersona starp lauksaimniekiem (ciematu līmeni) un *pavalsts reģionālo biroju*. Šāds pilsētas līmeņa birojs atrodas katrā pilsētā, nodarbinot 1 līdz 8 darbiniekus atkarībā no biedru skaita. Šo *pilsētu līmeņa biroju* vadītāju pārvaldībā ir divi biroji, katrā no tiem atrodies noteiktas dienas nedēļā. Kopumā BBV ir 55 šādi biroji.
- 3) **Pavalsts reģionu līmenis** – Bavārija ir sadalīta 7 reģionos, katrā reģionā ir *reģionālais BBV birojs*, kas ir pakļauts *Centrālajam birojam* un nodrošina saikni starp *pilsētu birojiem* un *centrālo biroju*. Lai arī Bavārijas galvaspilsēta ir Minhene, tomēr katrā no 7 reģioniem ir neoficiāli noteikta galvaspilsēta, kas skaidrojama ar faktu, ka reģioni ir lieli un visiem iedzīvotājiem nav vienlīdzīga iespēja sasniegt Bavārijas galvaspilsētu.
- 4) **Pavalsts līmenis** – *BBV Centrālais birojs* un vadība, atrašanās vieta Minhene, Bavārijas lauksaimnieku organizācijas vadītājs ir ievēlēts Prezidents, bet *Centrālā biroja* un *reģionu biroju* pārraudzību nodrošina ģenerālssekretariāts.

No vienas puses aprakstītā struktūra norāda uz lielu iesaistīto personu skaitu, ko mūsdienās varētu aizstāt ar informācijas tehnoloģijām. Tomēr jāņem vērā šīs organizācijas lielais biedru skaits, biedru vecuma struktūra, interneta pieejamība vai vēsturiskās sabiedriskās aktivitātes tradīcijas. Analizējot BBV darbību, tika secināts, ka lauksaimnieku sabiedrība kopumā ir aktīva, dodot priekšroku tiešai komunikācijai klātienē, ko ar iepriekš aprakstīto struktūru nodrošina BBV, ka katram lauksaimniekam ir pieejams viņam uzticams, viņa ievēlēts interešu pārstāvis (ciematu līmeņa aktīvists). Latvijā salīdzinājumā ar Rietumeiropu ir vairāk pieejamas informācijas sistēmas, īpaši lauku reģionos. Bavārijā, t.sk. reljefa īpatnību dēļ, ārpus lielpilsētām internets un mobilie sakari ir pieejami zemā kvalitātē, tādēļ lauksaimniekus nav iespējams iesaistīt modernas informācijas aprites sistēmā.

BBV struktūra ir vienkāršāka nekā DBV, to vada ievēlēts Prezidents, un organizācijas pārvaldība notiek trīs līmeņos (no zemākā uz augstāko):

- **Prezidentu sanāksme** – sanāksmi vada organizācijas Prezidents, piedalās viņa vietnieki, Ģenerālssekretārs un vietnieki, reģionu organizāciju vadītāji un lauku sieviešu interešu pārstāves;
- **Prezidijs** – sanāksmē piedalās Prezidentu sanāksmes pārstāvji, BBV atzītās partnerorganizācijas – lauku jauniešu organizācija, Bavārijas kooperatīvu organizācija, zemes un meža īpašnieku asociācija, medību asociācija, izglītības jautājumu organizācijas u.c.
- **Biedru sanāksme** - piedalās Prezidijs pārstāvji, BBV biedri, divi revidenti un līdz 9 ieceltiem pārstāvjiem no Bavārijas dārznieku asociācijas, Bavārijas lauksaimniecības pakalpojumu asociācijas, Bavārijas darba devēju asociācijas, Bavārijas dzīvnieku produktu pārstrādes un augu valsts produktu pārstrādes asociācijām.

Katrā no 7 reģioniem prezidents tiek ievēlēts ik pēc pieciem gadiem, līdz ar prezidentu tiek ievēlēta arī sieviešu interešu pārstāve, tādējādi aizstāvojot sieviešu intereses, radot dzimumu vienlīdzību politikas veidošanas procesā. Lauksaimnieku tiešā

komunikācija ar organizāciju notiek reģionu līmenī, savukārt reģionu organizācijas problēmjautājumus risina kopīgi ar Centrālo biroju, kas tādejādi nodrošina koordinētu darba procesu starp visām reģionālajām organizācijām. Līdzīgi kā DBV arī BBV Centrālais birojs ir kā Bavārijas “jumta” organizācija, kurai nav tieša sadarbība ar pašiem lauksaimniekiem. Tiešu sadarbību ar lauksaimniekiem nodrošina BBV reģionu un pilsētas līmeņa organizācijas, sadarbību pastiprina partnerorganizācijas. Reģionu un pilsētu birojos darbu organizē biroja vadītājs, nodarbināto skaits un darbības specializācijas ir atkarīga no lauksaimnieku skaita reģionā un lauksaimnieku saimnieciskās darbības specializācijas. Savukārt Centrālā biroja struktūra ir līdzīga DBV biroja struktūrai. Centrālo biroju vada Ģenerālsēkretārs un viņa vietnieki. Biroja funkcijas iedalās divos virzienos kā organizatorisko un profesionālo jautājumu risināšana.

BBV biedru galvenie ieguvumi no dalības organizācijā:

- aktuāla informācija par lauksaimniecības un lauku attīstības jautājumiem;
- konsultācijas par saimniecības pārņemšanu un paaudžu nomaiņu;
- atbalsts sarežģītās situācijās;
- plašs tālākizglītības iespēju piedāvājums;
- kompetentas juridisko un sociālo jautājumu konsultācijas;
- individuālās biznesa konsultācijas;
- starpnieks konfliktu risināšanā;
- īpaši piedāvājumi tehnikas, ražošanas iekārtu, izejmateriālu u.c. iegādei.

BBV kā savas stiprās puses uzsver ilgstošo pieredzi vairāk nekā 70 gadu, BBV pārstāvju pieejamību reģionos, jauniešu un sieviešu interešu aizstāvēšanu, sabiedrības informēšanu un izglītošanu, paaudžu nomaiņas veicināšanu, bērnu informēšanu skolās par BBV aktivitātēm, informatīvu izdevumu publicēšanu u.c. Organizācijas pastāvēšanu nodrošina biedri, kuri organizācijā saskata iespēju risināt savus problēmjautājumus un iegūt informāciju. Tomēr vienlaikus ir iespēja sabiedriskajās organizācijās neiesaistīties, iegūt informāciju no citiem resursiem. Tādēļ BBV jauniem biedriem samazina biedru naudas apmēru pirmajā gadā, savukārt jau esošajam biedram, kurš piesaistījis jaunu biedru, tiek izmaksāta prēmija no 30 līdz 75 EUR, atkarībā no jaunā dalībnieka biedra naudas apmēra. Lielais biedru skaits nodrošina organizācijai spēju pašfinansēties un būt neatkarīgai no valsts institūciju finansējuma.

$$\text{Gada maksa} = A + (B \times C \times 0.0045 + (B \times 0.75)) + D \times 1.75$$

A – fiksētā likme, 84 EUR **C** – LIZ ciemata līmenī, ha

B – biedra LIZ platība, ha **D** – meža platība, ha

Avots: autora veidots pēc BBV, 2019

2.23. att. / Fig. 2.23. Biedru naudas aprēķins Bavārijas lauksaimnieku apvienībā (BBV) / Calculation of the membership fee in Bayerischer Bauernverband (BBV).

Dalības maksa BBV tiek aprēķināta pēc 4 faktoriem (skatīt 2.23. attēlu):

- 1) pamatmaksājums (84 EUR gadā) (*A*);
- 2) biedra nomā un īpašumā esošā LIZ platība (*B*);
- 3) kopējā LIZ platība Ciemata līmenī, kur atrodas Biedra saimniecība, pēc BBV Ciematu līmeņa iedalījuma (*C*);
- 4) meža platība (1.75 EUR ha⁻¹) (*D*).

Pamatmaksājums 84 EUR gadā ir noteikts visiem biedriem, arī tiem, kuriem nav LIZ platību. **Meža platības** noteiktā likme ir 1.75 EUR ha⁻¹.

LIZ platību aprēķins ir atkarīgs no Biedra LIZ platības un kopējās LIZ platības Ciematu līmenī, kur atrodas Biedra saimniecība. Biedri, kuru saimniecības atrodas Ciematu reģionā ar lielāku platību, veic proporcionāli lielāku biedru naudas maksājumu kā Ciematu reģionos ar mazāku LIZ platību, kas skaidrojams ar lielāku BBV resursu nepieciešamību lielākā Ciematu reģionā, lai nodrošinātu pilnvērtīgus pakalpojumus biedriem. LIZ platību aprēķins veidojas no diviem faktoriem: 1) Biedra īpašumā esošā LIZ platība tiek reizināta ar 0.75 EUR ha^{-1} ; 2) Biedra īpašumā esošā LIZ platība tiek reizināta ar kopējo LIZ platību Ciematu līmenī un koeficientu 0.0045.

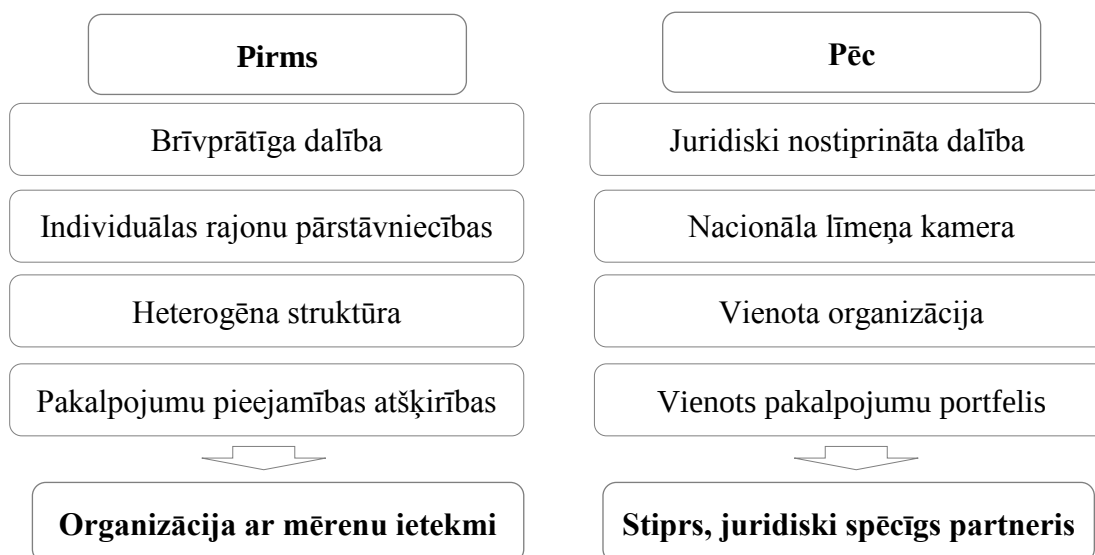
Galarezultāta aprēķināšanai 4 iepriekš aprakstītās pozīcijas tiek summētas kopā. Biedriem ar LIZ platību virs 50 ha tiek piemērots samazinājuma procents par katru nākamo hektāru. Savukārt Ciematu līmeņa kopējām platībām aprēķinā ir noteikti griesti 1600 ha apmērā. Ciemati, kuros platība pārsniedz 1600 ha, aprēķinos izmanto pie platību griestiem noteikto vērtību.

Salīdzinājumam lauksaimniekam bez meža platībām, vidēji lielā Ciematu reģionā ar kopējo LIZ platību 924ha, biedru naudas ikgadējais maksājums pie sekojoša LIZ apmēra veido:

- 45 ha – 305 EUR gadā jeb 6.77 EUR ha^{-1} ;
- 65 ha – 401 EUR gadā jeb 6.17 EUR ha^{-1} ;
- 100 ha – 550.50 EUR gadā jeb 5.51 EUR ha^{-1} ;
- 500 ha – 1587.50 EUR gadā jeb 3.18 EUR ha^{-1} .

Galvenos Bavārijas lauksaimnieku organizācijas ieņēmumus veido biedru naudas iemaksas. No šī finansējuma BBV jāspēj nodrošināt savas darbības funkcionēšanu un iemaksu veikšanu DBV. Arī DBV ir no valsts finansējuma neatkarīga organizācija, kuras galvenos ieņēmumus veido Pavalstu lauksaimnieku organizāciju iemaksas, projektu aktivitātes, ieņēmumi no nomas un procenti no ieguldījumiem finanšu instrumentos.

Vācijas lauksaimnieku organizācijai ir lielāka pieredze kā **Ungārijas lauksaimnieku kamerai** (ULK), kas dibināta pēc režīma maiņas 1994. gada 20. decembrī kā nacionālais lauksaimnieku sabiedrības interešu aizstāvis jeb lauksaimnieku “jumta” organizācija. Organizācijas darbību regulē Ungārijas Parlamenta apstiprināti normatīvie akti.

Avots: autora veidots pēc NAK, 2018

2.24. att. / Fig. 2.24. Ungārijas Lauksaimnieku kameras raksturojošie rādītāji pirms un pēc reorganizācijas 2013. gadā / The Hungarian Chamber of Agriculture before and after reestablishment in 2013.

Līdzīgi kā Vācijā, ULK veido 19 rajonu lauksaimnieku apvienības. Pēdējā ULK reorganizācija norisinājās 2013. gadā (skatīt 2.24. attēlu), sakārtojot reģionu organizāciju un “jumta” organizācijas savstarpējo sadarbību, funkcijas, atbildības jomas utt. Līdz reorganizācijai katra reģionālā organizācija bija juridiski individuāla persona, un neatkarīga no “jumta” organizācijas un sadarbība norisinājās uz līguma pamata. Lai arī visu reģionālo organizāciju pamatfunkcija ir lauksaimniecības attīstības veicināšana, tomēr organizāciju iespējas un kapacitāte bija dažāda, veidojot nevienmērīgu funkciju nodrošinājumu valsts reģionos. Reģionālo organizāciju biedri ir lauksaimnieki un cita veida juridiskas personas (t.sk. pārtikas uzņēmumi un pakalpojumi sniedzēji), kuru darbība ir saistīta ar lauksaimniecību, mežsaimniecību, zivsaimniecību un medniecību. Reorganizācijas rezultātā ULK un tās reģionālās nodaļas ir viena juridiska persona, vienota nacionāla līmeņa kamera. Pēc reorganizācijas reģionālās organizācijas saglabā savas funkcijas un biedrus reģionos un ieguvumi ir vienāds funkciju un pakalpojumu nodrošinājums reģionos, pārskatāmāka un koordinēta organizāciju darbība, kas būtiski veicināja kopējo biedru skaita pieaugumu no 11 tūkstošiem 2012. gadā līdz 400 tūkstošiem 2017. gadā. Vienota nacionāla līmeņa organizācija nodrošina labāku pārskatāmību par aktuālo situāciju un problēmām reģionos un ir spēcīgāks interešu aizstāvis nacionālā un starptautiskā mērogā.

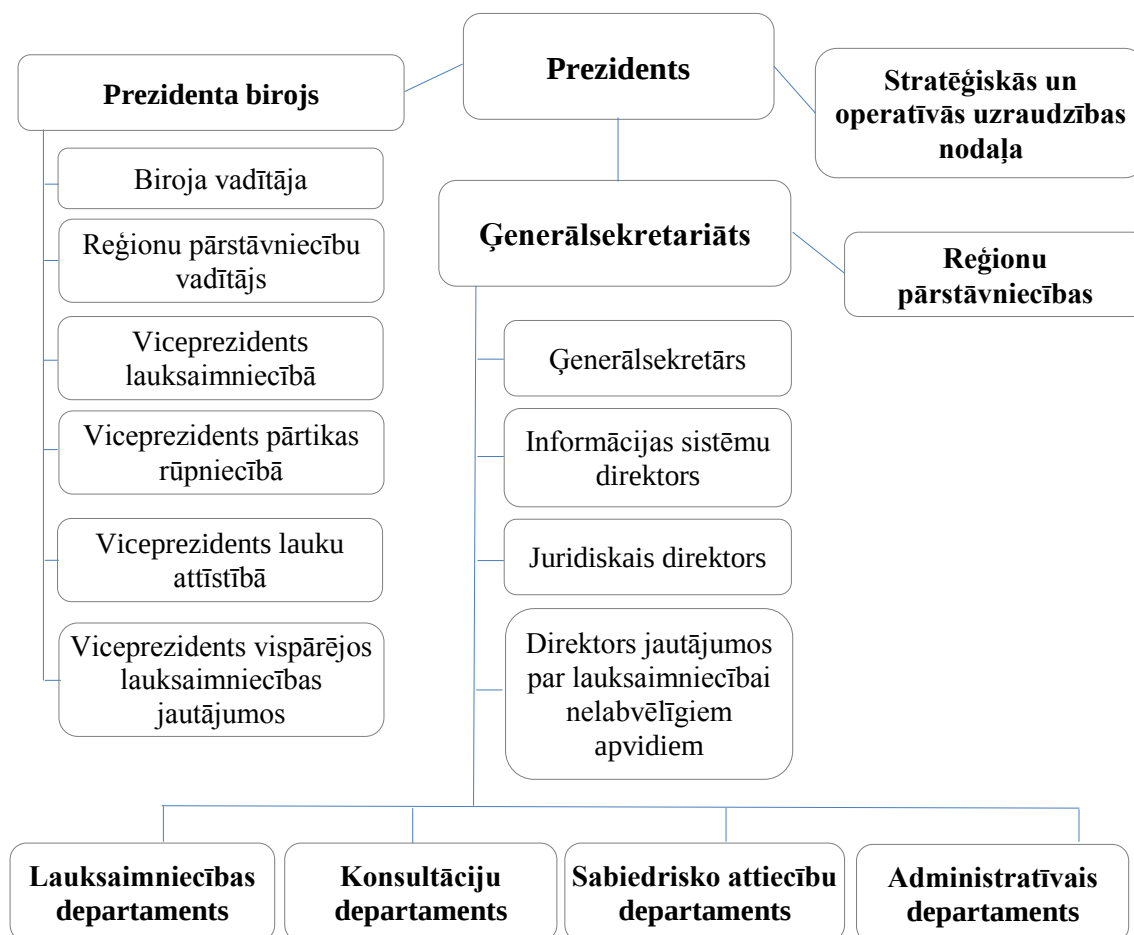
Lielo biedru skaitu (t.sk. mežsaimnieki, zivsaimnieki un medību aktīvistu) nodrošina ULK sniegto pakalpojumu daudzveidība un lauksaimnieki vidēji ir viena trešā daļa no visiem biedriem. Kameras galvenās funkcijas ir:

- praktiski orientēti pakalpojumi biedriem, lai paaugstinātu biedru kompetenci;
- interešu aizstāvēšana, lai panāktu labvēlīgus politiskos lēmumus un radītu stimulējošu uzņēmējdarbības vidi;
- nacionālo interešu aizstāvēšana lauksaimniecībā starptautiskā mērogā, lai radītu konkurētspējīgus apstākļus Ungārijas lauksaimniecības produktiem kopējā tirgū.

Papildus tradicionālām NVO aktivitātēm, kā lauksaimnieku viedokļu apkopošana, interešu aizstāvēšana, problēmu apzināšana, juridiskā palīdzība biedriem, lauksaimnieku izglītošana par aktualitātēm lauksaimniecībā un normatīvajos aktos,

ULK papildus veic arī konsultāciju pakalpojumus, līdzīgi kā Latvijā LLKC, stingri nodalot atbildības jomas no NVO funkcijām. Kopumā “jumta” organizācija sadarbojas ar 70 rajonu un nozaru organizācijām. Lielais biedru skaits ULK ļauj apzināt biedru vēlmes un koordinēt apjomīgus iepirkumus, tādējādi nodrošinot labāku produktu cenu nekā tad, ja biedrs tos iegādātos individuāli.

ULK uzbūve un struktūra ir līdzīga kā DBV vai lauksaimnieku organizācijām Latvijā, kur augstākā lēmēj institūcija ir Biedru kopsapulce. Organizācijas izpildinstitūcija ir uz 5 gadiem biedru ievēlēta Valde, organizācijas vadītājs ir Prezidents. Prezidiju veido Valde un rajonu organizāciju vadītāji.

Avots: autora veidots pēc NAK, 2018

2.25. att. / Fig. 2.25. Ungārijas Lauksaimnieku kameras struktūra / *Organizational structure of the Hungarian Chamber of Agriculture.*

Ikdienas darbu un uzdevumu izpildi veic ULK Birojs, kurā darbus organizē Ģenerālsēkretārs. ULK ir četri viceprezidenti, katram ir sava atbildības joma ar lauksaimniecību un pārtikas ražošanu saistītos jautājumos (skatīt 2.25. attēlu). Organizācijā ikdienas uzdevumu un funkciju izpilde ir iedalīta četros departamentos, kur katram no tiem ir vairākas nodaļas un attiecīgi risināmie jautājumi:

1. Lauksaimniecības departaments:

- **lauksaimnieciskās ražošanas nodaļa:**
 - augkopība;
 - lopkopība;
 - lauksaimniecības tehnika;

- KLP un lauku attīstība;
- starptautiskās aktivitātes;
- **pakalpojumu nodaļa:**
 - tirgus veicināšana;
 - inovācijas lauksaimniecībā;
 - klientu apkalpošana;
 - pakalpojumu attīstīšana;
 - tālākizglītība;

2. Sabiedrisko attiecību departaments:

- personāldaļa;
- pasākumu organizēšana;
- publicitātes aktivitātes;

3. Administratīvais departaments:

- iepirkumi;
- kontrole;
- resursu pārvaldība;
- grāmatvedība;

4. Konsultāciju departaments.

ULK ietilpst Konsultāciju nodaļa, tās funkcijas un uzdevumi ir stingri nodalīti no lauksaimnieku interešu aizstāvēšanas aktivitātēm, kā arī konsultāciju nodaļas darbinieki nevar būt vienlaicīgi nodarbināti citos departamentos.

Interešu pārstāvēšanai starptautiskā līmenī ULK līdzīgi kā DBV ir birojs Briselē, šādu funkciju nenodrošina lauksaimnieku organizācijas Latvijā. Pārstāvniecība Briselē sniedz iespēju apmeklēt operatīvās sanāksmes lauksaimniecības politikas jautājumu lemtšanā. ULK pozicionē sevi kā no valsts finansējuma neatkarīgu organizāciju. Galvenās ieņēmumu pozīcijas ir biedru naudas iemaksas, līgumdarbi (sadarbība ar Ungārijas lauksaimniecības ministriju) un finansējums no Lauku attīstības programmas. Ikgadējais biedru naudas apmērs lauksaimniekam tiek noteikts pēc saimniecības peļņas pēdējā pārskata gadā. Biedru naudas apmēri ir iedalīti 7 kategorijās no 6 EUR (peļņa mazāka par 1865 EUR) līdz 3105 EUR (peļņa lielāka par 2.33 milj.EUR).

Vācijas un Ungārijas “jumta” organizācijām ir atšķirīgs pastāvēšanas ilgums, bet abos gadījumos lauksaimnieku organizācijas turpmākais attīstībai noteiktā brīdī apvienojās “jumta” organizācijā, kas pierāda šāda modeļa spēju darboties. Līdzīgi, bet ne tik augstā līmenī, “jumta” organizāciju sistēma funkcionē arī Igaunijā un Lietuvā. Latvijā LOSP arī sākotnēji tika veidota kā “jumta” organizācija, tāpēc tās struktūra ir līdzīga Vācijas un Ungārijas lauksaimnieku organizācijām. Nevalstisko organizāciju sistēmas pilnveidošanai Latvijā autors iesaka konsolidēt esošās lauksaimnieku organizācijas un labākos risinājumus pamatot ar lauksaimnieku un nozares ekspertu viedokli.

2. nodaļas kopsavilkums

Lauksaimniecība Latvijā ietver trīs resursu ķēdes primārās apakšnozares – lauksaimniecību (augkopība un lopkopība) (A01), mežsaimniecību (A02) un zivsaimniecību (A03), 2018. gadā veidojot 3.3% no IKP. Mežsaimniecība un lauksaimniecība kopā ar pārtikas pārstrādi veidoja 39.7% no Latvijas kopējās eksporta vērtības 2017. gadā. Lauksaimniecībā pēc saražoto preču vērtības dominējošā apakšnozare bija augkopība, tās īpatsvars 2017. gadā 57.2% (52% 2004. gadā), bet lopkopības - 42.8% (48% 2004. gadā) lauksaimniecības preču galastruktūrā.

Nozares sarežģītības dēļ tā vēsturiski ir finansiāli atbalstīta, tāpēc tās attīstībā neatņemama loma ir nevalstiskajām organizācijām, aizstāvot nozarē iesaistīto personu intereses, skaidrojot sabiedrībai par nozares ieguldījumu tautsaimniecībā un finansējuma nepieciešamību. Latvijā 2014.-2020. gada plānošanas periodā lauksaimniecībai tika paredzēti 33.8% no kopējā ES finansējuma. ES finanšu instrumenti lauksaimniecībā ir pozitīvi veicinājuši nozares attīstību, 2017. gadā IKP vērtībai palielinoties 3.5 reizes un eksporta vērtībai 28.2 reizes salīdzinājumā ar 2000. gadu.

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā, Latvijā 2018. gadā sabiedrisko organizāciju skaits bija 27 683, no tām lielāko īpatsvaru veidoja biedrības – 79.2% un nodibinājumi – 5.7%. Savukārt vidējais NVO blīvums pēc reģistrēto organizāciju skaita 2017. gadā bija 11.7 organizācija uz 1000 iedzīvotājiem, bet pēc ekonomiski aktīvo NVO skaita vien 5.5 organizācijas, samazinoties ekonomiski aktīvo organizāciju īpatsvaram kopējā organizāciju skaita struktūrā no 58.6% līdz 47.3% 2013.-2017. gadā.

Lauksaimniecības un lauku attīstības politikas jautājumos Latvijā ir spēcīgas lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas, funkcijas veicot nacionālajā un starptautiskajā līmenī. Viens no aktivitātes vērtējumiem ir sadarbība ar valsts institūcijām, jo nacionālā līmenī 2012.-2015. gadā lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas ir sniegušas vidēji 140 atzinumus gadā jeb kopumā par 64.5% ZM izstrādātajiem normatīvajiem aktiem. Starptautiskajā līmenī 2012.-2018. gadā lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas apmeklējušas vidēji 66 COPA-COGECA un EK darba grupas gadā.

Horizontālo lauksaimnieku organizāciju finanšu analīze norādīja, ka ar pašreizējo ieņēmumu struktūru tās spēj nosegt darbības izmaksas, bet ieņēmumu svārstību, valsts dotāciju samazinājuma gadījumā (2017. gadā to īpatsvars organizācijās bija vismaz 30%) ar biedru naudas un pamatdarbības ieņēmumiem tās nespētu nosegt vairāk par atalgojuma izmaksām. Organizāciju konsolidācija stiprinātu to finansiālo stāvokli un vienota “jumta” organizācija būtu uzticamāks partneris lauksaimniekiem un valsts institūcijām.

Izvērtējot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju aktivitāti ES dalībvalstīs, padziļināta analīze tika veikta par Vācijas un Ungārijas lauksaimnieku organizāciju pieredzi. Abās valstīs funkcionē spēcīga “jumta” organizācija pēc reģionālo lauksaimnieku organizāciju konsolidācijas. Vācijā lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas ir piemērs ar ilgu organizācijas darbības laiku, savukārt mūsdienu NVO sistēma Ungārijā ir attīstījusies līdzīgi kā Latvijā pēc neatkarības atgūšanas 20. gs. 90.-gados.

3. LAUKSAIMNIEKU NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU DARBĪBAS PILNVEIDOŠANAS RISINĀJUMI LATVIJĀ / SOLUTIONS TO ENHANCING THE PERFORMANCE OF FARMERS NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS IN LATVIA

NVO savā būtībā ir dinamiskas un mainīgas, tām jāspēj pielāgoties notiekošajiem procesiem politikā, sabiedrībā vai uzņēmējdarbībā (Korten, 1990), un tāpēc aktualitāti nezaudē to darbības iespējamā pilnveidošana. Lauksaimniecības politikai kļūstot plašākai un sarežģītākai (tā aptver arvien vairāk ES dalībvalstis) (Kuhmonen, 2018; White, 2017), palielinās lauksaimnieku nevalstisko organizāciju loma, kurām ir jāstrādā ikdienā ar lauksaimniekiem, jāspēj tiem izskaidrot nozares attīstību un darbību ierobežojušās prasības, un jāaizstāv lauksaimnieku intereses, lai politikā veiktās reformas būtu lauksaimniekiem reāli izpildāmas un sasniegtu to izvirzīto mērķi.

Lai novērtētu iespējamās lauksaimnieku nevalstisko organizāciju sistēmas pilnveidošanas risinājumus Latvijā: 1) tika veikta esošās situācijas analīze, izmantojot lauksaimnieku aptauju; 2) iespējamo pilnveidošanas risinājumu novērtēšana, izmantojot T. Saati (*Saati*) (2008) izstrādāto Hierarhiju analīzes metodi (AHP) (*Analytic Hierarchy Process*) un 3) ekspertu intervijas.

3.1. Lauksaimnieku vērtējums par nevalstisko organizāciju darbību Latvijā / An assessment of the performance of non-governmental organisations in Latvia by farmers

Autors izstrādāja nosacījumus un organizēja lauksaimnieku aptauju “*Par lauksaimnieku viedokli par lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām*” no 2018. gada augusta līdz 2019. gada janvārim. Aptaujas metodikas izstrādē piedalījās Weihenstephan-Triesdorf augstskolas pārstāvji Vācijā, tā tika saskaņota ar SKDS pētījumu centru (aptaujas anketu skatīt 2. pielikumā). Aptaujas anketa sastāv no trīs daļām, 9 slēgtajiem un 1 atvērtā jautājuma. Pirmā aptaujas anketas daļa raksturo respondentu un viņa saimnieciskās darbības veidu, otrā - respondenta iesaisti lauksaimnieku organizācijās un trešā daļa - respondenta attieksmi par lauksaimnieku organizācijām un to iesaistīšanos politikas veidošanas procesā.

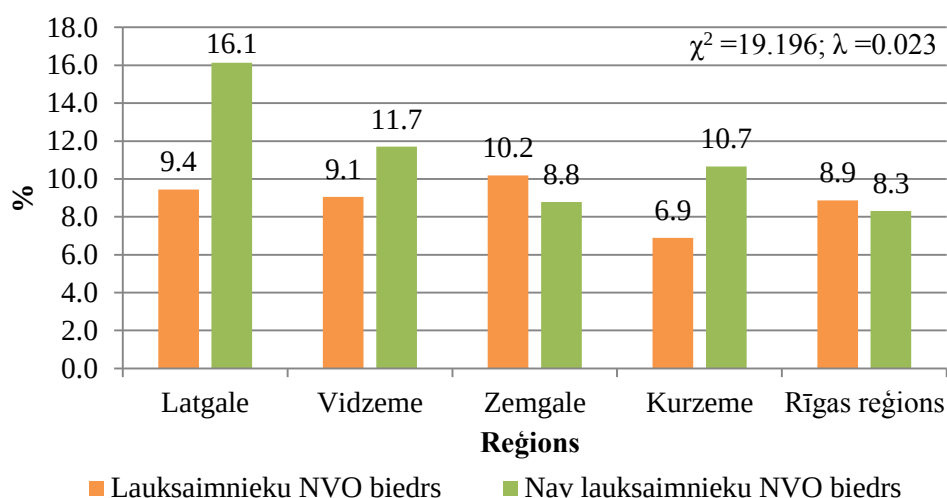
Aptaujas *mērķis* bija sasniegt pēc iespējas plašāku lauksaimnieku auditoriju visos Latvijas reģionos tā, lai to saimniecībām būtu dažāda specializācija un lauksaimnieku aktivitāte nevalstiskajās organizācijās. Aptaujas *objekts* – lauksaimnieku iesaistīšanās aktivitātes novērtējums nevalstiskajās organizācijās. Aptaujas *priekšmets* – lauksaimnieku viedoklis par lauksaimnieku NVO pilnveidošanas iespējām, lai veicinātu viņu iesaistīšanos NVO aktivitātēs.

Kopumā aptauja sasniedza 1060 respondentus, no kuriem 86.8% respondenti intervēti, izmantojot tiešsaistes aptaujas platformu un 13.2% respondenti aptauju aizpildīja papīra formātā.

Lai uzrunātu lauksaimniekus, viņiem tika e-pastā nosūtīti uzaicinājumi aizpildīt sagatavoto aptaujas anketu. Lauksaimniekus aicināja piedalīties aptaujā 40 lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas; Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs (LLKC), LLKC lauku konsultāciju biroji (LKB) 24 Latvijas reģionos un 21 Rajonu lauksaimnieku apvienība (RLA). Lauksaimnieku anketēšana klātienē norisinājās LLKC LKB un lauksaimnieku organizāciju organizētajos pasākumos lauksaimniekiem. Aptaujas rezultāti

tika apstrādāti ar MS Excel un SPSS datorprogrammu, izmantojot statistiskās datu apstrādes, strukturēšanas, salīdzināšanas un novērtēšanas paņēmienus.

Aptauja ir sasniegusi daudzveidīgu lauksaimnieku auditoriju, no kuriem 87% respondentu nodarbojās ar tradicionālo lauksaimniecību (augkopība un lopkopība), 13% aptaujāto nodarbojās ar biškopību, augļkopību, dārzkopību, stādu audzēšanu u.c. Aptauju ir aizpildījuši respondenti 106 no 110 Latvijas novadiem. Latgalē – 25.5%, Vidzemē – 20.8%, Zemgalē – 19% un Kurzemes reģionā – 17.6% no kopējo respondentu skaita. Savukārt Rīgas reģionā, kas ietver arī Rīgas jūras līča austrumu piekrasti, anketas aizpildījuši 17.2% respondenti (skatīt 3.1. attēlu). Respondentu aktivitāte reģionos sakrīt ar saimniecību skaita struktūru Latvijas reģionos pēc pēdējās CSP lauku saimniecību skaitīšanas 2016. gadā (jaunāka informācija nav pieejama). Lielākais saimniecību skaits Latvijā ir Latgalē 34.4% un Vidzemē 20%, Zemgalē 16.8%, Kurzemē 15.9% un Rīgas reģionā 12.9% (Lauku saimniecību struktūra, 2016).

Avots: autora veidots pēc Lauksaimnieku aptaujas rezultātiem

3.1. att. / Fig. 3.1. Lauksaimnieku aptaujas respondentu aktivitāte Latvijas reģionos pēc to dalības lauksaimnieku NVO, % / Farmers' survey' respondents activity in Latvian regions by their activity in farmer NGOs, %.

Vērtējot respondentu dalību lauksaimnieku organizācijās pēc respondenta saimniecības atrašanās vietas, Hī-kvadrāta tests (p-vērtība 0.001) norāda uz sakarību, ka reģionos ar aktīvāku lauksaimniecisko darbību (Zemgalē un Rīgas reģionā) respondenti ir aktīvāki organizāciju biedri kā citos Latvijas reģionos, bet korelācijas analīze parāda, ka šī sakarība ir vāja ($\lambda=0.023$), jo augstāka respondentu aktivitāte ir vērojama tikai divos Latvijas reģionos, un tikai 44% respondenti ir kādas organizācijas biedri. Aktīvāku lauksaimniecisko darbību raksturo augstākas kvalitātes LIZ, labāks LIZ ģeogrāfiskais stāvoklis un izvietojums, u.c.

Vērtējot respondentu viedokli par nepieciešamību pilnveidot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbību, 75% respondentu norādīja, ka ir jāveic uzlabojumi, kā arī Hī-kvadrāta tests (p-vērtība 0.049) norādīja, ka reģionos ar zemāku lauksaimnieciskās darbības aktivitāti (Vidzemē, Kurzemē) respondenti vairāk iesaka veikt uzlabojumus, bet korelācijas analīze parāda, ka šī sakarība ir ļoti vāja ($\lambda=0.000$). Respondenti pārliecinoši norādīja, ka lauksaimnieku organizācijām ir jāsaņem valsts līdzfinansējums (74.1%) darbības attīstībai, un, ka valsts institūcijas nevar veidot ar lauksaimniecību saistīto politiku bez lauksaimnieku NVO klātbūtnes (84.8%). Hī-kvadrāta tests un korelācijas analīze nenorāda uz sakarību starp respondenta saimniecības atrašanās vietu un attiecīgo jautājumu, p-vērtībai pārsniedzot 0.05 un

$\lambda=0.000$. Kopumā veiktās aptauja rezultāti liecina, ka Zemgales reģionā respondenti ir aktīvi nevalstisko organizāciju biedri, mazāk respondentu norāda, ka nepieciešams veikt pārmaiņas, kas skaidrojams ar to, ka viņi ir apmierināti ar organizāciju darbību un pārmaiņas varētu negatīvi ietekmēt lauksaimniecības politiku attiecībā uz viņiem.

Mazāk pārliecinoši respondenti ir atbildējuši par lauksaimnieku interešu aizstāvēšanas nozīmīgumu, jo 64% norādīja, ka nevalstiskās organizācijas uzdevumus veic tikai daļēji, savukārt 18% respondentu norādīja, ka organizācijas uzdevumus veic labi, un tikpat daudz lauksaimnieku nav apmierināti ar sasniegtajiem rezultātiem. Tas apliecina promocijas darba aktualitāti, ka ir iespējams un ir nepieciešams pilnveidot lauksaimnieku organizāciju darbību. Tomēr daļa atbildības par NVO darba kvalitāti ir jāuzņemas arī pašiem lauksaimniekiem, jo viņi ir tie, kas veido organizācijas, bet savu aktivitāti gan kā organizāciju biedri, gan kā dalībnieki lauksaimniecības politikas jautājumu risināšanā, ir norādījuši zemu, vai neiesaistās vispār un tikai 24% respondentu pievērš uzmanību lauku attīstības jautājumiem. Problēma nav meklējama tikai vienā no pusēm, gan lauksaimnieku organizācijām, gan politikas veidotājiem ir jautājumi, kurus nepieciešams pilnveidot, lai kopīgi attīstītu NVO sistēmu Latvijā. To apliecina arī 74% respondentu, ka būtu jāveic uzlabojumi lauksaimnieku organizāciju darbībā. 2% respondentu norādījuši, ka apzinās situācijas problēmu, bet neizrāda vēlmi iesaistīties un meklēt risinājumus.

Vērtējot respondentu atbilžu rezultātus pēc to dalības lauksaimnieku organizācijās, apstiprinās pieņēmums, ka lauksaimnieki, kuri ir organizāciju biedri augstāk novērtē organizāciju darbību (p -vērtība 0.000 un $\lambda=0.108$) un iesaistās nākotnes lauksaimniecības politikas jautājumu risināšanā (p -vērtība 0.000 un $\lambda=0.089$), kā arī labāk izprot valsts institūciju un NVO sadarbību, norādot, ka valsts institūcijas nevar veidot lauksaimniecības politiku bez lauksaimniekiem (p -vērtība 0.000 un $\lambda=0.000$). Lai arī respondenti ir norādījuši, ka organizācijām ir jāsaņem valsts līdzfinansējumu savām aktivitātēm, tomēr aptaujas dalībnieki, kuri ir organizāciju biedri, labāk izprot NVO būtību, un vairāk respondentu norāda, ka organizācijām ir jābūt no regulāra valsts finansējuma neatkarīgām (p -vērtība 0.008 un $\lambda=0.009$), bet tās var saņemt finansējumu par noteiktu uzdevumu izpildi. Jāapzinās reālā situācija Latvijā, ka lauksaimniecība attīstās samērā lēni un lauksaimnieku ienākumi nav tik lieli, lai nasegtu vismaz primārās organizāciju darbības izmaksas. Viens no risinājumiem organizāciju finansiālās situācijas stiprināšanai ir organizāciju konsolidācija vienotā "junta" organizācijā, kas veicinātu lauksaimnieku iesaistīšanos un lielāku uzticību nevalstiskajam sektoram, sniegtu lielāku pārskatāmību par organizāciju aktivitātēm, atvieglotu pozīciju veidošanu, sadarbību ar valsts institūcijām, līdzīgi kā tas notika Ungārijā pēc nevalstiskā sektora sakārtošanas (skatīt 2.6. apakšnodaļu). Tuvākajā laikā Latvijā būtiska lauksaimnieku aktivitātes palielināšanās būtu pārspīlēta vēlme, tādēļ valsts dotācijas par līgumdarbu izpildi arī turpmāk būs būtisks atbalsts organizāciju ikdienas darbības nodrošināšanai. Jāņem vērā, ka valsts dotācijas nav tikai tiešs atbalsts lauksaimnieku organizācijām, bet arī daļībai starptautiskās aktivitātēs, lai aizstāvētu lauksaimnieku intereses ES lēmēj institūcijās un stiprinātu lauku politiku kopīgi ar citām ES dalībvalstīm, jo Latvijā valsts dotācijas nav vienkāršs atbalsts organizācijām, bet tas ir par ZM uzdoto uzdevumu izpildi.

Aptaujas rezultāti norāda arī negatīvo tendenci lauksaimniecībā jeb lauksaimnieku sabiedrības novecošanos, jo tikai 26.8% respondentu ir vecumā līdz 40 gadiem. EK regulas 1307/2013 par lauksaimniekiem paredzētiem tiešajiem maksājumiem, kurus veic saskaņā ar kopējās lauksaimniecības politikas atbalsta shēmām 50. pants nosaka, ka "jaunais lauksaimnieks" ir vecumā līdz 40 gadiem (Par lauksaimniekiem paredzētiem..., 2013), bet Latvijas Jauno zemnieku klubs "jauno lauksaimnieku" definē vecumā līdz 30 gadiem, un šajā vecumā grupā aptaujas anketu aizpildīja tikai 10.6% respondentu. 39.5% no kopējā respondentu skaita bija novērojami vecuma grupā no 41 līdz

53 gadiem. Vecumā grupā virs 65 gadiem bija 5.9% respondentu un 67.2% respondentu bija vecumā no 40 līdz 64 gadiem. Aptaujas respondentu vecuma struktūra ir līdzīga 2018. gadā LAD apkopotajai Tiešo maksājumu saņēmēju vecuma struktūrai, kur lielākais tiešo maksājumu saņēmēju skaits bija vērojams vecuma grupās 38-53 gadi un 54-72 gadi jeb attiecīgi 43% un 32%, kam sekoja 18-37 gadi un 73 un vairāk gadi jeb attiecīgi 14% un 11% (Lauku atbalsta..., 2019).

Hī-kvadrāta tests un korelācijas analīze nenorāda uz būtiskām sakritībām, ka respondentu vecums ietekmētu viņu dalības aktivitāti lauksaimnieku organizācijās vai viedokli par lauksaimnieku organizācijām un nepieciešamajiem uzlabojumiem. Respondentu vecumā līdz 40 gadiem jeb jauno lauksaimnieku viedoklis būtiski neatšķīrās no citu vecuma grupu respondentu atbildēm (skatīt 3. pielikumu).

3.1.tabula / Table 3.1.

Aptaujas respondentu dalība lauksaimnieku organizācijās un to raksturojošie faktori / Survey' respondents membership in farmers organisations and characterizing factors of their activity

Lauksaimnieku organizācijas biedrs					
norādītā atbilde - Jā				norādītā atbilde - Nē	
44%				56%	
Iesaistīšanās organizācijas aktivitātēs?		Organizācijas darba novērtējums		Neiesaistās, jo	
Jā	22%	Labi	29%	Nav pietiekami informācijas	Nesaskata ieguvumus
Daļēji	15%	Vidēji	14%		
Nē	7%	Vāji	1%	29%	25%

Avots: autora veidots pēc Lauksaimnieku aptaujas rezultātiem

Sadarbībā ar LLKC un LKB tika aptaujāti 56% respondentu, kuri tieši nav lauksaimnieku NVO biedri, tādējādi ļaujot saprast un novērtēt neiesaistīšanās iemeslus (skatīt 3.1. tabulu). No 44% respondentu tikai 152 norādījuši, ka ir biedri kādā no lielajām horizontālā līmeņa lauksaimnieku NVO. Kopumā respondenti atbildēs norādījuši dalību 65 dažādās organizācijās, no kurām lielāko daļu veido nozaru organizācijas. Savukārt 98 respondenti savu piederību norādījuši vairākās organizācijās, kas liecina par saimniecības specializāciju dažādos darbības virzienos. Šajā situācijā lauksaimnieks ir biedrs kādā no lielajām horizontālajām organizācijām, un, atkarībā no saimniecības specializācijas, arī nozares organizācijā. Aktīvie lauksaimnieki pārliecinoši pozitīvi novērtē lauksaimnieku NVO darbību, tomēr tikai 37% iesaistās organizācijas aktivitātēs un lauksaimniecības politikas jautājumu risināšanā. Tas sakrīt ar atziņu, ka “joprojām sabiedriskā līdzdalība NVO aktivitātēs bijušās Padomju Savienības valstīs Austrumu un Centrālajā Eiropas daļā ir vairākas reizes mazāka nekā Rietumeiropā” (Schrama, Zhelyazkova, 2018)

Starp respondentiem, kuri nav organizāciju biedri, 25% norādīja, ka “Nesaskata ieguvumus no dalības organizācijā”, bet lielāka daļa jeb 29% norādīja, ka “Nav pietiekami informācijas”, kas motivētu viņus iesaistīties. Šie 29% respondentu ir potenciālie organizāciju biedri, kuru pārliecināšanai organizācijām ir jāveic aktīvākas informēšanas darbības. 25% respondentu, kuri nesaskata ieguvumus no dalības NVO, pārstāv tradicionālās lauksaimniecības nozares. Šo lauksaimnieku pārliecināšana kļūt par biedriem kādā NVO nākotnē ir krietni sarežģītāka, jo par viņu interešu aizstāvēšanu parūpējas valsts vai organizācijas, kā par nacionāli primārām lauksaimniecības nozarēm.

Lūdzot atbildēt, kādēļ lauksaimnieki nav aktīvi, dažas no atbildēm bija, ka ir pārāk maza saimniecība, lauksaimniecība ir papildu ienākumu avots algotam darbam vai vairs nav tas vecums, lai iesaistītos aktīvās darbībās. Autoraprāt, saimniecības lielums vai tās ienākumu apmērs nav šķērslis sabiedriskajām aktivitātēm, nevalstiskajām organizācijām ir jāturpina sabiedrības informēšana par ieguvumiem no NVO aktivitātēm, uzdevumiem un ieguldījumu lauksaimniecības attīstībā. Ir jāsecina, ka cita respondentu daļa ir zaudējusi uzticību NVO un viņu viedokļi par sektoru ir skarbāki, norādot, ka organizācijas ir šauras, savtīgu interešu grupas, fokusējot lobēšanas aktivitātes noteiktās nozarēs un saimniecību lieluma grupās, kam nav motivācijas domāt un aizstāvēt dažāda veida un lieluma lauksaimniekus. Autors norāda, ka šie ir respondentu viedokļi un organizāciju darbības specifika ir atkarīga arī no pašiem respondentiem, kuri diemžēl iepriekš diezgan pārliecinoši norādīja, ka viņu iesaiste un aktivitāte sabiedriskajā darbā ir zema.

Kopumā var secināt, ka lauksaimnieki novērtē un tos interesē sabiedriskās aktivitātes, un jauna nevalstisko organizāciju modeļa radīšana, iespējams, atjaunotu sabiedrības uzticēšanos NVO sektoram.

Tāpat arī respondenti norādīja ieteikumus, kas organizācijām būtu jāņem vērā darbības uzlabošanai:

- aktīvāka komunikācija ar lauksaimniekiem;
- jāsniedz vairāk lauksaimniekus interesējošā informācija;
- vairāk jāieklausās biedru viedokļi;
- jāveic aktīvākas reklāmas un informēšanas kampaņas;
- jākonsolidē vienāda līmeņa organizācijas;
- jāieklausās arī mazu un vidēja lieluma saimniecību īpašnieku viedokļi;
- jāuzlabo savstarpējā sadarbība starp dažādām NVO;
- jāorganizē pieredzes apmaiņas braucieni un citu pieredzes izmantošana;
- esošo biedru aktīvāka iesaistīšana;
- aktīvāka iesaiste likumdošanas procesā.

Aptaujas respondenti, kuri jau ir nevalstisko organizāciju biedri vai potenciālie biedri, no NVO sagaida finansējuma plūsmas pārskatāmību un vairāk informācijas, t.sk. sabiedrības izglītošanas pasākumus. Autors secina, ka organizācijas katra individuāli ir vājas, lai sasniegtu to lauksaimnieku sabiedrību, kas nedarbojas NVO, tādēļ organizācijām ir jāsadarbojas ar citām nozares institūcijām un uzņēmumiem kopā, veidojot plašu kontaktu datu bāzi lielāka lauksaimnieku skaita sasniegšanai.

3.2. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas iespēju izvērtējums Latvijā / *An assessment of opportunities for enhancing the performance of farmers non-governmental organizations on Latvia*

AHP ir pasaulē pazīstama un bieži izmantota metode tādās jomās kā uzņēmējdarbība, procesu pārvaldīšana, rūpniecība, veselība, izglītība u.c. (Christe u.c., 2015), jo tā ir daudzkritēriju, matemātiski pamatota metode lēmumu pieņemšanai sarežģītās problēmsituācijās, palīdzot pieņemt zinātniski pamatotus lēmumus, balstoties uz ekspertu subjektīvu novērtējumu (Lēnerts u.c., 2017).

Par iespējamajiem risinājumiem organizāciju darbības pilnveidošanā nozares profesionāļu viedokļi tiks izvērtēti ar AHP metodi. Hierarhiju metodes mērķis ir problēmu sadalīt vairākās pakāpēs un, veicot salīdzinājumu pa pāriem, noteikt katra elementa svarīguma pakāpi kopējā analīzes 4 līmeņu struktūrā (skatīt 3.2. attēlu):

- 1. līmenis – definēts analīzes sasniedzamais mērķis - *Lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošana*;
- 2. līmenis – definētas 4 ieinteresēto pušu grupas – 1) *Eiropas Savienība*; 2) *Valsts*; 3) *Lauksaimnieks*; 4) *Sabiedrība*. To savstarpējo salīdzināšanu veiks eksperti, lai noskaidrotu, kura grupa ir būtiska izvirzītā mērķa sasniegšanai;
- 3. līmenis – katrai ieinteresēto pušu grupai ir definēti trīs vērtēšanas kritēriji, to svarīgumu savstarpēji salīdzinot vērtēs eksperti, nosakot būtiskāko uzdevumu mērķa sasniegšanai;
- 4. līmenis – definēti iespējamie risinājumi jeb alternatīvas mērķa sasniegšanai. Šajā līmenī eksperti nosaka, ar kuru no alternatīvām būtu labāk īstenot 3. līmenī noteiktos uzdevumus.

1. līmenis - mērķis

Lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošana

2. līmenis – ieinteresētās puses NVO attīstībā

ES intereses

Valsts intereses

Lauksaimnieku intereses

Sabiedrības intereses

3. līmenis - kritēriji

- Zinošs politikas diskusiju partneris;
- Saiknes stiprināšana starp ES institūcijām un dalībvalstu NVO;
- L/s nozares sabalansēta attīstība ES līmenī;

- Atgriezeniskās saistes nodrošināšana par notiekošo lauksaimniecībā;
- Atbalsts lauksaimniecības politikas plānošanā un izstrādē;
- L/s nozares sabalansēta attīstība;

- Interesu aizstāvēšana nacionālā un ES līmenī;
- ES prasību un politikas izskaidrošana;
- Atbalsts normatīvo aktu īstenošanai saimniecības līmenī;

- Iesaiste sabiedriskajā darbā;
- Aktīva dalība sadarbības veidošanā ar nozari (pašizglītošanās);
- Savu ideju realizācija nekomerciālā nolūkā;

4. līmenis – scenāriji / alternatīvas

Jaunas republikas līmeņa organizācijas dibināšana (*jauna NVO, jauns tēls, esošās horizontālās NVO pārtrauc darbību*);

Esošo horizontālo organizāciju konsolidācija (*apvienojas esošās horizontālās organizācijas*);

Baltijas valstu reģiona līmeņa NVO izveidošana (*nav iespējams apvienot visu 3 valstu horizontālās un nozaru NVO, bet ir kopīgs Baltijas valstu veidojums vienotam viedoklim uz ES lēmēj institūcijām*).

Avots: avots: autora veidots pamatojoties uz hierarhiju analīzi

3.2. att. / Fig. 3.2. Hierarhiju analīzes “Par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanu” matrica / *Hierarchy of AHP for “Improvement of the performance of farmer NGOs”.*

Hierarhiju analizē definētās alternatīvas ietver trīs scenārijus mērķa sasniegšanai:

- 1) *Jaunas republikas līmeņa organizācijas dibināšana*, kas nozīmē, ka pašreizējās lauksaimnieku NVO horizontālās organizācijas iesaistās jaunas “jumta” organizācijas veidošanā, tiek samazināts pašreiz esošais horizontālo organizāciju skaits. Tiek radīts jauns partneris lauksaimniekiem un politikas veidotājiem;
- 2) *Esošo horizontālo organizāciju konsolidācija*, kas paredz, ka esošās lauksaimnieku organizācijas vienojas par vienas organizācijas noteikšanu par galveno un dalību šajā “jumta” organizācijā, turpinot darbību savā nozīmīgākajā darbības virzienā;
- 3) *Baltijas valstu reģiona līmeņa NVO izveidošana*, kas paredz, ka tiek veidota vienota Baltijas līmeņa organizācija kopīgam trīs valstu lauksaimnieku viedoklim to interešu aizstāvēšanā ES lēmēj institūcijas. Praktiski nav iespējams apvienot visu trīs valstu horizontālās un nozaru organizācijas, bet atsevišķos horizontālajos jautājumos par KLP, Lauku attīstību, plānošanas perioda finansējumu u.tml. ir iespējama Baltijas valstu sadarbība.

Izvirzīto kritēriju un mērķa novērtēšanu veica 5 profesionāli eksperti (skatīt 3.2. tabulu), kuru izglītība un tiešais darbs ir saistīts ar lauksaimniecību, tiem ir pieredze tiešā sadarbībā ar lauksaimnieku NVO, t.sk. arī sabiedrības viedokli sniedz eksperts, kurš pārzina lauksaimnieku organizācijas, bet nav tieši iesaistīts kādā no tām.

3.2. tabula / Table 3.2.

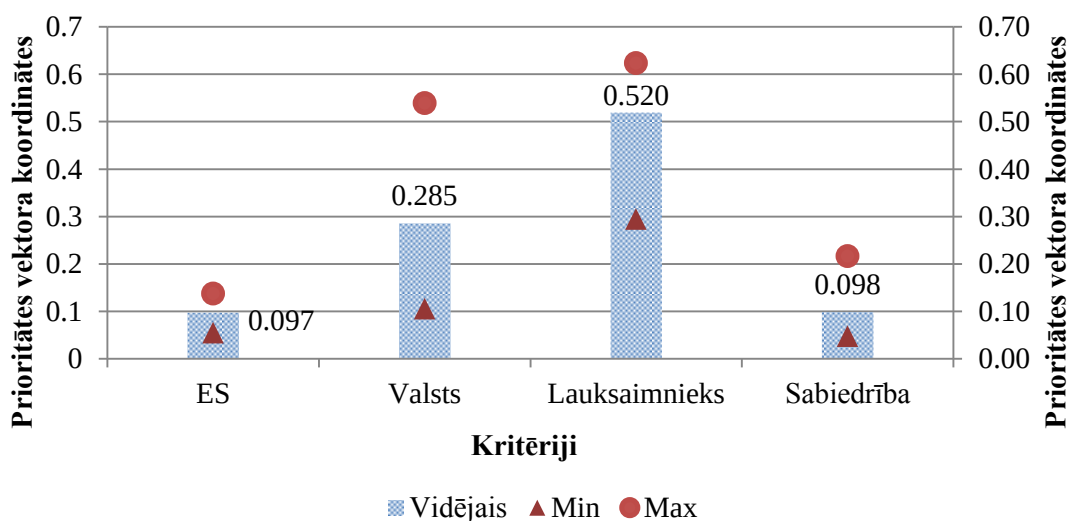
Hierarhiju analizē iesaistīto ekspertu raksturojums / *Characteristics of analytic hierarchy process analysis experts*

Kritērijs	Eksperts (saīsinājums tekstā)	Eksperta raksturojums
Eiropas Savienība	Aivars Lapiņš (A)	LR Zemkopības ministra padomnieks. Ilggadēja pieredze lauksaimniecībā un lauksaimniecības politikas izstrādē. 2014.-2020. gada plānošanas periodā vairākus gadus, t.sk. Latvijas Prezidentūras ES laikā aizstāvējis lauksaimnieku intereses ES institūcijās, būdams Zemkopības ministrijas atašējs Briselē.
Valsts	Biruta Ingiļāvičute (B)	LR Zemkopības ministrijas Lauku attīstības atbalsta departamenta, Valsts atbalsta plānošanas nodaļas vadītāja. Ilggadēja pieredze lauksaimniecības politikas veidošanā un izstrādē. Ikdienu darba pienākumos ietilpst aktīva komunikācija ar nozaru lauksaimnieku NVO par normatīvo aktu izstrādi un valsts atbalsta plānošana, t.sk. lauksaimnieku NVO.
	Indulis Āboliņš (C)	Lauku atbalsta dienesta (LAD) vadītāja vietnieks. Ilggadēja pieredze lauksaimniecībā un lauksaimniecības politikas izstrādē. Pieredze sadarbībā ar lauksaimnieku organizācijām normatīvo aktu ieviešanā un finansējuma administrēšanā.

Kritērijs	Eksperts (saīsinājums tekstā)	Eksperta raksturojums
Lauksaimnieks	Kaspars Melnis (D)	SIA “Sprūževa M” valdes priekšsēdētāja vietnieks. Gados jauns lauksaimnieks, kuram ir inovatīvs skatījums uz lauksaimniecības attīstību, aktīvi iesaistās lauksaimniecības politikas veidošanā lauksaimnieku NVO.
Sabiedrība	Ilva Bērziņa (E)	Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centra struktūrvienības vadītāja. Lauksaimniece hobijs līmenī, ir piemājas saimniecība augkopībā. Darba pienākumi saistīti ar lauksaimnieku NVO darbības koordinēšanu starptautiska mēroga aktivitātēs.

Avots: autora veidots pamatojoties uz hierarhiju analīzi

Hierarhiju analīzes 2. līmenī ekspertiem bija iespēja salīdzināt četras interešu grupas, nosakot kurai ir lielāka loma mērķa sasniegšanā jeb kas gūs lielāko ieguvumu. Katrs eksperts kritērijus salīdzināja pa pāriem, veidojot skatījumu no sava pārstāvētā līmeņa un profesionālās pieredzes.

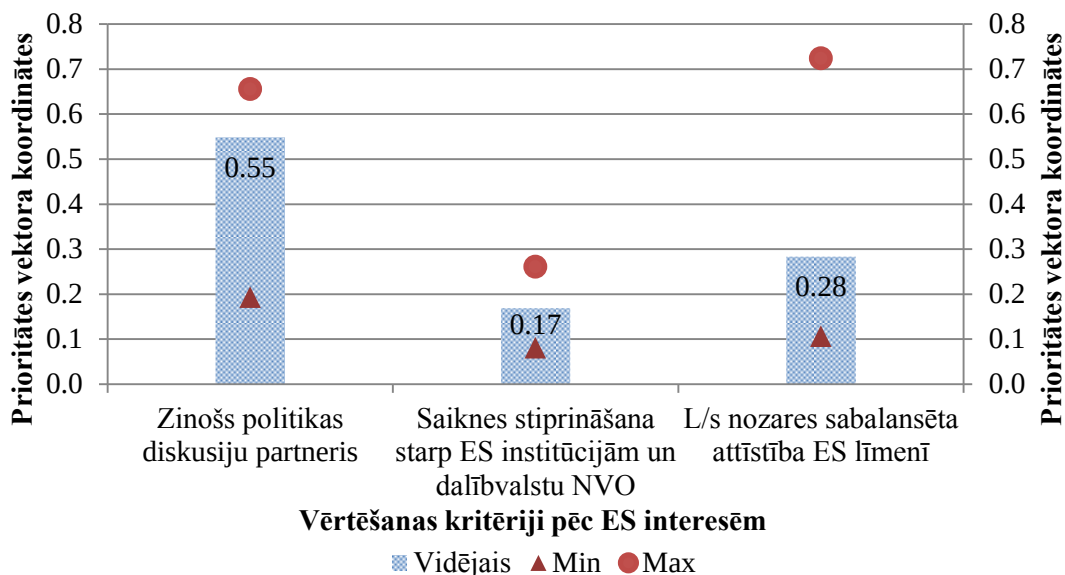

Avots: autora veidots pamatojoties uz hierarhiju analīzes rezultātiem

3.3. att. / Fig. 3.3. Ekspertu vērtējums 2. līmeņa interešu grupu kritēriju salīdzināšanai par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanu / Experts' ratings of Level 2 criteria groups to improving the performance of farmer NGOs.

Salīdzinot 2. līmeņa kritēriju grupas par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanu, prioritātes vektora vērtību skalā no 0 līdz 1, visaugstāk ir novērtētas Lauksaimnieku intereses 0.52 (izkliede no 0.29 līdz 0.62), seko Valsts intereses 0.285 (izkliede no 0.11 līdz 0.54) un ar nelielu pārsvaru Sabiedrības intereses dominē pār ES interesēm, attiecīgi 0.098 (izkliede no 0.05 līdz 0.22) un 0.097 (izkliede no 0.05 līdz 0.14) (skatīt 3.3. attēlu). Lielākās viedokļu atšķirības vērojamas Valsts un Lauksaimnieku interešu grupā, kur rādītāja atšķirības veicināja B eksperta vērtējums, kurš norādīja, ka valsts intereses NVO pilnveidošanai ir lielākas, jo vispirms ir jāsakārto nozari regulējošie normatīvie akti, lai varētu veikt lauksaimniecisko darbību. Savukārt

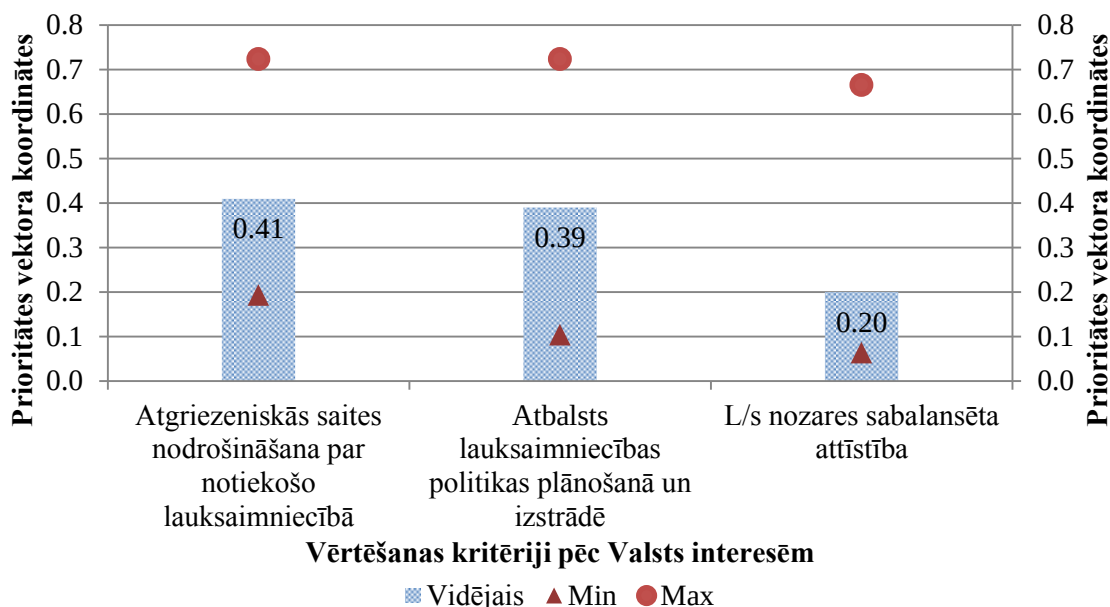
eksperts C uzsvēra, ka lauksaimnieku kopiena paliek skaitliski mazāka un palielinās pārējās sabiedrības aktivitāte, t.sk. cita veida nevalstiskajās organizācijās, uzspiežot savas prasības attiecībā pret vidi, pārtikas kvalitāti u.c., tādējādi sabiedrības interešu grupai savā skatījumā dodot otro lielāko vērtējumu pēc Lauksaimnieku interesēm, tādējādi palielinot koeficienta izkliedi. Kopumā ekspertu vērtējumi visās kritēriju grupās ir līdzīgi, lielākās atšķirības veicināja B eksperta augstākais vērtējums Valsts interesēm un C eksperta augstākais vērtējums Sabiedrības interesēm.

Avots: autora veidots pamatojoties uz hierarhiju analīzes rezultātiem

3.4. att. / Fig. 3.4. Ekspertu vērtējums par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanu pēc ES interesēm / Experts' ratings of European Union interests to improving the performance of farmer NGOs.

Salīdzinot vērtēšanas kritērijus pēc ES interesēm (skatīt 3.4. attēlu), augstākais ekspertu vērtējums ar būtisku pārsvaru ir zinošam politikas diskusiju partnerim 0.55 (izkliede no 0.19 līdz 0.66), tam seko Lauksaimniecības nozares sabalansēta attīstība 0.28 un Saiknes stiprināšana starp ES institūcijām un dalībvalstu NVO 0.17 (attiecīgi rādītāju izkliede no 0.11 līdz 0.72 un 0.19 līdz 0.66). Lai arī ir vērojamas lielas izkļedes vērtības, tomēr tās ir veicinājis tikai E eksperta vērtējums. Visi eksperti, izņemot E, Zinošu politikas diskusiju partneri ir novērtējuši visaugstāk un praktiski vienādi, bet E pēc ES interesēm visaugstāk ir novērtējis nozares sabalansētu attīstību. Eksperti A un D kā otro augstāko ir novērtējuši saiknes stiprināšanu, bet eksperts C nozares sabalansētu attīstību. Kopumā eksperti atzina, ka organizācijām jābūt kompetentām savā darbības sfērā un ka pārējie divi apgalvojumi ir sekundāri pakāroti, izpildoties pirmajam. Nevalstisko organizāciju skaits, kas vēlas piedalīties politikas veidošanā ir pietiekams, savukārt ES lēmēj institūcijas izvēlas sadarboties ar tām organizācijām, kas laika gaitā ir pierādījušas savu profesionalitāti.

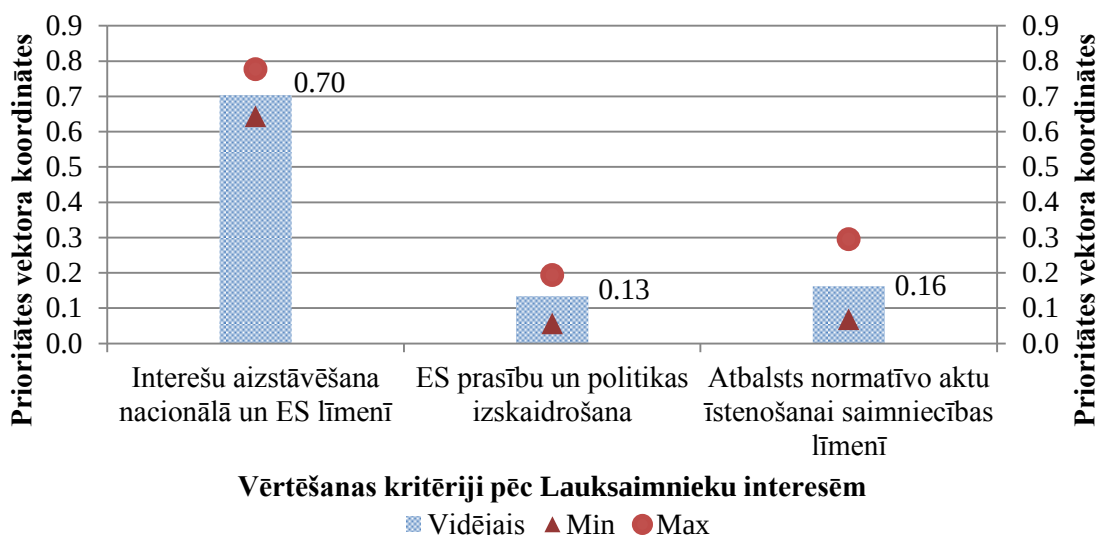

Avots: autora veidots pamatojoties uz hierarhiju analīzes rezultātiem

3.5. att. / Fig. 3.5. Ekspertu vērtējums par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanu pēc Valsts interesēm / Experts' ratings of national interests to improving the performance of farmer NGOs.

NVO darbības pilnveidošanai valsts interešu grupā ir definēti trīs vērtēšanas kritēriji: 1) Atgriezeniskās saites nodrošināšana par notiekošo lauksaimniecībā – 0.41 (izkliede no 0.19 līdz 0.72); 2) Atbalsts lauksaimniecības politikas plānošanā un izstrādē – 0.39 (izkliede no 0.1 līdz 0.72); 3) Lauksaimniecības nozares sabalansēta attīstība – 0.2 (izkliede no 0.06 līdz 0.67).

Visaugstāk eksperti ir novērtējuši, ka organizācijas valsts interesēs sniedz atgriezenisko saiti, kas galvenokārt ietver organizācijas un tās biedru sagatavoto pozīciju par valsts pārvaldes institūciju izstrādātiem un apspriešanā esošajiem normatīvajiem aktiem un politikas plānošanas dokumentiem (skatīt 3.5. attēlu). Savukārt atbalsts lauksaimniecības politikas plānošanā un izstrādē ietver lauksaimnieku NVO atbalstu klātienēs diskusijās starp dažādām valsts institūcijām, kur lauksaimnieku organizācijas pastiprina ZM pozīciju kā praktiskais un sociālais diskusiju partneris. Lielās izkliedes vērtības veicināja ekspertu dažāda skatījums uz noteiktajiem vērtēšanas kritērijiem atkarībā no savas individuālās pozīcijas. Eksperti A un B kā visbūtiskāko kritēriju ir novērtējuši Atbalstu lauksaimniecības politikas plānošanā un izstrādē, eksperti C un D norāda, ka valsts interesēs ir atgriezeniskās saites nodrošināšana, savukārt E eksperts norāda uz lauksaimniecības attīstību.

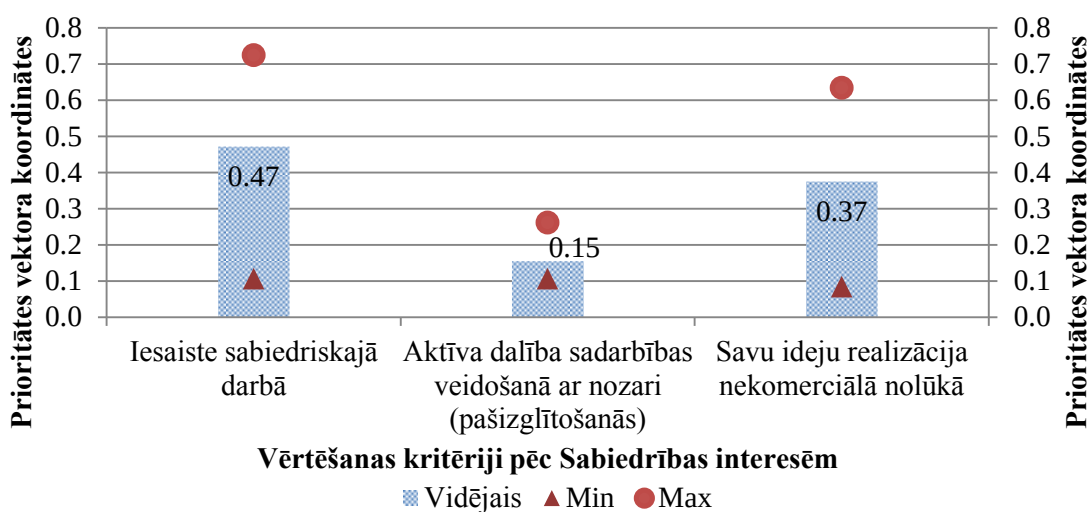

Avots: autora veidots pamatojoties uz hierarhiju analīzes rezultātiem

3.6. att. / Fig. 3.6. Ekspertu vērtējums par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanu pēc Lauksaimnieku interesēm / *Experts' ratings of farmers interests to improving the performance of farmer NGOs.*

Lielākā ekspertu vienprātība jeb mazākā rādītāju izkliede vērojama vērtējumā par Lauksaimnieku interesēm no mērķa sasniegšanas viedokļa (skatīt 3.6. attēlu). Visaugstāk ar būtisku pārsvaru pār abiem pārējiem kritērijiem ir novērtēta Interesešu aizstāvēšana nacionālā un ES līmenī – 0.7 (izkliede no 0.64 līdz 0.78), tai seko Atbalsts normatīvo aktu īstenošanai saimniecības līmenī – 0.16 (izkliede no 0.07 līdz 0.29) un ES prasību un politikas izskaidrošana – 0.13 (izkliede no 0.06 līdz 0.19).

Eksperti A un C otro augstāko vērtējumu ir devuši ES prasību un politikas izskaidrošanai, savukārt eksperts B oponentē, ka šo procesu reāli veic ZM pārstāvji NVO organizētajos pasākumos. Savukārt eksperti B un D otro lielāko vērtējumu snieguši kritērijam Atbalsts normatīvo aktu īstenošanai saimniecības līmenī norādot, ka tas esot reāli lielākais ieguvums lauksaimniekiem, ka viņi saprot kā pareizi izpildīt jaunās prasības, lai veiksmīgi un bez sankcijām turpinātu saimniecisko darbību.

Avots: autora veidots pamatojoties uz hierarhiju analīzes rezultātiem

3.7. att. / Fig. 3.7. Ekspertu vērtējums par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanu pēc Sabiedrības interesēm / *Experts' ratings of society interests to improving the performance of farmer NGOs.*

Kritēriju grupā Sabiedrības intereses ietver to sabiedrības daļu, kas nav aktīvi lauksaimnieki, veic saimniekošanu hobijs līmenī un tiem ir sapratne par nevalstisko organizāciju veidiem un darbību (skatīt 3.7. attēlu). Šajā grupā definēti trīs vērtēšanas kritēriji: 1) Iesaiste sabiedriskajā darbā; 2) Aktīva dalība sadarbības veidošanā ar nozari jeb pašizglītošanās, kad sabiedrības pārstāvji iesaistās nevalstiskajās organizācijās, lai gūtu jaunu pieredzi un zināšanas; 3) Savu ideju realizācija nekomerciālā nolūkā jeb iesaistīšanās sabiedriskajās aktivitātēs, lai realizētu idejas, kurām nav peļņas gūšanas nolūka un ieguvēji būs dažādas sabiedrības grupas.

Ar nelielu pārsvaru eksperti visaugstāk ir novērtējuši 1. apgalvojumu – 0.47 (izkliede no 0.11 līdz 0.72), tam seko 3. apgalvojums – 0.37 (izkliede no 0.08 līdz 0.63), mazāko vērtējumu un lielāko vienprātību panākot 2. apgalvojumā – 0.15 (izkliede no 0.11 līdz 0.26). Eksperti A, B un E visaugstāk novērtēja, ka mērķa sasniegšana veicinās sabiedrības iesaistīšanos, savukārt eksperti C un D visaugstāk novērtēja, ka tiks veicināta ideju realizācija nekomerciālā nolūkā. Visi eksperti secināja, ka sabiedrības aktivitāte Latvijā ir zema, nevalstiskajām organizācijām vēl ir iespējas augt un tām ir liels potenciālo biedru skaits.

Apkopojot analīzes pirmās daļas rezultātus, tika secināts, ka mērķa sasniegšanā ieinteresētākās puses ir lauksaimnieks un valsts, uz ko norāda arī A eksperts, ES interešu skatījumā tiek sagaidīts zinošs diskusiju partneris un sabalansēta nozares attīstība, bet veids kā to panākt jeb iespējamais alternatīvu izvērtējums ir nacionāla līmeņa jautājums. Izvērtējot vērtēšanas kritērijus, lauksaimnieku NVO būtībā ir jāturpina darbība jau pašreizējās aktivitātēs, jāaizstāv lauksaimnieku intereses un jāatbalsta valsts institūcijas politikas dokumentu izstrādes un apstiprināšanas procesā, t.sk. nodrošinot atgriezenisko saiti. Organizācijas darbojas pareizā virzienā, bet to kapacitātes celšanai tiek piedāvātas trīs alternatīvas jeb iespējamie risinājumi, kā to panākt.

3.3. tabula / Table 3.3.

Ekspertu vērtējums par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanas iespējām pēc Scenāriju/Alternatīvu izvērtējuma / Experts' ratings of alternatives to improving the performance of farmer NGOs

Rādītājs	Alternatīvu kopējais vērtējums											
	Jaunas republikas līmeņa organizācijas dibināšana (1.)			Esošo horizontālo organizāciju konsolidācija (2.)			Baltijas valstu reģiona NVO izveidošana komunikācijai ar ES (3.)					
Vidējais	0.21			0.51			0.28					
Min	0.16			0.33			0.16					
Max	0.33			0.65			0.40					
X	Alternatīvu izvērtējums pēc mērķa sasniegšanā ieinteresēto pušu grupām											
	ES			Valsts			Lauksaimnieks			Sabiedrība		
Alternatīva	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Vidējais	0.09	0.28	0.64	0.16	0.65	0.19	0.15	0.60	0.25	0.32	0.43	0.25
Min	0.06	0.19	0.48	0.08	0.43	0.08	0.11	0.52	0.14	0.08	0.19	0.08
Max	0.14	0.46	0.72	0.19	0.72	0.49	0.18	0.68	0.37	0.41	0.54	0.72

Avots: autora veidots pamatojoties uz hierarhiju analīzes rezultātiem

Alternatīvie risinājumi tiek aprēķināti un analizēti divos veidos. Pirmajā gadījumā tiek aprēķināts vidējais rādītājs starp visiem vērtēšanas kritērijiem (skatīt 3.3. tabulu) jeb kopējais analīzes vidējais rādītājs, savukārt otrajā gadījumā tiek skatīts alternatīvu īpatsvars katrā kritēriju grupā. Pirmajā gadījumā autori visaugstāk novērtējuši Esošo horizontālo

organizāciju konsolidāciju – 0.51, tam seko variants par Baltijas valstu līmeņa organizācijas izveidi – 0.28, bet mazāko vērtējumu saņēmusi alternatīva par Jaunas republikas līmeņa organizācijas dibināšanu – 0.21. Tas nozīmē, ka kopumā eksperti kā labāko risinājumu lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanai ir atzinuši otro alternatīvu, ka jāveic esošo horizontālo organizāciju konsolidācija vienā “junta” organizācijā.

Analizējot rezultātus ES līmenī, eksperti kā labāko risinājumu ar būtisku pārsvaru norādīja 3. alternatīvu par kopīgu Baltijas valstu reģiona līmeņa lauksaimnieku organizāciju, norādot, ka lielāka reģiona vienotai pozīcijai ir lielāks spēks, vienīgi jautājumu loks vienotai pozīcijai varētu būt stipri ierobežots.

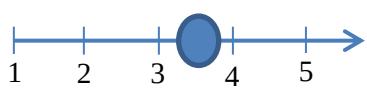
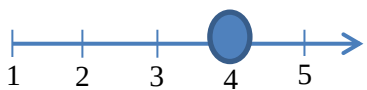
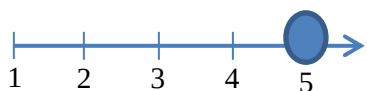
No Valsts interešu skatījuma dominē 2. alternatīva par Esošo horizontālo organizāciju konsolidāciju, jo esošās organizācijas jau ir iestrādājušās, pārzina situāciju un spētu ātrāk sasniegt rezultātu. No Lauksaimnieku interešu puses eksperti visaugstāk novērtējuši 2. alternatīvu. Savukārt no Sabiedrības interešu viedokļa, iedzīvotāju iesaistīšanos un ideju realizāciju veicinātu 1. alternatīva par jaunas organizācijas dibināšanu, bet sabiedrības pašizglītošanu vislabāk veiktu jau esošās organizācijas. Mazākais vērtējums ir 3. alternatīvai, jo eksperti norādīja, ka Baltijas līmeņa organizācija radītu nenasniedzamības priekšstatu.

Lai gan teorētiski 1.alternatīva – jaunas valsts līmeņa NVO izveide ir iespējams risinājums un jauns spēks problēmjautājumu risināšanu, iespējams, veiktu ar jaunu aktivitāti, salīdzinot ar jau funkcionējošām organizācijām, tomēr Latvijas mērogā šī alternatīva guva mazāko vērtējumu. Eksperti norādīja, ka Latvijā jau ir pietiekams horizontālo lauksaimnieku organizāciju skaits un jaunas organizācijas dibināšana radītu nelabvēlīgu konkurenci biedru piesaistīšanā, kas, visticamāk, izpaustos kā esošo NVO biedru pārvilināšana. Jauna organizācija nespētu sevi finansiāli nodrošināt, un tas prasītu papildu valsts finansējumu situācijā, kad deviņas lauksaimnieku organizācijas jau saņem valsts dotācijas.

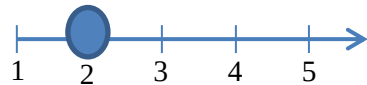
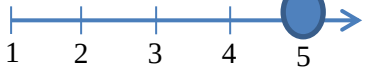
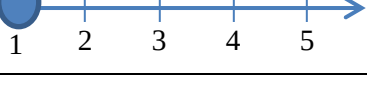
Ekspertu intervijas laikā tika aptaujāti AHP analīzes respondenti, lūdzot sniegt savu viedokli par 9 jautājumiem saistībā ar lauksaimnieku NVO darbības un aktivitātes novērtēšanu, organizāciju nākotnes perspektīvām, savstarpējo sadarbību nacionālā un starptautiskā līmenī u.c., no kuriem 2 bija atvērta tipa jautājumi (8.-9. jautājums), un par 7 jautājumiem (1.-7. jautājums) tika lūgts papildus izvērstam skaidrojumam norādīt arī vērtējumu 1 (zemākais vērtējums) līdz 5 (augstākais vērtējums) balļu skalā.

3.4. tabula / Table 3.4.

Ekspertu interviju atbilžu apkopojums par 1.-7. jautājumu / Summary of expert interviews for 1-7 question

Nr.	Jautājums	Ekspertu vērtējums
1.	Kā Jūs vērtējat sadarbību ar NVO, t.sk. sniegto pakalpojumu kvalitāti?	
2.	Kā sadarbība ir izmainījusies pēdējo 5 gadu laikā?	
3.	Vai NVO darbojas lauksaimnieku interesēs un pietiekami aizstāv viņu viedokli?	

3.4. tabulas turpinājums / Continuation of Table 3.4.

Nr.	Jautājums	Ekspertu vērtējums
4.	Sabiedrības iesaistīšanās sabiedriskajās organizācijās?	
5.	Kā Jūs vērtējat Latvijas lauksaimnieku NVO dalības nepieciešamību COPA-COGECA?	
6.	Kā vērtējat NVO lomu nākotnē?	
7.	Vai LLKC varētu pārņemt NVO lomu un funkcijas?	
Atbilžu vērtējuma skala: 1 – <i>vāji jeb zemākais vērtējums</i> ; 2 – <i>apmierinoši</i> ; 3 – <i>vidēji</i> ; 4 – <i>labi</i> , 5 – <i>ļoti labi jeb augstākais vērtējums</i> .		

Avots: autora veidots pamatojoties uz ekspertu interviju rezultātiem

Tabulā 3.4. ar relatīvā svarīguma skalu ir izteikts 5 ekspertu atbilžu vidējais vērtējums 1.-7. jautājumam. Detalizēts katra eksperta atbildes izklāsts.

1. Kā Jūs vērtējat sadarbību ar NVO, t.sk. sniegto pakalpojumu kvalitāti?

Eksperti A, D un E sadarbību ar lauksaimnieku NVO no sava skatījuma ir novērtējuši *labi* (4) uzsverot, ka organizācijas sniedz ieguldījumu lauksaimniecības attīstībā katra savu resursu un kapacitātes robežās. Savukārt B eksperts sadarbību vērtē kā *apmierinošu* (2), jo organizācijām būtiski jāveicina savstarpējā sadarbība un spēja rast kompromisus, ko papildināja arī C eksperts uzsverot, ka jāsamazina organizāciju sadrumstalotība gan nozaru, gan horizontālā līmenī.

2. Kā sadarbība ir izmainījusies pēdējo 5 gadu laikā? Kādi būtu nepieciešami uzlabojumi?

Visi eksperti izmaiņas garākā laika posmā vērtē *labi* (4), uzlabošanās notiek, tomēr eksperti B un C norāda, ka uzlabošanās notiek lēni. Vispozitīvāk izmaiņas vērtē A eksperts, bet uzsver, ka nedrīkst apstāties pie sasniegtā un attīstība ir jāturpina, organizācijām jāklūst aktīvākām, jāveicina sadarbība arī ar citām ministrijām, ES institūcijām, organizācijām u.tml. savu ideju realizēšanai. Ir jāizstrādā dažādas stratēģijas, jābūt dažādiem veidiem, kā nogādāt informāciju pie attiecīgā adresāta. Organizācijai tās vadītāja vienpersoniskā rīcībā nav tik liela kapacitāte, kā sadarbībai komandā un ir nepieciešama pēc iespējas lielākā interesentu iesaiste.

3. Vai NVO darbojas lauksaimnieku interesēs un pietiekami aizstāv viņu viedokli?

Eksperti ar *augstāko vērtējumu* (5) norāda, ka viennozīmīgi jā, jo, ja organizācijas darbotos citās interesēs, tās nepiesaistītu tik lielu biedru/lauksaimnieku skaitu.

4. Kā Jūs vērtējat sabiedrības iesaistīšanos sabiedriskajās organizācijās?

Iedzīvotāju iesaistīšanos sabiedriskajās aktivitātēs Latvijā viennozīmīgi visi eksperti novērtēja kā *apmierinošu* (2). Savukārt eksperti D un E norāda, ka situācija pamazām uzlabojas, lauksaimnieki sāk vairāk novērtēt savu organizāciju nozīmi un paveikto. Tomēr jāņem vērā lauksaimnieku iespējas un noslogotība ikdienas darbā, kas vienmēr būs svarīgāks kā iesaistīšanās NVO aktivitātēs. Šeit

lielisks piemērs ir netradicionālā lauksaimniecība, jo jaunas nozares entuziastiem ir jāpadara redzama sava aktivitāte un to var panākt tikai caur NVO. Netradicionālajā lauksaimniecībā saimniecību īpašnieki ir aktīvāki, jo tradicionālajās nozarēs virzību nodrošina lielais lauksaimnieku skaits, no kuriem viena daļa būs aktīva un “pavilks” arī pārējos, kā arī valsts institūcijas vispirms aizstāvēs tradicionālās ražošanas jomas.

5. Kā Jūs vērtējat Latvijas lauksaimnieku NVO dalības nepieciešamību COPA-COGECA?

Eksperti viennozīmīgi ar *augstāko vērtējumu (5)* novērtēja, ka dalība ir tikai ieguvumi. Eksperts A uzsver, ka COPA-COGECA ir ietekmīgākā ES lobija organizācija. Pārējie eksperti norāda, ja ir iespēja, ir jāpiedalās, spēcīgs veids kā lobēt un aizstāvēt savas intereses. Šādi tomēr spēks ir lielāks kā individuāli. Eksperts B papildina, ka svarīgi ir piedalīties nemainīgām un reprezentatīvām personām, jo arī atpazīstamība sniedz zināmu spēku un liecina par valsts klātbūtni politikas plānošanā.

6. Kā vērtējat NVO lomu nākotnē?

Eksperti viennozīmīgi novērtēja, ka nevalstiskā sektora loma politisko procesu veidošanā *būs augsta (5)*, salīdzinot ar pašreizējo brīdi, tā tikai pieaugs, organizāciju darbs būs aktuāls arī nākotnē. NVO lomu politikas veidošanas procesā novērtē ne tikai ministrijas, bet arī pašvaldības, uzņēmēji u.c. NVO ir neatņemama valsts pārvaldes daļa, un tām jāklūst tikai spēcīgākām un ietekmīgākām. Eksperts C uzsver, lai arī lauksaimnieku NVO ir vienas no aktīvākajām Latvijā, tomēr jāņem vērā faktors, ka lauksaimnieku skaits samazinās un pārējās sabiedrības daļas aktivitāte pieaug, tādēļ nākotnē lauksaimnieku NVO var nākties saskarties ar papildu spiedienu un prasībām no citām sabiedrības grupām, līdzīgi kā tas novērojams jau tagad attiecībā uz pārtikas kvalitāti, vides aizsardzību u.tml. jautājumiem.

7. Vai LLKC varētu pārņemt NVO lomu un funkcijas?

Visi eksperti norādīja, ka katra institūcija saglabās savu lomu un funkcijas, gan LLKC, gan NVO ir vajadzīgas un viens otru aizstāt nevar. Varbūtību, ka LLKC varētu dominēt pār nevalstiskā sektora organizācijām, eksperti vērtēja kā *zemu (1)*. Eksperti A, B un C norāda, ka LLKC labi pilda savas funkcijas, sniedz profesionālus, pēc labākas metodikas sagatavotus aprēķinus un informāciju, līdzīgi kā NVO konsultē lauksaimniekus, tomēr nenodrošina atgriezenisko saiti par normatīvo aktu izstrādi un neveic lauksaimnieku interešu aizstāvēšanu. Lai arī LLKC ir profesionāls konsultants, tomēr konsultācijas tiek veiktas peļņas veidošanas nolūkos, un tāpēc kādā brīdī lauksaimniekam tās var šķist uzbāzīgas, bet NVO sniedz tikai viņam nepieciešamo informāciju. Eksperti D un E papildina, ka NVO ir pašu lauksaimnieku veidotas un aktīvie lauksaimnieki vienmēr iesaistīsies NVO aktivitātēs, kas ir viņu tiesību un brīvas gribas izpaušana.

8. Vai būtu nepieciešama vienota Baltijas valstu lauksaimnieku NVO “jumta” organizācija?

Ekspertu viedoklis ir vienprātīgs, ka lielāka reģiona lauksaimnieku vienota pozīcija kādā jautājumā ir spēcīgāka nekā vienas valsts, tomēr tā ir salīdzinoši nereāla iespēja. Protams, ka izveidot “jumta” organizāciju ir iespējams un jau pašreiz nevalstiskās organizācijas sadarbojas atsevišķu pozīciju stiprināšanā un darbojas vienoti Baltijas valstu mērogā, tikai šie kopīgie jautājumi saistās ar tiešo maksājumu un daudzgadu finansējuma palielināšanu. Eksperts A norāda, ka saskata maz ieguvumu no “jumta” organizācijas izveides, jo lauksaimnieciskā darbība dalībvalstīs ir atšķirīga, lai apvienotu nozaru līmeņa jautājumu risināšanu.

Kā arī reāli dibinot šādu organizāciju, vairāk laika būtu jāvelta tehnisko jautājumu un problēmjautājumu risināšanai. Aktīvi darbojoties COPA-COGECA un iestrādājot Baltijas valstu viedokli kopējā ES lauksaimnieku organizāciju pozīcijā, ieguvums būtu pat vēl lielāks nekā no kopīgas trīs valstu organizācijas. Savukārt eksperts C papildina, ka reāls ieguvums būtu iespēja sabalansēt KLP pasākumus Baltijas valstīs, savukārt nacionāla līmeņa komunikācijā ar lauksaimniekiem ir būtiska vietējās organizācijas darbība.

9. Vai nacionālā līmenī Latvijā būtu nepieciešama lauksaimnieku NVO “jumta” organizācija?

Eksperti norādīja, ka gan nacionālā, gan starptautiska līmeņa institūcijām ir vieglāk strādāt ar vienu partneri, vienotu un kopīgu lauksaimnieku pozīciju, t.sk. īpaši starptautiskā mērogā būtisks ir vienots viedoklis. Eksperts A un D norādīja, ka teorētiski vairākas organizācijas nodrošina lielāku uzmanību, bet nacionāla līmeņa pozīcijas skaidrošana Eiropas Komisijas darba grupās un sadrumstalotība var novest pie situācijas, kad Latvijas pārstāvju viedoklis netiks uzklauts.

Dalība starptautiska līmeņa darba grupās prasa lielus finansiālos resursus un nevalstisko organizāciju kapacitāti, tāpēc finansiālu atbalstu sniedz valsts un vienota “jumta” organizācija nodrošinātu efektīvāku finansējuma izlietojumu, jo būtu vienota pozīcija ES sarunās un viena organizācija sniegtu lielāku atgriezenisko saiti. “Jumta” organizācijas veidošanā jāiesaistās arī ZM, jo lauksaimnieku organizācijas tuvākajā laikā par šādu soli, iespējams, nevarēs vienoties. Eksperts B norāda, ka būtiski, lai organizācijās darbotos zinošs personāls, kas spētu saglabāt neitralitāti atsevišķu lauksaimniecības nozaru jautājumos un tam nebūtu personiskās ieinteresētības kādā specifiskā jautājumā.

Ekspertu aptaujā tika secināts, ka lauksaimnieku NVO Latvijā labi veic savus uzdevumus, nodrošina atgriezenisko saiti sadarbībā ar politikas lēmēj institūcijām un to darbība saglabās savu aktualitāti arī nākotnē. Tomēr ir jāapzinās, ka lauksaimnieku NVO darbību ir iespējams pilnveidot un viena no iespējām ir horizontālo organizāciju apvienošanās “jumta” organizācijā. Tas sniegtu ieguvumus gan nacionāla, gan starptautiska līmeņa sadarbībā, jo daudzo organizāciju viedoklis apgrūtina vienotas pozīcijas izveidošanu un saskaņošanu, īpaši tas nav vēlams starptautiska līmeņa lauksaimnieku organizāciju un ES lēmēj institūciju darba grupās, ka starp daudzajām ES dalībvalstīm Latvijas lauksaimnieku organizācijas piedalās ar dažādām nacionālajām pozīcijām. Ekspertu aptaujā iegūtais ekspertu viedoklis sakrīt ar hierarhiju aptaujas rezultātiem un nosaka rezultātu ticamību.

**3.3. Iespējamais lauksaimnieku nevalstisko organizāciju pilnveidošanas modelis
Latvijā / A potential model for enhancing the performance of farmers
non-governmental organizations in Latvia**

Latvijā ir daudzas spēcīgas NVO dažādos lauksaimniecības sektoros, tām būtu vēlams veidot vienotu pozīciju sarunās par nozares nākotni ar politiķiem Latvijā un ES. Lai arī dažādās lauksaimnieku NVO ir spēcīgas attiecīgajā sektorā, tomēr lauksaimniecības politikai kļūstot sarežģītākai, tām ir jāspēj sadarboties plašākā mērogā, nosakot stratēģiskās prioritātes. Nākotnes lauku attīstības politikas veidošanā ir jāreķinās arī ar citu ES dalībvalstu NVO klātbūtni un nepieciešamību vienoties, veidojot KLP nākotni 2021. - 2027. gadā. Lai NVO nezaudētu savu ietekmi un paaugstinātu kapacitāti, to darbību vienmēr ir iespējams pilnveidot, balstoties uz ekspertu ieteikumiem.

Lauksaimnieku aptaujā “Par lauksaimnieku viedokli par lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām” (skatīt 3.1. apakšnodaļu) 85% respondentu pārliecinoši

norādīja, ka nevalstiskajām organizācijām ir jāturpina sadarbība ar valsts institūcijām, un 74% respondenti norādīja uz nepieciešamību pilnveidot NVO darbību. Savukārt lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanas iespēju izvērtēšanā ar AHP un ekspertu aptaujas metodi kā labākais risinājums tika novērtēts esošo organizāciju konsolidācijas modelis (skatīt 3.2. apakšnodaļu). Priekšlikums, ka Latvijā nākotnē nepieciešams veidot jaunu nevalstisko organizāciju, ieguva mazāko novērtējumu, jo eksperti uzskata, ka ir jāizmanto un jāattīsta jau esošās organizācijas, kurām ir uzkrāta zināma pieredze, nevis jārada jauna, konkurējoša vienība. Eksperti atzinīgi novērtēja nepieciešamību veidot vienotu lauksaimnieku organizāciju Baltijas valstu līmenī, tomēr tika konstatēts, ka visu trīs Baltijas valstu lauksaimniekus vienojošo jautājumu loks nav tik liels, lai šāda organizāciju spētu patstāvīgi funkcionēt, t.sk. ņemot vērā lauksaimnieciskās ražošanas un prioritāšu atšķirības katrā valstī. Eksperti norādīja, ka būtiski ir turpināt esošo sadarbību ar Baltijas un Ziemeļvalstu lauksaimnieku organizācijām tām kopīgajos jautājumos, veidojot vienotu pozīciju un aizstāvēt lauksaimnieku intereses ES lēmēj institūcijās un Eiropas līmeņa lauksaimnieku organizācijās.

Latvijā galvenā uzmanība NVO sistēmas pilnveidošanā tiek akcentēta uz horizontālā līmeņa organizācijām. Tās apvieno nozaru organizācijas, veido nacionālo pozīciju un aizstāv lauksaimnieku intereses starptautiskā līmenī. Par nacionāla līmeņa horizontālajām organizācijām ir uzskatāmas ZM Konsultatīvajā padomē esošās. Padomē ir 9 organizācijas un tikai četras no tām ir atšķirīgas ar specializāciju kādā jomā vai nozarē, viena organizācija – LOSP jau daļēji pilda “jumta” organizācijas funkcijas un pārējās 4 organizācijas veic līdzīgas funkcijas, atšķiras tikai to viedoklis par lauksaimniecības attīstību, lielums, biedru darbības specifika un biedru saimniecību struktūra. Šīs četras organizācijas nav specializējušās kādā no lauksaimniecības nozarēm un par biedriem piesaista dažādus lauksaimniekus. Sektora problēmjautājumi ir iedalāmi trīs kategorijās, attiecinot tos uz organizāciju darbību, valsts dotācijām un ZM konsultatīvo padomi:

1. pārāk liels vienāda līmeņa un funkciju organizāciju skaits noved pie:

- vienādu uzdevumu veikšanas un risināmo jautājumu loka;
- sadrumstalotas organizāciju struktūras, nepietiekama finansējuma nacionālajām un starptautiskajām aktivitātēm, tādējādi nemazinot atkarību no valsts dotācijām;
- jaunu konkurējošu organizāciju dibināšanas viedokļu nesakritības dēļ, tādējādi nevajadzīgi “cīnoties” par biedru piesaistīšanu, samazinot biedru skaitu jau esošajās organizācijās;
- diametrāli pretēja redzējuma par lauksaimniecības nākotni;
- atšķirīgām pozīcijām diskusijās ar nacionāla un starptautiska līmeņa institūcijām;
- nevienlīdzīga organizāciju spēku sadalījuma lobēšanas aktivitāšu veikšanai;
- atšķirīgiem pakalpojumiem un atbalsta iespējām, ko organizācijas nodrošina biedriem, samazinot lauksaimnieku iesaistīšanās aktivitāti;
- atšķirīgas kvalitātes atgriezeniskās saites organizāciju atšķirīgās kapacitātes dēļ;

2. valsts dotācijas:

- valsts dotāciju piešķiršanai nav noteikti sasniedzamo rezultātu kritēriji un kontroles mehānismi rezultātu atbilstības novērtēšanai;
- nepārskatāms lauksaimnieku organizāciju un ZM sadarbības process;
- valsts atbalsta politikas izmaiņu un dotāciju samazināšanas gadījumā ir apdraudēta atsevišķu lauksaimnieku organizāciju pastāvēšana nākotnē, jo ieņēmumu struktūrā dominē valsts dotācijas;

- viegla valsts dotāciju pieejamība rada finansiālās drošības sajūtu, neveicinot organizāciju savstarpējo sadarbību, kompromisu rašanu un sabalansētas politikas veidošanu visām nozarēm;
- netiek nodrošināta vienlīdzīga informācijas pieejamība un dažādo lauksaimniecības sektoru interešu pārstāvēšana valsts un ES finansētās aktivitātēs;
- neveidojas pārliecība, ka organizāciju pārstāvji valsts un ES finansētās aktivitātēs pauž kopēju nozares viedokli;

3. ZM Konsultatīvā padome:

- iesaistītas vienāda līmeņa un funkciju organizācijas, lai gan būtu vēlams vadošo horizontālā līmeņa organizāciju dalība, lai tiktu pārstāvētas atšķirīgas lauksaimnieku grupas un risinātu atšķirīgus lauksaimniecības politikas jautājumus;
- *Lauksaimniecības un lauku attīstības likums (2004)* nosaka LOSP kā ZM konsultatīvā partnera statusu lauksaimnieku viedokļa apkopošanā, bet nacionāla līmeņa jautājumi tiek diskutēti ZM Konsultatīvajā padomē, t.sk. kopīgi ar citām organizācijām, kas nav LOSP biedri;
- LOSP kā nacionāla līmeņa organizācija ir deleģēta pārstāvēt savu biedru viedokli, bet ZM Konsultatīvajā padomē ir iespēja piedalīties arī atsevišķiem LOSP biedriem kā neatkarīgai organizācijai paužot savu individuālo viedokli.

Katra lauksaimnieku NVO Latvijā ir spēcīga kādā no nozarēm. Atsevišķos jautājumos tām ir atšķirīgs viedoklis, katrai no tām ir savas stiprās un vājās puses. Tomēr kļūstot sarežģītākai lauksaimniecības politikai un palielinoties spiedienam no cita veida (ārpus lauksaimniecības) sabiedriskajām organizācijām, palielināsies aktuālo horizontālo problēmjautājumu loks, kuru risināšanai nevalstiskajām organizācijām jāpiesaista papildu speciālisti vai savstarpēji jāsadarbjas. Horizontālie jautājumi ir attiecināmi uz vairākām nozarēm, nevis uz konkrētu sektoru, un tādejādi rodas situācija, kad vairākas horizontālas organizācijas risina vienādu jautājumu loku, neefektīvi tērējot resursus. Minētās problēmas raksturo arī lauksaimnieku neiesaistīšanos nevalstiskajās organizācijās, radot apjukumu par piemērotākās organizācijas izvēli un biedru naudas samaksas lietderīgumu un atdevi.

Savukārt par nozaru organizāciju specializāciju kādā lauksaimniecības sektorā liecina arī to aktivitātes starptautiskā mērogā, jo analizējot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju aktivitātes COPA-COGECA organizācijā, aktīva dalība vērojama visās vertikālajās lopkopības un augkopības nozaru darba grupās atbilstoši lauksaimnieciskajai darbībai Latvijā (skatīt 1.3. apakšnodaļu un 2.4. apakšnodaļu). Attiecībā uz horizontālajiem jautājumiem aktīva organizāciju darbība vērojama jautājumos saistībā ar Lauku attīstību, Kopējo lauksaimniecības politiku, finansējumu lauksaimniecībai u.c., bet pietrūkst nevalstisko organizāciju darbība tādos jautājumos, kas saistīti ar vidi, fitosanitārijiem jautājumiem, pētījumiem, risku novērtēšanu, mēslošanas līdzekļiem un to pielietojumu u.c. Šie specifiskie jautājumi skar visas lauksaimniecības nozares, šajos sektoros nav specializētu NVO un organizācijām šo jautājumu risināšanai ir jāpiesaista kvalificēti speciālisti. Ja organizāciju starpā valda konkurence nevis sadarbība, tad šādu atsevišķu jomu speciālisti ir jāpiesaista katrai organizācijai un tas ir iespējams atkarībā no to finansiālās situācijas, speciālista iespējām savienot aktivitātes nevalstiskajā organizācijā ar savu pamatdarbu. Šī ir viena no horizontālo organizāciju vājām pusēm Latvijā, ka tām ir liels interesējošo jomu skaits un to kvalitatīva pārraudzīšana ir atkarīga no NVO kapacitātes un pieredzes. Nozaru nevalstiskajām organizācijām ir jāsniedz atbalsts horizontālajām organizācijām jautājumos, kas skar visas lauksaimniecības nozares, lai neizveidojas situācija, kad viena organizācija par saviem resursiem nodrošina ieguldījumu lauksaimniecībā kopumā. Viens no risinājumiem iepriekš raksturoto problēmu novēršanā ir

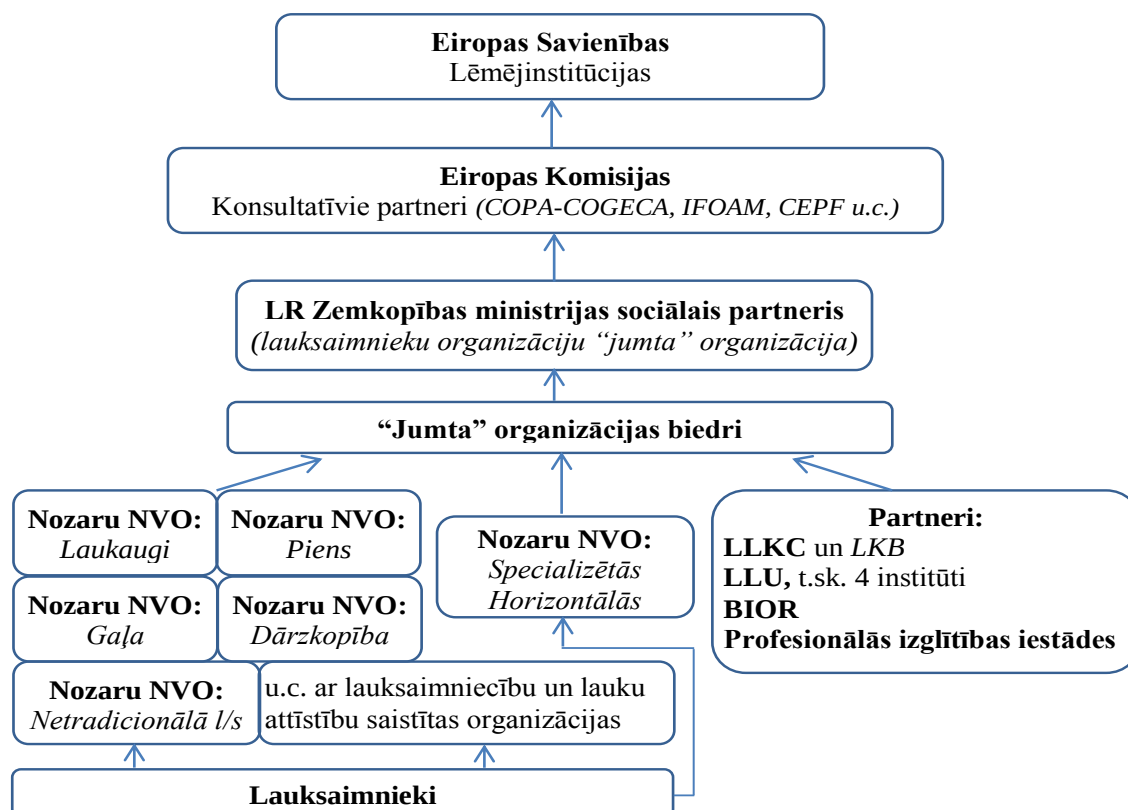
lauksaimnieku organizāciju apvienošanās nacionāla līmeņa “jumta” organizācijā, no tā galvenie ieguvumi būtu:

- koordinēta organizāciju savstarpējā sadarbība un starp dažādajiem lauksaimniecības sektoriem sabalansēta lauku attīstības pozīcija;
- iespēja rast finansējumu patstāvīgas pārstāvniecības darbības nodrošināšanai Briselē un tādējādi ciešākai ikdienas sadarbībai ar EK institūcijām, ātrākai informācijas aprītei par gaidāmajiem KLP jautājumiem;
- viens nacionāla līmeņa partneris sadarbībā ar nacionāla un starptautiska mēroga lēmēj institūcijām, sniedzot vienotu un saskaņotu nozares pozīciju un cita veida informāciju;
- vienāda informācijas un izglītojošo pasākumu pieejamība dažādo sektoru lauksaimniekiem;
- organizācijas kapacitātes palielināšana atgriezeniskās saites nodrošināšanā un personāla atalgošanā;
- konkurētspējīgs atalgojums nevalstiskās organizācijas darbiniekiem, kas sniegtu iespēju noteikt augstus personāla atlases kritērijus, kompetenci, izvairoties no personiskās ieinteresētības vai saistības ar privāto sektoru;
- lielāka organizāciju darbības pārskatāmība, veicinot sabiedrības uzticēšanos un iesaistīšanos NVO aktivitātēs;
- iespēja koordinēt apjomīgus, lauksaimniekiem nepieciešamo resursu, iepirkumus;
- vienotai “jumta” organizācijai būtu lielāks spēks un ietekme, tās aktivitātes un finansējuma plūsma būtu pārskatāmāka, tā būtu drošāks sadarbības partneris valsts institūcijām.

Lauksaimnieku organizāciju konsolidācija būtiski uzlabotu informācijas apmaiņu par aktualitātēm lauku attīstības jautājumos, ļautu izvairīties no ikdienas uzdevumu dubultošanās, kļūtu par spēcīgu valsts institūciju partneri nacionālā un starptautiskā mērogā un uzticamu partneri lauksaimniekiem ar plašāku pakalpojumu loku.

Latvijā “jumta” organizācijas funkcijas veic ZM Konsultatīva padome, vienkopus pulcējot galvenās nevalstiskās organizācijas un meklējot kopsaucēju un koordinējot rīcību lauksaimniecības politikas un citos jautājumos. Tomēr Konsultatīvās padomes norises laiks un biežums nav pietiekams liela skaita specifisko jautājumu izskatīšanai. Šāda situācija izslēdz iespēju radīt vienotu pozīciju, jo organizācijām ir atšķirīgas intereses un skatījums uz lauksaimniecības un tās nozaru attīstību.

Izpētot Vācijas un Ungārijas lauksaimnieku NVO pieredzi, tika secināts, ka abās valstīs “jumta” organizācijas kodolu veido Rajonu lauksaimnieku apvienības (RLA). Arī Latvijā funkcionē RLA, bet to skaits un aktivitāte samazinās, kā arī, analizējot RLA informāciju un kontaktpersonas, var secināt, ka lielā mērā šo organizāciju pārstāvji ir LLKC LKB konsultanti. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju struktūra Latvijā 2019. gadā ir atspoguļota 2.17. attēlā (2.4. apakšnodaļā). Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju aktivitāte ir iedalāma trīs līmeņos: 1) nozares vai sektora līmenis; 2) horizontālais jeb nacionālais līmenis; 3) starptautiskais līmenis. Lauksaimniecības nozaru NVO Latvijā ir izveidojušās gandrīz visos lauksaimniecības sektoros, aktīvi aizstāvot attiecīgās nozares intereses. Arī nozaru organizāciju līmenī ir novērojamas vairākas organizācijas vienā sektorā un funkciju dubultošanās, tomēr, sekojot līdzi organizāciju aktivitātēm, autors ir konstatējis aktīvu to savstarpējo sadarbību. Tādēļ lauksaimnieku NVO sistēmas pilnveidošana tiek koncentrēta uz horizontālā līmeņa organizācijām.

Avots: autora veidots pamatojoties uz pētījuma rezultātiem

3.8. att. / Fig. 3.8. **Iespējamā lauksaimnieku NVO darbības shēma nākotnē Latvijā / Scheme for a potential operational farmer NGO model to be used in the future in Latvia.**

Latvijā, veidojot lauksaimnieku NVO “jumta” organizāciju, ieteikums ir to balstīt uz nozaru organizācijām (skatīt 3.8. attēlu), tādējādi aptverot visus lauksaimniecības sektorus, piesaistot profesionālus nozaru praktiķus, izmantojot un pilnveidojot LOSP darbību. LOSP galvenās priekšrocības būtu – nav jāpatērē resursi jaunas organizācijas dibināšanai, formalitāšu kārtīšanai, bet ir tikai jāsauc Biedru kopsapulce un jāvienojas par turpmāko darbību. Lai arī citās valstīs “jumta” organizācijas pamatu veido rajonu lauksaimnieku apvienības, tomēr Latvijā nav tik atšķirīgi saimniekošanas apstākļi reģionos un nav tik liels lauksaimnieku skaits, lai specializētām nozaru organizācijām būtu problēmas funkcionēt nacionālā mērogā. RLA pēc savas būtības ir starpniekorganizācija bez konkrētas specializācijas. Specifisku problēmjaudājumu risināšanā RLA sadarbojas ar nozaru organizācijām, lai saņemtu praktiķu ieteikumus. Savukārt nozaru organizācijas regulāri seko līdzi aktualitātēm saimniecībās, tādējādi tieša sadarbība ar šīm organizācijām paātrinātu problēmjaudājuma apsekošanu un praktiķu iesaistīšanos. Lai saglabātu NVO klātbūtni lauku reģionos, saikni ar lauksaimnieku, līdzīgi kā tas bija jāveic RLA, nodrošinātu LLKC LKB. 2019. gadā LKB pārstāvji ir katrā Latvijas novadā un ikdienā komunicē un sadarbojas ar lauksaimniekiem. LKB priekšrocība ir to nozaru speciālisti, kas atbilst attiecīgā reģiona vadošajām lauksaimniecības nozarēm. Speciālisti spētu uzklaut lauksaimnieku un pēc nozaru organizāciju lūguma apsekt situāciju klātienē, ja tas būtu nepieciešams, novērtēt problēmu, tās ietekmi, tālāk nododot šo informāciju “jumta” organizācijai. Jau pašreiz LKB speciālisti pēc ZM vai LAD lūguma sniedz informāciju par aktuālo situāciju lauku reģionos, pēc saskaņotas metodoloģijas nodrošinot datu ticamību.

Nozaru NVO galvenie uzdevumi būtu:

- nodrošināt lauksaimnieku interešu aizstāvēšanu;
- apzināt problēmas reģionos;
- sniegt priekšlikumus problēmjaudājumu risinājumam;
- nodrošināt konsultācijas par lauku attīstības un politikas jautājumiem.

LKB loma būtu nodrošināt:

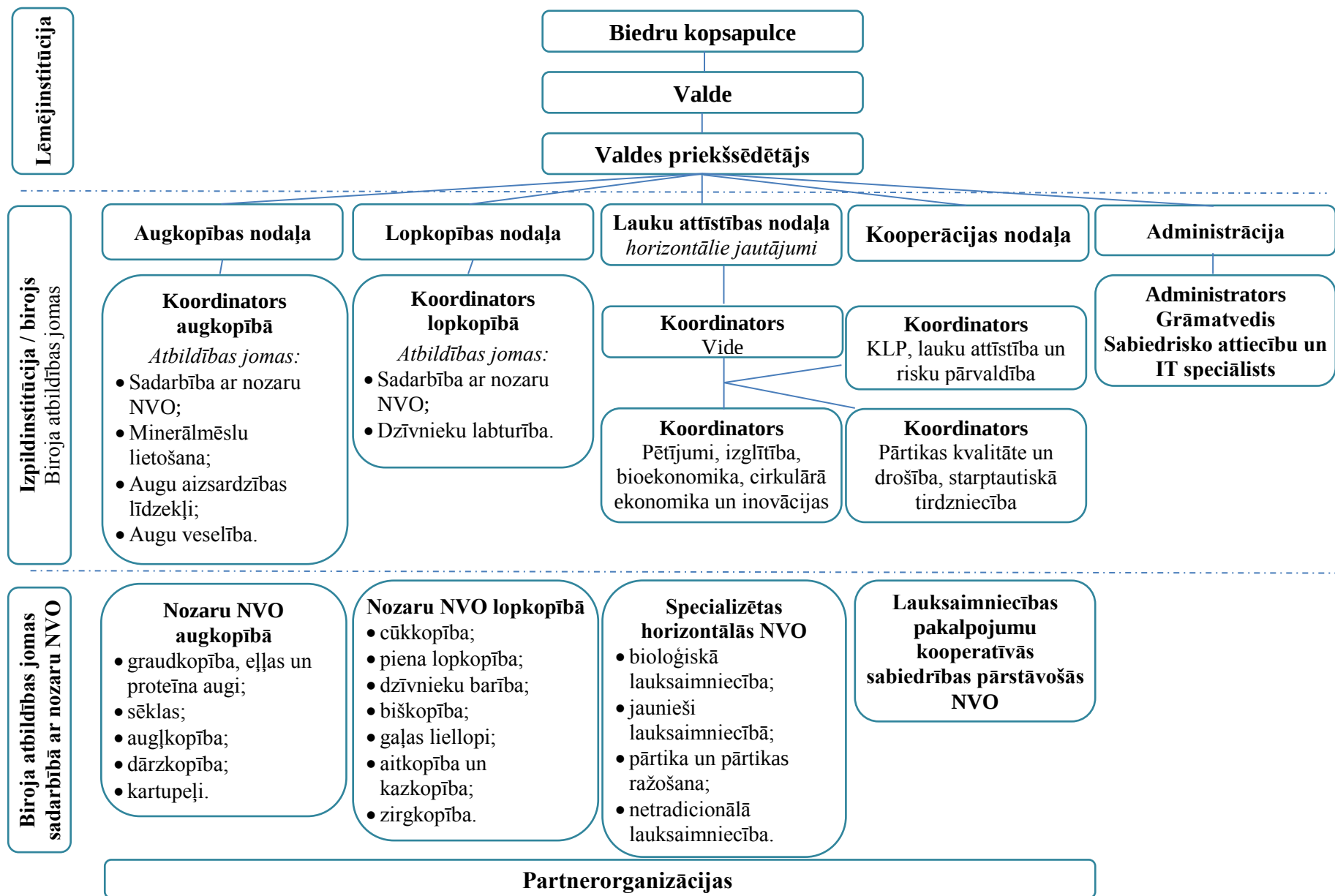
- problēmu apsekošanu klātienē;
- sniegt ieinteresētajām pusēm uzticamu informāciju argumentācijai un pozīciju sagatavošanai;
- lauksaimnieku apmācību un konsultēšanu;
- atbalstu lauksaimniekiem lauku reģionos;
- organizēt lauksaimnieku tīklošanās pasākumus.

Latvijā jaunajā lauksaimnieku NVO sistēmā būtiski ir saglabāt esošās horizontālās organizācijas. Lai tās atbilstu nozaru organizāciju statusam, pēc kuru ieteikuma veidotu jauno “jumta” organizācijas modeli, esošajām organizācijām būtu jāspecializējas konkrētā lauksaimniecības jomā, vadoties pēc to pašreizējo biedru specializācijas. Latvijā nav spēcīgas piena lopkopības vai graudaudzētāju nevalstiskās organizācijas, to funkcijas varētu pārņemt Lauksaimnieku statūtsabiedrību asociācija (LSA) un Zemnieku saeima (ZSA), bet, piemēram, Latvijas Zemnieku federācija (LZF) varētu rūpēties par ģimeņu saimniecību interešu aizstāvību.

“Jumta” organizācijas sadarbība ar LLU, Pārtikas drošības, dzīvnieku veselības un vides zinātniski institūtu „BIOR” un izglītības iestādēm stiprinātu abas puses zinātnisko pētījumu veikšanā un to atziņu ieviešanā praksē, kā arī jauno speciālistu sagatavošanā. “Jumta” organizācija sniegtu informāciju par lauku attīstības jautājumiem un praktisko pieredzi, bet partneri sniegtu ieguldījumu inovāciju veicināšanā un jaunāko zinātnes atziņu ieviešanu nozarē.

Jaunveidojamās “jumta” organizācija augstākā lēmēj institūcija būtu Biedru kopsapulce, ko pārstāvētu biedru/nozaru organizāciju pārstāvji, pilnvarojot līdz 5 pārstāvjiem no katras organizācijas atkarībā no biedru skaita, bet ne mazāk kā vienu pārstāvi. Biedru kopsapulce norisinātos ne retāk kā vienu reizi gadā un tās laikā “jumta” organizācijas biroja pārstāvji informētu par attiecīgajā periodā paveikto, nākamā perioda aktivitātēm, sasniedzamajiem mērķiem, saskaņotu organizācijas budžetu un nākotnes stratēģiju. Biedru uzdevums būtu deleģēt organizācijai uzdevumus, apstiprināt sagatavotās pozīcijas un dokumentus, ievēlēt “jumta” organizācijas valdi jeb izpildinstitūciju ik pa trīs gadiem. Valdes tikšanās, informatīvas sanāksmes un nozaru darba grupas norisinātos biežāk, tajās piedalītos biedru organizācijas vadoties pēc izskatāmo jautājumu specifikas.

Valde būtu atbildīga par organizācijas ikdienas funkciju veikšanu un Biedru kopsapulces lēmumu izpildi. Izpildinstitūciju veidotu 8 personas – Valdes priekšsēdētājs, kurš būtu arī galvenais organizācijas vadītājs, divi Valdes priekšsēdētāja vietnieki un pieci Valdes locekļi, kuri tiktu ievēlēti no nozaru organizāciju pārstāvjiem. Valdes priekšsēdētāja vietnieki un valdes locekļi katrs būtu atbildīgs par kādu “jumta” organizācijas darbības jomu, nebūtu ikdienā nodarbināti organizācijā, veiktu reprezentatīvas funkcijas, savus uzdevumus veiktu brīvprātīgi. Savukārt Valdes priekšsēdētājs būtu nodarbināts pilnu darba laiku, veiktu reprezentatīvās funkcijas, pārraudzītu organizācijas Biroja funkciju izpildi un saņemtu atalgojumu. Ikdienas uzdevumu veikšanu nodrošinātu Valdes pakļautībā esošs birojs. Hierarhiskajā struktūrā augstākstāvoša struktūra var atcelt vai mainīt zemākstāvošas struktūras lēmumu (skatīt 3.9. attēlu).

Avots: autora veidots pamatojoties uz pētījuma rezultātiem

3.9. att. / Fig. 3.9. Jaunveidojamās “jumta” organizācijas iespējamā organizatoriskā struktūra Latvijā / *Organizational structure of the potential “umbrella” organisation in Latvia.*

Biroja atbildības jomas būtu iespējams iedalīt četros segmentos: 1) horizontālie; 2) nozaru; 3) kooperācijas veicināšanas; 4) administratīvie jautājumi. Iepriekš jau tika norādīts, ka Latvijā ir attīstījušās un nostabilizējušās nozaru lauksaimnieku organizācijas, tādēļ “jumta” organizācijas birojam nebūtu nepieciešamība piesaistīt zinošus speciālistus katram lauksaimniecības sektoram augkopībā un lopkopībā, un nozaru ekspertu funkcijas nodrošinātu nozaru organizāciju pārstāvji. Biroja augkopības un lopkopības koordinatori būtu uzdevums profesionāli organizēt darbu, nodrošinot ar informāciju un atgriezenisko saiti attiecīgo ekspertu noteiktās problēmas risināšanā, veidojot informācijas apmaiņu un diskusiju starp nozaru pārstāvjiem, izstrādājot un sagatavojot apkopojumu un kopēju pozīciju, ko tālāk nodotu lēmēj institūcijām vai izmantotu lobēšanas procesā. Biroja koordinatori augkopībā un lopkopībā specializētos tikai tādos jautājumos kā augu veselība, dzīvnieku labturība, augu aizsardzības līdzekļu lietošana u.c., jeb tajos jautājumos, kas nav atsevišķu organizāciju atbildības sfērā (skatīt 3.9. attēlu).

Horizontālajos jautājumos, kuros nav specializētas nevalstiskās organizācijas, birojs piesaistītu patstāvīgi nodarbinātus ekspertus/koordinatorus (lauku attīstības, KLP, vides, tirdzniecības u.c. jautājumos). Tie veidotu diskusiju ar attiecīgo lauksaimniecības nozaru pārstāvjiem kopējas pozīcijas veidošanā un sagatavotu vienotu, līdzsvarotu lauksaimnieku pozīciju, ko tālāk nodotu lēmēj institūcijām vai izmantotu lobēšanas procesā. Latvijā 2019. gadā horizontālajos lauksaimniecības un lauku attīstības jautājumos ir spēcīgas organizācijas bioloģiskajā lauksaimniecībā, jauno lauksaimnieku atbalstam un pārtikas rūpniecībā. Tomēr nepietiekami vai nevienlīdzīgi tiek pārstāvētas lauksaimnieku intereses citos horizontālajos jautājumos kā KLP, pētījumi un inovācijas, vide, starptautiskā tirdzniecība u.c. Nepietiekamību raksturo ekspertu trūkums attiecīgajā segmentā, ko galvenokārt ietekmē organizācijas nespēja ekspertu finansiāli algot un eksperta nespēja savienot darbu organizācijā ar savu patstāvīgo darbu. Bet nevienlīdzību raksturo eksperta darbība konkrētās organizācijas specializācijas virzienā, aktivitātes nesaskaņojot un nekoordinējot ar citām nozaru organizācijām.

Nozaru organizācijas komunikāciju ar valsts institūcijām veiktu sadarbībā ar attiecīgo Biroja koordinatoru, kurš papildus vienas nozares viedoklim apzinātu arī citu nozaru pozīciju. Tāpat arī valsts un ES institūciju komunikācija ar nozaru organizācijām norisinātos sadarbībā ar attiecīgo koordinatoru. Nozaru organizācijas kā līdz šim turpinās veikt savas funkcijas, tām būs jādeleģē pastāvīgs pārstāvis saziņai ar “jumta” organizāciju. Nozaru organizācijas turpinās piesaistīt jaunus biedrus, tādejādi palielinot ienākumu līmeni, lai varētu veikt biedra naudas iemaksas “jumta” organizācijā. Iemaksu apjoms tiktu diferencēts pēc biedru skaita. Nozaru organizācijām būtu tiesības prasīt rezultātus un atskaiti par paveiktajiem darbiem no “jumta” organizācijas.

Vienlīdz efektīvi lauksaimnieku interesēm jābūt pārstāvētām arī ES lēmēj institūcijās, kas ir sasniedzamas caur to konsultatīvajiem partneriem. Viens no galvenajiem partneriem ES institūcijās lauksaimniecībā ir COPA-COGECA. Dalību starptautiskajās aktivitātēs pēc darba grupas specifikas nodrošinātu nozaru organizāciju un biroja pārstāvji. Biroja pārstāvju dalība atrisinātu vairākas problēmas, kas saistītas ar biežu ekspertu mainību, neregulāru iespēju apmeklēt darba grupas un savienot aktivitātes ar savu pastāvīgo darbu. Ja biroja pārstāvji būtu no nozares vai industrijas neatkarīgas personas, tas sekmētu vienlīdzīgu skatījumu uz visām lauksaimniecības nozarēm un ļautu izvairīties no atsevišķu sektoru lobēšanas.

Latvijā nevalstisko organizāciju starptautiskās aktivitātes tiek koordinētas caur LLKC VLT ES biroju, kas ir no lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām neatkarīga struktūra un rod vienlīdzīgu risinājumu starp nozarēm un nozaru organizācijām. ES biroja galvenie uzdevumi ir apkopot informāciju par darba grupām un citām sanāksmēm ārpus Latvijas, koordinēt ekspertu dalību tajās, nodrošināt atgriezenisko saiti un

informēt sabiedrību par darba grupās diskutēto, sagatavot Latvijas lauksaimnieku interešu pozīcijas. Šis birojs ir pozitīvi pierādījis savu darbības lietderību, to vajadzētu turpmāk integrēt “jumta” organizācijas struktūrā, nosakot tā atbildību par starptautiskajām aktivitātēm.

Administrācija nodarbinātu trīs personas (administratoru, grāmatvedi un sabiedrisko attiecību/IT speciālistu) un nodrošinātu ar “jumta” organizācijas funkcionēšanu saistītas funkcijas, piemēram, lietvedību, grāmatvedības uzskaiti, komunikāciju ar mēdijiem un lauksaimniekiem, pasākumu organizēšanu, komandējumu koordinēšanu u.c. Mūsdienu globālā pasaulē ir informācijas pārbagātība, tādēļ ir svarīgi pārbaudīt tās ticamību un nodot īstajam adresātam. Biroja Administratora uzdevums būtu analizēt un apkopot ienākošo informāciju, izmantojot speciālu datorprogrammu, nodot šo informāciju attiecīgajam kolēģim. Kā arī šajā datorprogrammā savus darba uzdevumus atzīmētu/ievietotu visi darbinieki, tādējādi ikvienam būtu iespēja redzēt kolēģu veiktās un plānotās aktivitātes, darbu virzību, informāciju par notikušajām un plānotajām diskusijām u.c. Informācija tiktu apstrādāta pēc noteiktas metodoloģijas, lai citiem ar konkrēto jautājumu nesaistītām personām būtu iespēja atrast interesējošo informāciju.

3.5. tabula / Table 3.5.

Jaunveidojamās “jumta” organizācijas darbības izmaksas pirmajā darbības gadā, EUR / Expenditure of the potential “umbrella” organisation on the first year of activity, EUR

Izdevumi	Mērv.	Skaits	Vienība, EUR	Summa mēnesī, EUR	Summa gadā, EUR	%
1. Atalgojums, t.sk. darba devēja un darba ņēmēja nodokļi						
Valdes priekšsēdētājs	personas	1	3 003	3 003	36 036	6.6
Koordinatori	personas	6	2 457	14 742	176 904	32.6
Administrācija	personas	3	2 457	7 371	88 452	16.3
Asistenti (studenti)	personas	2	1 569	3 138	37 656	6.9
<i>Starpsumma, EUR</i>				28 254	339 048	62.5
2. Biroja darbības nodrošināšana, t.sk. PVN						
Telpu noma	m2	91	12	1 092	13 104	2.4
Sakaru izmaksas	personas	12	17	204	2 448	0.5
Saimnieciskie izdevumi	mēnesī	1	300	300	3 600	0.7
Transporta izdevumi	mēnesī	1	200	200	2 400	0.4
Publicitāte	mēnesī	1	2 800	2 800	33 600	6.2
<i>Starpsumma, EUR</i>				4 596	55 152	10.2
3. Komandējumu izdevumi						
Darba grupas starptautiskajās lauksaimnieku organizācijās	Darba grupas	35	750	x	26 250	4.8
<i>Starpsumma, EUR</i>					26 250	4.8

3.5. tabulas turpinājums / Continuation of Table 3.5.

Izdevumi	Mērv.	Skaitis	Vienība, EUR	Summa mēnesī, EUR	Summa gadā, EUR	%
4. Biedru nauda starptautiskajās organizācijās						
COPA-COGECA	gadā	1	51 000	x	51 000	9.4
Starpsumma, EUR					51 000	9.4
Starpsummas kopā, EUR					471 450	87.0
Neparedzētās izmaksas, gadā					70 718	13.0
Izmaksas kopā					542 168	100

Avots: autora veidots pamatojoties uz pētījuma rezultātiem

Plānotās “jumta” organizācijas darbības izmaksas pirmajā gadā būtu 542 tūkst.EUR (skatīt 3.5. tabulu). Lielāko izmaksu daļu veidotu atalgojums – 62.5% jeb 339 tūkst.EUR, t.sk. darba devēja un darba ņēmēja nodokļi. Kopumā atalgojums plānots 12 personām, t.sk. diviem asistentiem, kuru uzdevumus varētu veikt studenti vai praktikanti, gūstot pieredzi nevalstisko organizāciju darbībā un nākotnē varētu nodrošināt paaudžu nomaiņu NVO. Biroja darbības nodrošināšanai būtu nepieciešami 55.2 tūkst.EUR un galvenie izdevumi būtu telpu noma 2.4% un publicitāte 6.2%. Publicitāte ietvertu izdevumus, kas saistīti ar sanāksmju, konferenču, darba grupu u.tml. organizēšanu, prezentācijas materiālu sagatavošanu, mēdiju, reklāmu, informatīvo materiālu, žurnālu izmaksām. Saimnieciskie izdevumi ietvertu kancelejas, biroja preču u.c. izmaksas.

Dalībai starptautiskās aktivitātēs būtu nepieciešami vismaz 77 tūkst.EUR, kas ietvertu biedru naudas izdevumus starptautiskajās organizācijās (9.4%) un komandējumu izmaksas (4.8% no kopējās tāmes). Viena komandējuma vidējās izmaksas būtu 750 EUR, kas ietvertu lidojuma, naktsmītnes, dienas naudas un sabiedriskā transporta izdevumus.

Tāmē ir iekļauti neparedzētie izdevumi 13% apmērā neplānotiem izdevumiem “jumta” organizācijas pirmajā darbības gadā. Attiecīgi neizlietotais finansējums tiks uzkrāts nākamajiem darbības gadiem un sasniedzot noteiktu uzkrājumu līmeni varētu samazināt valsts dotāciju īpatsvaru ieņēmumu struktūrā. Ja nav neparedzētie izdevumi, netiek apgūts viss finansējums plānotajās izdevumu pozīcijās – saimnieciskie izdevumi un publicitāte, un netiek nodarbināti asistenti, ir iespējams ietaupīt vismaz 20% no kopējās tāmes.

Spēcīgai “jumta” organizācijai jābūt minimāli vai pilnīgi neatkarīgai no valsts dotācijām. Darbības uzsākšanai, līdz tiks iegūta finansiāla stabilitāte, būs nepieciešamas valsts dotācijas, novirzot LO SP finansējumu un daļu no citu organizāciju valsts dotācijām, jo citām organizācijām samazinoties darbības funkcijām, samazināsies izdevumi, tām ir finansiālās rezerves un, piesaistot jaunus biedrus, palielināsies biedru naudas ieņēmumi.

“Jumta” organizācijas ieņēmumus veidos nozaru organizāciju iemaksas, ieņēmumi no sniegtajiem pakalpojumiem, lekcijām, sagatavotajiem atzinumiem, izglītojošo pasākumu organizēšanas, dalības projektos u.tml. “Jumta” organizācijas ieņēmumu struktūrā jādominē biedru iemaksām. Pašreiz LO SP ir 58 aktīvas organizācijas un “jumta” organizācijas izveidošanās gadījumā biedru organizāciju skaitam būtu jāsasniedz vismaz 70, pieaugumu veidojot jaunām nozaru un netradicionālās lauksaimniecības nozaru organizācijām un jau esošajām horizontālajām organizācijām, kas nav LO SP biedri.

No organizāciju pilnveidošanas viedokļa būtiskākie būs kvalitatīvie ieguvumi, bet no finansiālā aspekta - samazināsies valsts dotāciju īpatsvars, organizāciju izdevumi par vienādu aktivitāšu veikšanu, bet kopējie sektora izdevumi likumsakarīgi palielināsies,

primāri nodrošinot iesaistītajām pusēm konkurētspējīgu atalgojumu par ieguldīto darbu. Izdevumi palielināsies, pieaugot veicamo funkciju apjomam, bet izdevumu palielinājums nav uzskatāms par risku, vienotai organizācijai nodrošinot drošu organizācijas un finansējuma plūsmas pārskatāmību.

3.6. tabula / Table 3.6.

Jaunveidojamās “jumta” organizācijas SVID analīze / SWOT analysis of the potential “umbrella” organisation

Iekšējie faktori	
Stiprās puses	Vājās puses
1. Vienlīdzīga lauksaimnieku interešu pārstāvēšana visās lauksaimniecības jomās; 2. Uzticams partneris lauksaimniekam ar plašāku un vienādu pakalpojumu piedāvājumu; 3. Izvairīšanās no darbību pārklāšanās, veicot ar vairākām nozarēm saistītus attiecināmus uzdevumus; 4. Vienots un spēcīgs lauksaimnieku pārstāvis, valsts institūciju partneris; 5. Vienota nacionāla un starptautiska mēroga pozīcija, ņemot vērā visu lauksaimniecības nozaru vēlmes; 6. Sistematizēta informācija un vienota informācijas datu bāze;	1. Nespēja organizācijām savstarpēji vienoties; 2. Nekompetenti “jumta” organizācijas pārstāvji; 3. Personīgo un atsevišķu nozaru interešu pārstāvēšana; 4. Nevēlēšanās vienas nozares intereses sabalansēt ar citām lauksaimniecības nozarēm; 5. Nepietiekams finansējums.
Ārējie faktori	
Iespējas	Draudi
1. Atvieglota izvēle lauksaimniekiem, kurā nozaru organizācijā kļūt par biedru; 2. Valsts, pašvaldību institūciju, starptautisko organizāciju, zinātnes un inovāciju pētniecības projektu partneru vēlme sadarboties ar vienotu un spēcīgu nacionālā līmeņa partneri lauksaimniecībā; 3. Ilgtspējīga un videi draudzīga lauksaimniecības politika.	1. Valsts institūciju prioritāšu un atbalsta politikas izmaiņas par lauksaimnieku NVO; 2. Nepalielinās lauksaimnieku iesaistīšanās NVO aktivitātēs; 3. Lauksaimniecības industrializācija; 4. Globālie ekonomiskie un tirgus konflikti; 5. Saimniecību skaita samazināšanās.

Avots: autora veidots

SVID analīzes matricā lauksaimnieku “jumta” organizāciju ietekmējošie *stiprie* un *vājie faktori*, *iespējas* un *draudi* ir sakāroti pēc to būtiskuma (skatīt 3.6. tabulu). “Jumta” organizācijas galvenās *stiprās puses* būtu vienlīdzīga lauksaimnieku interešu pārstāvēšana, sabalansēta lauku attīstības pozīcija nacionālā un starptautiskā līmenī. Organizācijā būtu organizēts, pārskatāms un izsekojams darba process, prognozējams plānoto darba grupu un citu pasākumu grafiks, paredzamas kolēģu aktivitātes, patstāvīgi

un zinoši, neatkarīgi, ar industriju nesaistīti nozaru un horizontālo jautājumu eksperti. “Jumta” organizācijas darbības pirmsākumos būtiskākais *stipro pušu* īstenošanā ietekmējošais *ārējo faktoru drauds* ir Zemkopības ministrijas dotāciju samazināšanās vai pilnīga pārtraukšana, pirms tiek sasniegta darbības stabilitāte un palielinājies biedru skaits. Veiksmīgai *stipro pušu* īstenošanai darbības sākumā, ir būtiska nozīme, lai potenciālos biedrus motivētu iesaistīties nozaru organizācijās. Darbības pirmsākumā tieši ZM dotācijas ir tiešākais drauds, kura iestāšanās var būt neatkarīga no *stipro* vai *vājo pušu* dominēšanas organizācijā jeb nesaistīti ar “jumta” organizācijas aktivitātēm. Sekmīgai *stipro pušu* īstenošanai un turpmākai pastāvēšanai būtiski būs novērst *vājo pušu* riskus kā *organizāciju savstarpējā nesadarbošanās* un *nekompetenti darbinieki*. Šo abu risku novēršana ļaus izvairīties no draudiem kā *valsts dotāciju pārtraukšana* vai *biedru skaita nepalielināšanās*, un īstenos “jumta” organizācijas pamatbūtību, kā *vienlīdzīgs lauksaimnieku interešu pārstāvis visās lauksaimniecības jomās* un *uzticams partneris lauksaimniekiem un citiem sadarbības partneriem*, tādējādi stimulējot ārējo faktoru – *iespēju* īstenošanu un *draudu* novēršanu. Vienots nacionāla līmeņa nozares partneris, pateicoties iespējai pārredzēt visu nozari un būt informētam par aktualitātēm tajās, veicinās *iespēju* īstenošanos – atvieglos izvēli lauksaimniekiem par piemērotāko nozaru organizāciju, būs interesantāks sadarbības partneris zinātnes un inovāciju pētniecības projektos, radot atgriezenisko saiti lauksaimniekiem par jaunākajām un efektīvākajām saimniekošanas metodēm, palielinot konkurētspēju citu valstu vidū un sekmīgi pielāgojot saimniekošanas metodes mainīgajām KLP prasībām.

Ilgtermiņa skatījumā “jumta” organizācijā sekmīgi īstenojot *stiprās puses*, tiek īstenotas *iespējas* un samazināts *vājo pušu* iespējamais risks, bet kā ilgtermiņa draudi ir skatāmi *lauksaimniecības industrializācija* un *globālie ekonomiskie un tirgus konflikti*. *Lauksaimniecības industrializācijas* gadījumā samazinās lauksaimniecības sektoru dažādība, samazinoties pārstāvētajām lauksaimniecības nozarēm. Savukārt *globālie ekonomiskie un tirgus konflikti* var negatīvi ietekmēt lauksaimniecības produktu eksportu, samazinoties saimniecību apgrozījumam un spējai veikt biedru naudas iemaksas. Vienlaikus nedrīkst aizmirst par vietējā tirgus patērētāju izglītošanu – pirkt vietējo produkciju, kas ir atbalsts nozarei sarežģītās situācijās.

Mērķa sasniegšana ir iespējama nevalstiskajām organizācijām vienojoties par sadarbību vienotā “jumta” organizācijā, vai ZM mainot valsts dotāciju piešķiršanas kritērijus, kas stimulētu organizācijas apvienoties nacionāla līmeņa lauksaimnieku “jumta” organizācijā, tādējādi ZM sadarbību ar lauksaimnieku organizācijām veicot atbilstoši *Lauksaimniecības un lauku attīstības likuma* (2004.) 12. pantam – “izstrādājot un īstenojot lauksaimniecības un lauku attīstības politiku, tā konsultējas ar Lauksaimniecības organizāciju sadarbības padomi (LOSP)”. Līdzīgi kā EK, tā arī ZM, pamatojoties uz argumentētiem viedokļiem, var izvēlēties savus konsultatīvos partnerus.

Iepriekš jau tika analizēts, ka salīdzinoši zemās lauksaimnieku iesaistes dēļ, nevalstisko organizāciju ieņēmumu struktūrā dominē valsts dotācijas. ZM vairākkārtīgi, t.sk. arī no Valsts kontroles (2019), ir saņēmusi pārmetumus par nepārskatāmu un neizprotamu organizāciju finansēšanas modeli. Tādējādi pašreizējā lauksaimnieku NVO dotāciju sistēma ir nestabils un riskants ilgtermiņa finanšu instruments, jo, no vienas puses, LOSP darbība visbūtiskāk ir atkarīga no valsts dotācijām, bet, no otras puses, LOSP veic būtisku ieguldījumu vairāk nekā 50 dažādu organizāciju pārstāvēšanā un viedokļu apkopošanā. Valsts dotāciju pārtraukšana nebūtu racionāls solis un radītu tikai papildus slogu ZM komunikācijā ar daudzajām lauksaimnieku organizācijām. Saproto, ka šī nav ilgtspējīga valsts dotāciju sistēma, tā būtu jāpilnveido. Iespējamais pārmaiņu modelis - mainot dotāciju sistēmu, stimulēt vienotu “jumta” organizācijas izveidi, pilnveidojot LOSP darbību un atrisinoš raksturotās organizāciju sadarbības un

finansējuma pārskatāmības problēmas. Jaunajā sistēmā, kā jau iepriekš tika minēts, netiek ierobežota vai pārtraukta esošo lauksaimnieku organizāciju darbība, tām turpinot veikt savas funkcijas. Pievienošanās “jumta” organizācijai nozīmē, ka tās biedru organizācijas pēc pārstāvētajiem darbības virzieniem sadala atbildības jomas un apņemas kopīgi sadarboties mērķu sasniegšanā.

Vienota “jumta” organizācija Latvijā neatrisinās uzreiz dažādās lauksaimnieku un viņu nevalstisko organizāciju problēmas, bet tas ir solis uz savstarpēju sadarbību un vēlmi radīt kopīgu lauksaimniecības politiku, veicinot gan lauksaimnieku iesaistīšanos sabiedriskajās aktivitātēs, gan palīdzot valsts institūcijām veidot lauksaimniecības un lauku attīstības politiku, kas būtu pieņemama visiem lauksaimniecības sektoriem. Daudzas un dažādas organizācijas mazina lauksaimnieku vēlmi iesaistīties tajās, atšķiras to piedāvātās iespējas. Lauksaimniekam nav viegli izvēlēties sev piemērotāko NVO. Vienota organizācija spētu piedāvāt daudzveidīgu pakalpojumu piedāvājumu neatkarīgi no biedra nodarbošanās vai atrašanās vietas. Sadarbībā ar “jumta” organizāciju valsts institūcijas saņemtu jau vienotu un saskaņotu lauksaimnieku pozīciju, atvieglojot valsts institūciju darbu daudzo nevalstisko organizāciju apzināšanā, viedokļu uzklaušīšanā un apkopošanā. Tas pats attiecas arī uz sadarbību ar institūcijām un konsultatīvajiem partneriem starptautiskās aktivitātēs.

Vienota “jumta” organizācija nozīmē, ka tajā jābūt uzklaušītām un jāņem vērā visu lauksaimniecības nozaru aktīvie pārstāvji, neatkarīgi no to saimniecībās sasniegtā standartizlaides apjoma vai ieguldījuma iekšzemes kopproduktā, nodokļu nomaksā vai citos rezultatīvajos rādītājos, veicinot lauksaimnieciskās darbības dažādību.

3. nodaļas kopsavilkums

Lauksaimnieku organizāciju darbības novērtēšanai un pilnveidošanas aktualitātes pamatošanai tika izmantota lauksaimnieku aptauja. No 1060 respondentiem 74% respondentu uzsvēra, ka būtu jāveic uzlabojumi lauksaimnieku nevalstisko organizāciju sektorā, 85% norādīja, ka “valsts pārvaldes institūcijām jāsadarbojas ar lauksaimnieku NVO lauksaimniecības politikas veidošanā”, 80% respondentu apgalvoja, ka “lauksaimnieku organizācijām, to funkciju nodrošināšanai, jāsaņem valsts finansiāls atbalsts”, un tikai 45% respondentu norādīja, ka ir lauksaimnieku NVO biedri, kas apliecina lauksaimnieku zemo aktivitāti iesaistei un darbībai nevalstiskajās organizācijās, kā arī šo organizāciju darbības pilnveidošanas nepieciešamību.

Iespējamo lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanas risinājumu novērtēšanai tika izmantota T. Saati (*Saaty*) (2008) izstrādātā Hierarhiju analīzes metode (AHP) (*Analitic Hierarchy Process*) un ekspertu intervijas. 4 līmeņu AHP analīzē ar trīs iespējamajām alternatīvām: 1) jaunas lauksaimnieku organizācijas dibināšana; 2) esošo lauksaimnieku organizāciju konsolidācija; 3) kopīga Baltijas valstu lauksaimnieku NVO komunikācijai ar ES institūcijām, kā labāko risinājumu (alternatīvu) mērķa sasniegšanā 5 profesionāli eksperti no ZM, LAD, LLKC un lauksaimnieku vidus novērtēja “Esošo horizontālo organizāciju konsolidāciju” ar svarīguma īpatsvaru 0.51, uzsverot, ka galvenie ieguvēji no mērķa sasniegšanas (NVO sistēmas pilnveidošanas) būs lauksaimnieki (īpatsvars 0.52).

Lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanā galvenā uzmanība tiek akcentēta uz vienādu funkciju veicošām horizontālā līmeņa organizācijām, kurām atšķiras tikai viedoklis par lauksaimniecības attīstību, par saimniecību modeli, tām ir atšķirīga biedru darbības specifika un saimniecību struktūra. Šīs organizācijas vieno problēmjautājumi, ka tām ir līdzīgs risināmo jautājumu loks, tās apvieno vienādu lauksaimniecības nozaru vai sektoru lauksaimniekus, nav specializējušās kādā no lauksaimniecības nozarēm,

konkurē par jaunu biedru piesaisti, un tām ir atšķirīgi viedokļi par lauksaimniecības un lauku attīstības nākotni.

Lauksaimnieku organizāciju apvienošanās būtu veids, kā risināt pētījumā raksturotās nevalstisko organizāciju darbības problēmas, būtiski uzlabojot informācijas apmaiņu par aktualitātēm lauksaimniecības un lauku attīstības jautājumos, veidojot daudzajiem lauksaimniecības sektoriem saskaņotu attīstības politiku, pilnveidojot atgriezenisko saiti, kļūtot par spēcīgu valsts institūciju partneri nacionālā un starptautiskā mērogā un uzticamu partneri lauksaimniekiem ar plašāku pakalpojumu loku.

Izvērtējot citu valstu pieredzi lauksaimnieku NVO sistēmas pilnveidošanā, ir ieteicams veikt sistēmas uzlabojumus Latvijā, konsolidējot esošās organizācijas ar LOSP, turpinot attīstīt un pilnveidot tās darbību. Jaunas nacionāla līmeņa organizācijas dibināšana arī būtu risinājums “jumta” organizācijas veidošanai, bet tādā gadījumā būtu jāiegulda ievērojami vairāk līdzekļu un resursu rezultāta sasniegšanā.

Izvirzīto mērķi ir iespējams sasniegt, ja ZM nosaka konsultatīvā partnera lomu “jumta” organizācijai un maina valsts dotāciju sistēmu lauksaimnieku NVO. Esošā dotāciju sistēma, atbalstot lielu skaitu organizāciju, ir saņēmusi kritisku novērtējumu, un nav stabils finanšu instruments ilgtermiņā. Vienotas nacionāla līmeņa lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas izveide veicinātu valsts dotāciju izlietošanas pārskatāmību un atbilstības novērtēšanu. Vienota organizācija būtu drošāks un stabilāks partneris lauksaimniekiem, kā arī nacionālā un starptautiskā līmeņa institūcijām.

GALVENIE SECINĀJUMI / MAIN CONCLUSIONS

1. Mūsdienu nevalstiskajām organizācijām līdzīgas, no valdības ietekmes neatkarīgas, aktīvistu grupas sabiedrības interešu pārstāvēšanai pasaulē pastāv jau vismaz no astoņpadsmitā gadsimta, bet Latvijas teritorijā - no 19.gs. beigām. NVO, attīstoties dažādos pasaules reģionos, saglabā līdzīgas iezīmes veicamajās funkcijās un darbības uzdevumos. Tās vispirms risina sabiedrības labklājības uzlabošanas jautājumus, bet, sektoram attīstoties, pilnveidojoties un pielāgojoties apkārtējiem apstākļiem, to aktivitāte mūsdienās ir novērojama visdažādākajās sfērās, piemēram, izglītībā, veselībā, pētniecībā, lauksaimniecībā, vides, konfliktu risināšanas u.c. jomās, kur sektora darbības dažādību nacionālā līmenī nosaka valsts un organizāciju attīstības līmenis.
2. Eiropas Savienības un nacionālā līmenī nav speciālu normatīvo aktu lauksaimnieku organizāciju darbības regulēšanai. Šīm organizācijām ir jāievēro vispārējie nevalstisko sektoru darbību regulējošie normatīvie akti. Komunikācijai ar Eiropas Savienības lēmējinstītūcijām tām ir jābūt reģistrētām Eiropas Savienības Pārredzamības reģistrā. Nevalstisko organizāciju darbība ir brīvprātīga, tāpēc atzīstami ir vērtējama valsts pārvaldes iniciatīva neierobežot sabiedrības līdzdalību organizācijās.
3. Lauksaimniecība joprojām saglabā nozīmi valsts tautsaimniecībā, nodrošinot sociālās un vides funkcijas lauku reģionos - radot darba vietas, nodrošinājumu ar drošu pārtiku, saglabājot vides un ainavas daudzveidību, ierobežojot klimata pārmaiņas, veicinot tūrismu u.tml. Lauksaimniecībā šo dažādo uzdevumu īstenošanu un sabalansēšanu ar citu sektoru un nozaru interesēm nodrošina viena no vecākajām politikām Eiropas Savienībā - Kopējā lauksaimniecības politika (no 1962. gada). Pielāgojoties pieaugošajām sabiedrības vajadzībām pēc drošas un kvalitatīvas pārtikas, vides jautājumu risināšanas un negatīvo klimata pārmaiņu mazināšanas, veicot atbilstošas reformas, KLP joprojām turpina funkcionēt. Tāpēc politikas jautājumu sagatavošanā un īstenošanā būtisks atbalsts ir lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas, jo tās palīdz radīt līdzsvaru starp lauksaimniekiem, sabiedrību un valsts institūcijām.
4. Latvija 2004. gadā, pievienojoties ES un KLP, ieguva iespējas piekļūt daudzveidīgiem ES finanšu instrumentiem, kas būtiski veicināja lauksaimniecības attīstību 2004.-2018. gadā, palielinoties nozares IKP vērtībai no 0.31 līdz 1.038 mljrd.EUR, apsaimniekojamajām LIZ platībām par 18% līdz 1.9 milj.ha, lauksaimniecības produktu eksportam 13 reizes līdz 2.6 mljrd.EUR, un lauksaimniecībai (21.6%) kopā ar meža nozari (18.1%) veidojot 39.7% no kopējās valsts eksporta vērtības 2018. gadā. Galvenie ES finanšu instrumenti ir tiešie maksājumi un Lauku attīstības programmas atbalsta pasākumi (investīcijas saimniecību, pārstrādes un lauku infrastruktūras modernizācijai, lauku vides infrastruktūras atjaunošanai, kompensāciju maksājumiem vides jomā, LEADER u.c.). 2004.-2018. gadā kopējais valsts un ES atbalsts veidoja 4.3 mljrd.EUR, no tā 90.1% ir bijis ES finansējums.

5. Latvijā lauksaimnieku nevalstisko organizāciju hierarhisko struktūru veido trīs līmeņu organizācijas: 1) horizontālas, 2) nozaru un 3) rajonu lauksaimnieku apvienības. Tām nav spēcīgas nacionāla līmeņa “jumta” organizācijas. Nevalstiskās organizācijas pilda funkcijas atbilstoši to noteiktajiem darbības mērķiem, bet horizontālajā līmenī ir novērojami veicamo uzdevumu un funkciju pārklāšanās, kā arī savstarpējā konkurence par biedru piesaistīšanu. Vienādu funkciju un līmeņa organizācijas veicina sektorā notiekošo aktivitāšu nepārskatāmību un apgrūtina jaunu biedru piesaistīšanu.
6. Pētījumā analizēto horizontālo lauksaimnieku organizāciju bilanci ir zems kreditoru īpatsvars robežās no 0.2% līdz 11.8% 2017. gadā, bet ieņēmumu struktūrā 30% līdz 77% apmērā dominē LR Zemkopības ministrijas ikgadējās dotācijas, kas rada riskus organizāciju maksāspējai pēkšņu valsts dotāciju samazinājuma gadījumā. Tas nozīmē, ka nevalstiskās organizācijas var nespēt samaksāt algas darbiniekiem un veikt citus ar darbības nodrošināšanu saistītus izdevumus. Nevalstisko organizāciju pašu ieņēmumi veido iespējas nodrošināt darbību tikai 0.5 līdz 2.6 gadus. Ieņēmumu samazinājuma gadījumā operatīvākais risinājums būtu palielināt biedru naudas, tomēr tas var radīt biedru skaita samazināšanas risku.
7. Ungārijas un Vācijas lauksaimnieku “jumta” organizācijām ir atšķirīgs darbības laiks, tomēr šajās valstīs tās ir veiksmīgs piemērs sakārtotai NVO sistēmai, darbojoties spēcīgai nacionālai un starptautiska līmeņa lauksaimnieku nevalstiskajai organizācijai. Latvijā lauksaimnieku aptauja (74% no 1060 respondentiem) un nozares ekspertu intervijas norāda uz nepieciešamību pilnveidot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbību nozares attīstībai un stiprināšanai. Kā labāko risinājumu, pielietojot Hierarhiju analīzes metodi, eksperti piedāvāja – esošo lauksaimnieku organizāciju konsolidāciju (īpatsvars 0.51 (izklīde no 0.33 līdz 0.65)).
8. Latvijā ir iespējams pilnveidot lauksaimnieku NVO sistēmu, izmantojot pētījumā ieteiktos risinājumus un to īstenošanas mehānismus. Risinājuma reāla realizācija nākotnē būs atkarīga no iesaistīto pušu vēlmes veikt pārmaiņas. Starptautiskā pieredze pierāda, ka sakārtota NVO sistēma veicina koordinētu un līdzsvarotu problēmu risināšanu, lauksaimnieku aktīvāku iesaisti organizācijās, sektorā notiekošo aktivitāšu pārskatāmību un koordinēšanu, un sasniegtie rezultāti ir atkarīgi no spējas argumentēti aizstāvēt nozares viedokli un rast kompromisus starp dažādajiem lauksaimniecības sektoriem.

PROBLĒMAS UN TO RISINĀJUMI / PROBLEMS AND PROPOSALS USED FOR SOLUTIONS

1. Problēma

Analizējot nevalstiskā sektora pētījumus Latvijā, autoraprāt, ir jāpalielina valsts institūciju konsultatīvajās padomēs darbojošos nevalstisko organizāciju pārskatāmība. Pēc Valsts kanceleja (2019) datiem *Nevalstisko organizāciju un Ministru kabineta sadarbības memoranda* ietvaros valsts institūciju konsultatīvajās padomēs 2015. gadā darbojās tikai 997 organizācijas jeb 10% no ekonomiski aktīvajām, tādēļ piedaloties politikas plānošanas procesā, kas būtībā ietekmē visas sabiedrības intereses, jābūt pārliecībai par organizāciju patiesajiem darbības mērķiem.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

Valsts institūcijām, kas organizē konsultatīvās padomes ar nevalstisko organizāciju līdzdalību, ir jāizstrādā atlases kritēriji, nosakot prasības organizācijām, lai tās būtu tiesīgas piedalīties konsultatīvajā padomē kā sabiedrības interešu pārstāvji. Kritēriju mērķis būtu samazināt šauru interešu grupu pārstāvētu organizāciju dalību nacionāla līmeņa politikas jautājumu lemlēmšanā. Noteiktajām prasībām atbilstošajām organizācijām būtu jāsniedz skaidrojums par organizācijas finanšu līdzekļu izcelsmi, ieņēmumu struktūru, biedru struktūru, par organizācijas vadības un konsultatīvās padomes pārstāvju izvairīšanos no interešu konflikta u.tml. Būtu arī jānosaka minimālais biedru skaits procentuāli no sabiedrības locekļu vai uzņēmumu skaita, kuru interesēs attiecīgā organizācija veic savu darbību. Minimālais biedru skaits nosacījums veicinātu biedrību sadarbības jomās ar lielu skaitu mazu biedrību un sabiedrības iesaistīšanos, kas nodrošinātu biedrības darbībai nepieciešamos finanšu resursus funkciju veikšanai un samazinātu atsevišķu donoru finansējuma īpatsvaru ieņēmumu struktūrā.

2. Problēma

Nevalstiskā sektora organizācijām ir ierobežoti finanšu resursi un bieži iesaistītās personas aktivitātes organizācijas interesēs veic brīvprātīgi, tādēļ brīvprātīgā darba veicējiem, kas atbilst *Brīvprātīgā darba likuma (2015.)* nosacījumiem, būtu jāparedz lielākas likmes kompensācijām par izdevumiem, kam netiek piemērots iedzīvotāju ienākuma nodoklis.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

LR Finanšu ministrijai Ministru kabineta 2010. gada 21. septembra noteikumos Nr. 899 Likuma "*Par iedzīvotāju ienākuma nodokli*" normu piemērošanas kārtība jāparedz lielākas ar nodokļiem neapliekamās kompensāciju likmes brīvprātīgā darba veicējiem nevalstiskā sektora organizācijās. Pašreiz noteiktās likmes ir zemākas nekā reālie brīvprātīgā darba veicēja izdevumi, nodrošinot aktivitātes nevalstiskās organizācijas interesēs, kur ieguvējs ir ne tikai pats darba veicējs, bet sabiedrība kopumā atbilstoši NVO definīcijai. Jānosaka lielāka taksācijas gada izdevumu kopējā likme vismaz 1800 EUR (150 EUR mēnesī, jo aktuālā kopējā gada summa ir 1000 EUR 2019. gadā) un izdevumiem par degvielu vismaz 100 EUR mēnesī (ir 50 EUR 2019. gadā). Degvielas attaisnotās likmes paaugstināšana veicinātu Latvijas attālāko reģionu NVO pārstāvjiem iespēju vismaz 2 reizes mēnesī sasniegt galvaspilsētu vai apmeklēt nevalstisko organizāciju pasākumus citos reģionos. Savukārt būtiska nozīme būtu kopējo attaisnoto izdevumu palielināšanai, jo 1000 EUR ir nepietiekama summa, ja saskaita paredzētās kompensācijas vairākās izdevumu pozīcijās. Nevalstiskajām organizācijām atvieglojumus vajadzētu piemērot uz noteiktu periodu, piemēram, 5 gadiem, tādējādi ar ietaupīto finansējumu ļaujot sasniegt darbības stabilitāti, lai

atvieglējumi netiktu izmantoti negodprātīgi. Likmju palielināšana veicinātu brīvprātīgo un sabiedrības aktivitāti kopumā, palielinot biedru skaitu un organizācijas ieņēmumus.

3. Problēma

Pašreizējie NVO klasificēšanas noteikumi Latvijā (Ministru kabineta 2015. gada 22. decembra noteikumi Nr. 779) liedz iespēju atbilstoši darbības jomai klasificēt nozares ar mazu organizāciju skaitu, t.sk. lauksaimnieku organizācijas. Lai arī, piemēram, lauksaimnieku nevalstisko organizāciju skaits nav liels, tās piedalās ES KLP finansējuma un atbalsta instrumentu plānošanā, kur tiek lemts par būtisku daļu no kopējā ES budžeta izlietojuma.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

Nevalstisko organizāciju klasifikācijai par pamatu jāizmanto NACE 2.0.red. klasifikators, izslēdzot tās kategorijas, kas neattiecas uz organizācijām. Tām organizācijām, kuras ir specializējušās kādā konkrētā nozares jomā, tiek piemērots attiecīgās nozares jomas kategorijas klasifikācijas kods. Organizācijām, kas ir specializējušās vairākās jomās vienā nozarē jeb horizontālām organizācijām, būtu jāpapildina klasifikators ar jaunu nozares kategorijas kodu – piemēram, lauksaimniecības, augkopības vai lopkopības u.tml. profesionālā organizācija. Tādejādi būtu precīzāka informācija par sektora organizācijām, kā arī vienāds klasifikators sniegtu iespēju novērtēt organizāciju skaitu salīdzinājumā ar attiecīgās nozares uzņēmumu skaitu. Spēkā esošo klasifikatoru izstrādāja LR Kultūras ministrija, bet NVO klasifikatoru pilnveidot autors ieteiktu LR Ekonomikas ministrijai, kurai ir lielāka kompetence un zināšanas par sektoriem un nozarēm valstī.

4. Problēma

LR Zemkopības ministrija Ministru kabineta 2013. gada 17. decembra noteikumos Nr. 1524 *Par valsts atbalstu lauksaimniecībai* ir paredzējusi finansiālu atbalstu lauksaimnieku organizācijām, bet nav noteikusi sasniedzamos rezultātus finansējuma saņemšanai.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

Zemkopības ministrijai kopīgi ar lauksaimnieku organizācijām būtu jānosaka sasniedzamie rezultāti un jāizstrādā sistēma to novērtēšanai. Autors neapstrīd organizāciju ieguldījumu lauksaimniecības politikas plānošanā, bet sasniedzamo rezultātu novērtēšana un motivējoša sistēma sniegtu iespēju noteikt finansējuma atbilstību organizāciju darba rezultātam un kvalitātei, ļaujot izvairīties no valsts kontrolējošo institūciju un citu sabiedrības grupu pārmētiem par nepārskatāmu finansējuma izlietošanu.

5. Problēma

Analizējot nevalstiskā sektora pētījumus Latvijā, autors secina, ka nacionālā līmenī nav izstrādāta sistēma, lai apkopotu valsts institūciju izmaksātās dotācijas nevalstiskajām organizācijām.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

LR Valsts kasei būtu jāizstrādā sistēma valsts institūciju maksājumu uzdevumu apkopošanai, lai spētu noteikt valsts finansējuma apmēru nevalstiskajām organizācijām. Uzskaites sistēmā būtu jānorāda finansējuma saņēmējorganizācija, finansējuma maksātājs, finansējuma apmērs un aktivitāte, par ko finansējums tiek maksāts. Šāda sistēma sniegtu iespēju noteikt valsts dotāciju īpatsvaru organizācijas ieņēmumos, nozarē vai sektorā kopumā.

6. Problēma

No autora veiktās lauksaimnieku organizāciju finanšu pārskatu analīzes un Latvijas Pilsoniskās alianses (2016) NVO sektora pētījuma izriet, ka nevalstiskā sektora organizācijās vismaz 30% ieņēmumu ir norādīti kā “*citi ieņēmumi*” un izdevumu kā “*citi izdevumi*”, atsevišķos gadījumos pārsniedzot pat 60%, kas ir būtiska finansējuma daļa, kam nav iespējams noteikt faktisko izlietojumu.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

LR Finanšu ministrijai jāveic grozījumi MK 2006. gada 3. oktobra noteikumos Nr. 808 *Par biedrību, nodibinājumu un arodbiedrību gada paskatiem*, nosakot, ka pozīciju “citi ieņēmumi” un “citi izdevumi” apmērs nedrīkstētu pārsniegt 30% no attiecīgi no organizācijas ieņēmumiem un izdevumiem, paredzot arī papildus ieņēmumu un izdevumu posteņus pozīciju atšifrēšanai.

SLĒDZIENI UN ATZINUMI / *OPINIONS AND FINDINGS*

1. Promocijas darba uzdevumi ir izpildīti, tā mērķis ir sasniegts un izvirzītā hipotēze ir pierādīta.
2. Pētījuma rezultāti ir teorētiski nozīmīgi agrārās ekonomikas zinātņu apakšnozarē, jo iezīmē zinātnisko pētījumu starpdisciplināro nozīmību un kompleksu pētījuma īstenošanas nepieciešamību lauku teritoriju sociāli ekonomiskās attīstības kontekstā.
3. Pētījuma rezultātu praktisko nozīmību nosaka autora veiktā:
 - lauksaimnieku aptauja, iegūstot 1060 respondentu viedokli par lauksaimnieku organizāciju darbību, respondentu iesaistīšanās aktivitāti un pilnveidošanas nepieciešamību;
 - nevalstiskā sektora klasifikācijas problēmu analīze, norādot uz veicamajiem pilnveidojumiem sektora pārskatāmībai;
 - lauksaimnieku nevalstisko organizāciju finansiālās darbības analīze, nosakot iespējamus riskus ilgtermiņa darbības stabilitātei;
 - starptautiskās pieredzes analīze lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanai Latvijā;
 - lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas risinājumu un to ieviešanas mehānismu izstrāde Latvijā, izmantojot *T. Saaty* (2008) hierarhiju analīzi (*Analytic Hierarchy Process*), nozares profesionāļu – ZM, Lauku atbalsta dienesta un lauksaimnieku intervijas un starptautisko pieredzi;
4. Nozīmīgs praktiskais devums ir autora analizētajai lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbībai Latvijā un pieredzes izpētei Vācijā un Ungārijā, kas sniedz iespēju turpmāk pilnveidot NVO darbību Latvijā, izmantojot starptautisko pieredzi.
5. Iegūtie pētījuma rezultāti apliecina, ka ekonomikas pētījuma metodes ir efektīvi pielietojamas NVO darbības izpētei, novērtēšanai un koncepcijas izstrāde par to pilnveidošanu, lai veicinātu lauksaimniecības nozares attīstību Latvijā.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS / LIST OF USED REFERENCES

1. *Agriculture of Latvia* (2018) [tiešsaiste]: Central Statistical Bureau of Latvia [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/lauksaimnieciba/lauksaimniecibas-cenas/meklet-tema/321-latvijas-lauksaimnieciba-2018>
2. Alons G. (2017) Environmental policy integration in the EU's common agricultural policy: greening or greenwashing?. **In:** *Journal of European Public Policy*, vol. 24(11), 1604.-1622. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1334085>
3. Anheier H.K. (2005) *Nonprofit Organizations: Theory, Management, Policy*. London: Routledge, 3.-63. lpp.
4. Anti Slavery [b.g.] *Who we are* [tiešsaiste] [skatīts 2018. g. 28. februārī]. Pieejams: <https://www.antislavery.org/about-us/who-we-are/>
5. Archer C. (2001) *International Organisations*. 3rd edition. London: Routledge, 3.-29. lpp.
6. Atbalsta veidi (2019) [tiešsaiste]: Lauku atbalsta dienests [skatīts: 2019. g. 16. jūnijā]. Pieejams: <http://www.lad.gov.lv/lv/programmas/>
7. *Augkopība* (2019) [tiešsaiste]: Centrālā statistikas pārvalde [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/lauks/lauks__03Augk__ikgad/?tablelist=true
8. Bachmann P. (2013) Czech classification of nonprofit organizations: the case of citizen's associations. **In:** *Scientific papers of the University Pardubice, Series D* 2012/25, 5.-15. lpp.
9. Balaceanu C. (2013) A historical analysis of the common agricultural policy. **In:** *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, vol. 13(3), Bucharest: University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine, 25.-30. lpp.
10. Baležentis T., Galnaityte A., Kriščiukaitiene I., Namiotko V., Novickyte L., Streimikiene D., Melnikiene R. (2019) Decomposing dynamics in the farm profitability: An application of index decomposition analysis to Lithuanian FADN sample. **In:** *Sustainability* (Switzerland), vol. 11(10), art. no. 2861. DOI: 10.3390/su11102861
11. BBV (2019) *Der BBV* [tiešsaiste]: Bayerischer Bauernverband [skatīts: 2019. g. 22. maijā]. Pieejams: <https://www.bayerischerbauernverband.de/der-bbv/der-verband-im-ueberblick>
12. Bednarikova Z., Jilkova J. (2012) Why is the agricultural lobby in the European Union member states so effective? **In:** *EaM Ekonomie a Management*, vol. 15(2) (April 2012), 26.-37. lpp.
13. Berthoud O. (2001) *NGOs: Somewhere Between Compassion, Profitability and Solidarity*. Envio Nr. 233, Central American University – Managua, Nicaragua. 5. lpp.
14. Biedrību un nodibinājumu klasificēšanas noteikumi (2015) MK 2015. gada 22. decembra noteikumi Nr. 779 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/278848-biedribu-un-nodibinajumu-klasificesanas-noteikumi>
15. Biedrību un nodibinājumu likuma spēkā stāšanās kārtības likums: LR likums (2004) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=83922>
16. Biedrību un nodibinājumu likums: LR likums (2004) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=81050>

17. Bilmans A. (1928) Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados [tiešsaiste]: Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka [skatīts: 2020. g. 14. janvārī]. Pieejams: http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/g_001_0307073904|article:DIVL13|issueType:undefinedhttps
18. Bodziacki R. (2018) The Role of Non-Profit Organizations in Ensuring Social Security on a Local Scale. **In:** *Przegląd Strategiczny* Nr. 11, Adam Mickiewicz University in Poznań, 329-341. lpp. DOI: 10.14746/ps.2018.1.23
19. Bojnec S., Latruffe L. (2013) Farm size, agricultural subsidies and farm performance in Slovenia. **In:** *Land Use Policy*, vol. 32 (May 2013), 207.-217. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2012.09.016>
20. Boli J., Thomas G. (1999) *Constructing World Culture: International Nongovernmental Organizations Since 1875*. Canada: Stanford University Press, 13.-49. lpp.
21. Brīvprātīgā darba likums: LR likums (2015) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/275061-brivpratiga-darba-likums>
22. Būmane I. (2008) *Spēka maize*. Rīga, Jānis Roze, 27.-47. lpp.
23. CAP expenditure in the total EU expenditure (2019) Common Agricultural Policy: Key graphs & figures [tiešsaiste]: EC DG AGRI [skatīts: 2019. g. 14. jūnijā]. Pieejams: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-post-2013/graphs/graph1_en.pdf
24. CAP funding (2018) *Distribution of direct aid to farmers* [tiešsaiste]: Directorate-General for Agriculture and Rural Development European Commission [skatīts: 2019. g. 2. jūnijā]. Pieejams: https://ec.europa.eu/agriculture/cap-funding/beneficiaries/direct-aid_en
25. Carroll T. F. (1992) *Intermediary NGOs: The supporting link in grassroots development*. London: Kumarian Press, 7.-54. lpp.
26. Chapter X [b.g.] *United Nations* [tiešsaiste] [skatīts 2018. g. 6. martā]. Pieejams: <http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-x/index.html>
27. Charnovitz S. (1997) Two centuries of participation: NGOs and international governance. **In:** *Michigan Journal of International Law*, vol.18-2, 184.-285. lpp.
28. Civic Alliance – Latvia (2014) *The Review of the NGO Sector in Latvia 2013*. [tiešsaiste] [skatīts 2018. g. 7. martā]. Pieejams: http://www.sif.gov.lv/nodevumi/nodevumi/5985/Petijums_NVO_2013_EN.pdf
29. Clark J. (1991) *Democratising Development: the Role of Voluntary Organizations*. London: Kumarian Press, 12.-64. lpp.
30. *COGECA History* [b.g.] [tiešsaiste]: COPA-COGECA [skatīts 2019. g. 22. maijā]. Pieejams: <http://www.copa-cogeca.be/CogecaHistory.aspx>. Access: 06.06.2019.
31. *COPA History* [b.g.] [tiešsaiste]: COPA-COGECA [skatīts 2019. g. 22. maijā]. Pieejams: <http://www.copa-cogeca.be/CopaHistory.aspx>.
32. Cortignani R., Dono G. (2019) CAP's environmental policy and land use in arable farms: An impacts assessment of greening practices changes in Italy. **In:** *Science of The Total Environment*, vol. 647 (January 2019), 516.-524. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.07.443>
33. Criste I. V., Criste R. D., Panaite T. (2015) Use of multicriteria AHP (Analytical Hierarchy Process) method to rank feeding solutions, tested on layers, while observing environmental protection. **In:** *Archiva Zootechnica*, vol. 8(2), 73.-85. lpp.
34. Davies T. R. (2007) *The Possibilities of Transnational Activism: the Campaign for Disarmament between the Two World Wars*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 3.-37. lpp.
35. DBV (2017) *Gemeinsam Zukunft gestalten!*. Geschäftsbericht des Deutschen Bauernverbandes 2016/2017, Berlin, 74.-77. lpp.

36. Deutscher Bauernverband (2008) *60 Jahre DBV – Berufsstand im Wandel*. Berlin: Deutsche Bauern Korrespondenz 6/08. 36. lpp.
37. DG AGRI (2013) *Milestones of the CAP* [tiešsaiste] [skatīts 2019. g. 23. janvārī]. Pieejams: http://ec.europa.eu/agriculture/50-years-of-cap/history/index_en.htm.
38. DG AGRI (2018) *Study on the Civil Dialogue Groups for the CAP – Analysis of the EU Policy Making*. [tiešsaiste] European Commission – Directorate General for Agriculture and Rural Development [skatīts 2019. g. 15. aprīlī]. Pieejams: https://ec.europa.eu/agriculture/calls-for-tender/316725-2018_en
39. DG AGRI (2019) *Future of the Common Agricultural Policy* [tiešsaiste] [skatīts 2019. g. 23. janvārī]. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/future-cap_en
40. DG AGRI [b.g.] *Civil Dialogue Groups* [tiešsaiste] European Commission – Directorate General for Agriculture and Rural Development [skatīts 2018. g. 9. martā]. Pieejams: http://ec.europa.eu/agriculture/civil-dialogue-groups/index_en.htm
41. DG BUDG (2019) *EU expenditure and revenue* [tiešsaiste]: European Commission – Directorate General for Budget [skatīts 2019. g. 22. maijā]. Pieejams: http://ec.europa.eu/budget/figures/interactive/index_en.cfm
42. Diao X., Hazell P., Thurlow J. (2010) The Role of Agriculture in African Development. **In:** *World Development*, vol. 38(10) (October 2010), 1375.-1383. lpp. DOI: 10.1016/j.worlddev.2009.06.011
43. Diaz-Albertini J. (1991) Non-government development organisations and the grassroots in Peru. **In:** *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, vol. 2(1) (May 1991), 26.-57. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF01398528>
44. DNVOAC [b.g.] *Informācija* [tiešsaiste]: Dienvidlatgales NVO atbalsta centrs [skatīts: 2019. g. 7. maijā]. Pieejams: http://www.nvoc.lv/dnvoac/informacija_46_59M.html
45. Edwards M., Hulme D. (1996) Too close for comfort? the impact of official aid on nongovernmental organizations. **In:** *World Development*, vol. 24(6) (June 1996), 961.-973. lpp. DOI: [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(96\)00019-8](https://doi.org/10.1016/0305-750X(96)00019-8)
46. Eiropas Parlaments (2018) Rīcības kodekss: Pārredzamības reģistra īstenošanas pamatnostādnes [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/staticPage/displayStaticPage.do?locale=lv&reference=CODE_OF_CONDUCT
47. Eiropas Savienība un Eiropas Savienības budžets (2019) [tiešsaiste]: LR Finanšu ministrija [skatīts: 2019. g. 14. jūnijā]. Pieejams: https://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/es_un_es_budzets/
48. ES fondi (2018) *ES fondi – atbalsts Latvijas apstrādes rūpniecības izaugsmei* [tiešsaiste] [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: <https://www.esfondi.lv/jaunumi/es-fondi--atbalsts-latvijas-apstrades-rupniecibas-izaugsmei>
49. ES māja [b.g.]. Kas ir SAPARD. [tiešsaiste] [skatīts: 2018. g. 22. augustā]. Pieejams: <https://esmaja.lv/lv/buj/kas-ir-sapard>
50. Factsheet European Union (2019) *Agriculture statistical factsheet* [tiešsaiste]: Directorate-General for Agriculture and Rural Development European Commission [skatīts: 2019. g. 2. jūnijā]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/facts-and-figures/markets/production/production-country/statistical-factsheets>

51. Factsheet Germany (2019) *Agriculture statistical factsheet* [tiešsaiste]: Directorate-General for Agriculture and Rural Development European Commission [skatīts: 2019. g. 2. jūnijā]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/facts-and-figures/markets/production/production-country/statistical-factsheets>
52. Factsheet Hungary (2019) *Agriculture statistical factsheet* [tiešsaiste]: Directorate-General for Agriculture and Rural Development European Commission [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/facts-and-figures/markets/production/production-country/statistical-factsheets>
53. Factsheet Latvia (2019) *Agriculture statistical factsheet* [tiešsaiste]: Directorate-General for Agriculture and Rural Development European Commission [skatīts: 2019. g. 2. jūnijā]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/facts-and-figures/markets/production/production-country/statistical-factsheets>
54. Fischer W. (1972) *Wirtschaft und Gesellschaft im Zeitalter der Industrialisierung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 194.-213. lpp.
55. Fowler A. (1997) *Striking a Balance: A Guide to Enhancing the Effectiveness of NGOs in International Development*. London: Routledge, 7.-38. lpp.
56. *GDP and main components* (2019) [tiešsaiste]: Eurostat Statistic [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/NAMA_10_GDP
57. Goncharenko G. (2018) The accountability of advocacy NGOs: Insights from the online community of practice. **In:** *Accounting Forum*, (December 2018). 15. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.accfor.2018.12.002>
58. Grabowski R. (2016) Political legitimacy and economic development: The role of agriculture in Costa Rica. **In:** *Progress in Development Studies*, vol. 16(4) (October 2016), 361.-366. lpp. DOI: 10.1177/1464993416657211
59. Hallemaa H., Mander Ü. (2009) Non-profit organisations (NPOs) for sustainable development at community, regional and civil society level. **In:** *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, vol. 127, 11.-25. lpp. DOI: 10.2495/RAV090021
60. Hall-Jones P. (2006) *The Rise and Rise of NGOs* [tiešsaiste]: Global Policy Forum [skatīts 2018. g. 28. februārī]. Pieejams: <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/176/31937.html>
61. Harsh M., Mbatia P., Shrum W. (2010) Accountability and inaction: NGOs and resource lodging in development. **In:** *Development and Change*, vol. 41(2) (March 2010), 253.-278. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2010.01641.x>
62. Hauka A. (2019) *COPA-COGECA darba grupa Kopējā lauksaimniecības politika, 10. jūlijā 2019* [tiešsaiste]: Valsts lauku tīkls [skatīts 2019. g. 12. jūlijā]. Pieejams: http://www.laukutikls.lv/nozares/lauku-telpa/copa_cogeca/kopeja-lauksaimniecibas-politika/copa-cogeca-starpgrupu-sanaksme-10
63. Hauka A., Rivza B. (2015) Common Agricultural Policy (CAP) - for increasing EU competitiveness in global market. **In:** *"Nordic View to Sustainable Rural Development"*, Proceedings of the 25th NJF Congress Rīga 2015, 451.-456. lpp.
64. Hrebendar J.R., Courtney H.M., Bryson B.M. (2008) Interests and lobbying in Lithuania: a spectrum of development. **In:** *Journal of Public Affairs*, vol. 8, 51.-65.lpp. DOI: <https://doi.org/10.1002/pa.281>
65. *Iedzīvotāji pilsētās un uz laukiem* (2017) [tiešsaiste]: Centrālā statistikas pārvalde [skatīts: 2018. g. 5. februārī]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikai-100/iedzivotaji-pilsetas-un-uz-laukiem>

66. Iekšzemes kopprodukts (2020) [tiešsaiste]: Centrālās statistikas pārvaldes datu bāze [skatīts 2019. g. 6. aprīlī]. Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/ekfin/ekfin__ikp__IKP__ikgad/?tablelist=true
67. Iestāžu nolīgums par obligātu Pārredzamības reģistru (2016) Eiropas Komisijas Priekšlikums COM(2016)0627 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/TXT/?uri=CELEX:52016PC0627>
68. Ilchman W.F., Katz S.N., Queen E.L. (1998) *Philanthropy in the World's Traditions*. Indianapolis: Indiana University Press, 2.-27. lpp.
69. Ishkanian A. (2006) From “velvet” to “colour” revolutions: Armenian NGOs’ participation in the poverty reduction strategy paper (PRSP) process. **In:** *Journal of International Development*, vol. 18(5) (July 2006), 729.-740. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1002/jid.1301>
70. JRC MARS (2018) *Crop monitoring in Europe* [tiešsaiste]: Bulletin vol. 26 No. 08, 2018. [skatīts 2018. g. 2. septembrī]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/jrc-mars-bulletin-vol26-no08.pdf>
71. Kasjanovs I. (2014) *Lauksaimniecības nozare – tik vienkārša un reizē sarežģīta* [tiešsaiste] [skatīts 2018. g. 18. martā]. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/lauksaimniecibas-nozare-tik-vienkarsa-un-reize-sarezgita>
72. KNVOC (2015) Kopš iestāšanās ES strauji audzis nevalstisko organizāciju skaits [tiešsaiste]: Biedrība – Kurzemes NVO centrs [skatīts: 2019. g. 7. maijā]. Pieejams: <http://www.zkcentrs.lv/2015/08/17/kops-iestasanas-es-strauji-audzis-nevalstisko-organizaciju-skaits/>
73. KNVOC [b.g.] *Mūsu darbība* [tiešsaiste]: Biedrība – Kurzemes NVO centrs [skatīts: 2019. g. 7. maijā]. Pieejams: <https://www.kurzemesnvo.lv/index.php/kurzemes-nvo-centrs/knvoac-darbiba>
74. Kohler-Koch B. (2009) The three worlds of European civil society—What role for civil society for what kind of Europe? **In:** *Policy and Society*, vol. 28(1) (March 2017), 47.-57. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2009.02.005>
75. Korten D.C. (1987) Third generation NGO strategies: a key to people-centred development. **In:** *World Development*, vol. 15(1) (Autumn 1987), 145.–159. lpp. DOI: [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(87\)90153-7](https://doi.org/10.1016/0305-750X(87)90153-7)
76. Korten D.C. (1990) *Getting to the 21st Century: Voluntary Action and the Global Agenda*. West Hartford: Kumarian Press, 9.-39. lpp.
77. Kuhmonen T. (2018) Systems view of future of wicked problems to be addressed by the Common Agricultural Policy. **In:** *Land Use Policy*, vol. 77 (September 2018), 683.-695. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.06.004>
78. Kultūras ministrija (2011) Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.-2018. gadam [tiešsaiste]: LR Kultūras ministrija [skatīts: 2019. g. 7. maijā]. Pieejams: https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/Sabiedribas_integracija/KM_130515_Prec_Nac_ident_pilson_sab_un_itegr_polit_pamatnost_2012-2018.pdf
79. Kuruppu S., Lodhia S. (2019) Disruption and transformation: The organisational evolution of an NGO. **In:** *The British Accounting Review*. 15. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1016/J.BAR.2019.03.003>
80. LAB (2019) LAB vēsture [tiešsaiste]: Latvijas Agronomu biedrība [skatīts: 2020. g. 14. janvārī]. Pieejams: http://agronomi.lv/vesture_un_fakti.php
81. LAD (2013) *Informācija par apmaksātajiem ELFLA (2007-2013 plānošanas periods) projektiem, EUR* [tiešsaiste]: Lauku atbalsta dienests [skatīts: 2019. g. 19. maijā]. Pieejams: [http://www.lad.gov.lv/lv/statistika/eiropas-lauksaimniecibas-fonds-lauku-attistibai-\(2007-2013\)/](http://www.lad.gov.lv/lv/statistika/eiropas-lauksaimniecibas-fonds-lauku-attistibai-(2007-2013)/)

82. LAD (2018) *Saimniecību platības pa novadiem un pagastiem pēc klienta faktiskās adreses 2006-2018. gadā* [tiešsaiste]: Lauku atbalsta dienests [skatīts: 2019. g. 19. maijā]. Pieejams: <http://www.lad.gov.lv/lv/statistika/platibu-maksajumi/>
83. LAD (2019a) Atbalsta likmes un izmaksu grafiks [tiešsaiste]: Lauku atbalsta dienests [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: <http://www.lad.gov.lv/lv/atbalsta-veidi/platibu-maksajumi/atbalsta-likmes/>
84. LAD (2019b) *ELFLA 2014 - 2020 apguves tabula* (01.01.2019.) [tiešsaiste]: Lauku atbalsta dienests [skatīts: 2019. g. 19. maijā]. Pieejams: [http://www.lad.gov.lv/lv/statistika/lauku-attistibas-programmas-\(2014-2020\)-projekti/](http://www.lad.gov.lv/lv/statistika/lauku-attistibas-programmas-(2014-2020)-projekti/)
85. LAD (2019c) *Valsts atbalsts* [tiešsaiste]: Lauku atbalsta dienests [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: <http://www.lad.gov.lv/lv/statistika/valsts-atbalsts/>
86. *Latvijas lauksaimniecība 2006* (2006) 2006. gada ziņojums par 2005. gadu [tiešsaiste]: Zemkopības ministrija [skatīts: 2019. g. 2. jūnijā]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/lauksaimnieciba/statiskas-lapas/lauksaimniecibas-gada-zinojumi?nid=531#jump>
87. *Latvijas lauksaimniecība 2015* (2015) 2015. gada ziņojums par 2014. gadu [tiešsaiste]: Zemkopības ministrija [skatīts: 2019. g. 2. jūnijā]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/lauksaimnieciba/statiskas-lapas/lauksaimniecibas-gada-zinojumi?nid=531#jump>
88. *Latvijas lauksaimniecība 2016* (2016) 2016. gada ziņojums par 2015. gadu [tiešsaiste]: Zemkopības ministrija [skatīts: 2019. g. 2. jūnijā]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/lauksaimnieciba/statiskas-lapas/lauksaimniecibas-gada-zinojumi?nid=531#jump>
89. *Latvijas lauksaimniecība 2018* (2018) 2018. gada ziņojums par 2017. gadu [tiešsaiste]: Zemkopības ministrija [skatīts: 2019. g. 2. jūnijā]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/lauksaimnieciba/statiskas-lapas/lauksaimniecibas-gada-zinojumi?nid=531#jum>
90. *Latvijas lauksaimniecība 2019* (2019) 2019. gada ziņojums par 2018. gadu [tiešsaiste]: Zemkopības ministrija [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/lauksaimnieciba/statiskas-lapas/lauksaimniecibas-gada-zinojumi?nid=531#jump>
91. *Latvijas lauksaimniecība un lauki 2009* (2009) 2009. gada ziņojums par 2008. gadu [tiešsaiste]: Zemkopības ministrija [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/lauksaimnieciba/statiskas-lapas/lauksaimniecibas-gada-zinojumi?nid=531#jump>
92. Latvijas Pilsoniskā alianse (2005) *NVO klasifikācija un statistika*. 76. lpp.
93. Latvijas Pilsoniskā alianse (2014) *Pārskats par NVO sektoru Latvijā 2013*. 146. lpp.
94. Latvijas Pilsoniskā alianse (2016) *Pārskats par NVO sektoru Latvijā 2015* [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: http://nvo.lv/site/attachments/29/04/2016/NVO_PARSKATS-2015-23.04.pdf
95. Latvijas Republikas Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietas sekretariāts (ĪUMSILS) (2008) *Nevalstisko organizāciju sektora klasifikācija un datu apkopošana*. 43 lpp.
96. Lauksaimniecība (2018) *Latvijas biznesa gada pārskats* [tiešsaiste] [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: <https://www.firmas.lv/lbgpp/2018/raksti/lauksaimnieciba>
97. Lauksaimniecības likums: LR likums (1996) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=41187>
98. Lauksaimniecības un lauku attīstības likums: LR likums (2004) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=87480>

99. Lauku atbalsta dienests (2019) 2018. gada publiskais pārskats. [tiešsaiste] [skatīts: 2019. g. 16. jūnijā]. Pieejams: http://www.lad.gov.lv/files/lad_publiskais_parskats_2018.pdf
100. *Lauku saimniecību struktūra* (2007) [tiešsaiste]: Centrālā statistikas pārvalde [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/lauks/lauks__skait_apsek_visp_laukstrukt/?rxid=a39c3f49-e95e-43e7-b4f0-dce111b48ba1&tablelist=true
101. *Lauku saimniecību struktūra* (2016) [tiešsaiste]: Centrālā statistikas pārvalde [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/lauks/lauks__skait_apsek_visp_laukstrukt_13/?rxid=a39c3f49-e95e-43e7-b4f0-dce111b48ba1&tablelist=true
102. Leibus I., Pētersone I., Jesemčika A., Svarinska A., Grigorjeva R. (2018) *Finanšu grāmatvedība*. Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 263.-264. lpp.
103. Levitt T. (1975) *The Third Sector: New Tactics for a Responsive Society*. New York: AMACOM, 182. lpp.
104. Lewis D. (2005) *The Management of Non-Governmental Development Organizations (An Introduction)*. London: Routledge, 2.-82. lpp.
105. Lewis D. (2009) Nongovernmental Organizations: Definition and History. **In:** *International Encyclopaedia of Civil Society*, London School of Economics and Political Science, UK 2010, 1056.-1062. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-0-387-93996-4>
106. Lewis D. (2014) *Non-Governmental Organizations, Management, and Development*. 3rd edition. London: Routledge, 3.-84. lpp.
107. Lewis D., Kanji N. (2009) *Non-Governmental Organizations and Development*. United Kingdom: Routledge, 256. lpp. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203877074>
108. Lēnerts A., Popluga D., Rivža P. (2017) Selection of Greenhouse Gas Emission-reducing Measures with Analytical Hierarchy Process Approach. **In:** *Proceedings of the International scientific conference "Economic Science for Rural Development"*, No. 44: Rural Development and Entrepreneurship. Bioeconomy, 267.-273. lpp.
109. Likumprojekts "Lobēšanas atklātības likums" (2012) Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likumprojekts TA-3829 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40253850>
110. Likumprojekts "Lobēšanas atklātības likums" (2014) LR Ministru kabineta komitejas 2014. gada 17. februāra sēdes protokols Nr. 7 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/mkksedes/saraksts/s/protokols/?protokols=2014-02-17#1>
111. Lithuanian Institute of Agrarian Economics (2018) *Agricultural and Food Sector in Lithuania 2017* [tiešsaiste] [skatīts 2019. g. 20. maijā]. Pieejams: <https://www.laei.lt/?mt=leidiniai&straipsnis=1347&metai=2018>
112. LLKA [b.g.] *Par biedrību* [tiešsaiste]: Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociācija [skatīts: 2019. g. 12. maijā]. Pieejams: <http://www.llka.lv/par-mums/par-biedribu/>
113. LMĪB (2016) *Mežs ir druva, kas ir jānovāc* [tiešsaiste]: Latvijas Meža īpašnieku biedrība [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: http://mezaipasnieki.lv/lv/jaunumi/m%C4%81ris_mitr%C4%93vics:_me%C5%BES_ir_druva,_kas_ir_j%C4%81nov%C4%81c/
114. LMĪB (2017) *Lai nodrošinātu labklājību ir jāstrādā* [tiešsaiste]: Latvijas Meža īpašnieku biedrība [skatīts 2018. g. 18. martā]. Pieejams: http://mezaipasnieki.lv/lv/jaunumi/organiz%C4%81ciju_atbalsta_v%C4%93stule_z_m_sagatavotajiem_groz%C4%ABjumiem_lr_ministru_prezidentam_m%C4%81ri_m_ku%C4%8Dinskim_un_lr_ministru_kabinetam/

115. *Lopkopība* (2019) [tiešsaiste]: Centrālā statistikas pārvalde [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/lauks/lauks__05Lopk__ikgad/?tablelist=true
116. LOSP [b.g.] *Par LOSP* [tiešsaiste]: Lauksaimniecības organizāciju sadarbības padome [skatīts: 2019. g. 12. maijā]. Pieejams: <http://www.losp.lv/node/10>
117. LSA (2017) *Biedrība Lauksaimniecības statūtsabiedrību asociācija, Veltījums asociācijas 20 gadu jubilejā*. Rīga: Trīsdesmit seši, 5.-63. lpp.
118. Lucian P. (2014) The European Rural Development Policy during 2014-2020. **In:** *Studies in Business & Economics*, Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Economic Sciences, vol. 9(2), 33.-39. lpp.
119. Lursoft [b.g.] *Gadu pārskatu reģistrs* [tiešsaiste] [skatīts: 2018. g. 27. decembrī]. Pieejams: <https://www.lursoft.lv/lv/gada-parskati>
120. Lursoft statistika (2019) *Biedrības, nodibinājumi, sabiedriskās organizācijas* [tiešsaiste]: Lursoft [skatīts: 2019. g. 7. maijā]. Pieejams: <https://www.lursoft.lv/lursoft-statistika/Biedribas-un-nodibinajumi-sabiedriskas-organizacijas>
121. LZF [b.g.] *Par mums* [tiešsaiste]: Latvijas Zemnieku federācija [skatīts: 2019. g. 12. maijā]. Pieejams: https://lzf.lv/?page_id=40
122. Martens K. (2006) NGOs in the United Nations system: evaluating theoretical approaches. **In:** *Journal of International Development*, vol. 18(5) (July 2006), 691.-700. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1002/jid.1303>
123. McCall S. (2008) *Bridging the Popular Divide: Forging German Identity in the Agrarian League, 1893-1918*. United States of America: University of Tennessee, Knoxville, 9.-25. lpp.
124. McCord N. (2013) *The Anti-Corn Law League 1838-1846*. London: Routledge, 34.-54. lpp. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315019222>
125. McFaul M., Goldgeier J.M. (1992) A Tale of Two Worlds: Core and Periphery in the Post-Cold War Era. **In:** *International Organisation*, Cambridge University Press, vol. 46(2), 467.-491. lpp.
126. *Mežsaimniecība* (2019) [tiešsaiste]: Centrālā statistikas pārvalde [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/lauks/lauks__mezsaimn__plat_mez/?tablelist=true
127. Morris S. (2000) Defining the non-profit sector: Some lessons from history. **In:** *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, vol. 11(1) (March 2000), 25.-43. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1008950915555>
128. Najam A. (1996) Understanding the third sector: revisiting the prince, the merchant and the citizen. **In:** *Nonprofit Management and Leadership*, vol. 7(2) (Winter 1996), 203.-219. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1002/nml.4130070210>
129. NAK (2018) *Kamara* [tiešsaiste]: Nemzeti Agrárgazdasági Kamara [skatīts: 2019. g. 23. maijā]. Pieejams: <http://www.nak.hu/kamara>
130. *National accounts aggregates by industry (up to NACE A*64)* (2019) [tiešsaiste]: Eurostat Statistic [skatīts: 2019. g. 2. jūnijā]. Pieejams: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_a64&lang=en
131. *Nodokļu maksātāju skaits* (2018) [tiešsaiste]: Valsts ieņēmumu dienests [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/statistika/nodoklu-maksataju-skaits>
132. Noteikumi par biedrību, nodibinājumu un arodbiedrību gada pārskatiem (2006) MK 2006. gada 3. oktobra noteikumi Nr. 808 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=145113>

133. Noteikumi par grāmatvedības kārtošānu un organizāciju (2003) MK 2003. gada 21. oktobra noteikumi Nr. 585 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/80418-noteikumi-par-gramatvedibas-kartosanu-un-organizaciju>
134. Noteikumi par valsts atbalstu lauksaimniecībai (2013) MK 2013. gada 17. decembra noteikumi Nr. 1524 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=263434>
135. OECD (2011) *How DAC Members Work with Civil Society Organizations: An Overview*. [tiešsaiste] Organization for Economic Cooperation and Development [skatīts 2018. g. 9. martā]. Pieejams: https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/Final_How_DAC_members_work_with_CSOs%20ENGLISH.pdf
136. Oxford Economic Forecasting (2006) Trade liberalisation and CAP reform in the EU. **In:** *Oxford Economic Outlook*, vol. 30(1) (January 2006), 10.-23.lpp. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0319.2006.00528.x>
137. Par atbalstu lauku attīstībai no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA) (2013) Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 1305/2013 (2013. gada 17. decembris) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/ALL/?uri=CELEX%3A32013R1305#>
138. Par koncepciju "Lobēšanas tiesiskās reglamentācijas nepieciešamība Latvijā" (2008) MK 2008. gada 28. jūlija rīkojums Nr. 435 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=179078>
139. Par kopējās lauksaimniecības politikas finansēšanu, pārvaldību un uzraudzību (2013) Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 1306/2013 (2013. gada 17. decembris) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/ALL/?uri=CELEX%3A32013R1306#d1382e2826-549-1>
140. Par lauksaimniecības produktu tirgu kopīgu organizāciju (2013) Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 1308/2013 (2013. gada 17. decembris) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1308&from=DE#d1686e5330-671-1>
141. Par lauksaimniekiem paredzētiem tiešajiem maksājumiem, kurus veic saskaņā ar kopējās lauksaimniecības politikas atbalsta shēmām (2013) Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 1307/2013 (2013. gada 17. decembris) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1307#d1553e3286-608-1>
142. Par Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju konsultatīvo padomi (2017) LR Zemkopības ministrijas 2017. gada 8. novembra rīkojums Nr. 155 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/lauksaimnieciba/statiskas-lapas/nozares-darba-grupas-padomes?nid=535#jump>
143. Par pamatsistēmas izstrādi interešu pārstāvju (lobētāju) darbības reglamentēšanai Eiropas Savienības iestādēs (2008) Eiropas Parlamenta 2008. gada 8. maija rezolūcija (2007/2115(INI)) 2009/C 271 E/06 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/ALL/?uri=CELEX:52008IP0197>
144. Par Pārredzamības reģistra izveidi organizācijām un pašnodarbinātām privātpersonām, kas piedalās ES politikas izstrādē un īstenošanā (2011) Eiropas Parlamenta un Eiropas Komisijas vienošanās L 191/29 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/TXT/?uri=CELEX:32011Q0722\(01\)#PP3Contents](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/TXT/?uri=CELEX:32011Q0722(01)#PP3Contents)
145. Par Pārredzamības reģistru organizācijām un pašnodarbinātām personām, kas piedalās ES politikas izstrādē un īstenošanā (2014) Nolīgums starp Eiropas Parlamentu un Eiropas Komisiju L 277/11 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada

17. jūlijā]. Pieejams: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014Q0919\(01\)&from=lv](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014Q0919(01)&from=lv)
146. Par sabiedriskām organizācijām un to apvienībām: LR likums (1992) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=62836>
147. Pasaules Banka (2018) *Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP)* [tiešsaiste] [skatīts 2018. g. 18. martā]. Pieejams: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>
148. Pasaules ekonomikas forums (PEF) (2013) *The Future Role of Civil Society*. World Economic Forum. 64. lpp.
149. Patel K. K. (2010) Der Deutsche Bauernverband 1945 bis 1990: Vom Gestus des Unbedingten zur Rettung durch Europa. **In:** *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, vol. 58(2) (April 2010), 161.-179. lpp. DOI: 10.1524/vfzg.2010.0009
150. *Performance of the agricultural sector* (2018) [tiešsaiste]: Eurostat Statistics [skatīts 2019. g. 18. jūlijā]. Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Performance_of_the_agricultural_sector
151. Pertev R. (1994) The role of farmers and farmers' organizations. **In:** *La vulgarisation, composante du développement agricole et rural* (Agricultural and Rural Development and its Component: Extension Services), vol. 2(4), 27.-31. lpp.
152. Pertev R., King D. (2000) The essential role of farmers organizations in developing countries. *In: Agriculture & Rural Development*, vol. 7(1), 28.-30. lpp.
153. Pilvere I. (2008) Agriculture and Rural Development in Latvia Subsequent to Accession to the European Union. **In:** *Economy & Business*. Vol. 2: International Symposium "Economic Development and Growth", Part 1, Bulgaria: Published by Info Invest, 464.-478. lpp. ISSN 1313-2555.
154. Pilvere, I. (2013) Problems of Small Farms in Latvia. **In:** *Economics and Rural Development*, Research Journal, vol. 9(2), 44.-50. lpp.
155. Preču ārējā tirdzniecība (2018a) *Pa valstīm, valstu grupām un teritorijām* [tiešsaiste]: Centrālā statistikas pārvalde [skatīts: 2019. g. 2. jūnijā]. Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz__atirdz__ikgad/?tablelist=true
156. Preču ārējā tirdzniecība (2018b) *Pēc NACE un BEC* [tiešsaiste]: Centrālā statistikas pārvalde [skatīts: 2019. g. 2. jūnijā]. Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz__atirdz_nace__ikgad/?tablelist=true
157. Privett N., Erhun F. (2011) Efficient funding: Auditing in the nonprofit sector. **In:** *Manufacturing & Service Operations Management*, vol. 13(4), 471.-488. lpp. DOI: <http://dx.doi.org/10.1287/msom.1110.0345>
158. *Real GDP growth rate – volume* (2019) [tiešsaiste]: Eurostat Statistic [skatīts: 2019. g. 2. jūnijā]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tec00115&lang=en>
159. Rivza B., Cingule S., Latviete I. (2010) Acquisition of EU structural funds in Ireland and Latvia. **In:** *European Integration Studies*, Issue 4, 116.-126. lpp.
160. Saaty T. L. (2008) Decision making with the analytic hierarchy process. **In:** *International Journal of Services Sciences*, vol. 1(1), 83.-98. lpp.
161. Sabiedriskā labuma organizāciju likums: LR likums (2004) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=90822>
162. Sabiedrības līdzdalības kārtības attīstības plānošanas procesā (2009) MK 2019. gada 25. augusta noteikumi Nr. 970 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 23. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=197033>
163. Salamon L., Anheier H. (1992) In search of the non-profit sector: The question of definitions. **In:** *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit*

- Organizations, vol. 3(2) (November 1992), 125.-151. lpp.
DOI: <https://doi.org/10.1007/BF01397770>
164. Salamon L., Anheier H. (1997) *Defining the Nonprofit Sector: A Cross-National Analysis*. Manchester: Manchester University Press, 9.-100. lpp.
 165. Salamon L., Sokolowski S. W., Haddock M. (2017) *Explaining Civil Society Development: A Social Origins Approach*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press, 19.-45. lpp.
 166. Save the Children [b.g.] *About Us* [tiešsaiste] [skatīts 2018. g. 28. februārī]. Pieejams: <https://www.savethechildren.net/about-us>
 167. Schrama R., Zhelyazkova A. (2018) You can't have one without the other': the differential impact of civil society strength on the implementation of EU policy. **In:** *Journal of European Public Policy*, vol. 25(7), 1029.-1048. lpp.
DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2018.1433709>
 168. Scott T. Y., Kanwalroop K. D. (2013) *Sustainability: Essentials for Business*. Unites States of America: SAGE Publications, 214.-242. lpp.
 169. Sokolova E., Kirovski P., Ivanov B. (2015) The role of EU direct payments for production decision-making in Bulgarian agriculture. **In:** *6th International Scientific Agricultural Symposium "AGROSYM 2015"*, Agriculture & Forestry, vol. 61(4), 145.-152. lpp. DOI: 10.17707/AgriForest.61.4.15
 170. Spickermann R. (2001) Pragmatism over Tradition: The Agrarian League and the German Farmers' Association in the Bromberg Regierungsbezirk, 1909–1910. **In:** *German History*, vol. 19(4) (October 2001), 525.-548. lpp.
DOI: <https://doi.org/10.1191/026635501701526920>
 171. Stamnova A., Gveroski M. (2016) The Role of Rural Areas in the Economic Development of Macedonia. **In:** *International scientific conference - ERAZ 2016: Knowledge based sustainable economic development*, 269.-279. lpp.
 172. Starptautisko organizāciju asociācija (2019) *The Yearbook of International Organizations*. [tiešsaite]: The Union of International Associations. [skatīts 2019. g. 16. aprīlī]. Pieejams: <https://uia.org/yearbook>
 173. Statistika (2019) *Uzņēmumi un komersanti* [tiešsaiste]: LR Uzņēmumu reģistrs [skatīts: 2019. g. 7. maijā]. Pieejams: <https://www.ur.gov.lv/lv/jaunumi/statistika/>
 174. Stewart S., Dollbaum J. N. (2017) Civil society development in Russia and Ukraine: Diverging paths. **In:** *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 50(3) (September 2017), 207.-220. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2017.08.001>
 175. Stone D. (2004) Transfer agents and global networks in the 'transnationalization' of policy. **In:** *Journal of European Public Policy*, vol. 11(3), 545.-566. lpp.
DOI: 10.1080/13501760410001694291
 176. Straube G. (2019) *Dzimtbūšanas atcelšana un tiesību un brīvību došana* [tiešsaiste]: Nacionālā enciklopēdija [skatīts 2019. g. 11. jūlijā]. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/22227>
 177. Swinnen J., Burkitbayeva S., Schierhorn F., Prishchepov A.V., Müller D. (2017) Production potential in the “bread baskets” of Eastern Europe and Central Asia. **In:** *Global Food Security*, vol. 14 (September 2017), 38.-53. lpp.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2017.03.005>
 178. The promotion of the use of energy from renewable sources (2009) European Parliament and the Council Directive 2009/28/EC (25 April 2009) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:140:0016:0062:lv:PDF>
 179. Tiešie maksājumi lauksaimniekiem 2015.-2020. gadā (2017) Eiropas Komisija DG AGRI – skaidrojumi par KLP. 12. lpp

180. Tiešo maksājumu piešķiršanas kārtība lauksaimniekiem (2015) MK 2015. gada 10. marta noteikumi Nr. 126 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 23. maijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/273050-tieso-maksajumu-pieskirsanas-kartiba-lauksaimniekiem>
181. Todorova S. (2016) Bulgarian agriculture in the conditions of the EU Common Agricultural Policy. In: *Journal of Central European Agriculture*, vol. 17(1), 107.-118. lpp. DOI: 10.5513/JCEA01/17.1.1678
182. Turner E. A. L. (2010) Why Has the Number of International Non-Governmental Organizations Exploded since 1960? In: *Cliodynamics: The Journal of Quantitative History and Cultural Evolution*, vol. 1(1), 81.-91. lpp. DOI: <https://doi.org/10.21237/C7clio11196>
183. UAA (2018) Utilised agricultural area by categories [tiešsaiste]: Eurostat Statistic [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tag00025>
184. Ullmann H.P. (1988) *Interessenverbände in Deutschland*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 21.-48. lpp.
185. Unerman J., O'Dwyer B. (2006) On James Bond and the importance of NGO accountability. In: *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, vol. 19(3), 305.-318. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1108/09513570610670316>
186. United Nations (1968) *Economic and Social Council*. [tiešsaiste] [skatīts 2018. g. 6. martā]. Pieejams: <http://www.un-documents.net/1296.htm>
187. United Nations (2008) *International Standard Industrial Classification of All Economic Activities (ISIC) Revision 4*. Statistical papers Series M, No. 4/Rev.4. New York: United Nation Publication, 43.-61. lpp.
188. United Nations [b.g.] *About the UN* [tiešsaiste] [skatīts 2018. g. 6. martā]. Pieejams: <http://www.un.org/en/about-un/index.html>
189. Upite I., Pilvere I. (2011) The EU Common Agricultural Policy for agricultural and rural development. In: *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, vol. 27(3), 183.-190. lpp.
190. *Uzņēmējdarbības finanses* (2018) [tiešsaiste]: Centrālā statistikas pārvalde [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/uzn/uzn__uznemfin__ikgad/?tablelist=true
191. *Uzņēmumu skaits* (2017) [tiešsaiste]: Centrālā statistikas pārvalde [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/uzn/uzn__01_skaits/?tablelist=true
192. Vakil A. (1997) Confronting the classification problem: Toward a taxonomy of NGOs. In: *World Development*, vol. 25(12) (December 1997), 2057.-2070. lpp. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(97\)00098-3](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(97)00098-3)
193. Valsts Kanceleja (2018) *Līdzdalības iespējas* [tiešsaiste]: LR Valsts kanceleja [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/content/lidzdalibas-iespejas>
194. Valsts Kanceleja (2019) *Informācija par NVO un Ministru kabineta sadarbības memorandu* [tiešsaiste]: LR Valsts kanceleja [skatīts: 2019. g. 7. maijā]. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/content/informacija-par-nvo-un-ministru-kabineta-sadarbibas-memorandu>
195. Valsts kontrole (2019) *Nevalstisko organizāciju iesaiste Zemkopības ministrijas nozarēs aiz necaurskatāma aizsega?* Rīga, 2019, 9.-45. lpp.
196. Valsts lauku tīkls [b.g.] *Kopējā lauksaimniecības politika* [tiešsaiste] [skatīts 2019. g. 23. maijā]. Pieejams: <http://laukutikls.lv/kopeja-lauksaimniecibas-politika>
197. Valsts pārvaldes iekārtas likums: LR likums (2002) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 23. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=63545>

198. Vanwambeke S. O., Meyfroidt P., Nikodemus O. (2012) From USSR to EU 20 years of rural landscape changes in Vidzeme, Latvia. **In:** *Landscape and Urban Planning*, vol. 105 (3) (April 2012), 241.-249. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2011.12.009>
199. VLT [b.g.] *COPA-COGECA darba grupu aktivitātes* [tiešsaiste]: Valsts lauku tīkls [skatīts: 2019. g. 7. maijā]. Pieejams: http://www.laukutikls.lv/nozares/lauku-telpa/copa_cogeca
200. Wehler H.U. (1994) *Das Deutsche Kaiserreich 1871-1918*. Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 19.-59. lpp.
201. White S. (2017) *EU Agricultural Policy Incoherent and Outdated* [tiešsaiste] [skatīts 2019. g. 21. maijā]. Pieejams: <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/eu-agricultural-policy-incoherent-and-outdated-report/>
202. Wilkin J. (1997) *The role of agriculture in the economy and society* [tiešsaiste] [skatīts 2018. g. 12. janvārī]. Pieejams: <http://www.fao.org/docrep/w7440e/w7440e03.htm>
203. Williamson J. (2002) *What Washington Means by Policy Reform*. [tiešsaiste] [skatīts 2018. g. 6. martā]. Pieejams: <http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?researchid=486>
204. Wrzaszcz W., Zegar J. (2016) Significance of the Common Agricultural Policy for organic farms economics in Poland. **In:** *AGROFOR International Journal*, vol. 1(3), 69.-78. lpp. DOI: 10.7251/AGRENG1603069W
205. Yazc L. (2015) Common Agricultural Policy and Development. **In:** 2nd ICSAE 2015, International Conference on Sustainable Agriculture and Environment, Proceedings book, Konya: Selcuk University, 2015, 64.-69. lpp.
206. Young S.T., Dhanda K.K. (2013) *Sustainability: Essentials for Business*. United States of America: SAGE, 214.-243. lpp.
207. Zaleski P. (2006) Global Non-governmental administrative system: Geosociology of the third sector. **In:** *"Civil Society in the Making"*, Polish Academy of Sciences, Institution of Philosophy and Sociology, Warsaw: IFIS Publishers, 305.-351. lpp.
208. Zemkopības ministrija (2012) *Vienotā Baltijas lauksaimnieku protesta akcija pievērsusi Briselē lielu uzmanību* [tiešsaiste] [skatīts 2019. g. 9. jūnijā]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/presei/laimdota-straujuma-vienota-baltijas-lauksaimnieku-protesta-akcija-piev?id=955>
209. Zemkopības ministrija (2014) *Situācijas izpratne ļaus nākotnē atbalstīt tieši ražojošos lauksaimniekus* [tiešsaiste] [skatīts 2019. g. 9. jūnijā]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/zemkopibas-ministrija/presei/situacijas-izpratne-laus-nakotne-atbalstit-tiesi-razajosos-lauksaimnie?id=3312>
210. Zemkopības ministrija (2015) *Latvijas lauku attīstības programma 2014. - 2020. gadam* [tiešsaiste]: 111. lpp. [skatīts: 2018. g. 26. maijā]. Pieejams: https://www.zm.gov.lv/public/files/CMS_Static_Page_Doc/00/00/00/51/78/LAP2014-2020_projekts.pdf,
211. Zemkopības ministrijas nolikums (2019) MK 2019. gada 30. aprīļa noteikumi Nr. 187 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 23. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/306912-zemkopibas-ministrijas-nolikums>
212. ZSA [b.g.] *Par mums* [tiešsaiste]: Zemnieku saeima [skatīts: 2019. g. 12. maijā]. Pieejams: <http://zemniekusaeima.lv/par-mums/>

PIELIKUMI / ANNEXES

Pētījumā analizētie normatīvie akti	
Eiropas Savienības līmeņa	Regulas Nr.: • 1305/2013 par atbalstu lauku attīstībai no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA); • 1306/2013 par kopējās lauksaimniecības politikas finansēšanu, pārvaldību un uzraudzību; • 1307/2013 par lauksaimniekiem paredzētiem tiešajiem maksājumiem, kurus veic saskaņā ar kopējās lauksaimniecības politikas atbalsta shēmām; • 1308/2013 ar ko izveido lauksaimniecības produktu tirgu kopīgu organizāciju. Eiropas Parlamenta 2008. gada 8. maija rezolūcija par pamatsistēmas izstrādi interešu pārstāvju (lobētāju) darbības reglamentēšanai Eiropas Savienības iestādēs (2007/2115(INI)) 2009/C 271 E/06. Nolīgums starp Eiropas Parlamentu un Eiropas Komisiju par Pārredzamības reģistru organizācijām un pašnodarbinātām personām, kas piedalās ES politikas izstrādē un īstenošanā L 277/11. Priekšlikums COM(2016)0627 par Iestāžu nolīgumu par obligātu Pārredzamības reģistru.
Latvijas Republikas likumi	Par sabiedriskām organizācijām un to apvienībām (1992.). Lauksaimniecības likums (1996.). Biedrību un nodibinājumu likums (2004.). Biedrību un nodibinājumu likuma spēkā stāšanās likums (2004.). Valsts pārvaldes iekārtas likuma (2003.). Sabiedriskā labuma organizāciju likumam (2004.). Lauksaimniecības un lauku attīstības likums (2004.). Brīvprātīgā darba likumā (2016.).
Latvijas Republikas MK noteikumi	MK 2015. gada 22. decembra noteikumi Nr. 779 par <i>Biedrību un nodibinājumu klasificēšanu</i>. MK 2010. gada 21. septembra noteikumi Nr. 899 Likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” normu piemērošanas kārtība. MK 2009. gada 25. augusta noteikumi Nr. 970 <i>Par sabiedrības līdzdalības kārtību attīstības plānošanas procesā</i>. MK 2019. gada 30. aprīļa noteikumi Nr. 187 <i>Zemkopības ministrijas nolikums</i>. MK 2008. gada 28. jūlija rīkojums Nr. 435. <i>Par koncepciju “Lobēšanas tiesiskās reglamentācijas nepieciešamība Latvijā”</i>. MK 2013. gada 17. decembra noteikumi Nr. 1524 <i>Noteikumi par valsts atbalstu lauksaimniecībai</i>.

Labdien!

Esmu Latvijas Lauksaimniecības universitātes Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes doktorants, un veicu pētījumu par **Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju (NVO) nozīmi lauksaimniecībā**. Pētījuma ietvaros vēlos uzklaut Jūsu domas un viedokli par Lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām, un lūdzu aizpildīt zemāk esošo aptauju.

1. Vecums: _____

2. Saimniecības atrašanās vieta (novads): _____

3. Saimnieciskās darbības veids: ☐ Intensīvā ☐ Bioloģiskā

4. Saimnieciskās darbības novirziens: ☐ Augkopība ☐ Lopkopība ☐ Abi ☐ Cits

5. Vai Jūs esiet kādas lauksaimnieku organizācijas biedrs: ☐ Jā ☐ Nē

5.1. Atbildēt, ja Jūsu atbilde 5 jautājumā ir **NĒ**:

Vai Jūs plānojat kļūt par biedru: ☐ Jā ☐ Nē

Kādēļ neiesaistīties lauksaimnieku organizāciju darbībā:

☐ Nesaskatiet ieguvumus ☐ Nav pietiekami informācijas

5.2. Atbildēt, ja Jūsu atbilde 5 jautājumā ir **JĀ**:

Organizācijas nosaukums: _____

Vai jūs iesaistāties un palīdziet organizācijai risināt ar lauksaimniecību saistītos jautājumus: ☐ Jā ☐ Daļēji ☐ Nē

Vai Jūs apmierina Jūsu organizācijas darbība: ☐ Jā ☐ Daļēji ☐ Nē

6. Vai Jūs uzskatāt, ka būtu jāveic uzlabojumi/izmaiņas lauksaimnieku organizāciju sektorā:

☐ Jā, kādi _____ ☐ Nē

7. Lauksaimnieku organizācijām jābūt finansētām:

☐ Pilnībā no lauksaimnieku puses ☐ Daļēji ar valsts atbalstu

8. Vai Jūsu skatījumā mūsu NVO pietiekami aizstāv lauksaimnieku intereses:

☐ Jā ☐ Daļēji ☐ Nē

9. Vai Jūsu skatījumā valsts pārvaldes institūcijas varētu veidot lauksaimniecības politiku arī bez lauksaimnieku NVO:

☐ Jā ☐ Nē

10. Vai Jūs iesaistāties arī nākotnes lauksaimniecības politikas jautājumu risināšanā:

☐ Jā ☐ Daļēji ☐ Nē

Paldies par atbildēm!

Cieņā, Kristaps Zdanovskis

Lauksaimnieku aptaujas respondentu atbilžu analīze izmantojot matemātiskās statistikas metodes

Vai ir vērojamas sakarības starp respondenta saimniecības atrašanās vietu un attiecīgajiem jautājumiem										
Jautājums	Atbilde	Novads					Total	Hi²	p-value	Lambda
		Zemgale	Kurzeme	Latgale	Rīgas reģions	Vidzeme				
Vai Jūs esiet kādas lauksaimnieku organizācijas biedrs?	Nē	93	113	171	88	124	589	19.186	0.001	0.023
	Jā	108	73	100	94	96	471			
Vai Jūs iesaistaties un palīdziet organizācijai risināt ar lauksaimniecību saistītos jautājumus?	Nē	16	17	17	12	13	75	11.043	0.199	0.13
	Jā	38	22	29	42	28	159			
	Daļēji	54	34	54	40	55	237			
Kādēļ neiesaistīties lauksaimnieku organizāciju darbībā? (Tikai tiek, kas atbildēja "Nē")	Nesaskatu ieguvumus	47	59	66	39	59	270	6.409	0.171	0.01
	Nav informācijas	45	54	104	48	65	316			
Vai Jūs uzskatāt, ka būtu jāveic uzlabojumi/izmaiņas lauksaimnieku organizāciju sektorā?	Nē	57	42	81	43	42	265	9.525	0.049	0.000
	Jā	144	144	190	139	178	795			
Lauksaimnieku organizācijām jābūt finansētām...	Daļēji valsts	137	140	215	132	161	785	8.021	0.091	0.008
	Pilnībā lauksaimnieku	64	46	56	50	59	275			
Vai Jūsu skatījumā valsts pārvaldes institūcijas varētu veidot lauksaimniecības politiku arī bez lauksaimnieku NVO?	Nē	169	155	227	155	193	899	2.100	0.717	0.000
	Jā	32	31	44	27	27	161			
Vai Jūs iesaistīties arī nākotnes lauksaimniecības politikas jautājumu risināšanā?	Nē	58	53	58	46	52	267	8.822	0.358	0.000
	Jā	47	37	67	53	55	259			
	Daļēji	96	96	146	83	113	534			

Avots: autora veidots pēc Lauksaimnieku aptaujas rezultātiem

Lauksaimnieku aptaujas respondentu atbilžu analīze izmantojot matemātiskās statistikas metodes

Vai ir vērojamas sakarības starp respondenta dalību lauksaimnieku NVO un attiecīgajiem jautājumiem							
Jautājums	Atbilde	Vai Jūs esiet kādas lauksaimnieku organizācijas biedrs?		Total	Hi²	p-value	Lambda
		Nē	Jā				
Vai Jūs uzskatāt, ka būtu jāveic uzlabojumi/izmaiņas lauksaimnieku organizāciju sektorā?	Nē	134	131	265	3.578	0.059	0.000
	Jā	455	340	795			
Lauksaimnieku organizācijām jābūt finansētām...	Daļēji valsts	455	330	785	7.034	0.008	0.009
	Pilnībā lauksaimnieku	134	141	275			
Vai Jūsu skatījumā mūsu NVO pietiekami aizstāv lauksaimnieku intereses?	Nē	139	48	187	96.930	0.000	0.108
	Jā	48	139	187			
	Daļēji	402	284	686			
Vai Jūsu skatījumā valsts pārvaldes institūcijas varētu veidot lauksaimniecības politiku arī bez lauksaimnieku NVO?	Nē	471	428	899	24.158	0.000	0.000
	Jā	118	43	161			
Vai Jūs iesaistīties arī nākotnes lauksaimniecības politikas jautājumu risināšanā?	Nē	192	75	267	84.938	0.000	0.089
	Jā	85	174	259			
	Daļēji	312	222	534			

Avots: autora veidots pēc Lauksaimnieku aptaujas rezultātiem

Lauksaimnieku aptaujas respondentu atbilžu analīze izmantojot matemātiskās statistikas metodes

Vai ir vērojamas sakarības starp respondenta vecumu un attiecīgajiem jautājumiem									
Jautājums	Atbilde	Vecuma grupas				Total	Hi2	p-value	Lambda
		Līdz 40	41 - 53	54 - 64	65 un vairāk				
Novads	Zemgale	46	83	56	16	201	10.817	0.545	0.003
	Kurzeme	59	70	48	9	186			
	Latgale	71	114	73	13	271			
	Rīgas reģions	55	71	47	9	182			
	Vidzeme	53	81	69	17	220			
Saimnieciskās darbības veids:	Bioloģiskā	109	153	107	26	395	11.316	0.255	0.002
	Cits	2	10	13	1	26			
	Integrētā	49	73	60	11	193			
	Intensīvā	124	183	113	26	446			
Saimnieciskās darbības novirziens	Cits	13	27	24	5	69	36.655	0,000	0.01
	Abi	81	132	93	19	325			
	Augkopība	80	113	73	12	278			
	Biškopība	15	24	12	14	65			
	Lopkopība	95	123	91	14	323			
Vai Jūs esat kādas lauksaimnieku organizācijas biedrs?	Nē	172	225	167	25	589	10.767	0.013	0.013
	Jā	112	194	126	39	471			

3. pielikuma nobeiguma turpinājums/ *The Continuation of ending of Annex 3.*

Vai ir vērojamas sakarības starp respondenta vecumu un attiecīgajiem jautājumiem									
Jautājums	Atbilde	Vecuma grupas				Total	Hi2	p-value	Lambda
		Līdz 40	41 - 53	54 - 64	65 un vairāk				
Vai Jūs uzskatāt, ka būtu jāveic uzlabojumi/izmaiņas lauksaimnieku organizāciju sektorā?	Nē	71	101	77	16	265	0.435	0.933	0,000
	Jā	213	318	216	48	795			
Lauksaimnieku organizācijām jābūt finansētām...	Daļēji valsts	210	311	218	46	785	0.185	0.98	0,000
	Pilnībā lauksaimnieku	74	108	75	18	275			
Vai Jūsu skatījumā mūsu NVO pietiekami aizstāv lauksaimnieku intereses?	Nē	54	77	49	7	187	7.590	0.27	0,000
	Jā	60	63	53	11	187			
	Daļēji	170	279	191	46	686			
Vai Jūsu skatījumā valsts pārvaldes institūcijas varētu veidot lauksaimniecības politiku arī bez lauksaimnieku NVO?	Nē	240	368	232	59	899	12.895	0.005	0.012
	Jā	44	51	61	5	161			
Vai Jūs iesaistīties arī nākotnes lauksaimniecības politikas jautājumu risināšanā?	Nē	69	100	80	18	267	4.668	0.587	0,000
	Jā	80	99	64	16	259			
	Daļēji	135	220	149	30	534			

Avots: autora veidots pēc Lauksaimnieku aptaujas rezultātiem

Hierarhiju analīzes “Lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošana” 2. līmeņa kritēriju ekspertu vērtējums un kopsavilkums / *Experts’ ratings and calculation of Level 2 criteria groups of the AHP hierarchy “Improvement of the performance of farmer NGOs”*

Eksperts: <i>Aivars Lapīņš</i>	ES intereses	Valsts intereses	Lauksaimnieku intereses	Sabiedrības intereses	Priority	Weighted Sum	λ
ES intereses	1	0.33	0.33	3	0.14	0.55	4.02
Valsts intereses	3	1	0.33	7	0.29	1.21	4.14
Lauksaimnieku intereses	3	3	1	9	0.52	2.24	4.28
Sabiedrības intereses	0.33	0.14	0.11	1	0.05	0.19	4.07
<i>Summa</i>	7.33	4.48	1.78	20.00	λ vid.		4.13
					CI		0.04
					CR		0.05

Eksperts: Birutā Ingiļāvičute	ES intereses	Valsts intereses	Lauksaimnieku intereses	Sabiedrības intereses	Priority	Weighted Sum	λ
ES intereses	1	0.20	0.20	3	0.11	0.44	4.03
Valsts intereses	5	1	3	7	0.54	2.36	4.38
Lauksaimnieku intereses	5	0.33	1	5	0.29	1.30	4.42
Sabiedrības intereses	0.33	0.14	0.20	1	0.06	0.23	4.10
<i>Summa</i>	11.33	1.68	4.40	16.00	λ vid.		4.23
					CI		0.08
					CR		0.09

Eksperts: <i>Indulis Āboliņš</i>	ES intereses	Valsts intereses	Lauksaimnieku intereses	Sabiedrības intereses	Priority	Weighted Sum	λ
ES intereses	1	0.33	0.14	0.20	0.05	0.22	4.06
Valsts intereses	3	1	0.14	0.33	0.11	0.43	4.08
Lauksaimnieku intereses	7	7	1	5	0.62	2.83	4.54
Sabiedrības intereses	5	3	0.20	1	0.22	0.93	4.31
<i>Summa</i>	16.00	11.33	1.49	6.53	λ vid..		4.25
					CI		0.08
					CR		0.09

4. pielikuma nobeigums / *The ending of Annex 4.*

Eksports: <i>Kaspars Melnis</i>	ES intereses	Valsts intereses	Lauksaimnieku intereses	Sabiedrības intereses	Priority	Weighted Sum	λ
ES intereses	1	0.33	0.20	3	0.13	0.53	4.12
Valsts intereses	3	1	0.33	5	0.27	1.17	4.28
Lauksaimnieku intereses	5	3	1	5	0.53	2.32	4.36
Sabiedrības intereses	0.33	0.20	0.20	1	0.07	0.27	4.06
<i>Summa</i>	9.33	4.53	1.73	14.00	λ vid.		4.20
						CI	0.07
						CR	0.07

Eksports: <i>Ilva Bērziņa</i>	ES intereses	Valsts intereses	Lauksaimnieku intereses	Sabiedrības intereses	Priority	Weighted Sum	λ
ES intereses	1	0.20	0.14	0.33	0.05	0.22	4.06
Valsts intereses	5	1	0.20	3	0.22	0.93	4.31
Lauksaimnieku intereses	7	5	1	7	0.62	2.83	4.54
Sabiedrības intereses	3	0.33	0.14	1	0.11	0.43	4.08
<i>Summa</i>	16.00	6.53	1.49	11.33	λ vid.		4.25
						CI	0.08
						CR	0.09

AHP analīzes 2. līmeņa kritēriju vērtējumu kopsavilkums

Ekspteri	ES intereses	Valsts intereses	Lauksaimnieku intereses	Sabiedrības intereses
A. Lapiņš	0.14	0.29	0.52	0.05
B. Ingilāvičute	0.11	0.54	0.29	0.06
I. Āboliņš	0.05	0.11	0.62	0.22
K. Melnis	0.13	0.27	0.53	0.07
I. Bērziņa	0.05	0.22	0.62	0.11
Vidējais	0.097	0.285	0.520	0.098
Min	0.055	0.106	0.295	0.047
Max	0.137	0.539	0.623	0.216

Apzīmējumi:

Priority – prioritātes vektora koordināte,

Weighted Sum - izsvērtā summa,

 λ – lambda,

CI – saskaņotības indekss (*consistency index*),

CR – Saskaņotības attiecība (*consistency ratio*),

Min – minimālā vērtība,

Max – maksimālā vērtība.

Avots: autora veidots pamatojoties uz hierarhiju analīzes rezultātiem